

YTTERBY, KAREBY OCH ROMELANDA

KYRKOR I BOHUSLÄN

AV

KARIN AASMA, URSULA LARSSON och MAJ-BRIT WADELL

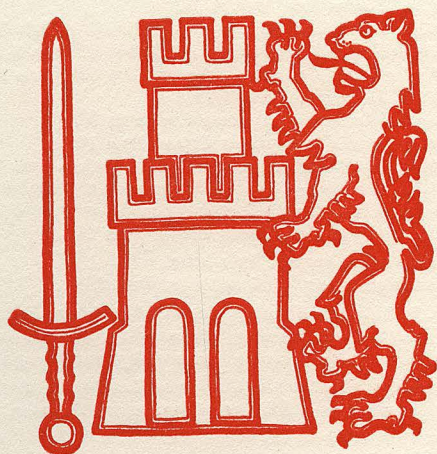
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH ARMIN TUULSE

BOHUSLÄN

BAND I. HÄFTE 3.

INLANDS SÖDRE HÄRAD

NORDÖSTRA DELEN

AV

KARIN AASMA, URSULA LARSSON

OCH

MAJ-BRIT WADELL

SVERIGES KYRKOR

föreligger i följande delar 1967:

- BLEKINGE.** (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 6: 50.
» (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 7 kr.
» (51) Band II, *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 6: 50.
» (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 2: 50.
» (65) Band III, h. 2. *Trefaldighetskyrkan* eller *Tyska kyrkan i Karlskrona*. Pris 4 kr.
» (86) Band III, h. 3. *Amiralitetskyrkan i Karlskrona*. Med register till Bd III. Pris 25 kr.
» (85) Band IV, h. 1. *Ronneby*. Pris 25 kr.
» (87) Band IV, h. 2. *Karlshamn*. Pris 17: 50 kr.
» (93) Band IV, h. 3. *Sölvesborg*. Med register till Bd IV. Pris 40 kr.
» (90) Band V, h. 1. *Översikt av landskapets kyrkokonst*. Pris 30 kr.
» (106) Band V, h. 2. *Generalregister till Blekinge*. Bd I—V. Pris 15 kr.
- BOHUSLÄN.** (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 4 kr.
» (104) Band I, h. 2. *Inlands Södra härad*, sydvästra delen. Pris 25 kr.
» (112) Band I, h. 3. *Inlands Södra härad*, nordöstra delen. Med register till Bd I. Pris 40 kr.
» (95) Band II, h. 1. *Inlands Nordre härad*, södra delen. Pris 25 kr.
- DALARNE.** (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
» (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 8 kr.
» (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 6: 25.
- DALSLAND.** (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 5 kr.
- GOTLAND.** (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde), Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting* (Tingstäde). Pris 2: 75.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 6 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 6 kr.
» (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 5 kr.
» (42) Band II, *Rute Setting*. Med register till Bd II. Pris 8 kr.
» (54) Band III, *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 13 kr.
» (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 6 kr.
» (66) Band IV, h. 2. *Halla ting*, norra delen. Pris 9 kr.
» (68) Band IV, h. 3. *Halla ting*, södra delen. Pris 10 kr.
» (84) Band IV, h. 4. *Kräklinge ting*, nordvästra delen. Pris 25 kr.
» (97) Band IV, h. 5. *Kräklinge ting*, sydöstra delen. Pris 34 kr.
» (101) Band IV, h. 6. Tillägg, rättelser samt register till Bd IV. Pris 15 kr.
» (105) Band V, h. 1. *Garde ting*, södra delen. Pris 25 kr.
- GÄSTRIKLAND.** (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 5 kr.
» (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 8: 50.
- HÄRJEDALEN.** (91) Band I, h. 1. *Svegs tingslag*, nordvästra delen. Pris 23 kr.
» (103) Band I, h. 2. *Svegs tingslag*, södra delen. Pris 15 kr.
» (107) Band I, h. 3. *Svegs tingslag*, östra delen samt register till Bd I. Pris 20 kr.
- MEDELPAD.** (30) H. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 5 kr.
» (47) H. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagans tingslag*. Med register. Pris 8 kr.
- NÄRKE.** (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 6 kr.
» (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 10 kr.
» (92) Band I, h. 3. *Glanshammars härad*, sydvästra delen. Pris 41 kr.
- SKÅNE.** (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 1: 25.
» (96) Band II, h. 1. *Luggude härad*, sydvästra delen. Pris 38 kr.
- SMÅLAND.** (48) Band I, *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Med register till Bd I. Pris 6 kr.
- STOCKHOLM.** (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 5: 50.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 7: 50.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 10 kr.
» (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 2. Fast inredning, inventarier och gravminnen. Med register till Bd II. Pris 19 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 6: 50.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrkä*. 2. Konsthistoria. Pris 6: 50.
» (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka*. *S:t Stefans kapell*. Med register till Bd IV. Pris 5 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 6: 25.
» (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 2: 75.
» (60) Band V, h. 3. *Matteus kyrka*. Pris 2 kr.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 6 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med reg. till Bd VI. Pris 6 kr.
» (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 6 kr.
» (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 8 kr.
» (89) Band VII, h. 3. *Sofia kyrka*. Pris 12: 50.
» (109) Band VII, h. 4. *Högaliids kyrka*. Med register till Bd VII. Pris 20 kr.
» (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka* och *Västerledskyrkan*. Pris 3 kr.
» (83) Band VIII, h. 2. *Spånga och Hässelby kyrkor*. Pris 13 kr.
» (102) Band VIII, h. 3. *Brännkyrka, S. Sigfrids och Enskede kyrkor*. Med reg. till Bd VIII. Pris 25 kr.
» (53) Band IX, h. 1. *Skeppholmskyrkan*. Pris 5 kr.

(Forts. på omslagets 3:e sida)

YTTERBY, KAREBY OCH ROMELANDA KYRKOR I BOHUSLÄN

av

KARIN AASMA, URSULA LARSSON och MAJ-BRIT WADELL
samt TILLÄGG, RÄTTELSE och REGISTER till BOHUSLÄN
BAND I

Häfte 112 av

SVERIGES KYRKOR KONSTHIST. INVENTARIUM

på uppdrag av

KUNGL. VITT. HIST. ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN † och ARMIN TUULSE

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag
STOCKHOLM 1967

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD
KUNGL. OCH HVITFELDTSKA STIPENDIEINRÄTTNINGEN
CARL JACOB LINDEBERGS FORNMINNESFOND
WILHELM OCH MARTINA LUNDGREN
VETENSKAPSFOND

*Å omstående sida: Inlands Södra härads sigill
(Rikens Ständers Förklaring ang. Hertig Ad. Johan 1664, s. 34)*

ESSELTE AB
STOCKHOLM 1967
610256

REDAKTIONSSEKRETERARE: MARIAN ULLÉN
FOTOGRAFIERNA ÄRO, DÄR EJ ANNAT ANGIVES, TAGNA AV
SÖREN HALLGREN 1965—66

BILDMATERIAL, ANTECKNINGAR OCH EXCERPTER
FÖRVARAS I ATA

INNEHÅLL

	Sid.
Ytterby kyrkor	269
Kareby kyrka	324
Romelanda kyrka	366
Romelanda kapell	402
Tillägg och rättelser till band I	407
Ortregister	420
Sakregister	424
Personregister	429
Förord till Bohuslän band I	VII
Förkortningar använda i Bohuslän band I	IX

Fig. 240. Ytterby nya kyrka från S. Foto 1965.

Die neue Kirche von Ytterby von S.
The new church of Ytterby from S.

YTTERBY KYRKOR

BOHUSLÄN, GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN
INLANDS SÖDRE HÄRAD
GÖTEBORGS STIFT, ÄLVSYSSELS SÖDRA KONTRAKT
ANNEX TILL KUNGÄLV

Beskrivningen utarbetad av MAJ-BRIT WADELL 1965.

TRYCKTA KÄLLOR OCH BEARBETNINGAR: B. BERTHELSON, Kyrkoruinen i Ytterby, Vikarvet 1934. — BEXELL I, s. 188. — EYSTEINS JORDEBOG, s. 530. — DN II, s. 266, 268. — GARDELL s. 25—52. — HOLMBERG III, s. 385 f. — GHT 16/12 1871. — Märkligare svenska kyrkor, 1874, s. 57. — NORGES GAMLE LOVE I, s. 345. — NRR II, s. 39; III, s. 268. — OEDMAN, s. 100. — G. SARAUW, Fylkeskyrkan i Ytterby, GBFT 1927. — YTTERBYBOKEN.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: RA: Kgl. brev 4/2 1699, Riksreg.fol. 348. — KA: LANTK. 1669—1800. — LSt: Karta över Ytterby kyrkby av E. KUUS, 1700 (N 135 14¹). — BSt: Förslag o. ritn. t. ny kyrka av E. E. VON ROTHSTEIN 1863; orgelfasad 1872; förslag t. rest. av A. FORSSÉN 1924; förslag t.

rest. av S. ERICSON 1950; ändr. av sakr. o. bänkar 1950; el. värmeanl. 1951; korffönster av G. TORHAMN 1951; förslag t. altarpupp. 1952; ritn. t. bårhus 1960. — ATA: INV. 1830; SNABBINV. 1918; manuskript t. kortf. beskr. av Ytterby kyrkor av S. GARDELL o. K. G. HEDÉN 1944; brev fr. M. LAGERBERG t. B. E. HILDEBRAND 18/5 1871; uppm. o. avteck. av gamla kyrkan av G. BRUSEWITZ 1871; handl., rapp. o. foto ang. ruinens rest. 1927; grävn.unders. 1928 av A. TELL; kons.rapp. 1952. — GHM: RESEBERÄTT. 1872, s. 1 o. 4; fotografi av gamla kyrkans int. — DRA: Reg. 108 b, KIRKEREGNSK. 1618—1627.

KYRKANS ARKIVALIER I GLA: ST.PROT. 1786—1849 (K I: 1), KS.PROT. 1884—1894 (K II: 1), KR.PROT. 1801—1849 (K III: 1), RÄK. 1704—1798 (L I: 1), 1888—1899 (ingår i Kungälv L I: 12), VIS.HANDL. samt INV. 1795—1830 (N I), handl. rör. kyrka o. kyrkogård (O I o. 0 2).

Kyrkans yngre arkivalier hos PÅ i Kungälv. Däribland förslagsritn. av A. PERSSON t. ny kyrka 1861 (OI a: 1); ST.PROT. 1844—62, o. KS.PROT. 1863—1918 (KI a: 1) rör. förbered. t. kyrkob. 1870.

Lantbr. TORSTEN PERSSON, Tunge, Ytterby: Handl. rör. 1870-års kyrkob., härrörande från Kyrkobyggnadskommittén.

Kungälv's prästgård brann 1796. Det är inte känt, om några arkivalier tillhörande Ytterby kyrka då förstördes.

Ytterby socken är belägen V om Kungälv i en trakt med flera fornlämningar från brons- och järnåldern. På ägorna till Kastellegården (s. 271) har lämningar efter det medeltida Kongahälla påträffats, en av Nordens äldsta och mest livaktiga handelsstäder. Det har för eftervärlden blivit mest känt genom de skildringar Snorre Sturlasson givit i sina norska kungasagor. Men Snorre levde på 1200-talet och har själv aldrig varit med om de händelser, han förlägger till staden. Om Kongahällas faktiska historia före 1135 är ytterst litet bekant.¹ Det året skövlades och brändes den kungliga norska residensstaden vid ett våldsamt anfall av vendiska soldater. Staden återuppbyggdes men blev aldrig mer kungligt residens, och dess betydelse gick tillbaka. Efter att också under de kommande århundradena ha utsatts för anfall och plundringar, jämnades den med marken av svenskarna år 1612 för att aldrig mer återuppstå.

Den politiska tyngdpunkten förflyttades under senare medeltiden från Kongahälla till Bohus fäste, som började byggas vid 1300-talets början och genom sitt utmärkta läge blev en av Norges viktigaste försvarsposter. Efter försvenskningen 1658 var Bohus fäste en tid residens för landshövdingen i Göteborgs och Bohus län.

Uppkomsten av namnet Ytterby får ses ur Kongahällas synvinkel. Ytterby betyder »den yttre, utåt sjön liggande byn» (ORTNAMNEN V, s. 88). Formen »Konunga hellu Ytri» syftar därför med all sannolikhet på Ytterby. Den användes i den äldsta bohuslänska kyrkolagen, »Den ældre Borgarthings- eller Viken Christenret» från omkr. 1140. Där omnämnes en fylkeskyrka i »Konunga hellu Ytri».² Var denna kyrka exakt låg, angives inte, inte heller hur den var byggd. Följaktligen vet man inte, om det är fråga om samma byggnad som Ytterby gamla kyrka. »Yttrabyar sokn» förekommer i DN 1354 (s. 266, 268). I EYSTEINS JORDEBOG (s. 530) finns »Yttraby» kyrka upptagen 1399. I ett kungligt brev från 1592 nämns, att kyrkan kallas St. Halvard.³

Enligt legenden var Halvard en släkting till Olof Haraldsson i Norge, kallad den helige. Han dödades då han under en båtferd tog en oskyldig kvinna i försvar mot ogärningsmän. Han blev Kristianias skyddshelgon, och hans ben förvarades i ett silverskrin i dess domkyrka. I Norge firades hans dag den

¹ Bohusläns historia s. 91—95.

² Norges gamle Love s. 343.

³ 27/11 1592 i NRR III s. 268.

15 maj.⁴ — Ytterby kyrka är den enda kända Halvardskyrkan i Bohuslän. Om dess tillkomst berättar OEDMAN en legend, att St. Halvard och St. Olof under en resa från Norge till Köpenhamn »giordt ett löfte, thet the wille bygga en Kyrcka, om han eller S. Halvard kunde erhålla ett Konunga-Rike, och efter S. Olof fick Norrige, så skall han ha byggt thenna Kyrekan» (s. 100). — HOLMBERG uppger, att kyrkan varit vallfartskyrka (III, s. 385).

Troligen i samband med reformationen blev Ytterby församling annex till Kungälv. Under nordiska sjuårskriget och ett par år därefter (1563—1572) var den prebende till slottspredikanten på Bohus fäste.⁵

Följande i framställningen nämnda gårdar ligger i Ytterby socken: *Ellestorp, Guddeby, Guddehjälms, Hillebol, Hölen, Kastellegården, Kuröd, Marieberg, Ormo, Rollsbo, Synneröd, Tega, Trankärr, Tunge* och *Vena*. Av dessa är Kastellegården den största. Under medeltiden tillhörde den Kastelleklostret men kom redan 1529 under världsligt styre.⁶ 1693—1844 var den boställe för översten vid Bohusläns regemente. Därefter utarrenderades den av kronan.⁷ Gården ägs numera av Domänstyrelsen. — Ormo och Rollsbo övergård var från 1600-talets slut till 1860-talet kaptensboställe åt chefen för Södra kompaniet vid Bohusläns regemente.⁸ Ormo ägs numera av Domänstyrelsen, medan Rollsbo övergård är privatägd.

Ytterby gamla kyrka var belägen på ängsmarken till Tega, ett par hundra meter N om Nordre älv, där denna gör en vid krök mot S (fig. 242), vid det ställe, som efter Snorres beskrivning utpekats som platsen för sjöslaget 1159 mellan kung Inge av Norge och Hakon Herdebred.⁹ År 1870 byggdes en ny kyrka c:a 1500 m N om den gamla, som urröjdes och fick kvarstå med kala murar utan tak.

I det följande lämnas skilda beskrivningar av Ytterby medeltida kyrka och den nuvarande kyrkan.

⁴ LUDVIG DAAE, Norges Helgener, Christiania 1879, s. 163—169.

⁵ Kungligt brev den 16/6 1572, NRR II, s. 39.

⁶ TISELIUS II s. 209—210.

⁷ YTTERBYBOKEN s. 352—353.

⁸ YTTERBYBOKEN s. 352—354.

⁹ WILHELM BERG, Bohusläns historia I, Gbg 1912, s. 204—205.

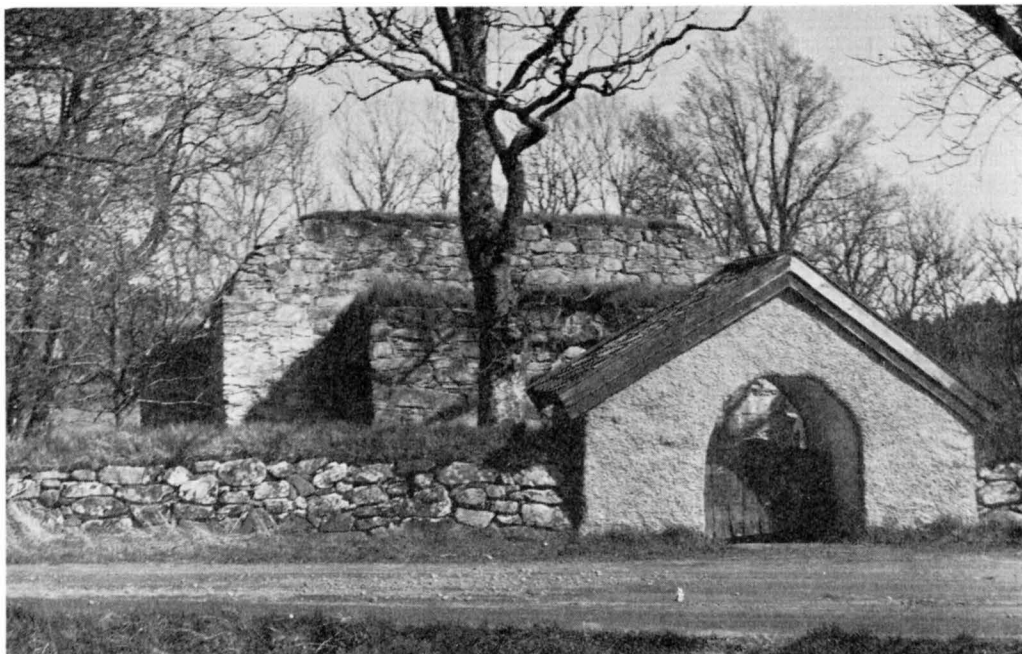

Fig. 241. Ytterby kyrkoruin och stiglucka från V. Foto S. Curman 1965.
Die Kirchenruine von Ytterby und das Kirchofportal von W.
Ruins of old church, and lich-gate from W.

GAMLA KYRKAN

KYRKOGRÅDEN

Kyrkogården (fig. 242) är nästan kvadratisk. På dess V sida leder en byväg från älven in i samhället. På Ö sidan slingrar en bäck, Kyrkbäcken. Kyrkogården är inhägnad av en 80—90 cm hög kallmur av gråsten. Längs murens insida växer askar. På V sidan finns en tegeltäckt, spritputsad stiglucka (fig. 241) med trägrind. Det är obekant, när den uppförts. I Ö kyrkogårdsmurens S hörn är en öppning, som leder mot Kyrkbäcken. Öppningen saknar stängsel.

STIGLUCKA

En karta av E. Kuus från år 1700 (fig. 243) återger kyrkogården som en rektangel c:a 61×59 m med ett intag i NV hörnet. Långsidorna är parallella med kyrkans långhusmurar. Ur arealsynpunkt är kyrkogården här obetydligt mindre än den nuvarande. Då emellertid kyrkobyggnaden endast är ungefärligt in-tecknad på planen, och Kyrkbäcken i dag har en helt annan sträckning, finns inte någon fast punkt att utgå från för att rekonstruera gränserna. Om inhägnaden av denna kyrkogård är intet bekant. I RÅK. upptages 1755 arbetslön för två nya kyrkogårdsportar (LANTK.).

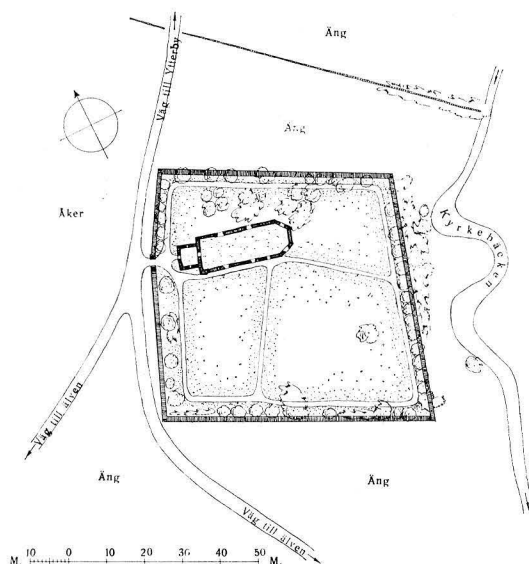

Fig. 242. Situationsplan, 1:2 000. Uppm.
P. Nordström o H. Andersson 1931.
Lageplan.
General plan.

En klockstapel omnämnes 1697, då man i densamma inredde ett rum till »Lýkens bisyttning» (LANTK.). Klockstapeln var alltså täckt och sannolikt utformad som ett klocktorn av den vanliga dansk-norska typen (jfr Kareby s. 327). Kyrkan försågs 1670 med ett torn i V (s. 286), men den gamla stapeln fick trots detta tydligen stå kvar. Uppgifter om när man överförde klockan till det nya tornet saknas.

KLOCK-
STAPEL

Kyrkogården kring gamla kyrkan fortsatte att fram till 1882 fungera som församlingens enda begravningsplats. Sedan kyrkogården vid nya kyrkan detta år tagits i bruk, användes den gamla endast i begränsad omfattning. Under senare år har den utnyttjats oftare, och 1949—50 inköptes ny mark för utvidgning N om gamla kyrkogårdsmuren. Området är ännu inte iordningställt.

På kyrkogårdens S sida finns flera äldre gravvårdar, karakteristiska för dessa trakter:

GRAV-
MINNEN

Gavelgravvårdar¹⁰ av skiffrad gnejs: — 1. Med inhuggen text: MEMEN/TO MORI / (= Betänk att du skall dö) ANNO / 17/25 (fig. 244). — H 91, B 70 (vid marken). Den stod tidigare (Utst. 1923, nr 1158) nära kyrkans NV hörn och gången vid V sidan. Nu placerad vid huvudändan av håll nr 1. — 2. Utan text, vid ena kortändan av håll nr 8. H 142, B 117 (vid marken). Starkt vittrad.

Gravhällar av skiffrad gnejs: — 1. Inhuggen text. Överst IHS. På höger sida om vertikal mittlinje: HERUNDER / HVILAR SALIG / HOS GUD N/EMNEMAN / MALTE SVIN / SON AF

¹⁰ Liknande gravvårdar finns på de närbelägna kyrkogårdarna i Håлта, Solberga, Kareby (s. 369) och Romelanda (s. 327). Om gavelgravvårdar se SvK, Bo II: 1, s. 42, not 1—2.

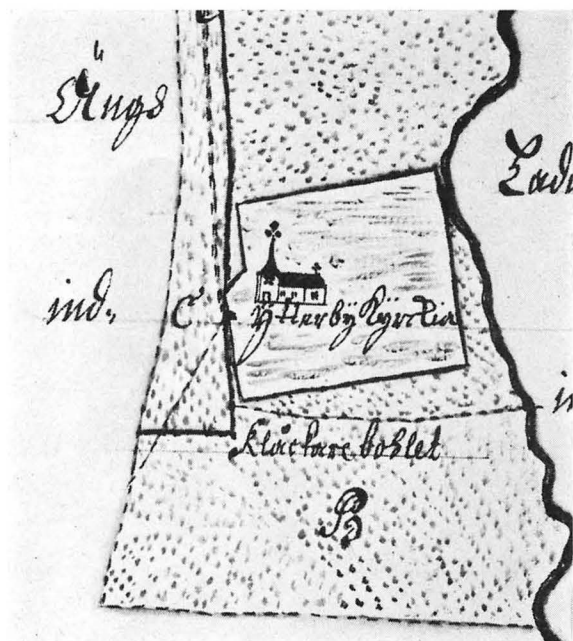

Fig. 243. Detalj av karta över Ytterby kyrkby av E. Kuus år 1700. LSt.

Kartenausschnitt des Kirchdorfs Ytterby von 1700.

Detail of map of Ytterby Church, by E. Kuus, 1700.

TEGA / SOM I HERRA / NOM AFSOF / NADE DEN 19 / MRSI ANNO / 1734. Vänstra hälften tom. L 190, B 113. — 2. Med inhuggen text: IHS / UPRIKTIG EMOT GUD EMOT SIN KONUNG TRO / AT TIENA NÄSTAN SIN SIELF KRAFD OCH REDEBO / VAR FÖR DETTA / RIKSDAGSMANEN OCH HÄRADSOMAREN / ÖFVER INLANDS SÖDRE HÄRAD / I LIFVET / HEDERLIGE OCH VÄLFÖRSTÄNDIG I DÖDEN SALIG AMBIÖRN MALTESON / IFRÅN HVENA FÖD 1707 DEN 2 IANVA / DÖD ÅR 1790 DEN 20 FEBRUARI / SOM MED DES KÄRA MAKA DYGD SAM / HUSTRU ANNA ANDERSDOTER FÖD 1718 / DEN I MAIE DÖD ÅR 1789 DEN 1 APRIL/HÄRUNDER HVILAR: VINLÄGG DIG / VANDRINGSMAN I LIFVET HÅLA TRON / I DÖDEN DU VIST FÅR EN OFÖRVASKLIG KRO. — L 200, B 136. Skadad i nedre vänstra hörnet. — 3. Med inhuggen inskrift: IHS / INUNDER DENA STEN MED TÅ / RAR GIÖMS TE BEN SOM DÄTA / ÄKTA PAR AV IORDEN HAFT TILL / LÅN DÄS DYGD BLIR I VÅRT MINE / VI LÄGE DÄT PÅ SINE. SELA. / VAR I LIFVET VÄLFÖRSTÄNDIGE / NEMDEMANEN MALTE AMBIÖRNSSON¹¹ / FRÅ / HVENA FÖD ÅR 1737 DÖD 1796 / (SAM)T MÄD DÄS KIÄRA MAKA / (Kri)STINA ANDERSDOTER / (FÖD) ÅR 1729 DÖD ÅR 1806 / . . . ÄL GAK I TIN GRAF OK SÄVE / . . . B SOF UTI HERRANS FRID / . . . LÄNGE HERRAN VIL / GUD GIF OS SAMA / SÖMN TÅ IESUS / OS ANAMMAR. — L 190, B 125. Nedre vänstra hörnet saknas. Sprucken i övre vänstra och nedre högra hörnen. — 4. Inhuggen inskrift: Överst omega samt ME:MENTO:MORI. Inskriften därunder på ömse sidor om en vertikal mittlinje. T. v. HÄRUNDER / HVILAR / DYGD SAM / HUSTRUN

¹¹ Son till föregående, AMBIÖRN MALTESON.

/ MARIA / ANDERS:DOTER / FRÅN : KURÖD / FÖD : ÅR : 1791 / DÖD : ÅR : 1813. Därunder fyra timglas. T. h. HÄRUNDER HVILAR / OLLE MAG / NUSSON / FRÅN / HVENA / FÖD / ÅR 1780 / DEN 5 DESÄM / DÖD ÅR 183 (6) / DEN 18 FEBER / VARI. Därunder två timglas. L 173, B 120. Övre högra hörnet skadat. — 5. Inhuggen text: HÄR VILAR / MANNEN / MALTE PERS / SON / FRÅN HILEBORD / F 1772 D = 1841 / OCH DESS HUSTRU / KERSTIN ANDE:DOTER / F = 1773 D : 1850. — L 180, B 120. Hällen mycket ojämn, sliten och svårläst. — 6. Inhuggen text: MO : MENTA MORI / HER : VNDER : HVILAR : DE : HER : — L 183, B 116. Namnen på de avlidna har aldrig inhuggits. Om hällen ändå täckt en grav är okänt. — 7. Inhuggen text på ömse sidor om en vertikal mittlinje. Texten så nedsliten, att den är helt oläslig. Nedre vänstra hörnet avslaget. L 170, B 125. — 8. Utan inskrift. Ligger vid gavelgravvård nr 2. L 176, B 120.

Ett par bredvid varandra stående lika gravstenar av skiffrad gnejs, rektangulära med halvcirkelformad överdel. På framsidan inhuggen text; på baksidan ett inhugget kors. Inskrift: — 1. IHS / M: A: D / FÖD 1727 / DÖD 1804. — 2. IHS / OLE PER / SON FRA / KURÖD / FÖD 1732 DÖD / ÅR 1804. — H 60, B 34 (vid marken).

På kyrkogårdens N sida är de äldsta gravvårdarna från 1800-talets början. Häll med inhuggen text i kursivstil: BEATA CH. KUNCKEL¹² FÖDD WOLFFRADT / BÖRJADE

¹² Maka till kh i Kungälv-Ytterby, CARL FREDRIK KUNCKEL (f. 1779, † 1837) i hans första gifte. Dog i sin första barnsäng.

Fig. 244. Gavelgravvård av skiffrad gnejs från år 1725. Foto ATA.

Giebelgrabmal aus Schiefergneiss von 1725.
Grave monument of schistose gneiss, 1725.

VANDRINGEN / I PRÖFNINGS OCH NÅDETIDEN / 1792 / HENNES FOT BETRÄDDE / GRÄNSEN / TILL DET RÄTTA FÄDERNESLANDET 1815 / GUD FÖRLÄNE HENNE EN GLAD OCH FRÖJDEFULL UPPTÅNDELSE / PÅ DEN STORA DOMEDAGEN / MIN JESU RÖST JAG KÄNNER / SOM NÄMNER MIG VID NAMN / OCH MINA FORDNA VÄNNER / DE RÄCKA MIG SIN FAMN / HÄR JAG DEM FÅR AFBIDA / SOM LÄMNATS EFTER MIG / EN LITEN TID ATT LIDA / ÄNNU PÅ KORSETS STIG. — L 173, B 76.

Tumba vars lock har följande inskrift: VBIQVE TERRARVM PER FIDEM SALVAMVR (= Överallt fräses vi genom tron) / HÄR INNESLUTES STOFDET AF DOCTOR / FERDINAND FRANCOIS L'AINÉ¹³ / FÖDD I TURIN 1789 DOG PÅ / CASTELEGÅRD D. 27 FEB. 1817 / DU SLUTAR FÖR MIG DAGEN INNAN AFTONEN KOMMER / ES: 38: 12. — L 210, B 105, H 42. Övre vänstra hörnet avslaget. Texten numera svårläst.

På sockel stående minnesvård av röd kalksten med en inskription, som numera är oläslig men enligt inv. 1830 skall ha lytt: OCH HAN TOG DEM UPP I FAMNEN LADE / HÄNDERNA PÅ DEM OCH VÄLSIGNADE DEM MARCI 10: 16 / HÄR HVILAR / CARL AUGUST HAIJ¹⁴ / SON AF ÖFWERSTEN FRIHERRE HAIJ / OCH DESS FRIHERRINNA CH. VON PLATEN / FÖDD 1811 DÖD PÅ CASTELLEGÅRD 1817 / SE HÄR DET HUS DER DU SKALL BO / DEN BÄDD DER DU SKALL HVILA. — H 100 (utan sockel), B 62 (vid sockeln), sockelns H 27. Stenen är sprucken och omlindad med järntråd för att hålla samman.

Stående gravsten med följande inskription: HÄR HVILAR / G. A. SPARRSCHIÖLD¹⁵ / CAPITAIN VID K BOHUSLÄNS REG. / SVÄRDRIDDARE / FÖDD DEN 4 NOV. 1779 / DÖD DEN 18 MARS 1819 / KRAFTFULL WÄNFAST / OCH / REDLIG / DESS WAPENBRODER / RESTE MINNESVÅRDEN / ÅR 1842. — H 162, B 79.

Gravminnen av trä, nu förvarade i nya kyrkan se s. 319.

¹³ L'AINÉ var fältläkare och hade tillhört de franska och italienska legotrupper, som Karl XIV Johan förde med sig i kriget mot Norge 1814. Folkfantasierna sattes i rörelse kring denne främlings öde och flera sägner bildades om honom. Se YTTERBYBOKEN s. 19.

¹⁴ C. A. HAIJ, son till friherren generalmajor Erik Henrik Vilhelm Haij (f. 1773, † 1821) och hans hustru friherrinnan Charlotta Vilhelmina von Platen (f. 1779, † 1860). E. H. V. Haij var den siste överste vid Bohusläns regemente som bebodde överstebostället Kastellegården (YTTERBYBOKEN s. 353).

¹⁵ GUSTAF ADOLF SPARRSKÖLD, kapten. Som chef för södra kompaniet vid Bohusläns regemente innehade S. från 1812 till sin död kronogårdarna Ormo och Rollsbo övergård (YTTERBYBOKEN s. 353).

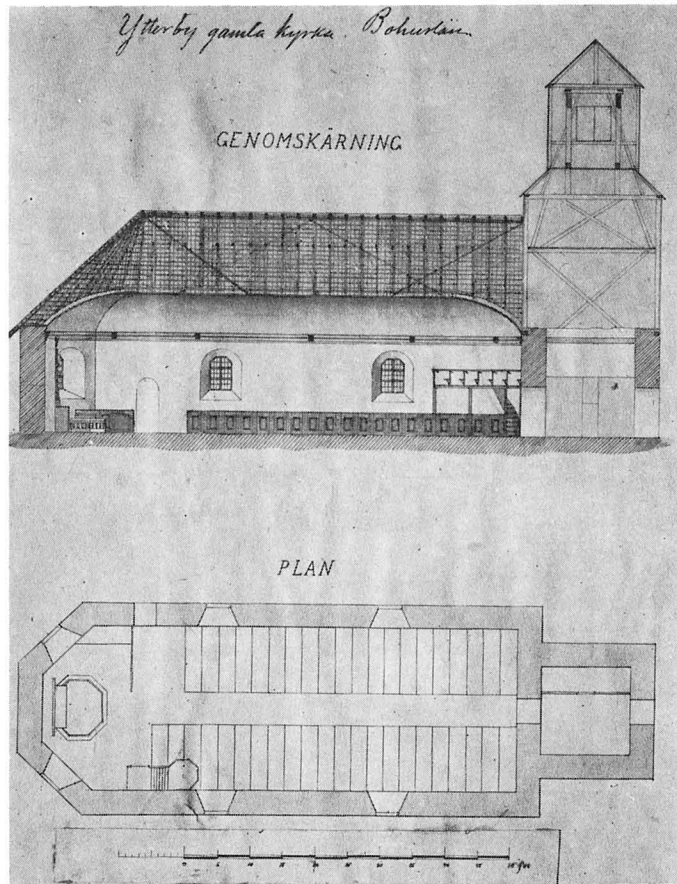

Fig. 245. Plan och längdsektion av gamla kyrkan. Uppm. G. Brusewitz 1871. ATA.
 Grundriß und Längsschnitt von 1871.
 Plan and longitudinal section, 1871.

KYRKOBYGGNADEN

Av Ytterby gamla kyrka återstår sedan 1872 endast murarna. Kyrkans utscende är dock känt genom uppmätningar och teckningar av G. Brusewitz (s. 286 not 24) från år 1871. I ruinen, som restaurerades 1927 och 1954 (s. 287—288), har samtliga fönsterbågar utom den NV rasat.

Kyrkan bestod av ett mot Ö tresidigt avslutat långhus utan yttre kormarkering samt V-torn (fig. 245 o. 246). Långhusmurarna utgöres av mer än metertjocka skal-murar av natursten. I den igenmurade S fönsteröppningen (se fig. 254) var valvets mellersta del slaget av tegel. Murarna var vitrappade. Belägg för kalkade och rappade ytterväggar finns sedan 1731 (LANTK.). Synlig sockel saknas. Marknivån utanför kyrkan är dock nu ca $\frac{1}{2}$ m högre än ursprungligen.

PLAN OCH
MATERIAL

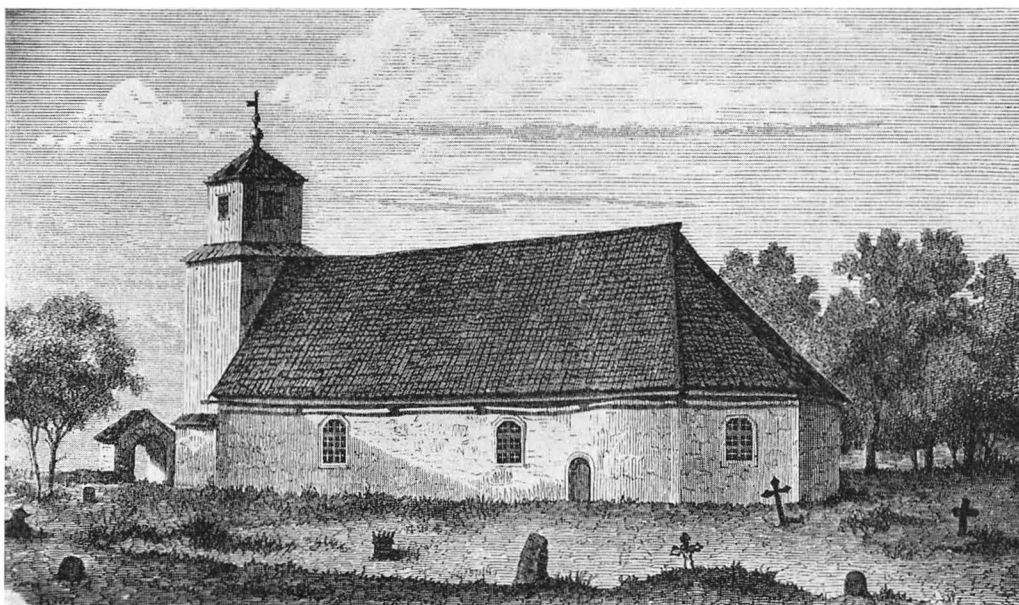

Fig. 246. Gamla kyrkan från S. Teckning av G. Brusewitz 1871. ATA.
Die alte Kirche von S. Zeichnung von 1871.
The old church from S. Drawing by G. Brusewitz, 1871.

Fig. 247. Kyrkoruinen från Ö. Foto S. Curman 1965.
Die Kirchenruine von Ö.
Ruins of old church from E.

Tornet (fig. 245) har en murad bottenvåning. Murarna är något tunnare än långhusets och lagda stumt mot V-gaveln. På N sidan finns en sockel av otuktade stenar. Tornets övre delar var uppförda av trä. De murade delarna var liksom långhuset vitrappade; trävirket tjärat och rödmålat.

TORN

Kyrkan hade sex stora, upptill tresidigt avslutade fönster, två mot N, två mot S och två i korpartiets snedställda murar. Tornet hade i bottenvåningen två gluggar, en i N och en i S muren och överst fyra ljudgluggar.

FÖNSTER

Huvudingången var belägen i tornet. Dessutom fanns en ingång på S sidan vid koret.

INGÅNGAR

Långhusets yttertak, ett mot Ö valmat sadeltak, var tegeltäckt. Tegeltäckning finns belagd från 1626 (KIRKEREGNSK.). Tornet, som kröntes av en enkel, firsidig lanternin med tälttak, hade spåntäckt takfall. Lanterninen pryddes av en kula med vimpel. En sådan finns belagd i RÅK 1723, då man »låt it laga Flaggan och Spiran på Tornet» (LANTK.).

YTTERTAK

I långhusets NV hörnkedja är ca 1 m över marken inmurad en sten, på vilken två huvuden är huggna i låg relief. Det ena huvudet är större, liggande; det andra mindre reser sig till höger om det förras hjässa (fig. 248). Bägge är sedda framifrån; formen är starkt förenklad. Ytan är vittrad, och det är svårt att urskilja detaljerna på det lilla huvudet. Stora huvudets L ca 25, B ca 18; det mindre huvudet ungefär hälften så stort.

RELIEFSTEN

Enligt traditionen skall stenen föreställa S. Halvard och en sköka (OEDMAN, s. 100; kons.rapp. 1927, ATA; jfr även legenden s. 270). Man kan med bestämdhet endast säga, att det rör sig om en större och betydelsefull figur (det liggande huvudet) och en i förhållande till denna mindre betydelsefull. Figurerna är uthuggna på en hörnsten, alltså på en av byggnadens viktigaste stenar, och därtill placerad mot N, det väderstreck, varifrån alla onda makter ansågs komma. Det är därför troligt att stenen murats in här för att bära och skydda kyrkan. Stenen, vilken av figurstilen att döma, har utförts på 1100-talet, bör ursprungligen ha varit inmurad i det äldsta långhuset (jfr s. 284).¹⁶

Ungefär mitt på S långhusmurens utsida finns två anmärkningsvärda stenar inlagda i muren strax ovan marknivån: en långsmal håll samt en över densamma liggande lika lång men betydligt tunnare stenlist (fig. 249). L 180, H 36 (bägge stenarna tillsammans). Stenarna har i folkmun kallats »likkistan och locket» (kons.rapp. 1927, ATA). De finns inte omnämnda i äldre litteratur om kyrkan. Enligt folktron skall någon ha begravts här, då kyrkan byggdes. Från Norge känner man gravsättningar i kyrkmuren under medeltiden. Dessa är dock alltid belägna inuti kyrkan.¹⁷ Om det i Ytterby verkliga rör

STENKISTA

¹⁶ Jfr figurstilen på dopfunten i den närbelägna kyrkan i Torsby. SvK, Bo I: 2, s. 198—200.

¹⁷ Om norska gravsättningar i kyrkmuren se A. W. BRØGGER, Norske kongegrave og Kristi grav, i: Aftenposten 29/12 1914; DENSAMME, Sigurd Jorsalafarers grav i Oslo domkirke, St. Hallvard, i: Tidsskrift for Oslo og Kristianias historie, 1915, s. 24—49; ANDERS BUGGE, Vore gamle gravminder, i: Foreningen til Norske forn timers mindersmerkers bevaring, 1923, s. 12 ff. Uppg. välv. lämnade av HÅKON CHRISTIE, Norges kirker, Oslo.

Fig. 248. Reliefpydd sten i långhusets NV hörnkedja. 1100-talet. Foto 1965.
 Reliefstein in der NW Ekkisene des Langhauses, 12. Jh.
 Stone with relief, built into NW corner of nave. 12th century.

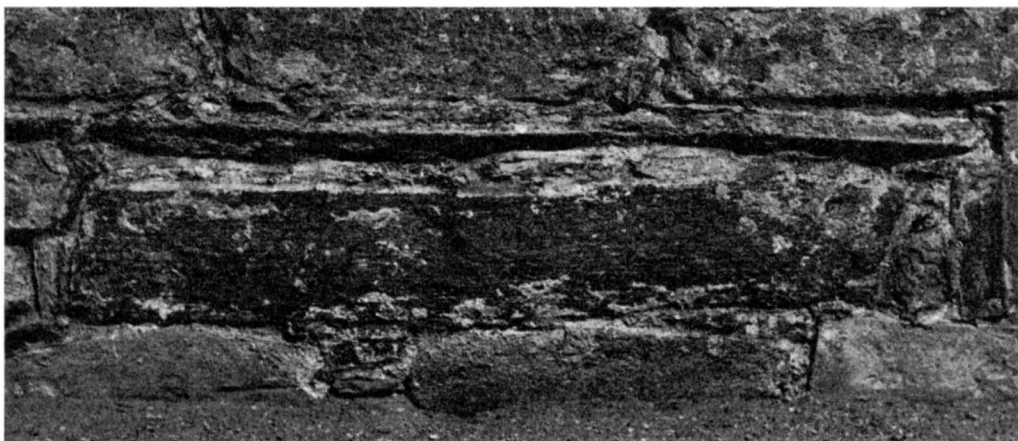

Fig. 249. Den s. k. likkistan i långhusets S yttermur. Möjligen urspr. gravmonument från tidig medeltid.
 Foto 1965.

Grabmal des Frühmittelalters (?) eingemauert in der S. Außenwand des Langhauses.
 The so-called "coffin" in the S wall of the nave. Possibly originally an early medieval grave monument.

Fig. 250. Glasmålning till minne av Jytte Gyldenstjerne till Sollestedgaard, f. 1582 på Bohus, † 1642. GHM.

Wappenscheibe, Jytte Gyldenstjerne, † 1642. Stained glass in memory of Jytte Gyldenstjerne, † 1642.

sig om en gravsättning, är svårt att säga. Det är tänkbart, att man vid uppförandet av stenkyrkan använt sig av hällarna från ett äldre gravmonument eller med avsikt låtit mura in hela stenkistan i den nya kyrkans mur.

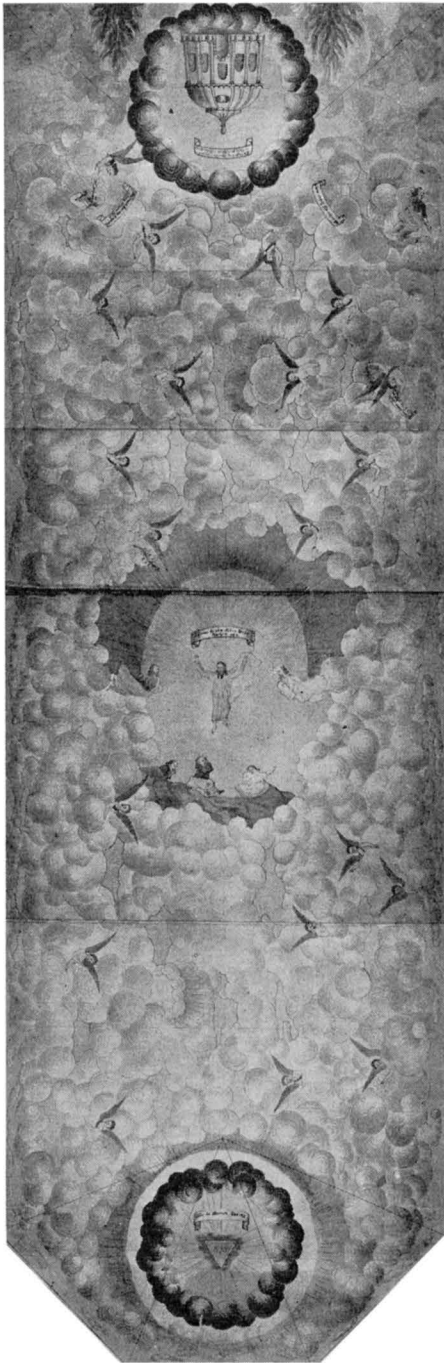
Kyrkans innerväggar var putsade och vitkalkade. Långhuset täcktes av ett halvcylindriskt tunnvalv av trä med profilerad taklist och fem tvärs över kyrkan gående ankarbjälkar av trä (fig. 245). Alltsammans var dekorerat av målaren Erik Grijs¹⁸ 1703. Målningarna avbildades 1871 av G. Brusewitz (fig. 251). Över altaret återgavs i en molnkrans en triangel med ordet Jahwe i hebreisk skrift, däröver språkband med texten HÄR ÄR HERREN : EZE : 48. I takets mitt en framställning av Kristi förklaring.¹⁹

¹⁸ ERIK ERIKSSON GRIJS, f. omkr. 1650, † 1720 i Gbg. Har utfört takmålningar i ett flertal kyrkor i Bohuslän och Västergötland, bl. a. i Kungälv's kyrka 1697—98, vilka kan anses som hans främsta verk. G. var tydligen en av initiativtagarna till Göteborgs Stadz Konst- och Målare Embete, som bildades 1702, och var dess förste älderman. Se S. A. HALLBÄCK, Det efterreformatoriska dekorativa kyrkomåleriet på 1600- och 1700-talen i Sverige, del 1, Gbg. 1947, s. 304.

¹⁹ BRUSEWITZ, som inte hade någon större förståelse för takmålningarnas konstnärliga kvalitet, anmärker, att mittpartiet med Kristi förklaring skiljer sig från det övriga genom sin känsla för »stil». Förklaringen ser Brusewitz i att detta parti kopierats efter Rafaels transfigurationsframställning, som vid denna tid fanns reproducerad i kopparstick (GHT 16/12 1871).

INTERIÖR

TAKMÅLNINGAR

GLAS-
MÅLNING

På ett språkband över Kristi huvud THENNE ÄR MIN KIÄRE SOHN. MATH: 17: 5. I takets V del ett litet rundtempel inom molnkrans. Över templet språkband med texten HERLIGA THING WARDER I TIG PREDIKAT TU GUDZ STAD SELA. PS. 87, v. 3. T. v. utanför molnkransen ett språkband: WAKER OCH BEDER, t. h. HÄRMED HAFVER JAG VIGT TINE LÄPPAR. ES: 3. Takets övriga yta fylld med moln och änglafigurer. Listverket var utförd i svart och vitt. Taket var signerat på N sidan i ett språkband, som hölls av en ängel: DENNE KIÖRKEN HAFFER ERIK GRIJS MÅHLT 1703.²⁰ Då kyrkan utröjdes 1872 nedtogs också taket och såldes vid auktion som virke i småposter (AUKT. PROT.).

I S korfönstret fanns en ellipsformad glas-målning (fig. 250) med ett anvapen och texten JYTTE GYLDENSTERN²¹. Fönstret kom vid kyrkans rasering till Göteborgs museum (GM 393). Målningen är utförd i svart och gult. Glaset är spräckt på två ställen nedtill till vänster. H 18,5, B 14.

Kyrkans golv var täckt med »stora, flata stenar i oregelbundna former» (GHT 16/12 1871).

²⁰ M. LAGERBERG anger året till 1705. Då kyrkans RÄK. finns bevarade mellan 1704 och 1798, och det för år 1705 inte upptages någon post för takets målning, är troligen Brusewitz' tolkning 1703 den riktiga.

²¹ Sannolikt skänkt till minne av JYTTE GYLDENSTIERNE till Söllestedgaard, f. 1582 på Bohus, † 1642 på Orebygaard, dotter till HENRIK GYLDENSTIERNE († 1592), länsherre på Bohus 1574—1592, och hans hustru METTE RUD. Begravd i Guuderslevs kyrka, Danmark, tillsammans med sin andre make EILER URNE till Aarsmarke (DAA XLIII, s. 28).

Fig. 251. Takmålning av E. Grijs 1703 enl. akvarell av G. Brusewitz 1871. ATA.

Deckenmalerei von E. Grijs 1703 nach einem Aquarell von 1871.

Ceiling painting by E. Grijs, 1703, according to watercolour by G. Brusewitz, 1871.

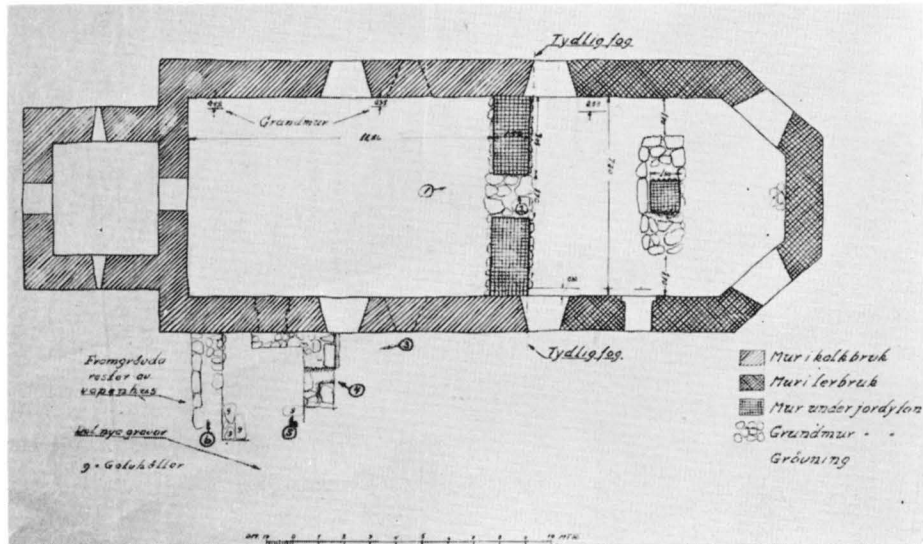

Fig. 252. Plan visande framgrävda grundmursrester från den medeltida kyrkan. Uppm. A. Tell 1928. ATA.

Ausgegrabene Grundmauerreste der mittelalterlichen Kirche.
Plan of the excavated foundation walls of the medieval church.

BYGGNADSHISTORIA

Då det gäller att rekonstruera den ursprungliga, medeltida stenkyrkans utseende, har man att lita till, dels de förändringar och ombyggnader, som kan iakttagas i murarna, vilka nu saknar all puts, dels de observationer, som gjordes vid en grävning i ruinen sommaren 1928 av A. Tell (s. 288 not 29).

MEDELTIMS-
KYRKAN

I långhusmurarna är både på N och S sidan en tydlig fog vid de östligaste fönstrens V hörn. Murarna V om skarven är lagda i kalk, medan de på Ö sidan är lagda i sandblandad lera (kons.rapp. 1927, ATA). De senare stammar från 1699, då kyrkan förlängdes mot Ö med ett nytt kor (s. 286).

Vid den ovannämnda grävningen i ruinen anträffades en murgrund med en öppning i mitten, löpande mellan de bågige skarvarna i långhusmurarna (fig. 252) och en grundmursrest ca 4,5 m Ö om denna med tydliga brott på N och S sidorna. Dessa murrester visar läget för triumfbågmuren och det gamla koret, vilket avslutades med en rak vägg i Ö. Några spår av N och S kormurarna återfanns ej. De har tydligen helt bortbrutits vid ombyggnaden eller i samband med gravsättningar. Det ursprungliga koret, till vilket en mycket smal triumfbågsöppning ledde in (endast 1,7 m), tycks ha varit i det närmaste kvadratisk (fig. 252).

Fig. 253. Interiör mot V. Foto 1965.
Kircheninneres nach W.
Interior looking W.

Långhusmurarna V om den ovan nämnda skarven från 1699 uppvisar flera ombyggnader. I N och S murarna finns ett igenmurat rundbågigt fönster omedelbart Ö om nuvarande V fönster (fig. 254). Fönstren är utåt mycket smala, H 140, B 57, men vidgar sig avsevärt inåt. H 210, B 165. I S murens västligaste del framträder en igenmurad portal (fig. 255) med rak överliggare, H 225, B 120 (innermått). Öppningens Ö smygkant tycks utgöra en gräns mellan äldre och yngre murverk. På N långhusmurens insida finns t v om det V fönstret en förtunning av murverket, som likaså kan tyda på en skarv. Denna del av muren var dock svårt skadad och blev vid restaureringen till stor del ommurad. På V gaveln syns tydligt i långhusmurarnas höjd en förtagning, ovanför vilken muren är tunnare. Den fortsätter in på S muren (fig. 253). Tydligt är det fråga om ett upplag för ett platt trätak. Vid grävningsundersökningen fann man dessutom framför den igenmurade S-portalen grundmurar till ett vapenhus (fig. 252).

Av det som här framkommit kan man sluta sig till att den ursprungliga kyrkan, vilken sannolikt uppförts på 1100-talet, haft ett mycket litet, rektangulärt långhus, (invändigt ca 8×7 m), samt ett mindre, troligen kvadratisk kor med rak avslutning (invändigt mått ca 4,5 m). Den har haft två fönster, ett mot N och ett mot S, samt förmod-

Fig. 254. Detalj av långhusets S yttermur med igenmurat medeltida fönster. Foto 1965.
Vermauertes mittelalterliches Fenster in der S Außenwand des Langhauses.
Detail of outer S wall of nave with closed medieval window.

Fig. 255. Detalj av långhusets S yttermur med igenmurad medeltida portal. Foto 1965.
Vermauertes mittelalterliches Portal in der S Außenwand des Langhauses.
Detail of outer S wall of nave, with closed medieval doorway.

ligen två portaler, en i korets S-mur, och en i långhusets V-mur. Senare under medeltiden har kyrkan förlängts mot V (3,5 m), försetts med en portal i S samt vapenhus (fig. 256).

Kärnkyrkan ansluter sig i sin utformning till den norska, enkla romanska kyrkotypen, sådan vi närmast finner den i Östfold, t. ex. i Glemmen, Rokke och Rødenes (NoK, Østfold I s. 15—18).

FÖRÄND-
RINGAR
UNDER 1600-
OCH 1700-
TALEN

Kyrkan tillbyggdes 1670 med ett torn i V (LANTK., jfr s. 279). Huvudingången har därmed troligen förlagts till V portalen. 1699 genomgick kyrkan en genomgripande ombyggnad (LANTK.). För detta ändamål upptogs kollekt i hela Göteborgs stift.²² Kyrkan förlängdes åt Ö och fick tresidig avslutning samtidigt som det gamla koret revs. Sex nya fönster upptogs, och de två gamla igenmurades. En ny, rundbågig portal upptogs i S muren vid koret, och den gamla S portalen igenmurades. Samtidigt bör vapenhuset ha rivits.

I samband med ombyggnaden fick kyrkan ett nytt, tunnvalvt innertak av trä, vilket 1703 pryddes med målningar (s. 281). 1728 inlades stengolv (LANTK.). 1757 reparerades tornet så grundligt, att man troligen kan tala om en nybyggnad av de övre, i trä utförda delarna (RÄK.). I vad mån tornet härigenom ändrade utseende är obekant.

1800-TALET

Fortsättningsvis genomgick kyrkan endast smärre reparationer. Vid 1800-talets mitt, då befolkningen i socknen starkt ökat och kyrksamheten tilltagit (schartaunismen), visade sig kyrkan för liten. Den var därtill i stort behov av en grundlig reparation. Man hade då att välja mellan en omfattande och dyrbar reparation och tillbyggnad eller en nybyggnad och valde det senare alternativet (st. PROT. 1856). Den gamla kyrkan användes sista gången den 20 nov. 1870,²³ då den nya stod i huvudsak färdig.

KYRKAN
UTDÖMES

Församlingen ville nu riva den gamla kyrkan för att kunna sälja trävirket, takteplet och de inventarier, som inte överförts till nya kyrkan. Stenen i kyrkans murar hade man tänkt utnyttja till en kyrkogårdsmur (KS.PROT. 1865). Efter anmälan om rivning hos VHAA (KS.PROT. 1871), anhöll denna hos församlingen, att »sedan tak, trävirke och inredning blifvit borttagna, låta murarna quarstå som ruin, på det att efterkommande må ega tillfälle att taga kännedom om såväl kyrkans läge som dess byggnadssätt utvisande de särskilda murdelarnas ålder». Församlingen samtyckte till detta (KS.PROT. 1871). Tak, inredning och inventarier såldes på auktion den 11 och 17 april 1872 (AUKT. PROT.). Innan dess hade G. Brusewitz²⁴ på VHAA:s uppdrag utfört de ovan nämnda ritningarna och en beskrivning av kyrkan (inkom till VHAA 17/1 1872).

Hans Hildebrand,²⁵ som av VHAA utsänts att inspektera kyrkan före rivningen,

²² Kungligt brev av den 4/2 1699. Riksreg.fol. 348, RA.

²³ PETTERSSON, S. & A. R. LITZÉN, Göteborgs stifts herdaminne, Gbg 1872, s. 101.

²⁴ GUSTAF HENRIK BRUSEWITZ, f. 1812 i Gbg, † 1899, konstnär, fornforskare, museiman. Se SvK, Bo I: 2, s. 110 not 1.

²⁵ HANS HILDEBRAND, f. 1842, † 1913, fil. dr, förste amanuens i VHAA 1871, riksantikvarie 1879—1907.

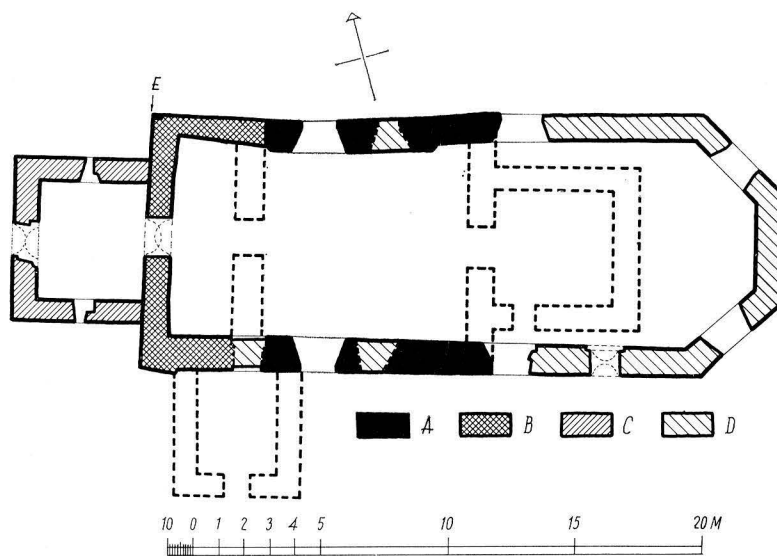

Fig. 256. Plan, 1:300, uppmätt av H. Andersson o P. Nordström 1931, samt inlagd rekonstruktion av den medeltida kyrkans plan. Jfr fig. 252.

Grundriß mit eingezeichneter Rekonstruktion der mittelalterlichen Kirche.
Plan, showing reconstruction of plan of medieval church. Cf. fig. 252.

meddelade, att den »i afseende till sin byggnad alls ingen märklighet ägde» (inkom 10/9 1871). Då VHAA trots detta inte ville låta riva kyrkan, får det troligen ses som ett resultat av den diskussion, som fördes i pressen kring kyrkans vara eller inte vara, då det blivit bekant, att församlingen ville riva byggnaden. Ytterst gällde det, om kyrkan var den i Borgarthingslagen omnämnda fylkeskyrkan eller ej (jfr s. 270). Efter-som Borgarthingslagen fördes tillbaka till 1000-talet och Olof den heliges tid, daterades kyrkan av dem, som ansåg den vara den nämnda fylkeskyrkan, också till den tiden, och betraktades som en av de äldsta, ja t. o. m. den äldsta i Bohuslän.²⁶

Utom den offentliga diskussionen befinner sig ett brev från Magnus Lagerberg²⁷ till riksantikvarien Bror Emil Hildebrand²⁸ (18/5 1871). Lagerberg gör Hildebrand uppmärksam på att man vill förstöra Ytterby kyrka »för en vinning af några 100 D» och vädjar till riksantikvarien att förhindra detta. Värdefull är den beskrivning av kyrkan och dess inventarier, som Lagerberg lämnar, och som på flera punkter kompletterar Brusewitz' beskrivning.

Den taklösa byggnaden förvandlades snart till en förfallen ruin. Träd växte upp i den, bruket föll bort i fogarna, och stenarna rasade. Då en konservering sommaren 1927

RESTAU-
RERING 1927

²⁶ Om denna strid se BERTIL BERTHELSON, Kyrkoruinen i Ytterby, i: Vikarvet 1934, s. 11—22.

²⁷ MAGNUS LAGERBERG, f. 1844, † 1920, intendent för Göteborgs musei myntkabinett 1862—1887.

²⁸ BROR EMIL HILDEBRAND, f. 1806, † 1884, riksantikvarie 1837—1879.

äntligen kom till stånd, utförd av byggmästare Adolf Tell,²⁹ kvarstod av fönsterbågarna endast den NV. Koret var delvis nedrasat, NÖ långhusmuren höll på att falla samman, fyllningen i den gamla S portalen hade fallit ur, S portalen var trasig o. s. v. Bäst bevarade var tornets bottenvåning och V gaveln (kons.rapp. 1927).

Vid konserveringen förstärktes den bevarade fönsteröppningen. Murarna rensades från jord och växtlighet, ifyllningar gjordes i håligheter, ny fogning i kalkbruk utfördes och de nedfallna stenarna upplades. Murkrönen belades med grästorvor på ett underlag av asfalttjärat bruk, genombrutet på varannan meter. I grästorvorna planterades sedumarter (kons.rapp. 1927, ATA). Vidare såddes gräsmatta inne i ruinen.

RESTAU-
RERING 1954

Med tiden började det senare tillbyggda korpartiet, som i förhållande till de medeltida delarna är ganska slarvigt utfört, att på grund av den dåliga grunden sjunka, och sprickbildningen mellan de bägge byggnadsdelarna blev oroväckande. En bidragande orsak till grundsättningen kan vara de skakningar, som åstadkommes av jänvägen, som löper ett hundratal meter från kyrkan på dess Ö sida. Sommaren 1954 restaurerades ruinen på nytt. Vid detta tillfälle nedrevs kormurarna med caterpillar. En bottenplatta av betong gjöts på frostfritt djup, och murarna upplades därefter på nytt. För arbetets utförande svarade byggmästare Gunnar Niklasson, Kungälv, efter förslag av byggmästare Tell (kons.rapp. saknas. Se GP 9/11 1954, 10/8 1952).

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Inredningen och troligen en del av inventarierna från gamla kyrkan såldes vid den ovan nämnda auktionen 1872 (se s. 286). De flesta posterna i AUKT.PROT. upptager virke av olika slag, bräder, bjälkar och sparrar, utbjudet i mindre poster. Det är tydligen i huvudsak taket, som utbjöds på det viset. Bänkarna utropades var för sig (37 st) liksom sex fönster och tre dörrar. Vidare upptages en klockarstol, två »läktarskärmar» (= läktarbröstningar) och »alltarskärmar». De senare utgjordes troligen av altarpupp-satsens tavlor till predella, korpus och överstycke.³⁰ Vad som innefattats under rubrikerna »diverse» framgår inte. — Av inventarierna kom flera genom Brusewitz' försorg till Göteborgs museum. Några blev genom senare köp privatägda.

ALTARAN-
ORDNING

Altarbordet var av murat tegel, uppställt ett stycke framför Ö korväggen (H. T. 16/12 1871). — Det medeltida altaret täcktes av en stenskiva med kantprofilering på tre sidor och en fyrkantig relikgömma i mitten (fig. 264). Det kasserades troligen i samband med reformationens genomförande och togs under 1600-talets förra hälft i bruk som gravhäll (se s. 299). L 150, B 70, H 13, relikgömman 22×22, Dj 3.³¹

²⁹ JOHAN ADOLF TELL, f. 1887, † 1955, byggmästare, ex. vid Tekniska skolan i Kristinehamn. Gjorde betydelsefulla insatser vid restaureringsarbeten på bl. a. Bohus' och Varbergs fästningsruiner och Gamla Älvsborg. Se vidare SvK, Bo II: 1, s. 12 not 1.

³⁰ På den gård i Torsby socken, dit altarskärmar kom, har funnits en sädesbinge eller liknande med en målad framställning av Nattvarden. Meddelat av Josef Axelsson, Ytterby.

Fig. 257. Den segrande Kristus, krönskulptur från den år 1728 utförda altaruppsatsen av J. P. Weber. GHM. Jfr fig. 274. Foto 1965.

Christus als Sieger, Bekrönung des Altars von J. P. Weber 1728.

Christ triumphant, sculpture for crown of reredos made in 1728 by J. P. Weber. Cf. fig. 274.

Altaruppsatsen, av vilken endast spridda fragment återstår, utgjordes av en skulpterad och målad arkitektonisk uppställning i flera våningar.³² På predellan (saknas)

³¹ Liknande altarskivor med relikgömmor finns bevarade på andra håll både i Bohuslän och Norge och har liksom i Ytterby efter reformationen fått en ny användning. Se J. PETERSSON, *Mensa och sepulchrum*, i: GBFT 1954—57, s. 70—82.

³² Beskrivningen bygger på uppgifter från BRUSEWITZ (GHT 16/12 1871) och BEXELL (s. 188) samt på jämförelser med andra bevarade altaruppsatser av samme mästare som utfört arbetet i Ytterby.

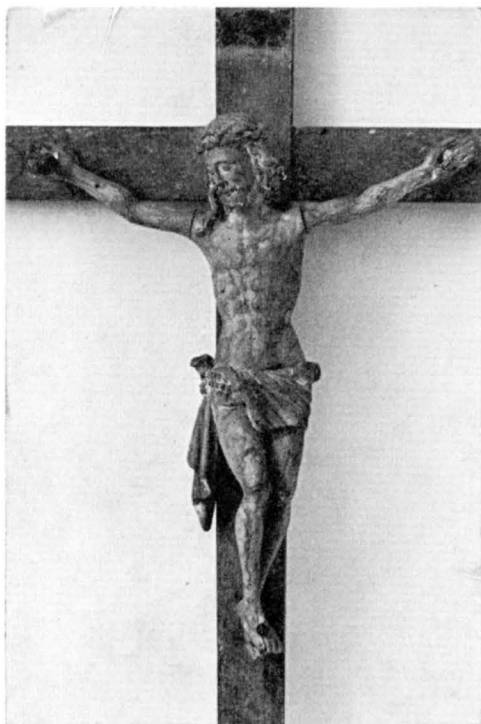

Fig. 258. Kristusbild, 1600-talet. GHM. Foto 1965.
Christusfigur, 17. Jh.
Figure of Christ, 17th century.

fanns en målad framställning av Nattvarden. I corpus' mittparti återgavs Korsfästelsen. Det skulpterade krucifixet (nu i den nya kyrkans altaruppställning, s. 309, fig. 274) flankerades av två kolonner på vardera sidan (nu i GHM, G. M. 178 a—d). Mellan dessa var på ena sidan en skulptur av Maria (ingår i nya kyrkans altaruppställning, s. 309), på den andra Johannes (saknas) placerade. Under krucifixet texten: HAN ÄR SARGAD FÖR VÅRA MISSGERNINGARS SKULL OCH SLAGEN FÖR VÅRA SYNDER. ES: 53. Överstycket innehöll en framställning av Kristi gravläggning (saknas). T. h. och t. v. därom stod troligen de två skulpterade änglar med Kristi pinoredskap, den ena med törnekronan och lansen, den andra med stegen och isopsvampen, som nu har sin plats i nya kyrkan på anfangerna till bågen mellan långhuset och koret (se s. 310). Altaruppsatsen kröntes av Kristus med segerfanan trampande på draken (fig. 257, nu i GHM, GM 183). Predella, corpus och överstycke har varit omgivna av ramverk och skilda åt av profilerade lister och bjälklag. Någonstans på listverket har troligen de två små änglahuvuden, vilka nu sitter på nummertavlorna i nya kyrkan (se s. 312), haft sin plats. En rik utfyllnad av akantusornamentik bör ha förekommit. Möjligen har ytterligare figurer ingått i altaruppsatsen, t. ex. de bägge änglar, som nu förvaras i nya kyrkans sakristia (se s. 310). De är avsedda att ses som pendanger. Den ena blåser trumpet, medan den andra förlorat det den ursprungligen hållit i handen.

Om altaruppsatsens färgverkan kan man genom de bevarade fragmenten bilda sig en svag uppfattning. De i nya kyrkan förekommande figurerna restaurerades 1952, då ursprungliga färger framtofs. Den korsfäste har förgyllt ländstykke och förgyllt törnekrona. Maria bär ljusbrun mantel med guldkant och klänning i blått och vitt. Änglarna med pinoredskapen är helt förgyllda. De på GHM förvarade kolonnerna bär spår av förgyllning medan den segrande Kristus är övermålad med guldbrons på ländskynke och mantel. Draken är röd. Genom sin rika förgyllning måste altaruppsatsen ursprungligen ha gjort ett praktfullt intryck. Mått: Kolonnernas H 132, Kristusbilden H 60, Maria H 65 (med sockel i samma stycke som figuren), änglarna med pinoredskapen H 64, den segrande Kristus H 83. — Altaruppsatsen utfördes 1728 av Johan Peter Weber³³ från Göteborg (LANTK.). Den målades två år senare av Sven Wernberg³⁴ »med goda och behållna Oljo färgen gull och silffwer . . . på samma sätt och manner som taflan uti Kongelfz Kyrckia är» (LANTK. 1730). Bakom altaret målades 1742 i tidens stil ett draperi (RÄK.).

En tidigare altaruppsats återgav »instiftelsen» (= Nattvarden). Den medtages i INV. sista gången 1738 (LANTK.).

Altarringen var åttkantig med svarvade dockor. Det är obekant, när den tillkom.— 1699 svarvades nya »pelare» till altardisken (LANTK.).

Ett krucifix av trä (fig. 258) överläts 1872 till GHM (GM 171)³⁵. Kristusfiguren har törnekrona, kort ländskynke och fötterna fastsatta med en spik. Spår av kredering.

KRUCIFIX

³³ Om JOHAN PETER WEBER är relativt litet känt. Han torde ha varit född omkr. 1700 och var gift med bildhuggaren Nils Läses (s. 346 not 15) dotter Maria (Geneal.anteckn. ser. 2, vol. 7—8, s. 47 o. ser. 2, vol. 11—12, s. 168). Om Weber varit elev till L, kan det inte ha rört sig om någon längre tid, då denne dog 1718. — Altaruppsatsen i Ytterby tillhör W:s tidigaste kända arbeten. Samma år utförde han även en altaruppsats för Stora Lundby kyrka (Vg), 1731 två konsoler till tornet på Göteborgs domkyrka, 1738—39 en altaruppsats till Råda kyrka (Vg), med samma bildprogram som i Ytterby, 1741 altaruppsats och predikstol för Nödinge kyrka (Vg), samma år en predikstol till Ytterby (s. 293), 1743 en basunängel till Råda, där han tidigare arbetat. — Under 1730-talet flyttade W. till Uddevalla, där han finns upptagen i mantalslängderna och fick bänkplats i kyrkan (S. KRISTIANSSON, Uddevalla stads historia, II, Uddevalla 1953, s. 360). Han utförde även en altaruppsats för kyrkan (a.a.s. 360, 414, 515). 1749 beställde magistraten i Uddevalla en »trähäst», dvs. ett tortyrredskap, som uppställdes på stora torget (a.a.s. 414). 1753 var W. fortfarande skriven i Uddevalla men vistades då som soldat i Finland (Geneal.anteckn. ser. 2, vol. 11—12, s. 168), troligen ett tecken på att han hade svårt att försörja sig på sin verksamhet som skulptör. Han tycks aldrig ha tillhört snickarämbetet. (Uppg. om W:s verksamhet i Vg lämnade av fil. lic. KARIN AASMA.)

³⁴ SVEN WERNBERG (WERENBERG), † 1739. Medlem av Göteborgs målärämbete 1704. Mästare redan tidigare. Har fr. o. m. 1700 varit verksam i en rad kyrkor i Vg, där han bl. a. utfört takmålningar. Se S. A. HALLBÄCK a. a., s. 312.

³⁵ Genom en felregistrering i någon av GHM:s kataloger har både GARDELL (s. 40) och R. NORBERG i Bohusläns medeltida träskulptur (GBFT 1939, s. 51) behandlat ett medeltida krucifix från Torps kyrka på Orust som stammande från Ytterby. Krucifixet från Torp är avtecknat av BRUSEVITZ i hans RESEBERÄTT. 1872 (s. 29, bild 25) med angivande av ursprung.

Fig. 259. Predikstolskorg, utförd 1741 av J. P. Weber. Foto 1965.
Kanzelkorb von J. P. Weber 1741.
Pulpit, made in 1741 by J. P. Weber.

Korset nytt. H 92, B 65. Skulpturen, som äi av god kvalitet, är sannolikt utförd under 1600-talet.

I INV. upptages 1706 »ett litet krucifix» samt 1738 »ett litet krucifix af gyllenduk» (LANTK.). Det senare kan ha varit ett i guldtråd broderat arbete från t. ex. en mässhake.

PREDIKSTOL

Predikstolen, som bestod av korg med ljudtak samt trappa med bröstning och portal, var uppställd vid N väggen.³⁶ Av predikstolen återstår korgen, nu uppställd i nya kyrkans SV hörn samt flera lösa delar.

Korgen (fig. 259), som nedtill omslutes av en bladvulst och upptill avslutas av en gesims, är bruten i fem fält, skilda åt av kraftiga voluter med akantusornamentik. I

³⁶ I GHM:s fotoarkiv finns ett mycket gulnat foto av kyrkans interiör med predikstolen.

speglarna skulpturer av de fyra evangelisterna samt Kristus som Salvator Mundi. Matteus och Markus är återgivna som äldre, skäggiga män, medan Lukas och Johannes är skägglösa. Under figurerna deras respektive namn. (Lukas namn har fallit bort). Över speglarna hänger en girland av band och blommor. Färger: ramverket svart, voluter och vulst olivgröna, girlandan förgylld, speglar blå, gesimsen marmorerad i vitt och blått; figurernas dräkter i rött, grönt och blågrått. Korgens H 118, Dj 92.

Från ljudtaket stammar de fem små änglar, som nu är placerade på ett skåp i nya kyrkans NÖ del (s. 320). De har ursprungligen varit uppställda runt takets kant (foto i GHM:s arkiv). Samtliga håller ena armen utsträckt, den öppna handen har sannolikt gripit om en palmkvist. Endast en av änglarna har ursprungliga vingar; tre av dem har helt nygjorda, medan den fjärde har en ursprunglig. Vingarna kompletterades vid en restaurering 1958. Samtliga änglar står på en svart sockel, gjord i ett stycke med skulpturen. Vingarna förgyllda, ländskynkena målade i respektive blått, rött och grönt. H 34,5. Till ljudtaket hörde också den förgyllda duva med utbredda vingar, som nu hänger under den nya predikstolens ljudtak (se s. 311).

Ett fragment från trappbarriären med en skuren blomsterranka förvaras i GHM (GM 1583). Det är ett snett avfasat stycke med en tapp på ena kortsidan för inkilning. Färger: svart botten med förgyllda blommor och ljusgröna stjälkar. L 78, B 14.

Möjligen härrör den dörr, som nu är insatt i ett förvaringsskåp i nya kyrkans NÖ del (se s. 320), från predikstolsportalen. Dörren har tre speglar, en större, stående rektangel i mitten och två mindre liggande, en upptill och en nedtill. I de mindre speglarna kartuscher och inskriften: ANNO (den övre) 1742 (den nedre). Den större spegeln har ornament i hörnen och en rosett i mitten. Färger: ramverket rött, speglarna blå, skulpturdetaljer i grågrönt, rött och guld. Texten mot svart botten. H 185, B 81. Vid portalen var, såsom framgår av ovannämnda foto, en ängel uppställd.

Predikstolen beställdes 1736 av Johan Peter Weber (RÄK.), som 8 år tidigare utfört altaruppsatsen (se s. 291 not 33). Den levererades först 1741 (RÄK.) och målades året därpå (RÄK.).

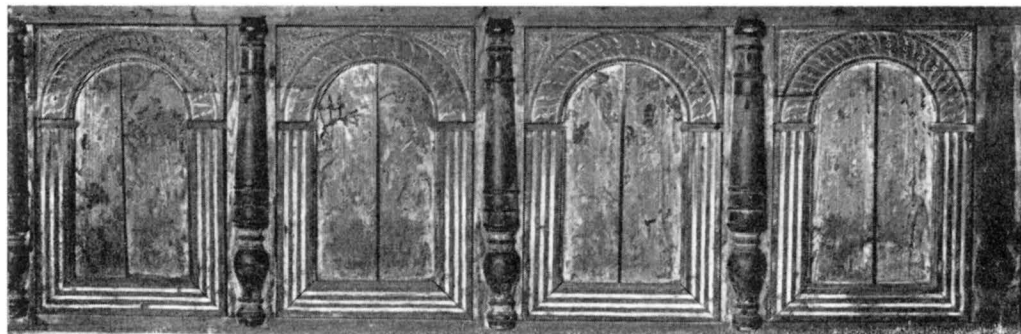

Fig. 260. Bevarat parti av läktarbröstningen, sannolikt utförd 1699. GHM. Foto 1965.

Erhaltener Abschnitt der Emporenbrüstung, wahrscheinlich 1699.

Preserved part of gallery front, probably executed in 1699.

TIMGLAS

BÄNK-
INREDNING

LÄKTARE

Fig. 261. Nummertavla, 1700-talets förra hälft.
GHM. Foto 1965.

Nummertafel, erste Hälfte des 18. Jh.
Hymnboard, first half of 18th century.

En predikstol, som 1738 betecknas som gammal, upptages efter tillkomsten av den nya ej vidare (LANTK.).

På predikstolen ett blåmålat timglasställ. Endast ett halvt, söndrigt glas är bevarat. Från 1700-talet. — Ett gammalt timglas upptages i INV 1706 men ej vidare.

Bänkinredningen, som såldes på auktionen 1872 var slutet. Dörrarna hade enkla, rektangulära speglar med svagt profilerade lister. Ramverket svart med grågula speglar, ådrade i rödbrunt. Virket från bänkinredningen användes i gårdarna till sädesbingar o. dyl. och rester med välbevarade färgspår finns fortfarande kvar på sina håll.³⁷ Det framgår inte av RÄK. när denna bänkinredning tillkommit, men troligen stammade den från ombyggnaden 1699.

En läktare fanns i kyrkans V del. Läktarbröstningen, som såldes på auktionen 1872, och av vilken en del finns bevarad på GHM (GM 188), var delad i rektangulära fält, skilda åt av svarvade halvkolonetter (fig. 260). Fyllningarna, som varit prydda med målningar, inramas upptill av rundbågar. Målningarna kan nu endast skymtas. Fält nr 2 från v. tycks ha återgivit Kristi fängslande och nr 3 Judaskysen. De övriga scenerna går ej att identifiera. L 236, H 78. Barriären är sannolikt tillkommen vid 1600-talets slut, kanske i samband med ombyggnaden 1699.

Enligt BRUSEWITZ (GHT 16/12 1871) och INV 1830 återgav läktarbröstningens speglar de tolv apostlarna, enligt LAGERBERG »frälsaren och lärjungarna». De nu svagt skönjbara framställningarna har tydligen senare ersatts med apostlabilder. Dessa var sannolikt utförda på duk eller papper, vilket förklarar att något spår av dem inte finns på det bevarade stycket (jfr. Torslanda o. Öckerö gamla kyrka, s. 412 o. 418).

³⁷ En sädesbinge tydligen tillverkad av en bänkskärm finns hos lantbrukare Sigfrid Andreasson, Tega. En bänkdörr hos lantbrukare John Augustsson, Hölen.

Det stycke av läktarbarriären, som nu finns på GHM, inropades vid auktionen 1872 tillsammans med annat »virke» av lantbrukare Malte Magnusson, Kuröd. Vid ett besök hos honom den 2/6 1872 inköpte G. Brusewitz stycket för GHM (RESEBERÄTT. 1872, s. 4).

En nummertavla (fig. 261) överfördes 1872 till GHM (GM 189). Den är rektangulär med skulpterad ram, har sifferskåp och träplattor med målade siffror. I skåpets övre och nedre kortända hål för uppställning på en stång. Ram och ornament målade i grönt och guldbrons. Skåpet ljusblått. Siffrorna vita mot svart botten. H utan gavel 60, B 50; gavelstyckets H 37, skåpets Dj 18. 1700-talets förra hälft. — Enda gången en nummertavla nämns i INV. är 1738.

NUMMER-TAVLA

Kyrkans dopredskap, som samtliga överflyttades till nya kyrkan, var tillkomna under 1600-talet (se s. 312—313). Uppgift om tidigare dopredskap saknas.

DOPREDSKAP

Nattvardskärlden överfördes likaså till nya kyrkan (se s. 313—316). Kyrkan har inte varit rik på silver och utom de överförda, delvis omarbetade föremålen, omnämns i arkivalierna endast en förgylld vinkanna av silver, som 1829 nedsmältes och användes vid tillverkningen av ett sockenbudstyg och en ny cuppa för kalken (jfr s. 315). Vinkannen bar enligt BEXELL (s. 188) följande inskrift runt kanten: FÖRORDNAD TILL ALTARENS TJENST OCH BLEF BEKOSTAD AF DET GUDFRUKTIGE MENNISKOR GIFWIT I DEN BLÅCK (= offerstock) HINRIC RASSMUSSON³⁸ FÖRÄRADT TILL YTTERBY KYRKA. Kannan bör ha varit tillverkad vid 1600-talets mitt. Troligen är det samma kanna, som 1699 var »aldeles sönder» och då omgjordes och förgylldes av guldsmeden Sven Wallman (mästare 1685—1706) i Göteborg (LANTK.). — Ett sockenbudstyg omfattande kalk, patén och en liten flaska, allt av tenn, inköptes 1700 och var tillverkat av Christer Persson (LANTK.). Ej upptaget i INV. efter 1738. 1825 anmärkte biskopen, att kyrkan saknade sockenbudstyg (VIS.PROT.), varefter det nuvarande anskaffades (se s. 314).

NATTVARDS-KÄRL

Kyrkan hade tre ljuskronor av malm, vilka samtliga finns upptagna i kyrkans första INV. från 1706. Enligt uppgift hade de 15, 9 respektive 5 pipor (LANTK. 1738). En av dem pryddes av en dubbelörn (LAGERBERG). Ej bevarade.³⁹

LJUS-REDSKAP

³⁸ HINRIC RASSMUSSEN, som finns belagd i Ytterby mellan 1736 och 1759, kallas i handlingarna »kiörkewedr» och »sorenskriver» (YTTERBYBOKEN s. 311). R. fick efter ansökan hos Christian IV tillåtelse att under sin, hustruns och barnens livstid bruka gården Guddehjäl, (NRR VII, s. 300). Han ägde utom Guddehjäl gårdar bl. a. i Hålda, Kareby, Säve, Backa och Björlanda. I Ytterby kyrka är hans namn också förknippat med en gravsten, som låg i koret (s. 299).

³⁹ Enl. GARDELL (s. 40) såldes två medeltida ljuskronor till dåvarande landshövdingen i Göteborgs och Bohus län, greve Albert Ehrensvärd, som skulle ha haft dem på sitt gods Tosterup i Skåne. Efter dennes död 1901 skall den ena kronan ha sålts till kronofogde von Platen i Ystad. Denna ljuskrona, som nu ägs av frk Lill von Platen, Ystad, är dock en gustaviansk krona med slipade glasprismor och går ej att belägga i Ytterby kyrkas INV. På Tosterup finns enl. uppgift från general Ehrensvärd, Charlottenlund, numera inte någon ljuskrona, som av beskrivningen att döma kan tänkas härröra från Ytterby. I Tosterups kyrka, som fram till 1922 var patronatskyrka för ägaren till Tosterups gård, hänger dock en ljuskrona av malm med 16 ljusarmar och krönande dubbelörn, vilken möjligen kan härröra från Ytterby (enl. uppgift av kh G. Persson, Glemmingebro).

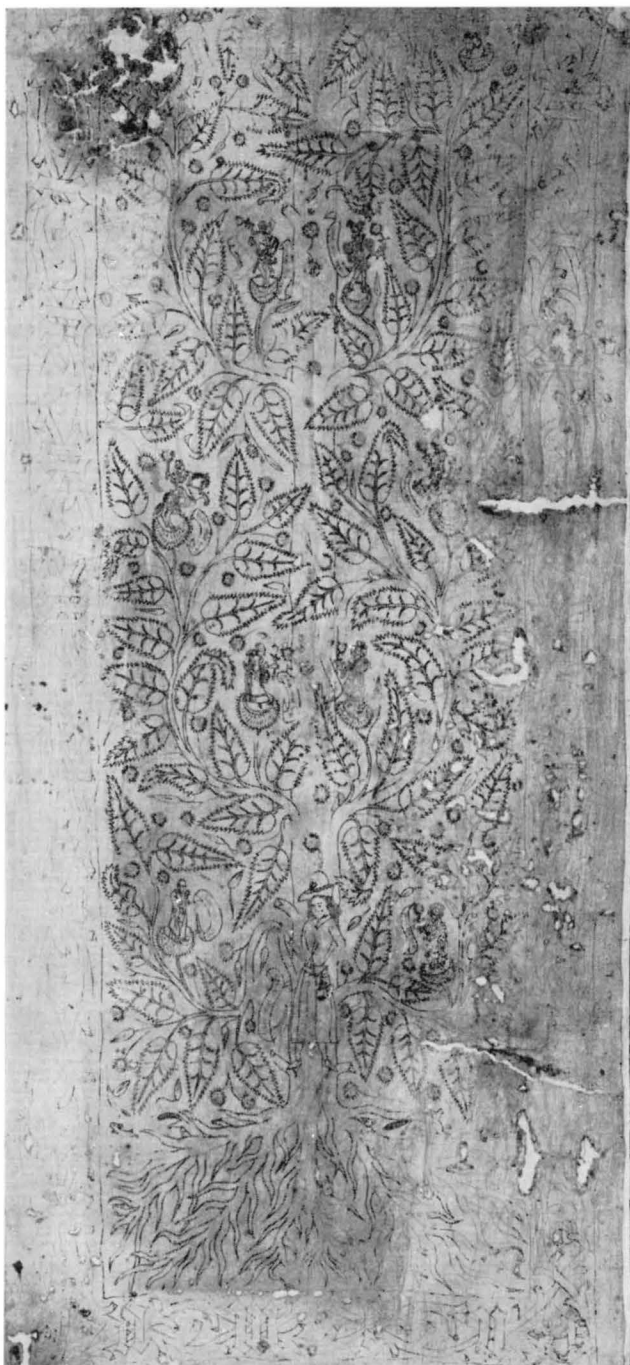

Fig. 262. Linneduk prydd med en broderad framställning av Kristi stamträd. Använd som altarduk. Början av 1500-talet. GHM. Foto ATA.

Leinentuch mit gestickter Darstellung von Jesse Wurzel, benutzt als Altartuch. Anfang des 16. Jh.

Linen cloth, with embroidered representation of Christ's family tree. Used as altar cloth. Early 16th century.

Fig. 263. Detalj av fig. 262. GHM. Foto ATA.
Ausschnitt von Abb. 262.
Detail from fig. 262.

En gustaviansk ljuskrona med slipade glasprismor, skänkt 1856, överfördes till nya kyrkan, där den fortfarande är i bruk (se s. 316).

Ett par ljusstakar av malm från 1800-talets mitt, överfördes till nya kyrkan (se s. 316). — »2ne ljusstakar af malm, måhända från den Katolska tiden, emedan de

äro försedda med järnspets för att fästa de stora ljustakarna omtalas av LAGERBERG. Det är tydligen samma ljusstakar, som 1706 stod på altaret (RÄK.). De karakteriseras som »2^{ne} Mässingsstakar g:la väga tillsammans 24 mkr» (LANTK. 1738). Saknas. — En mässingsstake med två pipor, vägande 5 mkr och 1706 betecknad som gammal (RÄK.) förekommer i samtliga 1700-tals INV. men upptages ej 1825.

TEXTILIER

På altaret låg under en sammetsduk en vit linneduk med broderier, vilken genom G. Brusewitz' försorg överfördes till GHM år 1871 (GM 4135).

Duken är av fint, vitt linne i mönstrad kypertvävnad, s. k. korndräll (12 skaft, 24 tr. per 1 cm²), broderad med stjälsöm i fint ullgarn (två-trådigt, S-tvinnat), färgat i rött, blågrönt och gult. Broderiet upptar en framställning av Kristi stamträd. Trädet har kraftig rot och symmetriskt utväxande grenverk (fig. 262). På varje gren är placerad en figur. Vid trädets rot står en man, större än de övriga figurerna (fig. 263). Samtliga äro försedda med språkband. Runt dukens kant texter i gotiska minuskler, i de nedre hörnen två ej identifierade vapensköldar. — Vävnaden är svårt skadad och upptill avklippt. L 225, B 103. Den ursprungliga längden bör av kanttexten och mönstret att döma ha varit minst den dubbla. Sannolikt utförd under början av 1500-talet.

Av kanttexten är bevarat: (nedre kortändan) *amen*, (v. långsida) *irgo maria*, (h. långsida) *agnus dei q*. Den ursprungliga texten bör ha varit: *ora pro nobis mater dei virgo maria* (= bed för oss Guds moder Jungfru Maria) samt *agnus dei qui tollit peccata mundi* (= Guds lamm som borttager världens synder). Språkbandens texter är mycket fragmentariska. Språket är danska, en del felstavningar av de bibliska namnen tycks förekomma⁴⁰. Texterna kunna rekonstrueras enligt Matt. I: 1—5. Nederst: (a) *braham avlede* (is) *aa(ck)* (mycket otydligt), därefter från v. till h.: (i) *saack avlede ja(c)ob*, (jac) *ob avlede judas* (otydligt), *judas avlede fares*, *fares avlede esrom*, *esrom avlede aram*, *aram avlede aminadab* (otydligt), *aminadab avlede naason* (otydligt), (naa) *so(o) avlede salmon*, *salmon avlede boos*, *boos avlede (j)obe(d)*.

Duken kan ursprungligen ha haft profan användning såsom bordduk i likhet med en grupp närstående broderade dukar⁴¹. Det är okänt, när den kom till kyrkan. Kyrkans äldsta INV., som är från 1706, upptar »en gammal duk», vilken sannolikt avser den här behandlade, 1767 uppfördes den som »en gl stor utsydd hwit altareduk». Såsom sådan har den troligtvis även från början använts i kyrkan; härpå tyder det långa, smala formatet.

I litteraturen omkring duken har den stundom gått under namnet brudpäll⁴². Därmed har åsyftats, att duken använts som ett slags himmel över brudstolen vid bröllopfesten.

⁴⁰ Texterna tolkade av fil. lic. K. AASMA och arkivarie H. KARLSSON, GLA. Namnens stavning återges ej med full korrekthet. För att tyda texten i sin helhet behövs ingående undersökningar.

⁴¹ C. R. AF UGGLAS, Om Ytterbyduken i Göteborgs museum, i: GBFT 1939; GARDELL s. 43; Å. FRED SJÖ, Två broderade linnedukar från 1500-talet i Uddevalla museum, i: Bohusläns hembygdsförbunds årsskrift 1962, s. 17—43. Jfr även G. GARDE, Danske silkebroderede lærredsduge, Khvn 1961, s. 173 ff.

⁴² Se A. ROMDAHL, En brudpäll från Ytterby, i: GBFT 1932—33, s. 31—36. — Duken utställdes på Jubileumsutställningen i Gbg 1923 (nr 710) samt på Utställningen av äldre kyrklig textilkonst i Sthlm 1929 (nr 460).

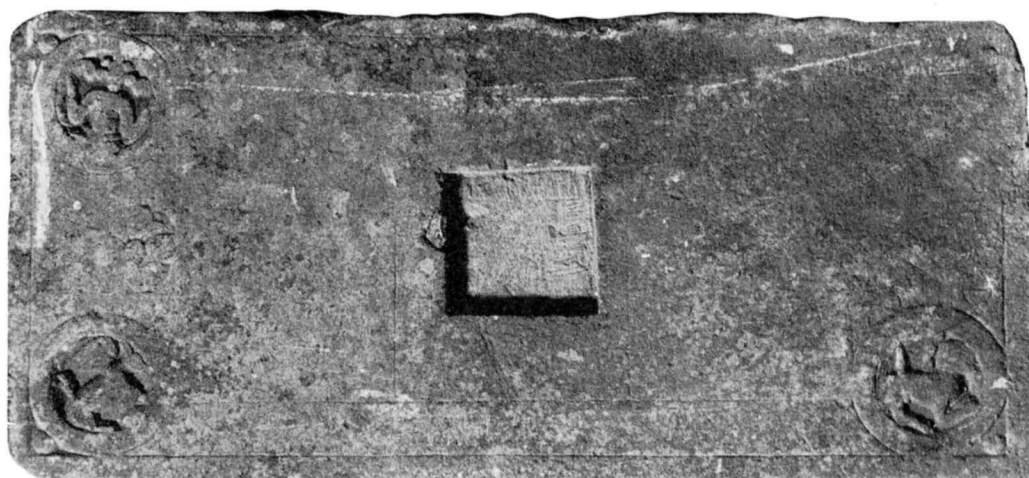

Fig. 264. Gravhäll från 1640, ursprungligen täckskiva till det medeltida altaret. I mitten relikgömma.
Foto 1965.

Deckplatte des mittelalterlichen Altars mit Reliquien-Sepulchrum, benutzt als Grabplatte 1640.
Grave monument, 1640, originally on the medieval altar. Reliquary in middle.

Inga belägg har anförts, att så skett med detta föremål. Beteckningen brudpäll avser dock i allmänhet en duk som hölls likt en baldakin över brudparet under brudmässan. Som framgått av ovanstående lämpar sig icke denna duks format för sådan användning. Några spår efter upphängningsanordningar i hörnen kan icke iakttagas.⁴³

En svart mässhake från 1856 användes alltså i nya kyrkan (se s. 317).

Två broderade kalkkläden från 1797 respektive 1856 är även överförda till nya kyrkan (se s. 318).

Bland försvunna textilier märkes Antependium »af bast med foder och med Bochstäfwer och åhrtal 1673» (LANTK. 1738). Upptages 1767 som »alldeles odugligt» (LANTK.). — En mässhake »af Blåt Sammet bråderat af guld och Silfwertrådar ächta med Crucifix terpå samt parcumsfoder» (LANTK. 1738). Omnämnes ännu 1825. I INV. 1706 upptages även en annan mässhake, »som icke kan brukas». — Ett kalkkläde »af sellecke blått Med gul Karm omkring och dofshörnen sampt Silfar roser i hörnen förärt af en fru i socknen» (LANTK. 1760). — En kollekthåv bestående av »en Pung med en liten Silverklocka uti» (RÄK. 1706). 1825 förekommer två håvar (VIS.PROT.). — 1767 syddes en ny kyrkväktarroock »af blått wallmar med golt upslag och Kraga samt Messingsknappar» (LANTK.).

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

Framför altarringen låg en gravhäll, nu uppställd i nya kyrkans vapenhus (fig. 264). Inskriften är helt utnött. Enligt INV. 1830 kunde man av den redan då nötta texten läsa: HENRIC RASSMUSSON I GUDDEHJELM LADET BECOSTE ÖFVER S. B. 1640 (s. 295, not 38). Resten var oläsligt. I hörnen rundlar med evangelistsymbolerna i relief. I mitten en

GRAV-
MINNEN

⁴³ Beskrivningen av linneduken granskad och kompletterad av antikvarien A.-M. FRANZÉN, Raå.

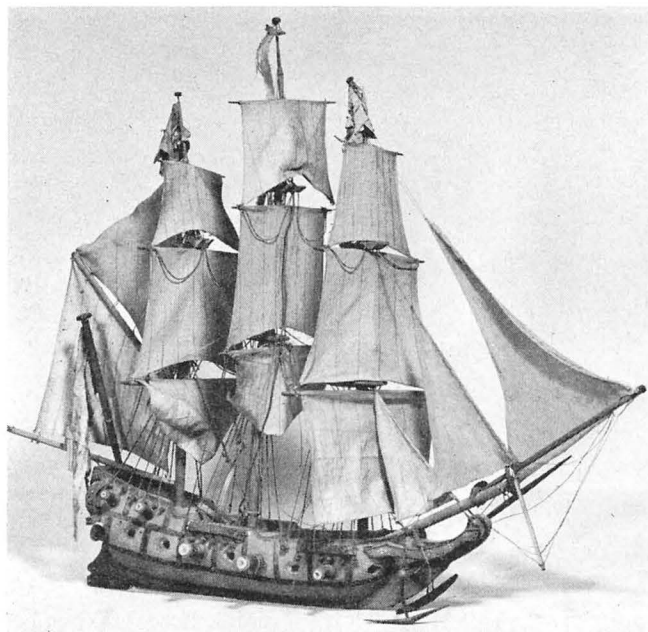

Fig. 265. Votivskepp. Örlogsskepp från slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet. GHM. Foto 1965.
 Votivschiff, Kriegsschiff vom Ende des 17. oder Anf. des 18. Jh.
 Votive ship. Man-of-war from the end of 17th or beginning of 18th century.

kvadratisk fördjupning, som intill 1952 var igensatt med en sten (YTTERBYBOKEN s. 188). Hällen är på tre sidor kantprofilerad. L 150, B 70, H 13. — Ursprungligen har hällen varit altarskiva (se s. 288 samt not 31). Då den skulle brukas som gravhäll har evangelistsymbolerna uthuggits och relikgömmen fyllts igen.

Ett »silvermonument» efter F. F. L'Aisé (s. 276, not 13), vilket skulle hängas upp i kyrkan vissa dagar under gudstjänsten och förvaltas av kyrkvärden, omnämnes av BEXELL (s. 188). Om dess utseende eller öde är intet bekant.

MÅLNINGAR

Två på trä målade porträtt av Luther och Melanchton fanns enligt LAGERBERG på väggen bakom predikstolen. Av det ovannämnda fotot i GHM framgår, att de måste ha varit målade på det i två arkadbågar indelade ryggstycket till predikstolen.

En »g:l Tafla om Syndafallet och Försoningen» upptages i INV. sista gången 1738.

VOTIVSKEPP

Ett votivskepp (fig. 265) överfördes vid kyrkans rasering till GHM (GM 396) såsom gåva från församlingen. Det visar ett örlogsskepp utrustat med 22 kanoner. Modellen torde dock få uppfattas som ett 30 kanoners örlogsskepp. Det är mycket primitivt utfört och hugget ur en stock med få och grova detaljer. Målat i rött och grönt. L 77,5, H 61. — Det grova utförandet försvårar en exakt datering. Skeppet kan dock sägas tillhöra 1600-talets senare del eller 1700-talets början. Hela tacklingsarbetet är ett senare reparationsarbete, utfört med ringa sakkunskap någon gång under 1800-talets

första hälft, vilket de hela märseglén visar. De trasiga flaggorna är möjligen av samma ålder som skrovet.⁴⁴ — Skeppet hängde vid dopfunten i korets N del (foto GHM). Skänkt till kyrkan av slaktaren Johan Eckler,⁴⁵ Göteborg, förmodligen mellan 1756 och 1785.

En kista av ek kom vid kyrkans raseri till en gård i Tega, där den fortfarande befinner sig.⁴⁶ Försedd med tre lås, järnbeslag och i järnplåt stansade ornamentsband. Målad rödbrun. Kistlocket har vid något tillfälle i kyrkans historia sågats upp, och skarvarna är täckta med beslag. Mellersta låset saknas. L 122, B 47, H 46,5. — Tillverkad 1730 (LANTK.).

KISTA

KIRKEREGNSK. 1628/29 meddelar, att »der gives og bekostes på en brudestol ½ rd». En brudestol förekommer ännu i INV. 1861.

DIVERSE

En kyrkvaktarstav tillfördes efter 1870 GHM:s samlingar (GM 217). L 219,5.

Ett smitt gångjärn, överfördes vid kyrkans urröjning likaså till GHM (GM 1073). L 117, B 13,5. — Enligt KIRKEREGNSK. 1622 tillverkades det året en ny kyrkdörr av »planker og jernfang», till vilken järnet bör ha hört.

Ett lås med två vred från kordörren har genom Brusewitz' försorg också kommit till GHM (GM 5 a, b, c). Låsets L 47, B 20,5, H 8,7. Vredens L 19 och 16,5.

Kyrkan hade en klocka, som hängde i tornet. Den överfördes till nya kyrkan men omgöts 1915 (se s. 320). — Den beskrivs i INV. 1830 sålunda: »På ena sidan öfver Frälsarens bild: GLORIA IN EXCELSIS DEO / SALVATOR MUNDI. På andra sidan: F. K. S. CONFLATA PRAEFECTO SUPREMO / D:NO L. C. STOBEE. EPICOPO DOCT. / D:NO JAC. BENZELIO. PASTORE MAG. / AND. TRANCHELIO. INSPECTORE. / GREGERO STABEO IN USUM ECCLESIAE / YTTERBYENSIS ANNO MDCCXLIII» (Ära vare Gud i höjden / Världens frälsare. / Fredrik Sveriges konung. / Gjuten då Lorens Christoffer Stobée⁴⁷ / var landshövding, doktor herr Jacob Benzelius⁴⁸ biskop, magister Andreas Tranchelius⁴⁹ kyrkoherde och Greger Stabeus kyrkoinspektör, till Ytterby kyrkas bruk år 1743.) Runt nederkanten följande inskrift: »KOM KOM, JAG ROPAR / HÖR MITT LJUD / KOM, KOM, SÅ SÅ ÄR HERRANS BUD. / GUTEN I GÖTHEBORG AF JOHAN DAGLIEB⁵⁰ ANNO 1743.» — Enligt RÄK. 1743 var klockan omgjuten efter en äldre klocka.

KLOCKA

⁴⁴ Beskrivningen och dateringen utförd av kapten SAM SVENSSON († 1966), Statens sjöhistoriska museum, Sthlm.

⁴⁵ JOHAN CHRISTIAN EICHLER (ECKLER, EKLER), f. 1722, † 1785. Burskap som slaktarmästare i Göteborg 1751, sedermera älderman. (Geneal. anteckn., ser. I, vol. I, s. 441; Ytterbyboken s. 310—312).

⁴⁶ Gårdens nuvarande ägare är Anders Severinsson.

⁴⁷ LORENTZ CHRISTOFFER STOBÉE (Stobæus, adl.), f. 1676, † 1756, generalmajor, landshövding i Göteborgs och Bohus län 1741—1749.

⁴⁸ JACOB BENZELIUS, f. 1683, † 1747, biskop i Göteborgs stift 1731, ärkebiskop 1744.

⁴⁹ ANDREAS TRANCHELIUS, f. 1697, † 1766, kh i Kungälv 1736, riksdagsman 1742, prost 1762.

⁵⁰ JOHAN DAGLIEB, klock- och styckgjutare från Nürnberg. Erhöll burskap i Göteborg 1746. D. fick ganska många uppdrag och gjöt bl. a. den större klockan i Bergums kyrka. »Emellertid gjorde han 1760 cession och likaså 1767 tillförlje eldsvåda, var 1768 avsigkommen, intogs i fattighuset och dog där 1771» (Geneal. anteckn., Ser 2, vol. 3—4, s. 81—82 där även bouppteckningen efter Dagliebs hustru Susanna Geppert, † 1751, är avskriven).

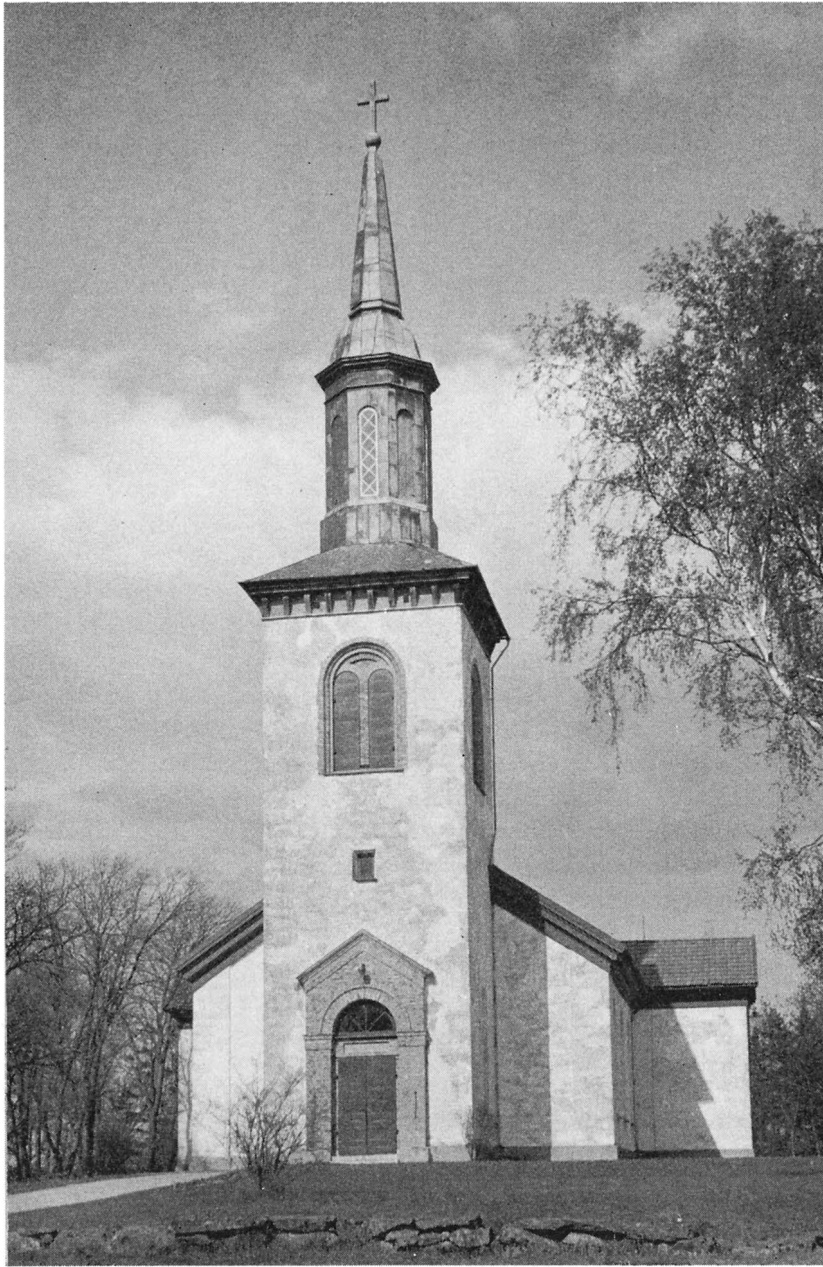

Fig. 266. Ytterby nya kyrka från V. Foto 1965.
Die neue Kirche von Ytterby von W.
New church of Ytterby from W.

N Y A K Y R K A N

KYRKO G Å R D E N

Kyrkan är belägen på en höjd vid landsvägen mot Kungälv, c:a 1 500 m N om den gamla (fig. 266). Kring den nya kyrkan har Ytterby samhälle vuxit upp.

Kyrkan lades på en kal bergsknalle, och kyrkogården måste därför anläggas genom utfyllning och terrassering. Dess omfattning framgår av fig. 267. Den är delad i en sydlig och en nordlig, lägre liggande hälft, den senare använd som begravningsplats. Kyrkan är belägen på den S delen. Inhägnaden utgöres av kallmurar på S och SÖ sidorna och ett enkelt järnstaket på V sidan. Två ingångar finns i S, en i V. Grindar saknas.

Den N delen av kyrkogården, som genom en trappa står i förbindelse med S delen, har iordningställts i två etapper. Dess S hälft togs i bruk 1882 — intill dess användes endast begravningsplatsen vid gamla kyrkan — medan N hälften inköptes 1912 och var färdigställd 1917. Hela begravningsplatsen är omgiven av en kallmur. Utom den nämnda trappan finns en ingång i SV hörnet.

Ett bårhus av betong och tegel, delvis nedgrävt i jorden, uppfördes 1961 på kyrkogårdens SV del efter ritning av arkitekt John Samuelsson, Kungälv.

BÅRHUS

KYRKOBYGGNADEN

Den år 1870 uppförda kyrkan består av långhus, avslutat åt Ö av ett smalare och lägre polygonalt kor, på planen en halv oktagon, samt V-torn (fig. 268). Mitt på N och S långhussidorna ansluter sig nästan kvadratiska utbyggnader, vilka ger kyrkan en korsformad plan. I den N är sakristian inrymd. Den S tjänstgör som vapenhus.

PLAN OCH MATERIAL

Murarna är uppförda av natur- och sprängsten med tegel som dekorativt inslag i tornets övre del samt kring portaler och ljudgluggar. Kalksten förekommer i solbänkarna och tornets dekorativa konsoler. Kyrkan är utvändigt spritputsad. Den har sockel av samma material som murarna i övrigt, belagd med grå spritputs.

Långhuset har 15 höga, rundbågiga fönster, sex på vardera långsidan och tre i det polygonala korutsprånget. Över dörrarna i tvärarmarna sitter två mindre, rundbågiga fönster. Tornet har två fönsteröppningar av samma typ som långhusets, en mot N och en mot S samt fyra stora rundbågiga ljudöppningar och en mindre glugg mot V.

FÖNSTER

Kyrkans tre ingångar leder genom vardera tvärarmen och genom tornets V-portal. Den senare är huvudingång. N ingången för till sakristian. Samtliga portaler är rundbågiga och har omfattningar av gult tegel. Över huvudingången en kalkstensplatta med inhuggen och förgylld text: BYGGD UNDER CARL XV REGERING 1870. Samtliga dörrar är numera på utsidorna beslagna med kopparplåt.

INGÅNGAR

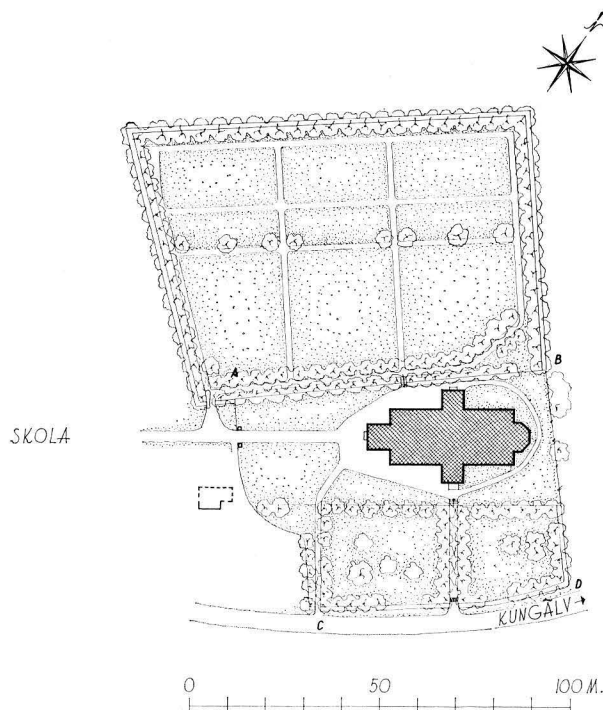

Fig. 267. Situationsplan, 1:2 000. Uppm.
J. Söderberg 1945.
Lageplan.
General plan.

YTTERTAK

Långhus och tvärramar har mot varandra vinkelräta sadeltak. Taktäckningen är tegel. Tornets murverk avslutas upptill av en gul tegellist, prydd med kalkstenskonsoler, över vilken det svagt lutande kopparklädda takfallet skjuter ut. Tornet krönes av en åttkantig lanternin, klädd med kopparplåt och avslutad i en trubbig, korskrönt spira.

INTERIÖR

Kyrkorummet (fig. 269—273) är stort och ljust. Väggarna är slätputsade och målade i gulvitt. Taket utgöres av ett segmentvalv av trä med kraftigt profilerad taklist. Valvet är målat i blått, listen något blekare med marmorering i grått och gult. Korutsprång och långhus förenas genom en murad båge, på vilken är målat ett bibelspråk: LYFTEN EDRE HÄNDER UPP I HELGEDOMEN; OCH VÄLSIGNEN HERRAN. PS: 134: 2.

GLAS-
MÅLNINGAR

Korets fönster har glasmålningar med motiv från kyrkoårets största fester, julen, påsken och pingsten (fig. 272, 274). De är utförda 1952 av konstnären Gunnar Torhamn.⁵¹ Kyrkan har trägol.

⁵¹ GUNNAR TORHAMN, f. 1894, † 1965. Har utfört dekorativa arbeten för en rad kyrkliga och offentliga byggnader.

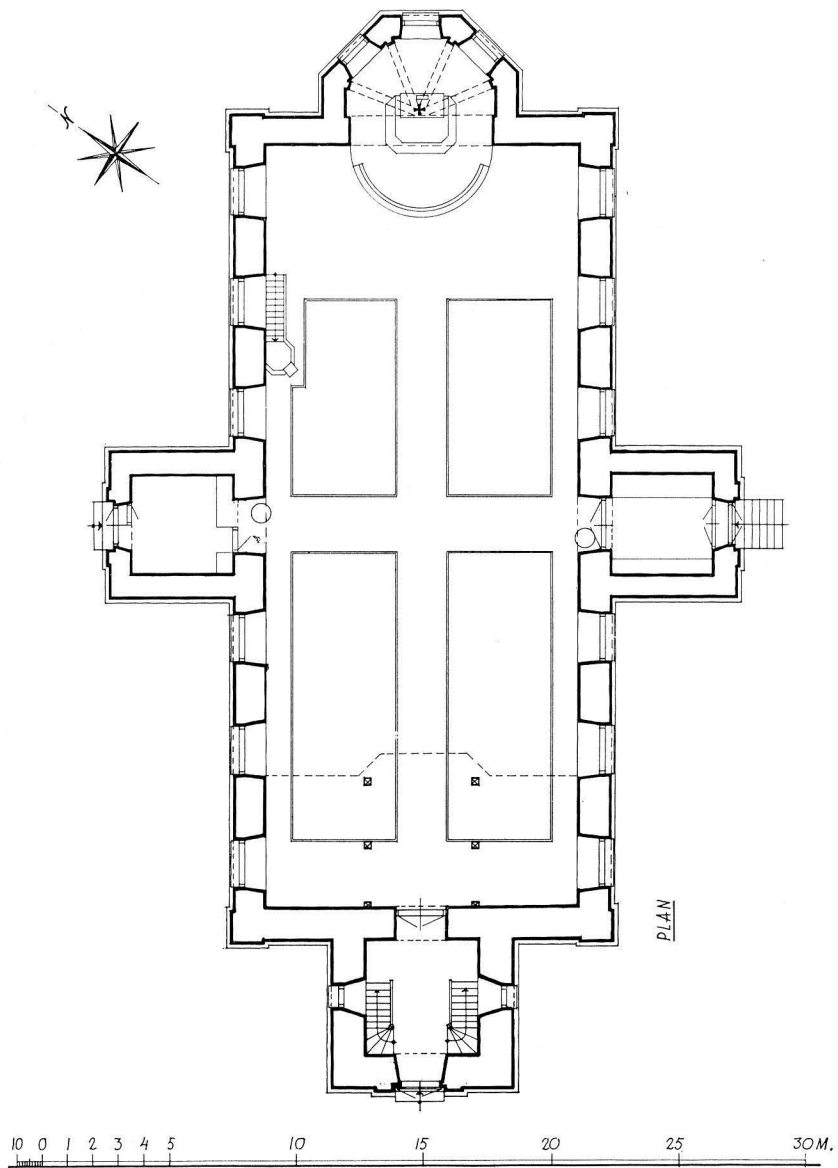

Fig. 268. Plan, 1:300. Uppm. J. Söderberg 1945.
Grundriß.
Plan.

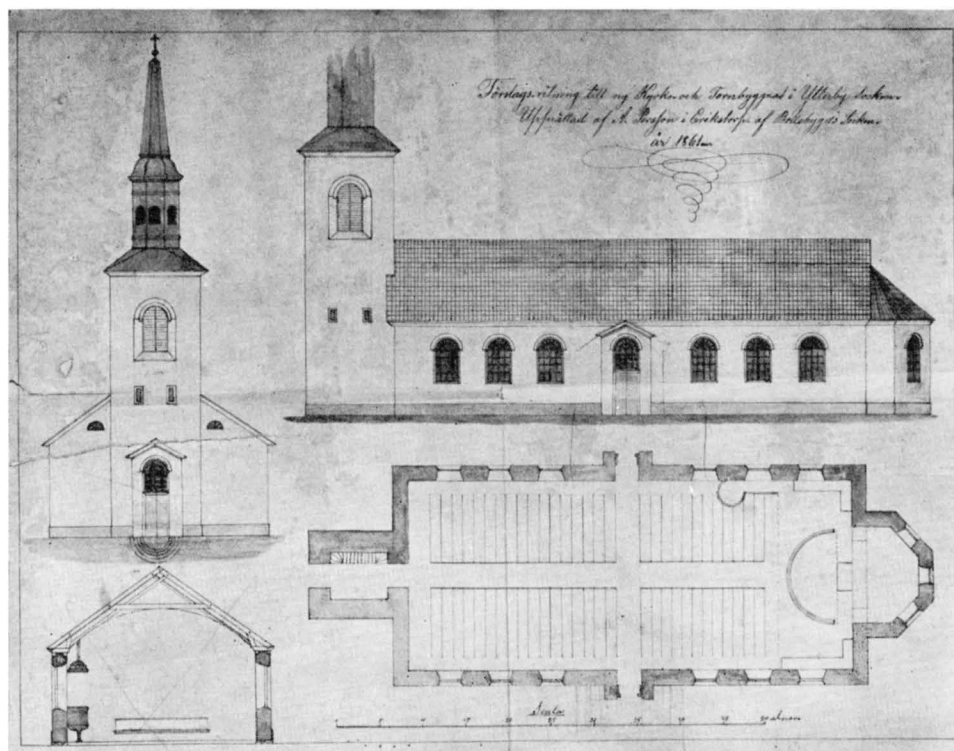

Fig. 269. Förslag till ny kyrkobyggnad av A. Persson 1861. PÅ, Kungälv.
 Projekt für einen neuen Kirchbau von A. Persson 1861.
 Proposed new church, by A. Persson, 1861.

BYGGNADSHISTORIA

I december 1856 beslöts att en ny kyrka skulle byggas i stället för den gamla, som ansågs alltför kostsam att reparera och utvidga (ST.PROT.).⁵² Kyrkobygget skulle finansieras genom att varje hemman årligen avsatte 25 rd (ST.PROT. 1855). I vissa fall, då det gällde några av socknens mest burgna män, skulle det visa sig mycket svårt att få ut pengarna, och den för nybyggnaden tillsatta kyrkobyggnadskommittén fick vidta rättsliga åtgärder (PÅ). 1862 enades man om platsen för den nya kyrkan, sedan olika förslag varit på tal (ST.PROT.). Anledningen till att man inte ville uppföra den nya kyrkan på den gamlas mark var, att grunden där var för dålig. Marken var så sank, att pålning hade blivit nödvändig, vilket ansågs för dyrt. Den plats man enades om, Högens kulle, var en kal bergsknalle, som först måste plansprängas, vilket påbörjades 1864 (RÄK.; Kyrkobyggnadskommittén).

⁵² Ett detaljerat och kostnadsberäknat reparations- och tillbyggnadsförslag hade 1856 utarbetats av Anders Persson, Bollebygd, vilken senare fick i uppdrag att utarbeta förslag till ny kyrkobyggnad (Kyrkobyggnadskommittén).

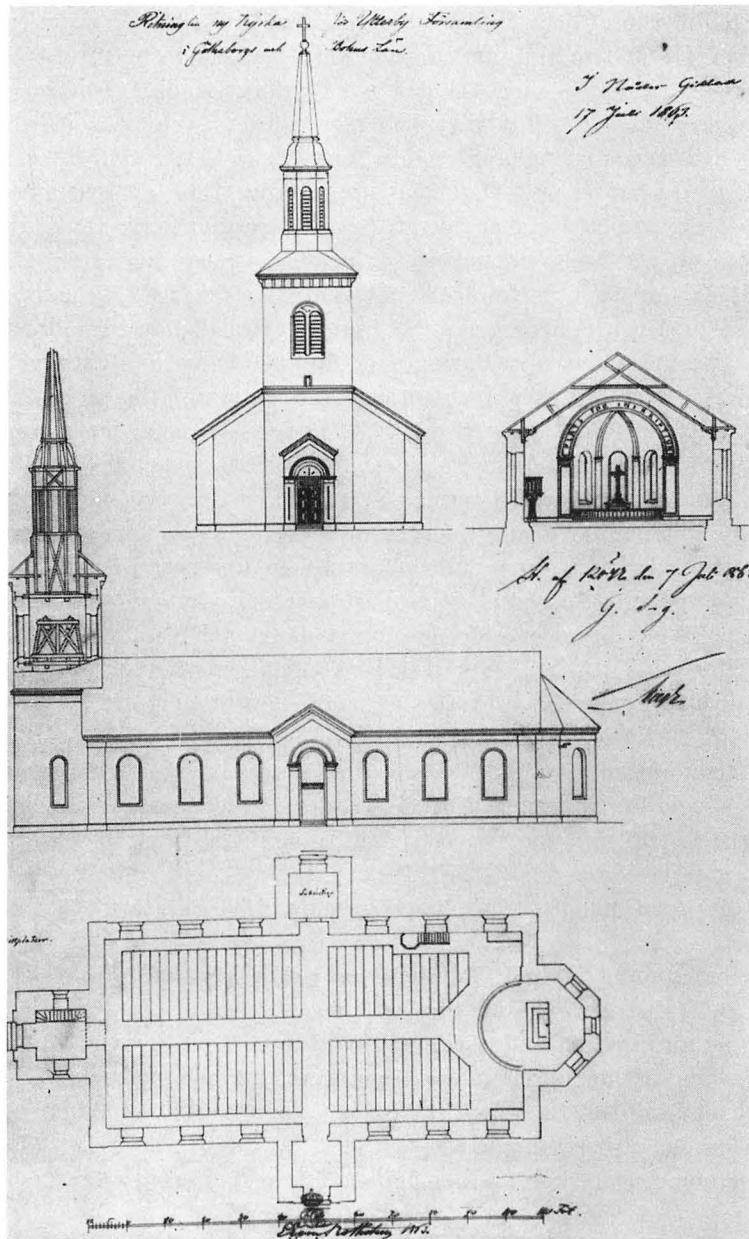

Fig. 270. Förslag till ny kyrkobyggnad av E. E. von Rothstein 1863. BSt.
 Projekt für einen neuen Kirchbau von E. E. von Rothstein 1863.
 Proposed new church, by E. E. von Rothstein, 1863.

Man hade 1859 beslutat att vänta med bygget fem år för att de erforderliga medlen skulle inkomma. Då de fem åren gått, visade det sig, att man måste skjuta på bygget ytterligare fem år. Första stenen till den nya kyrkan kunde läggas på våren 1870. Redan i november samma år kunde kyrkan tagas i bruk, även om en del arbeten såsom tegeltäckning och invändig målning då återstod.

Förslag till ny kyrkobyggnad (fig. 269) upprättades 1861 av byggmästare Anders Persson, Bollebygd, som ett tiotal år tidigare byggt Harestads kyrka (SvK, Bo I: 2, s. 122) och även upprättat ett förslag till reparation och ombyggnad av Ytterby gamla kyrka (se s. 306, not 52). Förslaget godkändes av församlingen i maj 1862 (ST.PROT.) men underkändes av ÖIÄ med den motiveringen, att kyrkan i förhållande till folkmängden hade för få platser (ST.PROT.). Två nya förslag hade upprättats av konduktören i ÖIÄ E. E. von Rothstein.⁵³ Det ena visar en nygotisk byggnad, det andra (fig. 270), som av Kungl. Maj:t godkändes 1863 ansluter sig nära till A. Perssons ritning, men visar genom utbyggnaderna på N och S sidorna en korsformad plan. Långhuset är dessutom c:a 2,5 m längre och c:a 3 m bredare än på Perssons förslag. Även tornet är något bredare.

Församlingen hälsade inte förändringarna med glädje, då de kom att fördyra bygget. Då kyrkan uppfördes gjorde man uppenbarligen en kompromiss, så att man följde Rothsteins plan, men gav långhuset de proportioner, som Persson angivit. De bägge utbyggnaderna på N och S långhussidorna gjordes däremot liksom V-tornet något större än på Rothsteins plan. Då ÖIÄ anmärkte på att den godkända ritningen inte följdes, hänvisade man till att grundens beskaffenhet omöjliggjorde en större kyrka (Kyrkobyggnadskommittén). Då kyrkobygget redan fortskridit för långt för att en ändring skulle vara möjlig, fick församlingen efter K. Maj:ts beslut uppföra kyrkan så som den påbörjats, ehuru Carl XV »wid föredragning af detta ärende . . . med misshag förnummit den afvikelse, hvilken i strid med förordningen den 31 Juli 1776 utan vederbörligt tillstånd vidtagits» (Kungl. brev den 16/12 1870, PÄ).

Kyrkan hade ursprungligen ingen uppvärmning. 1890 insattes två s. k. reffelugnar (RÄK.).

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR

1900 ommålades taket i koret. Det hade en dekor av guldstjärnor på blå botten, utförd av M. B. Wallström.⁵⁴ I stället målades en soluppgång.

1924 restaurerades kyrkan under ledning av arkitekt Axel Forssén.⁵⁵ Förändringarna inskränkte sig i huvudsak till ommålning av väggar, tak och inredning. Färgsättningen var gråtonad med kraftigt framhävd taklist och triumfbåge. I kortaket målades moln.

1949 installerades el-belysning.

1951—52 genomgick kyrkan en mer omfattande restaurering efter förslag utarbetat

⁵³ ERNST EDVARD VON ROTHSTEIN, f. 1821, † 1890 i Sthlm, prof., arkitekt. 1862 andre arkitekt i ÖIÄ, 1882 byggnadsintendent.

⁵⁴ MARTIN BERNHARD WALLSTRÖM, f. 1843, † 1917. Bosatt i Lödöse, verksam som kyrkorestaurator. Se SvK, Bo I: 2, s. 188, not 1.

⁵⁵ AXEL FORSSÉN, f. 1888, † 1961, arkitekt. Se SvK, Bo I: 2, s. 244 not 2.

Fig. 271. Interiör mot Ö före 1924 års restaurering. Foto A. Forssén 1924. ATA.
Kircheninneres nach O vor der Restaurierung von 1924.
Interior looking E before restoration in 1924.

av arkitekt Sigfrid Ericson.⁵⁶ De viktigaste förändringarna var följande: Bänkarna ombyggdes och gjordes bekvämare samt minskades till antalet. Nya trägolv inlades i bänkkvarteren. Predikstol, altarring och läktarbröstning rengjordes från övermålning och ommålades med utgångspunkt från de ursprungliga färgerna. I korfönstren insattes glasmålningar (s. 304). De bevarade skulpturfragmenten från gamla kyrkans altaruppsats restaurerades och av dem iordningställdes en ny altaruppsats (s. 309). Väggar och tak ommålades liksom bänkinredning, som stämde efter färgerna på predikstol och läktare. Sakristian ombyggdes och dess tak sänktes. El. värme installerades.

1961 täcktes tornets tak med kopparplåt.

1963 installerades toilett- och tvättrum i S vapenhuset.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altare av trä. Framsidan har en i trä skuren dekoration med en kalk och två korslagda sädeskärvar. Gråmålat; sockel och speglar marmorerade i vitt och blågrått. Lister och dekoration i guld. Den senare är utförd av M. B. Wallström (se s. 308, not 54).

Altarprydnaden (fig. 274) tillkom vid restaureringen 1952 och utgöres av en kalvariegrupp. Krucifixet och Mariabilden har ingått i gamla kyrkans altaruppsats från 1728 (se s. 289—291). Postamenten och korset är nya. Marias händer, som varit avslagna, är nygjorda. Johannesfiguren är utförd 1952 för att komplettera gruppen.

ALTARAN-
ORDNING

⁵⁶ SIGFRID ERICSON, f. 1879, † 1958, arkitekt. Se SvK, Bo I: 2, s. 124 not 1.

Fig. 272. Interiör mot Ö. Foto 1960.
Kircheninneres nach O.
Interior looking E.

Stilen ansluter sig till de bägge övriga skulpturernas och färgsättningen med ljusgrön klädnad och rödgul mantel med guldkanter har utförts med ledning av de ursprungliga färger, som 1952 framtoogs på Maria och Kristus (se s. 291). Skulpturen är på sockeln baksida signerad: E. VALLDEBY 1952. — H 65.

Den tidigare altarpnydnaden (fig. 271) bestod av ett massivt, förgyllt träkors med en törnekrona stående på ett gråmarmorat postament med förgyllda bladdekorationer och en målad inskription: SÅ ÄLSKADE GUD WERLDEN. Korset ansågs alltför mycket skymma de nya glasmålningarna i korfönstren och fick 1952 sin plats mellan de två östliga fönstren på S långhusväggen. H 80.

Altarringen är rund med enkla fyllningar. Målad i samma färger som altarbordet. Sockeln blå.

Två förgyllda änglar med Kristi pinoredskap från gamla kyrkans altarpnydnad (se s. 290) är placerade på anfangerna till bågen mellan långhus och kor.

Två änglar, avsedda att ses som pendanger, den ena blåsande basun, den andra, med utsträckta armar, har förlorat det den hållit i handen. Rengjordes 1952 från över-

målningar. Den ursprungliga färgen hade tidigare helt avlutats (kons.rapp. 1952). Figurerna målades lätt gråvita med förgyllda vingar, ärmuppslag och förgylld basun. H 60, B mellan vingarna 76. — Figurerna har möjligen ingått i gamla kyrkans altaruppsats (se s. 290). I varje fall tycks de vara utförda av Johan Peter Weber (s. 291, not 33), vilken tillverkat såväl altaruppsats som predikstol i gamla kyrkan. Står nu i sakristian.

Predikstolen (fig. 272), som härrör från 1870, består av korg med underrede samt ryggstycke och ljudtak. Uppsatt på N väggen. Korgen har åttkantig plan. I barriärens fyllningar insatta figurer och emblem, skurna i trä. — 1. Knäböjande ängel. — 2. Emblem av kors, ankare och hjärta (tro, hopp och kärlek). — 3. Lagens tavlor, ett brinnande ljus samt texten JOH: 1: 17 och JOH: 12: 35. — 4. Knäböjande ängel. Utförda av M. B. Wallström (s. 308, not 54).

Ljudtaket kantas av en lambrequin med tofsar och krönes av ett kors. Den från taket nedhängande duvan härrör från gamla kyrkans predikstol (s. 293). — Predikstolen målad i gråbrunt, grönt, rött, blått och guld.

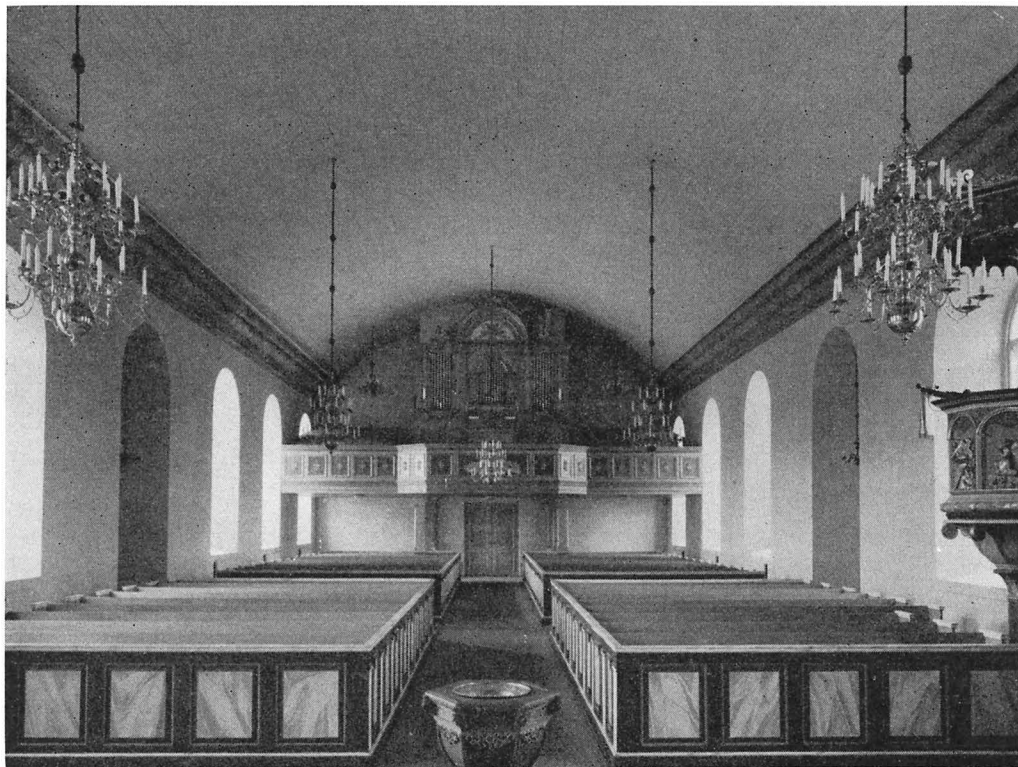

Fig. 273. Interiör mot V. Foto 1960.
Kircheninneres nach W.
Interior looking W.

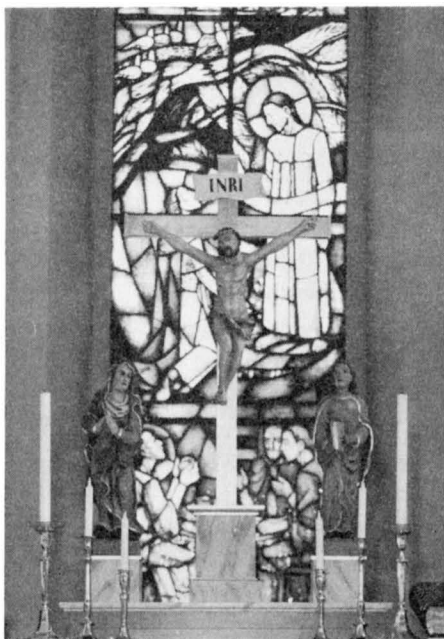
BÄNKINRED-
NINGORGEL-
LÄKTARE
OCH ORGEL-
VERKNUMMER-
TAVLOR

Fig. 274. Altarprydnad sammanställd 1952. Krucifixet samt Mariabilden härstammar från gamla kyrkans altaruppsats, utförd 1728 av J. P. Weber. Jfr. fig. 257. Glasmålningen i korfönstret utförd 1952 av G. Torhamn. Foto 1965.

Altaraufbau, zusammengefügt 1952. Kruzifix und Maria stammen vom Altar der alten Kirche (J. P. Weber 1728). Malerei im Chorfenster von G. Torhamn 1952.

Reredos constructed 1952. The crucifix and the figure of the Virgin are from the old reredos, made in 1728 by J. P. Weber. Cf. fig. 257. Stained glass in chancel window by G. Torhamn, 1952.

DOP-
REDSKAP

B 75,5. Änglahuvudet H 17, B mellan vingarna 52. Sifferkorset B 80,5.

Samtliga dopredskap stammar från den gamla kyrkan. Dopfunt av trä med sexkantig cuppa och fot (fig. 275). Cuppan avslutas upptill av en gesims med en skuren äggstav och därunder målad ornamentslinga. I hörnen skulpterade lejonmasker, vid fältens överkant broskornamentik. Cuppa och fot rödbruna, vulster blågrå, ornament i grönt, rött, svart och guld. H 93, cuppans D 69. Målningen framtagen och kompletterad 1952.

Bänkinredningen är sluten och indelad i fyra kvarter. Enkla rektangulära fyllningar. Inredningen stammar från 1870 men ombyggdes vid restaureringen 1951—52 (s. 309). Färger: ramstycken bruna, fyllningar marmoretrade i blått på gråvit botten, lister i gult och rödbrunt. Dörrarna numrerade.

Orgelläktaren i kyrkans V del uppfördes 1870. Vilar på 6 pelare. Barriären är bruten med framskjutande mittparti. I fyllningarna enkla ornament i trä utförda av M. B. Wallström (se s. 308, not 54). Färger: ramstycken gulbeige, fyllningar blå med ornament i guld, pelarna gula, taket under läktaren blått.

Orgelverket är ursprungligen byggt 1873 av J. N. Söderling,⁵⁷ med tio stämmor. Det ombyggdes 1937 av firma A. Magnusson,⁵⁸ och har nu 17 stämmor, två manualer och en pedal.

Orgelfasaden är indelad i tre fält och utförd i klassicerande stil.

Ett par nummertavlor av trä (se fig. 272). Förgyllda ramar med skulpterat överstycke med en lyra och lagerblad, nedtill änglahuvud. Tavlorna och tillhörande sifferställ härrör från 1870. Av änglahuvudena stammar det på N sidan troligen från gamla kyrkans altaruppsats (se s. 290), medan det S är nygjort. Sifferställens skåp tillverkades 1952 av gammal bänkinredning. Tavlornas H 99 (utan överstycke),

⁵⁷ Om Söderlings orgelbyggarfirma se SvK, Bo I: 2, s. 131, not 1 o. s. 251, not 1.

⁵⁸ Magnussons orgelbyggarfirma i Göteborg grundades 1888 av Johannes Magnusson, f. 1852. Firman övertogs 1923 av dennes son Anders Magnusson. Firman har byggt ett stort antal orgelverk.

Funten torde stamma från senare delen av 1600-talet. Den har varit försedd med lock, som nu saknas. Det hängde över funten (LANTK. 1705) och försågs 1742 med »3^{ne} små Bilder» (RÄK.). Möjligen gjordes de av bildhuggare J. J. Beckman,⁵⁹ som året innan utfört en »besiktning» i kyrkan (RÄK.).

Till funten hör ett dopfat av mässing med pressad, punsad och ciselerad dekor (fig. 276). På brättet en bård av ovala bucklor, i botten två heraldiskt ställda enhörningar, hållande en krona över en vapensköld. På skölden och på brättets baksida ett ristat H, på brättets baksida dessutom H xx R. Brättet har en lagning. D 45, brättet B 9, Dj 3. — Fatet är troligen ett sydtyskt arbete från 1600-talets förra hälft. Bokstäverna H R kan tänkas syfta på Henric Rassmussen, som finns belagd i socknen mellan 1636 och 1659 och som skänkte en offerstock till kyrkan (se s. 295, not 38).

Dopskål av mässing, rund med smalt brätte. D 23, Dj 6. Troligen identisk med det »kobberbaekken til funten», som 1622 inköptes från Tyskland (KIRKEREGNSK.).

Nattvardskärlen, med undantag av en kanna och en oblatask av nysilver, har övertagits från gamla kyrkan.

NATTVARDS-
KÄRL

⁵⁹ JOHAN JOACHIM BECKMAN, f. 1697, † 1787, bildhuggare. Lärjunge till Burchart Precht. Har bl. a. utfört predikstolar i Bokenäs, Lerums och Hjärtums kyrkor, samtliga bevarade.

Fig. 275. Dopfund av trä, senare delen av 1600-talet. Foto 1965.

Taufe aus Holz, zweite Hälfte des 17. Jh.
Wooden font, latter part of 17th century.

Fig. 276. Dopfat av mässing, troligen sydtyskt arbete från 1600-talets första hälft. Foto 1965.

Taufschale aus Messing, wahrscheinlich süddeutsche Arbeit, erste Hälfte des 17. Jh.

Brass baptismal bowl, probably south German work dating from the first half of 17th century.

Kalk av silver (fig. 277), förgylld invändigt samt på fot och nod. Åttpassformad, profilerad fot, åttkantigt skaft, kulformad nod med ciseleringar. Cuppans nederdel godronnerad. Runt cuppans kant graverat TILLHÖRANDE YTTERBY KYRKA, på fotens undersida 603 GR. — H 24, cuppans D 12,5.

Cuppan är enligt stplr tillverkad 1829 av Anders Bäck (mästare 1828—1851) i Alingsås. Kalkens fot, skaft och nod härrör från kyrkans äldre nattvardskalk, tillverkad 1731 av Georg Ernst Wendt⁶⁰ i Göteborg. Denna kalk vägde 37½ lod och ersatte i sin tur en mindre kalk på 28 lod (LANTK.).

Vid biskopsvisitationen 1825 befanns kalken, »skänkt af en manncrantz⁶¹ för liten

⁶⁰ GEORG ERNST WENDT, † 1735, frimästare i Göteborg från slutet av 1720-talet. Vann burskap 1733.

⁶¹ CARL MANNERCRANTZ, f. 1749, † 1783, kh i Kungälv 1778—1783. Kalken dock tillverkad redan 1731. Möjligen bekostade M. en reparation eller förstoring av kalken.

Fig. 277. Kalk av silver med förgyllningar. G. E. Wendt, Göteborg, 1731. Cuppan förstörad 1829 av A. Bäck, Alingsås.
Foto 1965.

Kelch, silbervergoldet, von G. E. Wendt in Göteborg 1731, die Cuppa 1829 vergrößert von A. Bäck in Alingsås.

Silver chalice with gilding. G. E. Wendt, Gothenburg, 1731. Cup enlarged in 1829 by A. Bäck, Alingsås.

för altardisken; förgyllningen har släppt och patenet är oförgyllt på andra sidan, hvilket förorsakar ergning». Biskopen förordade därför, att man skulle låta göra en ny, tillräckligt stor kalk och därvid använda sig av silvret i en befintlig vinkanna, som även den var för liten (se s. 295). Överskottet skulle användas till ett sockenbudstyg, vilket saknades (vis. PROT.). Vid inventeringen 1830 antecknades, att kommuniions-silvret var bortlämnat till omarbetning.

Paten av silver, helt slät, ovanpå förgyllt. På baksidan inristat: 117 GRAM. Tillverkad samtidigt med kalkens cuppa (se ovan) och med användande av materialet i en

äldre paten. — Denna tidigare paten hade nytillverkats 1756 av Johan Björckman (mästare 1752—1796) i Kungälv och var »förgylld innan och utantil» (LANTK. 1757).

Oblatask av nysilver med korskrönt lock. H 14. — Vinkanna av nysilver, på locket ett liggande lamm. Inskription: TILL YTTERBY KYRKA. SKÄNKT AF ANDERS OLOFSEN⁶² D Ä I SYNERÖD ÅR 1877. — H 37.

Sockenbudskalk med nedtill godronnerad cuppa, klockformad fot, runt skaft med nod. Under foten inristat: 120 GRAM. Samma stplr som stora kalkens cuppa. H 14,3, cuppens D 7,7. — Den till sockenbudskalken hörande patenen av silver, tillverkad samtidigt med denna saknas numera. Till sockenbudstyget hör ett läderklätt träfodral. H 16. Kalken förvaras på ålderdomshemmet i Guddehjälm. Fodralet i kyrkan.

BRUDKRONA

Brudkrona av förgyllt silver med 8 flikar, varannan med en graverad blomma och en capuchon-slipad krysoapas, varannan med ett hängande hjärta och en knippe sädesax. I toppen omväxlande pärlor och granater. På kronringen fyra capuchon-slipade kalcedoner.⁶³ På kronringens undersida en graverad inskrift: GÅVA AV HEMBYGDSFÖRENINGEN TILL YTTERBY FÖRSAMLING 1958. Utförd av guldsmeden Tore Eldh⁶⁴ och tillverkad av Cesons Guldvaru AB, Göteborg. H 8,9. Kronringens D 6,8.

LJUSKRONOR-
SKAP

Ljuskronor. — 1. Med slipade glasprismor. Stomme av två koncentriska mässingskransar, den yttre med tio ljusarmar. Gustaviansk stil. 1780-tal. Kronan genomgick 1964 en omfattande restaurering. H 115, D 70. Hänger i sakristian. Gåva 1856 till gamla kyrkan av kommissarie Max Hammarstrand.⁶⁵ — 2 o. 3. Av förgylld mässing med glasprismor. Fem ljusarmar i en krans, vardera för fyra ljus. H 125. Hänger på läktaren. Skänkta till gamla kyrkan genom en insamling 1872 (Kyrkobyggnadskommittén). — 4, 5 o. 6. Av mässing med 8 ljusarmar i två kransar vardera för två ljus. Profilerad mittstång med stor ändkula. H 150. Skänkta 1932 av hemmansägare Karl Andersson⁶⁶ och tillverkade i Köinge, Halland. — 7 o. 8. Som föregående. Anskaffade 1951. — 9 o. 10. Av mässing med sex ljusarmar i en krans. Mindre. Skänkta 1947 av elektriker Arvid Karlsson. — 11. Av mässing med tre ljusarmar. Hänger i S vapenhuset. Gåva som föregående.

Ljusstakar. — 1. Ett par, rund profilerad fot och ljushållare av mässing, kolonnformat skaft av konstmaterial med akantusornamentik. H 16,5. Från gamla kyrkan. Enligt INV. tillkomna vid 1800-talets mitt (INV. 1861). — 2. Fyra st. av mässing med rund profilerad fot. H 35. Finns upptagna i INV 1913. — 3. Ett par av mässing med två ljus-

⁶² ANDERS OLOFSEN eller OLSSON, d. ä., f. 1805, † 1886, åbo.

⁶³ Kronans stenar och ornament har symbolisk innebörd. Kalcedon (ljusblå) skall symbolisera tron, krysoapas (grön) hoppet, den röda granaten kärleken; pärlorna är en sinnebild för renheten och de graverade blommorna, kaprifolium, är Bohusläns landskapsblomma.

⁶⁴ TORE ELDH, f. 1906. Se SvK, Bo I: 2, s. 207 not 1.

⁶⁵ MAX HAMMARSTRAND, f. 1834, † 1874, kronolänsmän.

⁶⁶ KARL JULIUS ANDERSSON, f. 1866, † 1949, hemmansägare på Tega Östergård, kyrkvård 1925—1948.

armar. Rund fot. H 28. Skänkta av småskollärarynnan fröken Sigrid Gunnarsson⁶⁷. — 4. Ett par av mässing med rund profilerad fot. Tillverkade av Skultuna bruk. H 24,5. Skänkta 1962 av fru Selma Emanuelsson.⁶⁸ — 5. Ett par av silver med sexkantig, profilerad fot. Enligt stplr tillverkade av C. G. Hallbergs Guldsmedsaktiebolag, Stockholm 1934. H 20,5. Gåva.

Antependier: — 1. Av violett ylle och silke. Sign. AGDA ÖSTERBERG VARNHEM TEXTILIER 1952.⁶⁹ — 2. Av rött ylle och silke. Samma sign. som nr 1. — 3. Av ylle. Svartbrun botten svagt randad i blått och blåviolett. Invävt kors och törnekrona i silver. Sign. AB MMF KOMP BN. Tillverkad av AB Märta Måås-Fjetterström, komp. av Barbro Nilsson.⁷⁰ Inköpt 1961.

Altarbrun av guldfärgat tyg med broderade emblem: Sign. AGDA ÖSTERBERG VARNHEM. På fodret följande text broderad: SKÄNKT ÅR 1952 TILL YTTERBY FÖRSAMLINGS KYRKA AV JOHANNA PERSSON OCH BIRGER BÖRJESSON⁷¹ / OCH NÄR DU SIST BESLUTA MÅ / ATT JAG SKALL HÄDANFARA / SÅ LÅT O STORE GUD MIG DÅ / HOS DIG FÅ BO OCH VARA / OCH BLAND DITT FOLK I HIMMELSHÖJD / ÅTNJUTA EVIG FRID OCH FRÖJD / FÖR JESU DÖD OCH KÄRLEK / SV. PS. 327: 4. — L 196, B 27.

Mässhakar: — 1. Av svart sammet med silvergaloner. På ryggsidan ett kors av silvergalon och texten INRI, på framsidan en jehovasol i upphöjt broderi i silvertråd och paljetter. Broderat på fodret: SKÄNKT AF JOHN WENNERHOLM, MARIEBERG.⁷² Gåva till gamla kyrkan 1856. — 2. Av violett sidenbrokad med applikationer och broderier i guld, silver och silke. På ryggsidan kors med törnekrona och IHS, på framsidan Lammet med korsfanan. På fodret: YTTERBY KYRKA GÅVA AV TILDA ANTONSDOTTER⁷³ 1947. — 3. Av vitt siden med broderier i silke. På ryggsidan Y-kors med druvklasar och vinrankor, på framsidan latinskt kors med kalk och oblat. Sign. AGDA ÖSTERBERG VARNHEM 1952. Inköpt 1952 för insamlade medel.

Predikstolskläden: — 1. Av rött kläde med bård och frans och applicerat och broderat kors med alfa och omega i korsmitten. Troligen samtidigt med kyrkan. — 2. Av svart kläde med frans och i vitt broderad text: DET ÄR FULLKOMNAT. — 3. Av vitt ylle och silke med broderier i ullgarn, silke och guldtråd. Vinstock med blad och druvor.

⁶⁷ SIGRID GUNNARSSON, f. 1876, † 1928, lärarinna i Ytterby 1914—1928.

⁶⁸ SELMA EMANUELSSON, f. 1874, † 1962. Änka efter hemmansägare A. J. EMANUELSSON, Hölen.

⁶⁹ AGDA ÖSTERBERG-LINDSTRÖM, f. 1891, innehar sedan 1933 textilateljé i Varnhem. Se SvK Bo I: 2, s. 141 not 1.

⁷⁰ BARBRO NILSSON (f. LUNDBERG), f. 1899, textilkonstnär. Sedan 1942 konstnärlig ledare för nyproduktionen vid AB Märta Måås-Fjetterström i Båstad.

⁷¹ JOHANNA PERSSON, f. 1871 i Ytterby, † 1958 i Göteborg. Syssling till BIRGER BÖRJESSON, f. 1887, † 1954, bageriädkare i Göteborg, vars förfäder varit med om att bygga den nya kyrkan.

⁷² JOHN WENNERHOLM, f. 1807, † 1872, ägde de bägge gårdarna Trankärr och Marieberg, som tillhör de största i socknen.

⁷³ TILDA ANTONSDOTTER, f. 1867, † 1950. Tilda Antonsdotter från Guddehjälm donerade 1950 en betydande fond till församlingen.

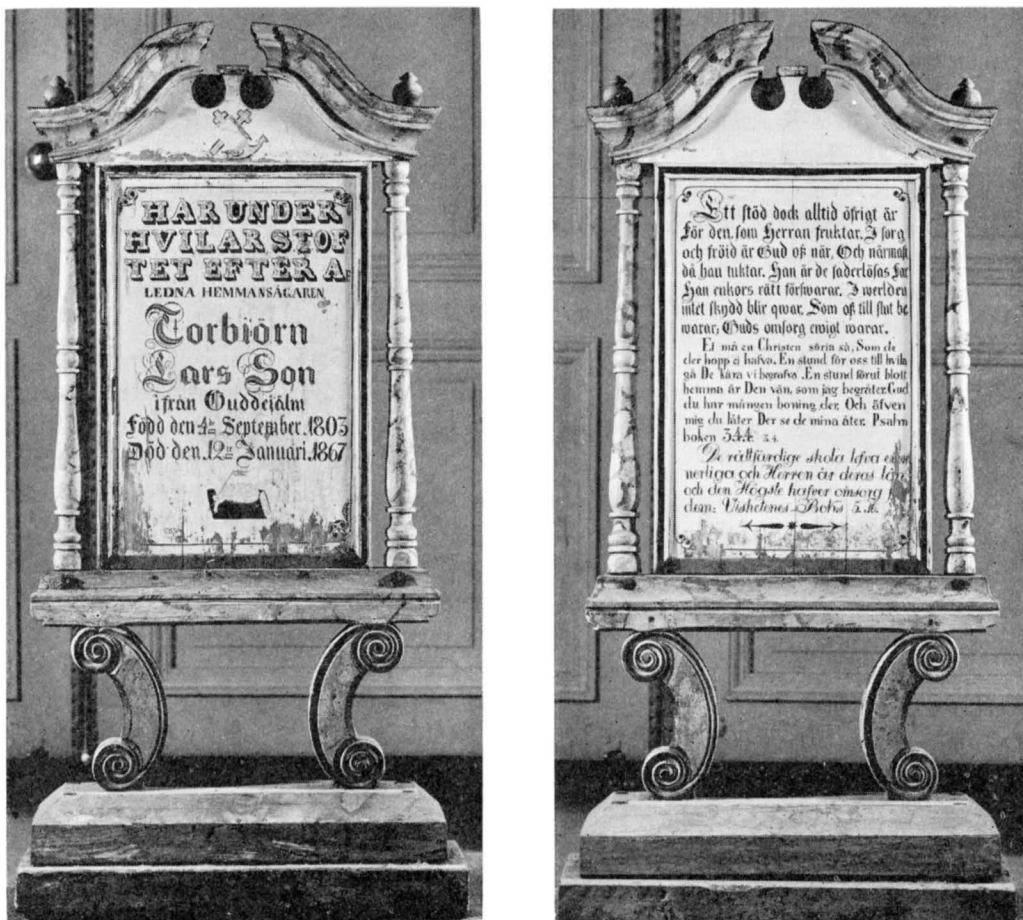

Fig. 278. Gravminne av trä över Torbiörn Larsson, † 1867. Foto 1965.

Grabmal aus Holz um 1867.

Wooden grave monument in memory of Torbiörn Larsson, † 1867.

Från Agda Österbergs ateljé. Skänkt 1952 av systrarna Ester och Margareta Stenhoff. — 4. Av mörkviolett ylle med vävt mönster i silvertråd. Tillverkat av AB Märta Måås-Fjetterström. Inköpt 1961. — 5. Av grönt ylle med invävda guldtrådar. Stilerade sädesax. Sign. AB MMF KOMP BN (jfr. ovan). Inköpt 1961.

Kalkkläden: — 1. Av gul taft. Runt kanten i silke broderade blommor, i dukens mitt ett jehovatecken, kors och strålkran samt broderad text: DEN SOM ÄTER MITT KÖTT OCH DRICKER MIN BLOD HAN BLIFVER I MIG OCH JAG I HONOM. Mycket skadad och blekt. Anskaffades 1797 till gamla kyrkan (SNABBINV. 1918). — 2. Av mörkbrunt siden med broderier i vitt. Runt kanten en ranka med blad och stjärnor, i mitten Lammet

med korsfanan, därunder följande text: SI GUDS LAMM, / SOM BORTTAGER WERLDENS SYND / JOH:EV:ISTA CAP:29 WERS. — I hörnen: BÄSTA FÄGNAD / PÅ VÅR JORD — ÄR VID JESU / NATTVARDBORD — SÄND OSS FÖR DIN, / FÖRSONINGSDÖD — HERRE JESU HJELP / I ALL VÅR NÖD. På baksidan påsydd lapp med broderad text: SKÄNKT AF JOHN WENNERHOLM MARIEBERG 1852 (se s. 317, not 72).

Mattor: — 1. Av nöthår i röllakansteknik med stiliserat, rätlinjigt mönster byggande på olika korsformer. Färger: grått, blått, grönt och rött. På ena kortsidan invävt: YTTERBY KYRKA. På den andra A Ö (= Agda Österberg). L 600, B 186. I koret. Inköpt 1952. — 2. I ryateknik, prydd med ett stiliserat träd. Färger: rosa, gult och blågrått. Komp. av Agda Österberg, vävd 1952 av församlingsbor. L 425, B 192. Framför altaret. — 3. I ryateknik. Rosa botten med grå och gråblå stjärnor. Utförd av församlingsbor 1953. L 225, B 110. Ligger i sakristian.

Fyra gravminnen av trä från gamla kyrkans begravningsplats står nu i S vapenhusets förrådsutrymme: — 1. Rektangulär trätavla flankerad av svarvade kolonner, på vilka en bruten gavel med profilerad gesims vilar (fig. 278). Tavlan vilar på två voluter på träplatta. Ramverket ljusblått med mörkare blå ådring. Tavlan vit med målad text, rest över HEMMANSÄGAREN / TORBIÖRN / LARS SON / IFRÅN GUDDEJÄLM / FÖDD DEN 4DE SEPTEMBER 1803 / DÖD DEN 12TE JANUARI 1867. På baksidan: psalm- och bibelcitat. Tavlans H 59, B 40. — 2. Som föregående men saknar uppställningsanordning. Rest över NICLAS AN / DREAS SONS HUSTRU / LOTTA ANDERS / DOTTER FRÅN BRESTEN FÖDD DEN / 6TE MAIUS 1801 DÖD DEN 23^{IE} / NOWEMBER 1863. På baksidan psalmcitat. Mått som föregående. Texten nedtill skadad. — Bägge minnesvårdarna skall vara utförda av snickaren Anton Niclasson, som var son till Lotta Andersdotter och Niclas Andersson (nr 2) och svärson till Torbiörn Larsson (nr 1). — 3 och 4. — Träkors med inbränd text. Texten på det ena korset i det närmaste utplånad. H 100, B 73. På det andra står: KARL AUGUST HOL / FÖD DEN 4 DÖD DEN 1903. — H 110, B 68.

GRAV-MINNEN

En oljemålning på duk, föreställande Kristi gravläggning. Målningen är en spegelvänd kopia av A. van Dycks Gravläggning i Museum voor Schone Kunsten i Antwerpen, från omkr. 1629. Sannolikt utförd efter ett kopparstick under 1600-talet eller 1700-talets början. Mått: H 72,5, B 58. Hänger i sakristian. Inköpt 1952 genom konsthandeln.

MÅLNING

Carl XII:s bibel, tryckt 1703. Skinnbandet från 1903. Enligt nuvarande inv. skänkt av Emanuel Haeger, kh i Kungälv 1784—1800.

BIBEL

Soffa, vitmålad, gustaviansk stil. Troligen 1700-talets slut. I sakristian. Inköpt genom antikhandeln och skänkt av kyrkvaktmästare Einar Pehrsson 1952.

MÖBLER

Stolar: — 1. Stolar, två stycken, gustaviansk stil, gråmålade, lös sits med stoppning. Troligen 1700-tal. Skänkta 1951 av Selma Emanuelsson (s. 317, not 68). — 2. Karmstol, stoppade armstöd och sits med fast stoppning, gråmålade. Stolen renoverades 1952. Gustaviansk stil. Troligen 1700-tal. I sakristian. Har måhända tillhört gamla kyrkan.

— 3. Karmstol med kvadratisk, stoppad sits vars ena hörn är vänt rakt fram; s. k. puderstol. Vitmålad. 1700-tal. Sannolikt från gamla kyrkan.

DIVERSE Ett enkelt skåp med dörr, troligen från gamla predikstolsportalen står i kyrkans NÖ del. På skåpet är uppställda fem små änglar från gamla predikstolens ljudtak (se s. 293).

Ståndur med svängt fodral, krönt av ett kors. 1952 restaurerades fodralet och ursprunglig bemålning i grönt med guldlister framtogs. H 230. Förmodligen samtida med kyrkan.

I S vapenhuset förvaras en del av en bänkskärm med tre arkadbågar och platta skärningar. Svaga färgspår av svart mot röd botten. Sannolikt från 1699 års bänkinredning. — Stycket inköptes på auktionen vid gamla kyrkan 1872 av lantbr. Neklas Neklasson, Synneröd. Det kom från honom till lantb. Gunnar Larsson, Ellestorp och skänktes 1952 till kyrkan.

KLOCKOR Två klockor hänger i tornet. Den större omgjöts 1915 efter gamla kyrkans 1700-tals klocka och bär på ena sidan dennas långa inskription (se s. 301), på andra sidan står: GLORIA IN EXCELSIS DEO / SALVATOR MUNDI / GUTEN I GÖTEBORG AF JOHAN DAGLEIB ANNO 1743 / (stod även på gamla klockan) OMGJUTEN Å GÖTAVERKEN ÅR 1915 / DÅ E. H. RODHE VAR BISKOP B. M. BERGFELT VAR KONTRAKTSPROST OCH KYRKOHERDE / J. A. JOHANSSON VAR KOMMINISTER, JANNE JÖNSSON / KYRKOVÄRD. / GÖTAVERKEN GÖTEBORG 1915.⁷⁴

Den mindre klockan, gjuten 1921, bär följande inskriptioner: ÄRA VARE GUD I HÖJDEN / OCH FRID PÅ JORDEN / BLAND MÄNNISKOR / TILL HVILKA HAN HAR BEHAG / GJUTEN VID GÖTAVERKEN / GÖTEBORG ÅR 1921. — TACKSÄGELSEGÅFVA FÖR NJUTEN FRED / TILL / YTTERBY KYRKA / AF KONTRAKTSPROSTEN B. M. BERGFELDT OCH HANS MAKAN ANNA SOPHIA BRUSEWITZ⁷⁴ / LANTBRUKAREN KARL ANDERSSON I TEGA / LANTBRUKAREN HERMAN ALBIN ANDREASSON / OCH HANS MAKAN SELMA EMANUELSDOTTER I KURÖD.

⁷⁴ BENGT MARTIN BERGFELT, f. 1856, † 1926, kh i Kungälv-Ytterby 1898—1926. G. m. ANNA SOPHIA BRUSEWITZ, f. 1859, † 1919. — JOHAN ANTON JOHANSSON, f. 1851, † 1924, komminister 1895—1924.

SAMMANFATTNING

I. Romansk stenkyrka med kort och brett långhus och mindre, troligen kvadratisk, rakt avslutat kor (fig. 279 A). Två små fönster. Inmurad sten med figurrelief (fig. 248). 1100-talet.

Inv.: Altarskiva av sten, efter reformationen använd som gravhäll (fig. 264).

II. Senare under medeltiden förlängd åt V, portal i SV och vapenhus (fig. 279 B). Platt trätak.

III. 1500-talet. Inv.: Broderad duk från omkr 1500 (fig. 262—263). Använd som altarduk. Glasmålning med Jytte Gyldenstjernas vapen (fig. 250).

IV. 1600-talet. V-torn med nederdelen av sten, överdelen av trä uppföres 1670 (fig. 279 c).

Inv.: Dopfat av mässing, trol. sydtyskt arbete från 1600-talets förra hälft (fig. 276), dopfunt av trä, trol. 1600-talets andra hälft (fig. 275), krucifix, 1600-talet (fig. 258).

V. 1699—1703. Koret rives, kyrkan förlänges mot Ö och får tresidig koravslutning, de gamla fönsterna och S-portalen igenmuras, vapenhuset rives, sex nya fönster och ny S-portal upptages (fig. 279 D). Ny bänkinredning och läktare, nytt innertak, som 1703 målas av E. Grijs (fig. 251).

VI. 1700-talet. Inv.: Altaruppsats 1728 av J. P. Weber, kasserad 1872, endast några av skulpturerna bevarade (fig. 257, 274). Predikstol (fig. 259) 1741 av densamme, kalk av silver av G. E. Wendt, Göteborg, 1731 (fig. 277) klocka gjuten i Göteborg 1743 av J. Daglieb (omgjuten 1915).

VII. 1800- och 1900-talen. Kyrkan övergives 1870, då den nya kyrkan står färdig. Den gamla kyrkan får stå kvar som ruin medan inredning och tak säljes på auktion. Flera inventarier förstörs, några kommer till GHM, andra säljes. Kyrkoruinen restaureras 1927 under ledning av byggmästaren A. Tell. 1954 ny restaurering, varvid korpartiet helt rives och nyuppföres på en gjuten betongplatta.

Inv.: Förstoring av kyrkans kalk och ny sockenbudskalk av A. Bäck 1830 och 1829. Mässhake och kalkkläde från 1850-talet.

VIII. Den nya kyrkan uppföres år 1870 1500 m N om den gamla efter ritning av E. E. v. Rothstein, vilken dock ej helt följes (fig. 270). Kyrkan restaureras 1951—52 efter förslag av S. Ericson. Ommålning, ändring av bänkarna, glasmålningar i koret av G. Torhamn, ny altaruppsats sammansatt av bevarade delar av den gamla, el.värmeinstallation.

Inv.: Flera inventarier tillkom i samband med och efter restaureringen 1951—52, främst textilier: Brudkrona av T. Eldh 1958.

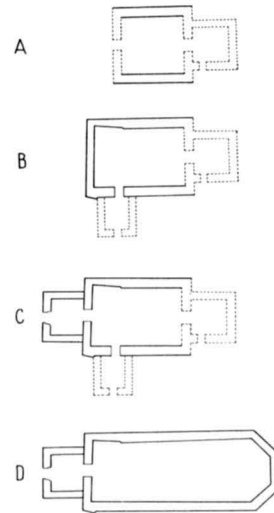

Fig. 279. Gamla kyrkans planutveckling, 1:1 000. Grundrißentwicklung der alten Kirche. Development of plan of old church.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Romanischer Steinbau mit kurzem breitem Langhaus und kleinerem, wahrscheinlich quadratischen, gerade geschlossenen Chor (Abb. 279 A); zwei kleine Fenster; eingemauertes Steinrelief mit figuraler Darstellung (Abb. 248). — 12. Jh.

Ausstattung: Steinerne Altarplatte, nach der Reformation als Grabplatte verwendet (Abb. 264).

II. Im späteren Verlauf des Mittelalters nach W verlängert, Portal im SW und Waffenhaus (Vorhalle). Flachdecke im Kirchenraum (Abb. 278 B).

III. 16. Jh. — Ausstattung: Gestickte Decke um 1500, benutzt als Altartuch. Glasmalerei mit dem Wappen der Jytte Gyllenstierna (Abb. 250).

IV. 17. Jh. — W-Turm, unterer Teil aus Stein, der hölzerne Aufbau von 1670 (Abb. 279 C).

Ausstattung: Taufschale aus Messing, wahrscheinlich süddeutsche Arbeit aus der 1. H. des 17. Jh. (Abb. 276), Taufe aus Holz, zweite Hälfte des 17. Jh. (Abb. 275). Kruzifix, 17. Jh. (Abb. 258).

V. 1699—1703. Abbruch des Chores, Verlängerung der Kirche nach O und dreiseitiger Chorschluß, Vermauerung der alten Fenster und des S-Portals, Abriß des Waffenhauses, Einbruch von sechs neuen Fenstern und eines neuen S-Portals (Abb. 279 D). Neues Gestühl und Empore. Die erneuerte Holzdecke 1703 von E. Grijs bemalt (Abb. 251).

VI. 18. Jh. — Ausstattung: Der Altaraufbau von J. P. Weber 1728 wurde 1872 abgenommen, nur einige Teile der Plastik sind erhalten (Abb. 257, 274). Kanzel vom selben Künstler 1741 (Abb. 259). Silberner Kelch von G. E. Wendt in Göteborg 1731 (Abb. 277). Glocke, 1743 von J. Daglieb 1743 in Göteborg gegossen (Umguß 1915).

VII. 19. und 20. Jh. — Die Kirche wird 1870, als ein Neubau fertiggestellt war, geschlossen. Nach Verkauf von Dach und Einrichtung auf einer Auktion blieb der Altbau als Ruine stehen. Mehrere Stücke der Ausstattung gingen verloren, einige gelangten nach Göteborgs historiska museum, weitere wurden veräußert. Restaurierung der Kirchenruine 1927 unter Baumeister A. Tell. Erneute Instandsetzung 1954, Abtragung des Chors und Wiederaufbau auf gegossener Betonplatte. —

Ausstattung: Vergrößerung des Kelchs und neuer Krankenkelch von A. Bäck 1830 bzw. 1829. Meßgewand und Kelchtuch der 1850er Jahre.

VIII. Die neue Kirche wird 1870 1 500 m N von der alten nach Entwürfen von E. E. von Rothstein, denen jedoch nur teilweise gefolgt wurde, erbaut (Abb. 270). Restaurierung 1951—52 nach Vorschlägen von S. Ericson. Neue Ausmalung des Gestühls; Glasmalerei von G. Torhamn im Chorfenster, neuer Altar, zusammengesetzt aus erhaltenen Teilen des Vorgängers; Elektroheizung.

Ausstattung: Namentlich Textilien bei Gelegenheit der Restaurierung von 1951—52; Brautkrone von T. Eldh 1958.

SUMMARY

I. Romanesque church of stone, with a short, wide nave and a smaller, probably square, straight-ended chancel (fig. 279 A). Two small windows. Stone figure relief in present church (fig. 248). 12th century.

Furnishings: Stone altar slab, used as gravestone after the Reformation (fig. 264).

II. Later during the Middle Ages, the church was extended westwards, a SW doorway was made and a porch built (fig. 279 B). Flat wooden ceiling.

III. 16th century. Furnishings: Embroidered cloth, ca. 1500 (figs. 262, 263), used as altar cloth. Stained glass with arms of Jytte Gyldenstierna (fig. 250).

IV. W tower, lower part stone, upper part timber, built 1670 (fig. 279 C).

Furnishings: Baptismal bowl, brass, probably south German work dating from the first half of 17th century (fig. 276), wooden font, probably second half of 17th century (fig. 275), 17th century crucifix (fig. 258).

V. 1699—1703. Chancel demolished and the church extended eastwards; it was equipped with a three-sided chancel end, the old windows and the S doorway were closed and the porch demolished. Six new windows and a new S porch were made (fig. 279 D). New pews and gallery, and a new ceiling (painted in 1703 by E. Grijs) constructed (fig. 251).

VI. 18th century. Furnishings: Reredos 1728 by J. P. Weber, discarded in 1872; only a few of the figures remain (figs. 257, 274). Pulpit (fig. 259) by the same craftsman, silver chalice by G. E. Wendt, Gothenburg, 1731 (fig. 277), bell cast by J. Daglieb (recast 1915).

VII. 19th and 20th centuries. The church was abandoned in 1870, when the new church was completed. The church was allowed to remain standing as a ruin, after the fixtures and ceiling had been sold by auction. Many of the furnishings were destroyed, some were deposited in the Gothenburg Museum of History, while others were sold. The ruin was restored in 1927 under the supervision of A. Tell, master builder. A new restoration was made in 1954, during which the chancel was taken down and rebuilt on a concrete deck.

Furnishings: The chalice was enlarged (1830) and new viaticum vessels (1829), made by A. Bäck, were acquired. Chasuble and chalice veil, 1850s.

VIII. The new church was built in 1870, about 1500 m N of the old one, according to plans—which were not followed completely, however—by E. E. v. Rothstein (fig. 270). The church was restored 1951—52 by S. Ericson. The interior was repainted, the pews altered, stained glass by G. Torhamn installed in the chancel; a new reredos was made by combining the remaining parts of the old one, and electric heating was installed.

Furnishings: Several objects were acquired in conjunction with and after the restoration 1951—52, mainly textiles. Bridal crown by T. Eldh, 1958.

Fig. 280. Kareby kyrka från SV. Foto 1965.
Die Kirche von Kareby von SW.
Kareby Church from SW.

KAREBY KYRKA

BOHUSLÄN, GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN
INLANDS SÖDRE HÄRAD
GÖTEBORGS STIFT, ÄLVSYSSELS SÖDRA KONTRAKT

Beskrivningen utarbetad av Karin Aasma, avslutad 1965.

TRYCKTA KÄLLOR OCH BEARBETNINGAR: BLOCK. — BEXELL, s. 194. — EYSTEINS JORDEBOG, s. 338, 530. — HOLMBERG, III (1 uppl.), s. 328—331. — JENS NILSSÖNS VISITATS., s. 12, 169. — NILS GLOSTRUPS VISITATSER, s. 110, 143. — NRR 2, s. 615; 6, s. 574. — H. SELLGREN, Kareby kyrka, VD. 25/5 1929. — OEDMAN, s. 148—152.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: KA: LANTK. 1669—1752 (med luckor); INV. 1691, 1738. — LSt: Karta över Kareby kyrkby av E. KUUS 1698; skifteskarta för Kareby av T. LOHM 1741—42;

skifteskarta för Kareby 1749. — BST: Försl. t. el.-belysn. 1939 av K. H. THELIN; försl. t. värmeledn. 1940 av T. MÖLLERBERG; försl. t. bårhus för nya kyrkog. av I. WENNSTRÖM 1958; försl. t. utv. av kyrkog. av S. E. NILSSON 1958. — ATA: SNABBINV. 1919 av E. UGGLA; 2 teckn. av dopfunten av G. BRUSEWITZ; 2 teckn. av dopfontens inskriftssida, P.A.F. SOHLMANS anteckn.-bok, Bohuslän, s. 98; foto av ext. och int. 1918; handl. rör. rest. 1941 samt kons.rapp.; manuskript t. kortf. beskr. av Kareby kyrka av S. GARDELL och K. G. HEDÉN 1944. — GLA: INV. 1830 (NI: 1); Landskontorets i Göteborgs och Bohus län kyrkoräkenskaper 1704, 1728—1730, 1748—1862; kontrakt med murmästaren ANDERS PIHL 1728 (bil. s. 362, GIX: a); Ämbetsberättelse av BOHLIN 1858 (NI: 1); SERIES PASTORUM I (P: 1); Geometrisk charta öfver Kareby by, u. å. (O: 2). — HVLB: SERIES PASTORUM II. — DRA: KIRKEREGNSK. (1618) 1622—1628.

KYRKANS ARKIVALIER: Kyrkans äldre handlingar förstördes till större delen vid en brand i Romelanda prästgård 1815. — GLA: RÄK. 1808—1868 (L I: 1 spridda år), ST.PROT. 1815—1831 (K I: 1), 1830—62 (K I: 2), 1831—1841 (K I: 3), 1842—1844 (K I: 4), 1844—1859 (i Romelanda KI: 3), 1844—1862 (K I: 5), KR.PROT. 1818—1836 (K III: I), 1842—1844 (K I: 4), 1884 (K I: 5), INV. 1823, 1843 (i Romelanda N I: 1), 1825, 1831, 1840, 1848—49, 1850, 1852, 1859 (N I: 1), VIS.PROT. 1794, 1825, 1850, 1858 (N I: 1), 1823, 1844 (i Romelanda N I: 1). — PÅ i Romelanda: kyrkans arkivalier från de senaste hundra åren.

Kareby socken gränsar i N och V till Solberga och Hålda socknar, i Ö till Romelanda socken, samt i S till Ytterby socken. Kyrkan är belägen vid N sidan av en bred dalslätt, Kareby-slätten.

Kareby socken omnämnes 1388 och kallas då Kallabyar, även Karlaby (EYSTEINS JORDEBOG, s. 338, 530). Av samma handling framgår, att kyrkan invigdes den 30 mars och att dess skyddshelgon var Sancta Maria, medan däremot invigningsåret ej står omnämnt. De kyrkliga egendomarna uppgick 1388 till sammanlagt 13 gårdar jämte några åkrar, varav huvudparten hörde till prästens underhåll.

Under medeltiden var Kareby en självständig församling. Efter reformationen utgjorde Kareby och Romelanda tillsammans ett prästgäll med Kareby som huvudkyrka (JENS NILSSÖNS VISITATS., s. 12, 169). Kareby prästgäll betalade då kronotonde till Kungälv's sockenprästs hushåll och under 1600-talet till slottsprästen på Bohus slott (NRR 2, s. 615, 6, s. 574). Sedan 1942 är Kareby annex till Romelanda.

1632 flyttade dåvarande kyrkoherden och kontraktsprosten J. L. Dahl från Kareby prästgård till Romelanda annexhemman (NILS GLOSTRUPS VISITATSER, s. 110, 143). Kareby prästgård har sedan varit boställe åt »Adjuncti eller Hjelpe-Präster» (OEDMAN, s. 149) samt under 1800-talet prästänkesäte (HOLMBERG, s. 329).

Kyrkan byggdes ursprungligen på Kareby bys utmarker. Numera tillhör kyrkans markområde prästgården.

Kareby härledes av ordet karl, en fri, betydande man av bondeståndet, som helt eller delvis kan ha ägt byn (ORTNAMNEN V, s. 15). Enligt traditionen anlades byn av en myndig man, av vilkens fäste man ännu under 1700-talet kunde se lämningar vid Gro-Kareby (SERIES PASTORUM II).

Under reformationen lär Kareby-borna ha varit motspänstiga mot den lutherska läran, »... hwarmedelst the förewärfwat sig namn af Ochristna, som än lærer låda wid them för theras blinda Påfweliga ifwer . . .» (SERIES PASTORUM II).

Följande i texten omnämnda byar och gårdar ligger i Kareby socken: *Arnebo, Bollstad, Höjer, Kareby Övergård, Lödestorp, Rogstorp, Skårby, Solbräcke, Vegstorp.*

Fig. 281. Detalj av karta över Kareby kyrkby av E. Kuus 1698. LSt.

Kartenausschnitt des Kirchdorfs Kareby von 1698. Detail of map of Kareby church village by E. Kuus, 1698.

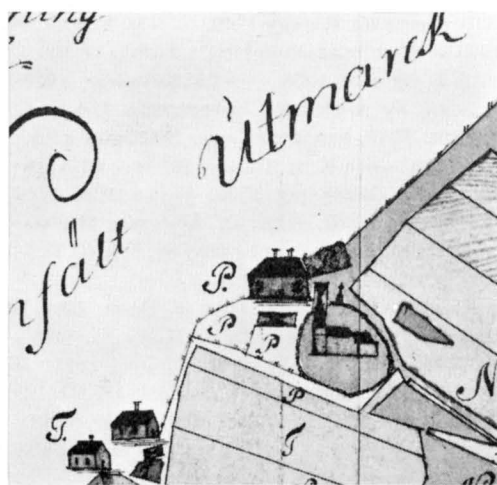

Fig. 282. Kyrkogården 1741—42. Detalj av karta över Kareby kyrkby av T. Lohm. LSt.

Der Kirchhof 1741—42, Kartenausschnitt. Churchyard, 1741—42. Detail of map of Kareby church village by T. Lohm.

KYRKOGRÅDEN

Kyrkogården (fig. 283) består av en äldre del och ett 1961 nyupptaget område. Den äldre delen omges av en gråstensmur i kallmur. Den nya delen inhägnas i S, Ö och N av en låg mur av huggna stenblock i kallmur. Utefter murarna har planterats alm, kastanj, lönn och lind. Kyrkogården omfattade under 1700-talet ett oregelbundet område runt kyrkan (fig. 282). Kyrkogårdsmurens äldre delar omlades 1868 (ST.PROT.), antagligen i samband med en smärre utvidgning åt SÖ (fig. 283 ABCDEA). 1891 beslöts nämligen att nedhugga 11 träd »vilka fått qvarstå alltsedan kyrkogården för omkring 25 år tillbaka utvidgades och nu intaga ungefär mitten af kyrkogårds sydöstra plan» (ST.PROT.). 1892 planterades almar utefter muren. 1893 bortsprängdes en klippa strax S om kyrkan, samtidigt som en terrassmur av gråsten S om kyrkan omlades och höjdes (ST.PROT.) (fig. 290). Ny utvidgning av kyrkogården skedde 1913 åt Ö efter ett förslag från 1910 (ST.PROT.), varvid kyrkogården fick en sträckning enligt fig. 283 AFGEA. Ny kyrkogård anlades 1961 Ö om den äldre, på prästgårdens mark, (fig. 283 FHIGF), varvid den gamla Ö muren (FG) lämnades orubbad, utom tre öppningar för stigar. Utvidgningen skedde efter ett förslag från 1958 av trädgårdsarkitekten Sten Erik Nilsson, Göteborg.

INGÅNGAR Kyrkogården har tre ingångar, en i N och två i S, med granitstolpar och järngrindar. Ytterligare en ingång, i den S äldre muren, lades igen 1961. — Kyrkogårdens STIGLUCKOR äldre ingångar bestod av tre stigluckor av vitrappad sten med tegeltak. 1749 inköptes mursten och tegelpannor till en »Kyrkiogårds Port» och murmästare Erik Asp i Kung-

älv betalades för »en ny port-murs uppbyggande . . . och 2ne Portmurars rappande . . . 32 Dlr srmt» (RÄK.). Den ena av stigluckorna var belägen i N, den andra antagligen i S och den tredje i Ö. Två stigluckor, i N och Ö, är tydligt markerade på en karta från 1749 (LSt). INV. 1849 omnämner ännu »3 st Låsar å Kyrkogårds portarne». Stigluckorna nedrevs sannolikt vid kyrkogårdens utvidgning 1868; nya låsar till »grindarne på kyrkogården» anskaffades nämligen 1872 (ST.PROT.).

Ett »klocketorn» omnämnes 1627 (KIRKEREGNSK.). 1694 köptes »2 tuner Tiere till Kläcketornets bestryckande» och lön utbetalades »till dhe som tiärade Tornet och tetnade Bottnen i Klocketornet under klockan med dreef» (LANTK.). Troligt är, att det ovannämnda klocktornet avser ett fristående klocktorn eller klockehus av dansk-norsk typ.¹ Redan 3 år därefter var man dock i behov av ny klockstapel. 1697 inköptes nämligen material till »Kläckestappellen att förfärdiga» (LANTK.). Enligt specifikation fick Oluf Pärsson i uppdrag »at giöre En ny kläckestolpe och fyra sträfuier och en fod». Denna nya klockstapel var således en fristående stapel av enkel klockbockstyp. Den användes sannolikt till 1723, då klockan överfördes till kyrkans stentorn (s. 333).

S om kyrkan finns ett antal äldre gravstenar av gnejs: — 1. Gavelgravvård med trekantig avslutning och halvrundera inskrifningar på sidorna (jfr Ytterby s. 273 o. not 10). Utan inskription. H 125, B 75. — 2. Framför den föregående liggande gravhäll med inskription, indelad i två spalter: OLOF NILS S(ON) / HÖJER / F D 12 J / 1774 / D D 21 O^T / 1842; BÖRTA SV(ENS)D(OTTER) / HÖJER / . . . 20 JAN / 1775 / D . . . N / 1852. — L 190. — 3. Gavelgravvård med halvrunder avslutning och inskrifningar i sidorna. Inskr.: BAS:DAD / ABS:AOD / IHO(?)PO / 1787. — H 85, B 107. — 4. Gravhäll framför den föregående, med

KLOCKHUS
OCH KLOCK-
STAPEL

GRAV-
MINNEN

¹ Jfr SvK, Bo I: 2, s. 107.

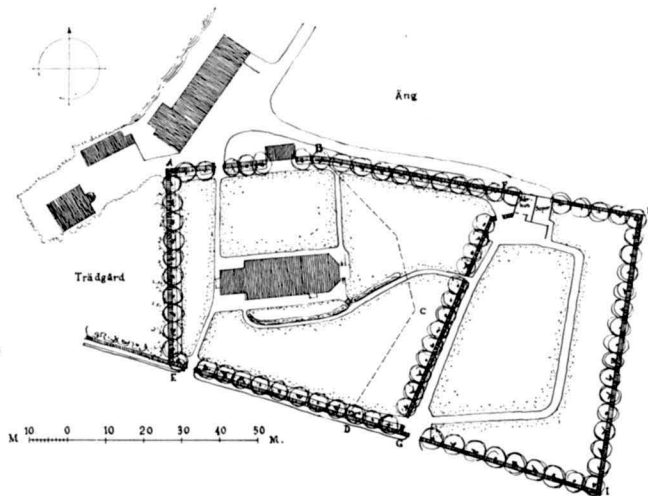

Fig. 283. Situationsplan, 1:2 000.
Uppm. H. Andersson och P. Nord-
ström 1931, kompl. O. Nilsson 1965.
Lageplan.
General plan.

Fig. 284. Porträtt av grosshandlaren S. Th. Ahrenberg, laverad teckning från omkr. 1850.

Bildnis des S. Th. Ahrenberg um 1850.
Portrait of S. Th. Ahrenberg, ca 1850.

inskr. i två spalter: ANO / AS / AS / 1794 / 187(?); 1761 / DAD / IAD /* 1814 / † 1882.— L 150.

GRAVTUMBA Gravtumba av grå kalksten. Bred spricka snett över hällen. Inskr.: HÄR FÖRVARAS STOFDET / AF / THORE OLOFSSON / FÖDD I ARNEBO 1768 / DÖD DERSTÄDES 1831 / SAMT DESS KÄRA MAKAN / MARET SVENSDOTTER / FÖDD 1769 / DÖD I GÖTEBORG 1838 / SAMT DOTTERN / INGER THORS DOTTER / FÖDD 1799 / DÖD I ARNEBO 18?? / SV. PS. B. NO 787 / JOHANNA THORS DOTTER / FÖDD I ARNEBO 1810 DÖD I LUNDBY 19/6 1880. SV. PS. 207 V 7 8 / GRAVVÅRDEN ÄR BEKOSTAD AF / SVEN S = THORSSON AHRENBERG /* 1796 I GÖTEBORG † 1870.² — L 225, B 162, H över marken ca 16.

BÅRHUS OCH BODAR På kyrkogårdens N del står ett bårhus uppfört 1961 av byggmästaren Gustav Hult efter ritningar av arkitekt Ingemar Wennström.³ — Före utvidgningen 1961 stod utanför den äldre kyrkogårdens SÖ del ett kyrkstall av trä, uppfört 1922 samt en likvagnsbod av trä från 1938. — Vid N muren står en enkel vedbod.

² SVEN SIMON THORESSON AHRENBERG, f. 1796 i Arnebo, Kareby, † 1870 i Gbg. Grosshandlare i Gbg, burskap 1826. Känd som kommunalman och donator i Gbg. Gav rikliga bidrag till Haga kyrkas byggande i Gbg, bekostade Kareby kyrkas renovering och målning 1856, skänkte en mässhake samma år, väggur, orgel 1869 samt lät även uppföra ett skolhus. Hade en egen bänk i koret över vilken ett porträtt av honom var upphängt (fig. 284). Skänkte 1858 nya nattvardskärl till Romelanda kyrka (s. 389) samt 1870 en orgel till Lycke kyrka (SvK, Bo I: 2, s. 252). Se även A. T. AHRENBERG & Co, 1826—1926, Minnesskrift, s. 8 ff.

³ A. F. INGEMAR WENNSTRÖM, f. 1929, arkitekt. Egen verksamhet i Mölndal.

Fig. 285. Kyrkan från SV. Foto 1965.
Die Kirche von SW.
The church from SW.

KYRKBYGGNADEN

Kyrkans plan (fig. 287) bildar en rektangel med en polygonal avslutning åt Ö. Kyrkobyggnadens V del bildar långhuset, i Ö koret. Torn i V, anslutande till långhuset. Sakristia saknas. Som vapenhus tjänstgör tornets bottenvåning. Byggnaden är uppförd av valda stenblock. Yttermurarna spritputsade, fönster- och dörromfattningar

PLAN OCH
MATERIAL

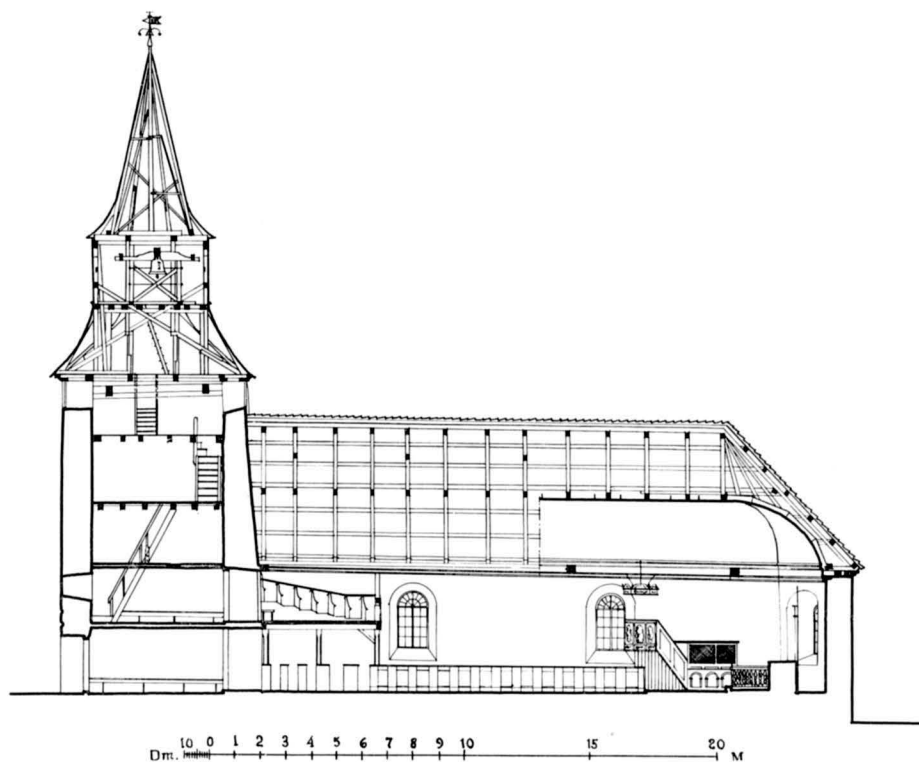

Fig. 286. Längdsektion mot N, 1:300. Uppm. H. Andersson och P. Nordström, 1931, kompl. O. Nilsson 1965.

Längsschnitt nach N.
Longitudinal section looking N.

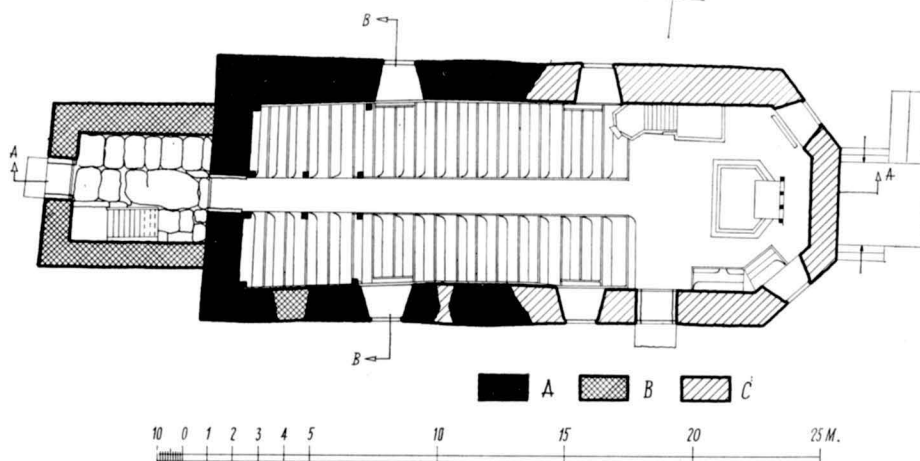

Fig. 287. Plan, 1:300. Uppm. H. Andersson och P. Nordström 1931, kompl. O. Nilsson, 1965.

Grundriß.
Plan.

samt hörnedjor slätputsade. — Kyrkan fick sin nuvarande exteriör under 1730-talet (s. 334). I långhuset ingår rester av den medeltida kyrkans murverk. Tornet färdigt 1683.

Kyrkan har sex rundbågiga fönster med brunmålade träspröjsar: två på N och två på S sidan av långhuset, samt två i koret (fig. 286). På S takfallet en takkupa med rundbågigt fönster, antagligen från 1869.

Kyrkans huvudingång, med stickbågig avslutning och brunmålade trädörrar, är belägen i tornets V mur. Mellan tronets bottenvåning (vapenhuset) och långhuset en raksluten dörröppning med dubbla trädörrar. I S muren ingång till koret, med rundbågig avslutning och dubbla pardörrar av trä.

Kyrkan har sadeltak, åt Ö tresidigt valmat, täckt med rött, enkupigt tegel. Profilerad takgäms av trä, täckt med plåt 1924 (ST.PROT.).

Det av gråsten uppmurade tornet är försett med fyra ljusgluggar tätt under takfallet, en segmentbågig fönsteröppning åt N, samt ytterligare två små gluggar. Tornets takavsats har lätt svängd profil och är täckt med svartmålad plåt, före 1962 rödmålad. Tornet uppbär en åttsidig, panelklädd och vitmålad lanternin med plåttäckt huv med förgylld spira och flöjel med årtalen 1683 och 1882. Tornet är ej byggt i förband med långhusets V gavel. Några sprickbildningar samt märken efter inhugget förband är synliga i tornets första och andra våning i hörnen mot långhuset.

Kyrkans innermurar är slätputsade och vitkalkade samt klädda med brädpanel från golv till bänkhöjd. V gavelmuren över läktaren är klädd med stående bräder. Innertaket består av ett tryckt trätunnvalv, längst åt Ö tresidigt avfasat. Profilerad och målad taklist av trä. Valvet samt V gavelväggen är försedda med målningar från 1700-talet (s. 338). Tre kraftiga, målade kronstockar löper tvärs över kyrkan i höjd med murkrönet. Kyrkan har brädgolv. Vapenhuset har plant, gråmålat trätak, väggarna putsade och vitkalkade, golvet belagt med stenhällar.

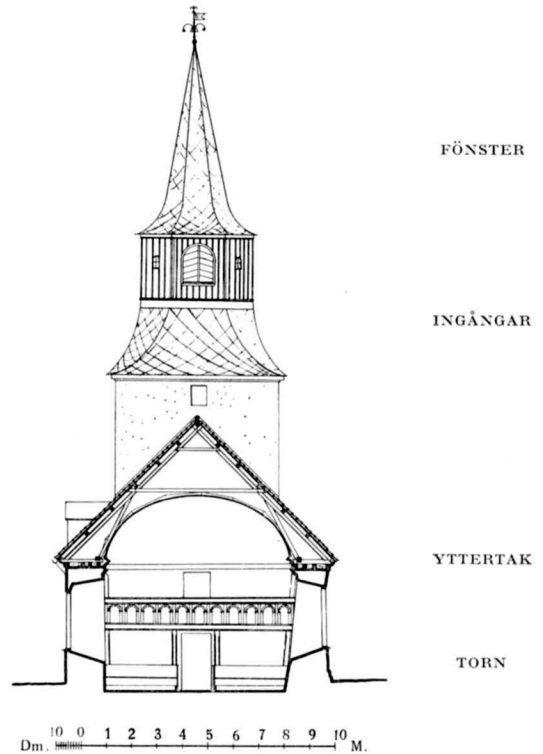

Fig. 288. Tvärsektion mot V, 1:300. Uppm. H. Andersson och P. Nordström, 1931.
Querschnitt nach W.
Cross section looking W.

INTERIÖR

Fig. 289. Kyrkan från SO. Foto K. Aasma 1956.

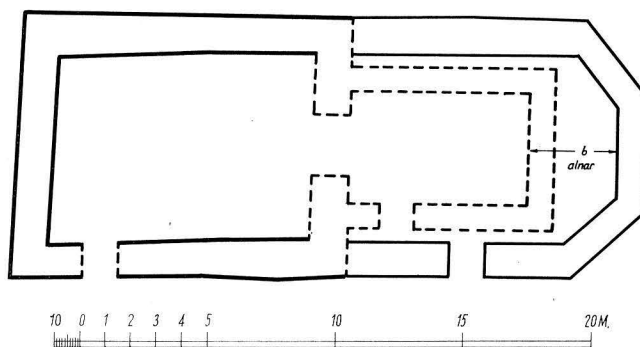
Die Kirche von SO.
The church from SE.

BYGGNADSHISTORIA

DEN MEDEL-
TIDA
KYRKAN

Om Kareby äldsta stenkyrkas utseende saknar man närmare kännedom. Restaurationen 1941, då bl. a. nytt golv lades i koret, gav inget besked om den medeltida kyrkans utsträckning eftersom kyrkans östligaste del ligger direkt på berggrunden. Vissa uppgifter om kyrkan före ombyggnaderna under 1600- och 1700-talen ger dock ett bevarat kontrakt med murmästaren Anders Pihl (s. 334 not 5) från 1728 samt några ej helt pålitliga anteckningar om kyrkan (bil. s. 362 samt s. 333). Av kontraktet framgår, att kyrkan bestod av långhus och mindre kor samt en smal triumfbågsöppning mellan dessa. Fönsteröppningarna var små. Koret uppgives vara 6 alnar (= 3,56 m) kortare än det planerade nya koret. — Av den medeltida kyrkans murverk återstår inom den nuvarande byggnadskroppen den V gavelmuren samt murpartier i N och S. Under N långhusmurens V del är utskjutande grundstenar synliga på en sträcka av ca 4,5 m, därefter följer en ca 5 m lång ojämnt avtrappad sockel. Tämligen tydligt skönjbara utbuktningar under putsytan på långhusmurarna, särskilt på S yttermuren (fig. 289), tyder på genomgående vertikala fogar i murverket. På yttermurarna är sträckan mellan V gaveln fram till fogarna i murarnas Ö del ca 13 m. En svag inbuktning i S yttermuren nära V gaveln kan tyda på en portalöppning.

Fig. 290. Rekonstruktion av den medeltida kyrkans plan, 1:300.
Grundrißrekonstruktion der mittelalterlichen Kirche.
Reconstruction of plan of medieval church.

En rekonstruktion av den medeltida planen visas i fig. 290. Det rektangulära långhuset hade att döma av fogarna i det nuvarande murverket en längd av 13 m. Koret, som var smalare och lägre än långhuset, hade, om måttuppgifterna i det ovan citerade protokollet stämmer med det nuvarande korets längd, en tämligen markerad längdriktning. Såväl till plantyp som storlek skulle härigenom kyrkan överensstämma med den äldsta kyrkan i det närbelägna Jörlanda (SvK, Bo II: 1, s. 109 f). Kyrkan saknade torn (se nedan). Huvudingången var antagligen belägen i SV delen av långhuset. En ingång för prästerskapet bör även ha funnits i korets S mur. Fönsteröppningarna, som sannolikt var belägna i S, bör ha varit minst två, varav en möjligen i koret i likhet med Torsby kyrka (SvK, Bo I: 2, s. 156). Det nuvarande yttertakets resning torde återgå på den medeltida (jfr. s. 335). Innertakets utformning är okänd, men har antingen utgjorts av ett platt trätak eller öppen takstol.

Kareby äldsta stenkyrka hör till den vanliga norsk-västsvenska romanska kyrkotypen med långhus och lägre och smalare kor med rak avslutning från den tämligen livliga byggnadsperioden under 1100-talet och 1200-talets början. Kyrkan har förmodligen uppförts under 1100-talets senare del eller omkr. 1200, vilket i viss mån bestyrkes av kyrkans äldsta inventarium, dopfunten (se s. 349).

Enligt uppgifter i SERIES PASTORUM I och II förlängdes kyrkan för första gången 1672 och 1683 byggdes kyrkans torn av sten. Varifrån dessa uppgifter stammar, förmäles icke i nämnda handskrifter, utom att uppgifterna anges som trovärdiga. En arkivaliskt bestyrkt förlängning av kyrkan åt Ö, även noterad i handskrifterna, skedde först under 1700-talet, och en förlängning åt V kan anses föga trolig. Årtalet 1672 kan däremot mycket väl avse vapenhuset i tornets bottenvåning. Tornbygget omnämnes redan 1669, då två murmästare arbetade på »Klåcketorns muren» (LANTK.). Under de två följande åren inköptes kalk och 1671 får murmästaren lön och kosthåll för 36 dagar (LANTK.). Om tornets färdigställande saknas arkivaliska uppgifter, men det är mycket möjligt att tornbygget drog ut på tiden och avslutades först 1683. När ringklockan flyttades från klockstapeln (jfr s. 327) till tornet är ovisst, men en större reparation i tornet 1723

FÖRÄNDRINGAR
UNDER
1600- OCH
1700-TALEN

Fig. 291. Kyrkan från SO omkr. 1893. Foto i privat ägo.

Die Kirche von SO um 1893.
The church from SE, ca. 1893.

(s. 336) tyder på, att klockan då kom på sin nuvarande plats.⁴ För övrigt sker en rad smärre reparationer av kyrkan mot 1600-talets slut. 1692 kontraktas Peter Mellenberg för bl. a. »I stort Fönster i Choret», kyrkans och korets S takfall får ny spåntäckning 1699 och samma år anskaffas »11 töllfter bräder» för kyrkan och koret, troligen för golvläggning (LANTK.).

En omfattande ombyggnad av själva kyrkan företogs under 1730-talet. 1728 tecknades kontrakt med murmästaren Anders Pihl⁵ (se bil. 1), vilken enligt detta fick i uppdrag att reparera tornet, som hade en spricka i ena hörnet, upphugga nya fönsteröppningar »på bägge sidor», samt nedriva triumfbågen och det gamla koret. Det nya koret skulle uppbyggas efter »nya Modellen» och medföljande (nu förkommen) ritning, i samma höjd och bredd som själva kyrkan och »sex alnar längre än det nu är», (dvs.

⁴ Under 1700-talet avtog bruket med fristående klockstaplar i Sverige, delvis på grund av ett kungligt påbud. Se SvK, Bo I: 2, s. 149, not 1.

⁵ ANDERS PIHL, murarmästareälderman, har arbetat i ett flertal bohuslänska kyrkor. Bouppteckning från 1753. (SvK, Bo I: 1, s. 12).

3,56 m åt Ö). På grund av penningbrist påbörjades arbetet dock inte förrän 1731. Enligt ett brev 1730 (GLA) till biskopen ber kyrkoherde S. J. Schuberg⁶ om uppskov med arbetet »till nästkommande Währ», och i ett memorial till landshövdingen och biskopen anhålles om lån från Solberga kyrka »hwilcken är af bättre willkår» (under-tecknat av kyrkoinspektören Johan Wolfdäner 15 maj 1730).⁷

1729 tecknades kontrakt med Arvid Nilsson, som förbättrade »den gamla resningen som uppå sielfva Kyrkan blir stående» och byggde »ny tak resning» med spåntäckning över det nya koret (LANTK.). »Den gamla resningen» betecknade sannolikt den medeltida takstolshöjden.

Med dessa ombyggnadsarbeten fick kyrkan sin nuvarande exteriör. Fönsteröppningarna var dock mindre och hade en annan form än de nuvarande, vilka tillkom 1855 (se s. 337). På en målning från 1750-talet i kyrkan (fig. 309) avbildas Kareby kyrka med tresidigt avslutade fönsteröppningar.

Efter fullbordandet av kyrkobyggnaden, som av en handling att döma tog större delen av 1730-talet i anspråk (LANTK.), byggde snickaren Erich Ahlquist från Göteborg 1738 det nuvarande valvet »eller then så kallade hemblingen» över kyrkorummet (LANTK., kontrakt under-tecknat 1737).

⁶ SVEN SCHUBERG, f. i Varberg 1698, † 1746. Komminister i Torsby, kh i Kareby 1731—46.

⁷ JOHAN WOLFDÄNER (WOLFDAUER), f. 1703 i Gbg, † 1778 i Tanum. Kyrkoinspektör 1728. (Geneal. anteckn., ser. 2, vol. 11—12, T-Ö.)

Fig. 292. Interiör mot Ö före restaureringen 1941. Foto A. Edle 1931. ATA.
Kircheninneres nach O vor der Restaurierung 1941.
Interior looking E before restoration in 1941.

Fig. 293. Interiör mot Ö. Foto 1965.
Kircheninneres nach O.
Interior looking E.

Utom ombyggnadsarbetet hade kyrkan under 1700-talet genomgått flera smärre reparationer. 1704 spåntäcktes taket på nytt med »3 ½ Tuussende Spån» och »Wijn-skyden fästes ned omkring Kyrkio Taket» (RÄK.). 1723 utfördes arbeten i tornbyggnaden (LANTK.). Material anskaffades för »Klücke läfftet» och för »Klückestohlen», däribland två block för klocklinan. Samtidigt inköptes 400 st. spån och röd färg för tornhuvn. För allt arbete vid tornet betalades till mästern Sven Holm 80 dlr smt. Antagligen flyttades vid detta tillfälle ringklockan från klockstapeln till tornet. 1749 rappades kyrkan, taket och tornhuvn tjärades (RÄK.). I en skrivelse 1769 till landshövdingen betecknas kyrkan som förfallen och man anhåller om medel till »conservation» eftersom tornet kunde »falla neder och ... fördarfwa guds hus och döda människjor». Kyrkans yttertak tegeltäcktes 1792 (VIS.PROT. 1794).

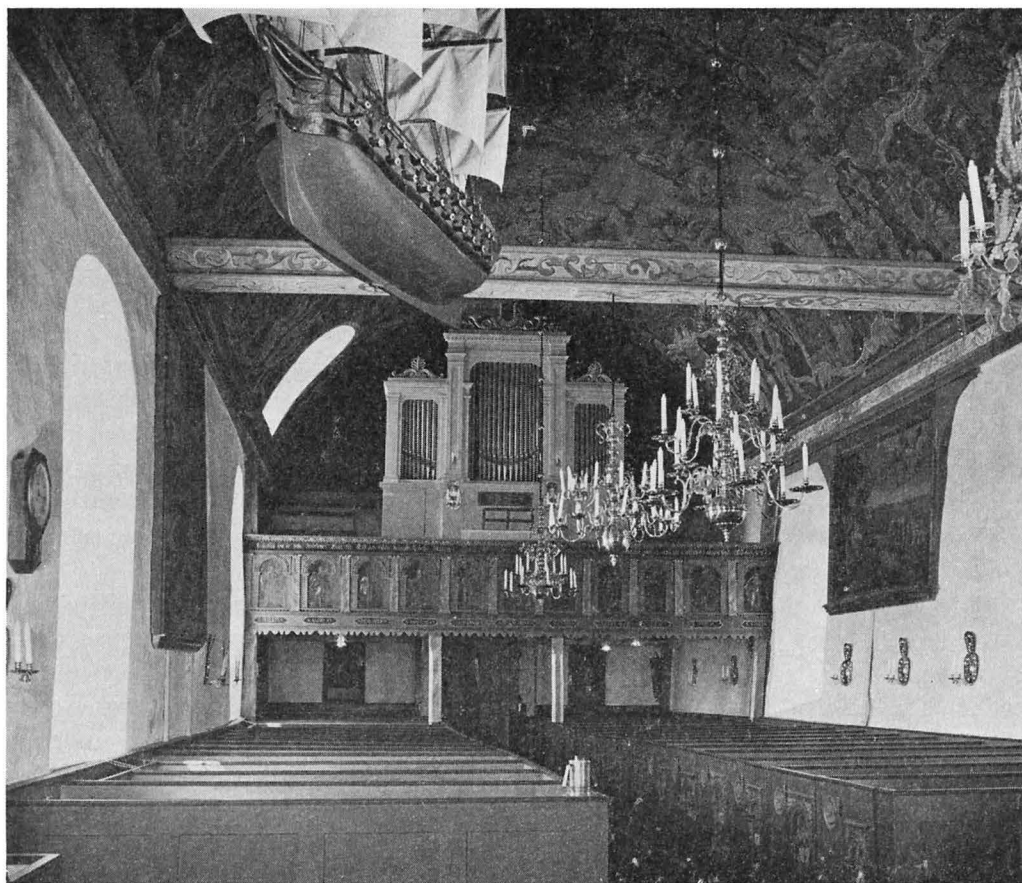

Fig. 294. Interiör mot V. Foto 1965.
Kircheninneres nach W.
Interior looking W.

Omfattande restaurering och reparationer företogs 1855, »genom hwilken detta Guds hus mycket wunnit i decus & dignitas» (BOHLIN). Om de då företagna arbetena berättar vidare kyrkoherde Bohlin: »Den tillförne så owanligt mörka kyrkan, om hwilken, att bruka skaldens ord: 'mörkret kikade igenom trånga fönstergluggar ut', erhöll då nya lumina, nytt rutrage, insatt i ändrade gluggar, som blifwit förlängde nära en aln, . . . blev hon inwändigt ommålad, takwalfwet dock orördt, bänkarne målade med gul ekfärg, altarringen med zinkhwitt, predikstolen ommålad i sköna färger, läktaren äfwenledes, tillika med de der målade apostlarna, hwilka uppfriskades och renoverades. — Denna målning gjordes af Målare Mästaren Wittrock från Göteborg.⁸ — I anseende till nämnde Herre och Målares brådska blef predikstolens och prestestolens interiör

1800-TALET
RESTAU-
RERINGAR

⁸ CARL FREDRIK WITTRÖCK, mästare 1844, medlem av Göteborgs Målareämbete.

ovidrördt och lemnadt i dess gamla fulhet. — Wid samma tid upplagades äfwen tornet och försågs med ny spånbetäckning, ny tupp och ny skarprappning». En målad inskription på läktarens undersida förmåler: MÅLNING OCH RENOVERING UTI DENNA / KYRKAN ÄR BEKOSTADT AF HANDLANDEN / S. TH. AHRENBERG 1856 (s. 328, not 2). Fönsteröppningarna, som sänktes ungefär 22 tum (= 60 cm) fick således 1855 sitt nuvarande utseende (ST.PROT.).

Nästa större in- och utvändiga renovering skedde 1896 (RÄK.). Kyrkans yttermurar rappades, utom tornet som vitlimmades för att »erhålla varaktigt vit färg» (ST.PROT.). Kyrkans innermurar målades med limfärg och bekläddes med träpanel i höjd med bänkarna. Nytt golv lades, utom korgolvet, som blev omlagt 1838 (RÄK.). En rad smärre renoveringar företogs med inredning för övrigt, såsom prästbänkens förändring (s. 347), samt nymålning av kyrkans träinredning. Över långhusdörren målad inskription: ÅR 1896, DÅ S. ISBERG VAR KYRKOHERDE / OCH ALB. PETERSSON KYRKOVÄRD, BLEF / VÄRMEAPPARAT ANSKAFFAD, OCH NYTT / GOLF M. M. LAGDT. MÅLNINGEN UTFÖRDES DÅ AF O. CARLANDER.⁹ — Kyrkans utseende omkr. 1893 framgår av fig. 291. Tornets takavsats och lanterninens takhuv är här plåttäckta och en flöjel har ersatt den ovan nämnda tuppen. Lanterninen troligen rödmålad.

1900-TALET

1941 genomgick kyrkan en omfattande restaurering efter förslag av arkitekt J. Samuelsson,¹⁰ biträdd av arkitekt G. Ljungman. Kyrkans yttermurar rappades, ingångarna vidgades något, nytt golv lades, så att den tidigare nivåkillnaden mellan kor och långhus upphävdes. Nya bänkar byggdes. Kyrkans inredning, inventarier utom altartavlan samt takmålningarna rengjordes från övermålningar och konserverades av konservator Sven Gustavsson, Göteborg. Elektrisk belysning och värmeledning installerades. Kyrkan uppvärmdes tidigare av en kamin, den senast anskaffade från 1930-talet, den tidigaste från 1896, vilken var placerad mellan fönstren vid N muren. Ett pannrum, ej helt nersänkt under markytan, byggdes i anslutning till korets Ö yttermur. — I samband med golvläggningen upptäcktes under korgolvet fem likkistor av furu, troligen från 1700-talets senare del, med benrester av ej identifierade personer.¹¹ Efter uppmätning av kistorna och deras läge återinsattes dessa.

MÅLNINGAR

TAK-
MÅLNINGAR

Kyrkans trätunnvalv samt det brädfodrade V gavelröstet är försedda med målningar i oljeblandad tempera (fig. 293—297), utförda 1751. Längs hela valvet löper en sammanhängande framställning av himmel med molnformationer och talrika mänskliga figurer. Utmed långsidorna åtta stora rokokokartuscher, sinsemellan sammanbundna

⁹ OLOF CARLANDER, f. 1850 i Kareby, † 1901, målaremästare. Begraven på Kareby kyrkogård.

¹⁰ JOHN SAMUELSSON, f. 1892, arkitekt. Egen verksamhet i Ytterby.

¹¹ Enligt BOHLIN ligger kh ANDERS LÖNBERG begraven under korgolvet. Denne var f. 1744, † 1806. Prästvigd omkr. 1768, kh i Kareby 1787.

Fig. 295. Detalj av långhusvalvets målningar av Lars Holm 1751. Foto 1965.
Abschnitt der Deckengewölbemalerei von Lars Holm 1751.
Detail of paintings in vaulting of nave, by Lars Holm, 1751.

med kraftiga rocailleornament. Inom kartuscherne framställningar av landskap och figurer.

Längst i Ö i det avvalmade takpartiet framställs Treenigheten (fig. 296). Kristus med korset i N takfallet, Gud Fader med spira och korsglob i S, i mitten den Helige andes duva avtecknad mot en strålande sol. Över denna framställning texten THEN HELLGA THRE FALLDIGHETT. Över långhuset följer en skildring av Yttersta Domen. I Ö delen tronar Kristus som världsdomare, omgiven av en dubbel stråkrans och änglafigurer. Valvets V del återger de saligas uppståndelse och basunblåsande änglar, samt längst bort över läktaren med fortsättning på gavelröset de fördömda och helvetets

Fig. 296. Detalj av kortakets målningar av Lars Holm 1751. Foto 1965.
 Teilstück der Chordecke, bemalt von Lars Holm 1751.
 Detail of paintings in roof of chancel, by Lars Holm, 1751.

fasor (fig. 297). Flera av figurerna håller i målade textband, vilkas lydelse följer de skildrade scenerna. Från Ö till V räknat: — 1. LÅTHER OS PRISA / GUD. — 2. STÅ UPP I DÖDE OH KOMMER FÖR DOMMEN. — 3. TIN SOHL SKALL ICKE MER / NEDERGÅ ELLER TIN MÅNE / TAPA SITT SKIEN / ESAH 60. — 4. GÅR BORT IFRÅN MIG / I FÖRBANNADE. MATHE 25. — 5. KOMMER I MINS FADERS WÄLSIGNA / DE. MATH. 2. 5. — 6. THERAS MACT SKALL ALLDRIG DÖ. ESA. 66.

Målningarna i kartuscher skildrar händelser ur Gamla och Nya Testamentet. Varje målning är försedd med överskrift motsvarande motivet, under målningen hänvisning till bibeltext (fig. 295). På N sidan från V räknat: — 1. SYNDA. / FALLETT. GENES. 2.

Fig. 297. Detalj av helvetesskildringen på V gaveln över läktaren av Lars Holm 1751. Foto E. J. Thorén. ATA. Ausschnitt aus der Höllendarstellung am W-Giebel über der Empore von Lars Holm 1751.

Detail of representation of hell on W gable above gallery, by Lars Holm, 1751.

— 2. MOSE. (Moses på Sinai berg) EXOD. 20. — 3. ELIAS. (Elias himmelfärd). 2. REGUM. 2. — 4. LAZARUS. (Lazarus och den rike mannen) LUCAE 16. På S sidan från V: — 1. Målningen förstörd genom ett fönster, som upptogs antagligen 1869. — 2. JAG / VINNER (Kristus med segerfana trampande på ormen) GENESIS 3. — 3. CHRISTI / FÖRKLARING. MATTHEI 17. — 4. JOB. JOBS BOK I.

Valvmålningens fond är målad i ljusblått, molnen i grått och rosa, figurernas karnation är rödbrun. Kartuscherna och ornamenten mellan dessa är utförda i grisaille mot brunröd bakgrund.

Även läktarens undersida, taklisten och kronstockarna är prydda med målade rankverk och bandorment, utförda med limfärg i rött, gult och vitt mot ljusgrå botten.

Inom en målad rokokokartusch på läktarens undersida inskriptionen: DENNA KYRCKIANS / MÅHLNING ÄR ÅR 1751, FÖRFÄRDIGAD / OCH TILL ALLADELAR FULL KOMNAD UNDER / KYRCKIO HERDEN PEHR TRANCHELLS TID / OCH KYRCKIO WÄRDEN ANDERS LARSSON. / OCH DENNA MÅHLNING ÄR AF MIG FÖRRÄTTAD / LAURENTZ: HOLLM. Takmålningarnas mästare är således Lars (=Laurentius) Holm.¹² I det bevarade kontraktet, undertecknat den 24 febr. 1751 (LANTK.), utfäster sig Holm bl. a. »at med god och försvarlig Oljoferg anstryka sielfwa hwallwet, hwarutj Yttersta domens historia med de dertill höriga Bibliske uttydninger skolla afmålas. På sidorna afmåla åtta Bibliske historier, hwilka som hälst åstundas och eskas samt Bjelckarne med tienlig färg öfwer strycka

¹² LARS HOLM, mästare i Gbg 1737, bouppteckning 1759. Har utfört takmålningar i ett flertal kyrkor i Bohuslän, bl. a. Romelanda (s. 377—380), Björlanda (SvK, Bo I: 1, s. 29 f), Klövedal och Valla. S2 S. A. HALLBÄCK, a. a.

wästra gavlén på Läktaren med målning Bepryda, antingen på sielfwa muren eller på någon titt sättiande tafla. Läktare taket inunder med hwit limferg och löfwärk anstrýcka». Även kyrkans inredning i övrigt, däribland altaruppsatsen, predikstolen och läktaren, målades vid samma tillfälle av Holm. Arvodet uppgick till 480: — dlr smt.

Takmålningarna har i sin komposition och ikonografi stora likheter med målningarna i Romelanda kyrkas valv, utförda av samma mästare 8 år tidigare (s. 377). Utförandet i Kareby kyrka är dock grövre och valhäntare, särskilt beträffande det figurala inslaget. För kartuschmålningarna har säkerligen använts förlagor liksom i Romelanda kyrka. Kartuschornamenten är utförda i en tämligen våldsam rokokostil, medan däremot rank- och bandornamenten under läktaren tydligt går tillbaka på äldre, senbarocka mönsterförlagor.

Helvetesskildringen på V gaveln (fig. 297) överkalkades 1856 och gavelfältet försågs istället med ett blindfönster (BOHLIN). Denna övermålning befanns dock vara borttagen vid biskopsvisitationen 1872, men den skräckinjagande scenen målades tydligen över igen, eftersom den före 1941 var täckt med grå limfärg. Valvmålningarna renoverades och påmålades 1896 (RÄK.), antagligen även gavelmålningen. 1941 rengjordes målningarna från sot och påmålningar samt konserverades av konservator Sven Gustavsson (s. 388).

Enligt kontraktet fick Holm även i uppdrag att »måla en Gardin med behörig Coleur» på Ö korväggen bakom altaruppsatsen. Om denna »gardin», antagligen en liknande draperimålning som finns i Björlanda och Solberga kyrkor¹³ verkligen blev utförd är ovisst. I varje fall syns numera intet spår av målningen, den har möjligen blivit bortskrapad under någon av restaureringarna under 1800-talet. Några undersökningar av kalkputsén på Ö väggen företogs icke under restaureringen 1941.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE Altare av trä, gråmålat. Träaltaret innesluter ett äldre, murat och slätputsat altare med stenskiva. Skivan är förmodligen den medeltida altarskivan, som efter korets ombyggnad åter blev nyttjad. Skivans mått: L 125, B 106, tjocklek 10. Underredet något nersänkt i golvet.

ALTAR-UPPSATS Altaruppsatsen (fig. 298) av snidat och polykromerat trä består av ett förkroppat sockelparti, högt mellanparti genom fyra hermpilastrar indelat i tre spegelfält, prydda med målningar, samt entablement med fyra änglaprydda konsoler. Retablet flankeras av två breda sidostycken (= vingar) med broskverksornament och blommor i genomskuret arbete. De fyra hermpilastrarna med rikt dekorerade skaft framställer allegoriska figurer: fr. h. Rättvisan med vågen, Tron med korset och bibeln, Barmhärtigheten med barn på armen, den fjärde utan attribut antagligen Kyskheten. Målningarna inom spegelfälten återger Kristus på korset omgiven av de båda ogärningsmännen. Upp-

¹³ Se SvK, Bo I: 1, s. 30; Bo II: 1, s. 58.

Fig. 298. Altaruppsats från mitten av 1600-talet, målningarna utförda 1671. Foto 1965.

Altar, Mitte des 17. Jh., Malerei 1671.

Mid-17th century reredos, paintings executed in 1671.

satsens krön, vilket utgöres av en trärelief omgiven av inskriftprydda kartuscher, är en sekundär tillsats (se nedan).

Fig. 299. Predikstol från 1600-talets mitt samt prästabänk från 1823. Predikstolens målningar utförda av Lars Holm 1751. Foto 1965.

Kanzel, Mitte des 17. Jh., bemalt von Lars Holm 1751; Priesterbank, 1823.
Pulpit, mid-17th century, and priest's stall, 1823. Paintings on pulpit by Lars Holm, 1751.

I sockelpartiets tre fält målade inskriptioner: (fr. v.) — 1. SANDELIG SIGER / JEG DIG I DAG / SKALT DU VERE / MED MIG I PA- / RADIS LVC. 23. V. 43. — 2. H. I. L. D. S. P. / ANNO 1671 HAFFVER / VELACKTEDE JØNS NIELSØN / LÅTET STOFFERE DENNE AL / TARE TAFFLE PAA SIN EGEN / BEKOSTNAD GUD TIL AERE OC / KIRCKEN TIL BEPRYDELSE.¹⁴ —

3. DEN OGUDELIGE / ER SOM IT VER, / DEN SNART FAR / HEN OFFVER, OC ER / ICKE MEERE.
PROV. 10. v. / 25.

Inskriptioner i entablementets tre fält: (fr. v.) — 1. SALIGE ÄR DE SOM / DÖO I HERREN
SA AANDEN / SIGER AT DE HVILE AFF / DERIS ARBEYDE. APOCAL. 14. / v. 13. — 2. SANDELIGE
HAND BAR VOR / SIUGDOM OC TOG VOR PINE / PAA SIG MEN VI ACKTADE HON/NEM FOR DEN
SOM VAR PLÅ / GET SLAGEN OC PINT AFF GUD. ESAI. 53. v. 4. — 3. JEG SIGER EDER AT
MENNISKET / SKULLE GIÖRE REGENSKAB PAA DEN / YDERSTE DOM, FER HUERT / ONYTTTELIGT
ORD SOM DE / HAFFVE TALET. MATTHI. 12. v. 36. På de två kartuscherne ovanför står
skuiet i relief t. v. siffran 4 inom krönt c (= Kristian IV), t. h. IHS (Kristi monogram)
omgivet av m och g.

Träreliefen över retablett återger interiören av ett tempel (fig. 300). Motivet är lik-
nelsen om Änkans skärv. I kartuscherne står: — 1. (t. v.) MARC. 12 LUCAS. 21 / THE 2
SCHERFF SOM ENCHAN I GUDZ / KISTA LADE / BERÖMER / JESUS SÅ HÖCHT / ATT HAN TILL /
LERIUNGARR SADE. — 2. (överst) THENNA FATTIGAS / ENIHAS GÅFVA LANCHT / ÖFFVER GÅR
DE RICHIS STÖRE / FÖRÄHRIRNGH SOM MÖCHIT / EIJHER OCH FÖRMÅR.— 3 (t. h.) HWAR-

¹⁴ SKARSTEDT, s. 1103, tolkar bokstäverna H.I.L.D. som HERR JANUS LAURENTII DAAL samt S. P.
litet tveksamt som SALIG PASTOR. Kontraktsposten JENS LAURITZON DAAL (DAHL) var kh i Kareby
sedan 1624, † 1671. Det förefaller troligt att den ovannämnde JöNS NIELSEN, antagligen en försam-
lingsbo, velat hedra den just avlidne prosten med denna inskription.

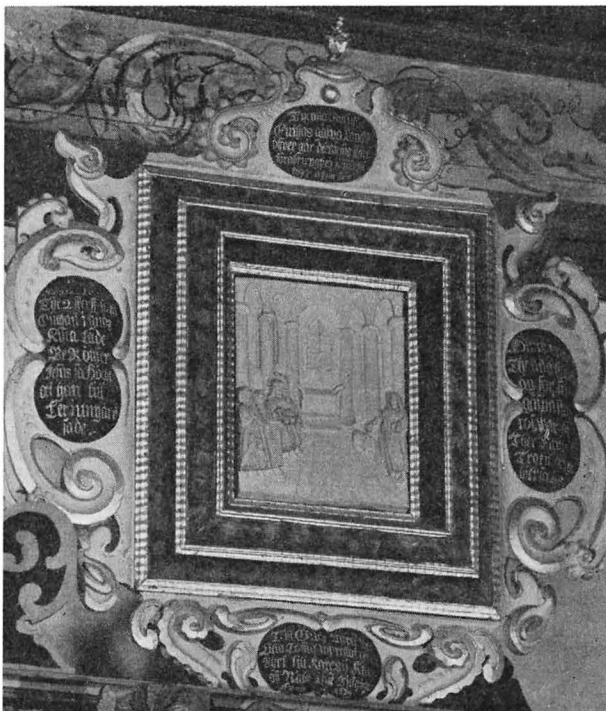

Fig. 300. Trärelief från 1670 av Nils Låse. Kröner altaruppsatsen fig. 298. Ursprungligen placerad över kyrkans fattigstock. Foto 1965.

Holzrelief von Nils Låse 1670, Altarbekrönung (vgl. Abb. 298), früher am Armenstock.

Wooden relief executed 1670 by Nils Låse. Crowning reredos fig. 298. Originally above poor-box in church.

FÖRE / THENNA ENCH / AN FOR SIN / GÅFVA FICK / ROS, WAR AT / THER FANTZ / TROEN
 OCH GO / HIERTA HOS. — 4. (längst ner) TILL GUDZ ÄHRA THEN / LILLA TAFFLA UPRETTAT
 OCH FÖR / ÄHRT TILL KAREBÿ KIÖRKE / AFF NÄLS LÄSE BILTHUGAR / ANNO 1670.¹⁵

Altaruppsatsen ansluter sig med sin högsmala uppbyggnad och mittpartiets höga spegelfält till en grupp dansk-norska arbeten från 1500-talets slut och 1600-talets förra del.¹⁶ Som exempel i Bohuslän kan nämnas altaruppsatserna i Ljungs, Spekeröds och Stala kyrkor. Förekomsten av Kristian IV-s monogram (regent 1588—1648) daterar altaruppsatsen till 1600-talets förra hälft. Den broskverksliknande utsmyckningen, som i Bohuslän uppträder relativt sent, talar för att altaruppsatsen utförts först mot 1600-talets mitt. Av utförandet att döma, har altaruppsatsen tillverkats av en inte alltför »konstförfaren» bysnidare, som har använt sig av ett något retarderat manér med moderniserande tillsatser. Altaruppsatsen kan möjligen före den i inskriften nämnda »stofferingen» 1671 ha varit försedd med bibelverser i likhet med de s. k. katekismustavlor, som i de dansk-norska områdena efter reformationen ersatte de bildrika katolska altarskåpen. Denna anordning förekom långt in på 1600-talet (jfr. SvK, Bo 1: 2, s. 114).

Träreliefen, som kröner altaruppsatsen, var ursprungligen uppsatt över »1 blåck med en låss för», dvs. fattigstocken (INV. 1691, jfr s. 359). Även motivet med Änkans skärv talar för en sådan placering. Reliefen uppsattes på sin nuvarande plats troligen under korbygget på 1730-talet. INV. 1738 omnämner fattigstocken men inte tavlan däröver. Träreliefen med kartuscherna är enligt inskriften utförd och skänkt av bildhuggaren Nils Läse år 1670. En liknande trärelief, med samma motiv och signerad av bildhuggaren, är uppsatt i Grinneröds kyrka, Bo.

Altaruppsatsen renoverades 1751 av Lars Holm »med tillbörliga Färgor» (LANTK.). Ny renovering skedde 1896 med övermålning och förgyllning. 1943 restaurerades altaruppsatsen av konservator Sven Gustavsson. De då framtagna färgerna är: stommen mörkbrun, de snidade delarna i grönt, rött, gult, ljusblått. Figurerna har skär karnation. Texter i guld mot svart botten.

ALTARRING

Altarringen, firsidig, åt Ö brutna hörn, med svarvade balustrar, är troligen från 1730-talet. Målades 1751 av Lars Holm (LANTK.). 1941 återfick balustrarna sin ursprungliga gråblå färgton, vilken doldes under senare påmålningar.

PREDIKSTOL

Predikstol (fig. 299) av snidat och målat trä. Korgen har sexsidig plan. Barriären är firsidig. Hörnen markeras av hermpilastrar, vilka vilar på maskaronprydda konsoler och upptill avslutas av volutartade utsprång med änglahuvud. Av de fem hermfigurerna

¹⁵ NILS (NICOLAUS) LÄSE (LEES, LAESE, LÄSBERG), bildhuggare i Gbg. Troligen född i Kungälv, där han först var verksam. Flyttade till Gbg 1678, burskap 1702, bouppteckning 1718. G. 1678 med MARIA HEANTES. Utfört arbeten för ett flertal kyrkor i Bo och Vg, bl. a. Torsby (SvK, BoI: 2, s. 191 f), Kungälv, V. Frölunda, Partille, Källered, Grinneröd. Arbetade i den kände göteborgsbildhuggaren Marcus Jäger d. ä:s manér.

¹⁶ Se H. FETT, Norges Kirker i det 16de och 17de aarhundrede, Kristiania 1911, fig. 50, 53, 62, 95—97 m. fl.

igenkännes genom sina attribut fr. v.: Matias med svärd, Judas Thaddeus med klubba, Paulus med svärd, Petrus med nyckel, medan den femte saknar attribut. I de mellersta spegelfälten, inramade av pilastrar och bågställningar med plattskurna ornament, är de fyra evangelisterna målade. Deras namn är textade på de övre fyllningarna: (fr. v.) MATHIUS. MARCUS. LUCAS. JOHANNES. På sockelfyllningar målade text: MATHIUS. 1. — MARCUS. 1. — LUCAS. 1. — JOHANNIS. 1. Ljudtaket krönes av trekantsgavlar och svarvade pinaklar. På frisen runt ljudtaket målade text: HELIG. — HELIG. — HELIG. — HERREN GUD. — ZEBAOI. Trappans barriär är försedd med enkla, marmorade speglar. Över och under speglarna är textat: LOFSJUNGER HERRAN GUD MED PSALMENS SÖTA LJUD. / HERRE LED MIG I THINE SANNING OCH LJUS. — Predikstolen är målade i ljusgrått, de snidade delarna i gråblått, rött, blått, guld, grönt. Figurernas karnation skär. Texterna vita mot svart botten.

Till sitt utförande visar predikstolen stora likheter med altarpupsatsen, och är troligen tillverkad av samma mästare omkr. mitten av 1600-talet. Evangelisterna är målade av den ovan nämnde Lars Holm, som 1751 fick i uppdrag att »Predikestollen och thes Crona utzira, med the fyra Evangelister, och äckta docatguld på tienlige ställen» (LANTK.). Predikstolens ursprungliga målning okänd. Övermålningar har skett 1855 och 1896. Evangelistbilderna blev dock orörda av 1800-talets renoveringar med undantag av bakgrunderna. 1941 rengjordes predikstolen från 1800-talets övermålningar och korgens stomme ommålades då de äldre färgerna, som legat direkt på kritgrund, var till större delen avflagrade.

En äldre predikstol omnämnes 1594 i JENS NILSSÖNS VISITATS. (s. 179).

Timglas i träställ, marmorat i ljusgrått och blått, för fyra glas. Ståndare av vriden järnten, avslutad med ett treflikigt blad. H 90. Nämnas i INV. 1738.

Prästbänken vid uppgången till predikstolen användes numera som sakristia (fig. 299). Den omgärdas av ett högt träskrank med gråmålad och trägallerförsedd överdel. Skrankets nedre del utgöres av en brunmålad barriär med svart-rödmarmo-

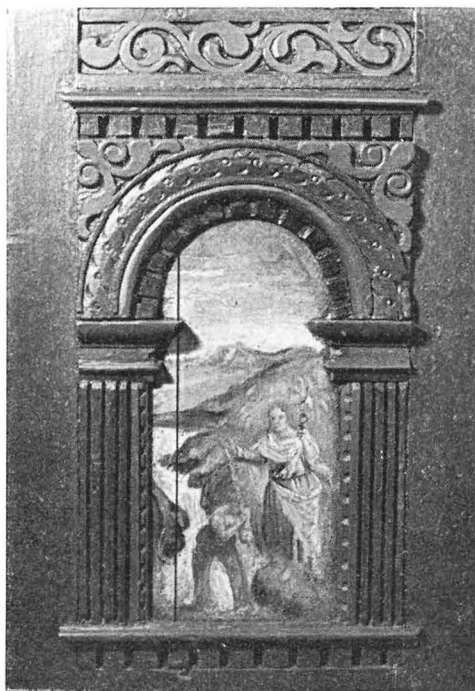

Fig. 301. Kristi dop. Målning 1751 av Lars Holm på dopfuntsskranket. Nu använd som dörrfyllning i prästbänken fig. 299. Foto 1965.

Christi Taufe, Malerei von Lars Holm an der Taufschranke 1751, nun Türfüllung an der Priesterbank. Baptism of Christ. Painting executed 1751 on font screen by Lars Holm. Now used as door to priest's stall.

TIMGLAS

PRÄST-
BÄNK

rerade speglar inom rankornerade snidade pilastrar och rundbågar. Prästbänken är i Ö sidan försedd med dörr, som å sin nedre spegel har en målad framställning av Kristi dop (fig. 301). — Den brunmålade barriären är sannolikt från 1600-talets senare del. 1823 beslöts att »som ingen Sacristia finnes i Kyrkan, och endast en öppen Prestbänk» förse denna med en påbyggnad av trægaller »i likhet med hvad i andra kyrkor vanligen befinnes» (ST.PROT.). 1896 förändrades prästbänken igen, varvid en nygjord dörr in-sattes (RÄK.). I denna dörr inmonterades den ovan nämnda målningsprydda spegeln, som sannolikt stammar från dopfuntsskranket, vilket målades av Lars Holm 1751 med diverse bibliska framställningar, bl. a. Kristi dop. Skranket nedtogs 1823 (se nedan).

BÄNK-
INREDNING

Bänkinredningen, slutet fr. o. m. den sjätte raden från V, ombyggdes 1941 med bibehållande av äldre dörrar och mellanstycken (fig. 294). Målad i brunrött. Dörrspeglarna är prydda med kannelerade pilastrar, däröver snidade och målade rundbågar, i svicklarna snidade bladornament. De snidade delarna är utförda i brunt och grönt, fyllningarna marmorerade i svart och rött, numrering i vitt. De sex främsta mellanstyckena dekorerade med snidade och grönmålade rosetter, de övriga odekorerade. Dörrarna stammar sannolikt från 1600-talet. Utsmyckningen varierar dock något; förmodligen har nya bänkrader med dörrar tillkommit allt efter behov, i varje fall efter kyrkans förlängning åt Ö på 1730-talet. 1851 utfördes målning av bänkarna av Lars Holm (LANTK.). Övermålningar har skett 1855 »med gul ekfärg» (BOHLIN), samt 1896. Under 1800-talet har nya bänkrader tillkommit med enkla odekorerade dörrar. Dessa dörrar borttogs 1941 och de äldre dörrarna flyttades fram, varvid de fem sista raderna lämnades öppna. Samtidigt framtog och renoverades de äldre färgerna på dörrarna (från 1751?). — På tornvinden förvaras delar av en äldre bänkinredning, bl. a. ett mellanstycke med liknande rosett som vid de främsta bänkarna i kyrkan, samt ett mellanstycke med nerfällbar extrastol av 1600-talstyp.

Invid korets S vägg finns en slutet bänk med avbalkningar, tidigare avsedda för kyrkvårdar och för handelsmannen S. Th. Ahrenberg (s. 328 not 2). Bänkens barriär, med enkla listverk, är brunmålade, den ena dörren har liknande utsmyckning som bänkdörrarna i långhuset. Antagligen tillkommen på 1700-talet efter korets ombyggnad.

Upprättande av ny bänkdelningslängd omtalas 1837 (ST.PROT.), men blev tydligen icke genomförd. BOHLIN nämner, att »någon bänklängd eller stoldelning är icke gjord, utan sitta människorna efter gammal wanlighet.»

LÄKTARE

Läktaren i V, med uppgång från vapenhuset, vilar på 10 gråmarmorerade firsidiga träpelare. På läktaren fanns 1858 7 st »amfiteatraliskt ordnade långbänkar», vanligen avsedda för »ungkarlar» (BOHLIN). Läktarbröstningen (fig. 294), indelad av refflade pilastrar, har 11 målade spegelfält, inramade av refflade pilastrar och snidade rundbågar. Läktaren byggdes antagligen i samband med tornbygget under 1670-talet. 1751 fick Lars Holm i uppdrag att »betryka Läktaren och des Stollar med en god oljoferg, samt på Panelningh. Taflorne . . . afmålla Frälsaren med de tolf apostlar» (LANTK.). Eftersom läktarbröstningens 11 fält ej räckte till, så målade Holm 2 av apost-

larna, med namnunderskrifterna St. Paulus och St. Jacobus, på fristående trätavlor i enkla ramar. Tavlorna var tidigare fästade i fönsternischerna på ömse sidor om läktaren men är nu uppsatta på V väggen under läktaren. På bröstningens nedre fris, i målade kartuscher, apostlarnas namnunderskrifter: (fr. v.) — S. PHILIPPUS. — S. ANDREAS. — S. JVDAS. TADDEVVS. — S. MATTHAEVS. — S. IOHANNES. — S. IESVS. CHRISTVS. — S. PETRVS. — S. BARTHOLOMEVS. — S. MATTHIAS. — S. THOMAS. — S. SIMON. På övre frisen målad inskription: CHRISTUS SOM ÄR HELA WÄRDENES LIUS FÖR ELD OCH WÅDA BEUARA THETTA HERRANS HUUS. HAF GUD FÖR ÖGON OCH I HIÄRTAT ALLA TINA LIFS DAGAR OCH TAG TIG WAHRA, AT TU ICKE SAMTÛCKER I NÅGON SYND, TOBIE BOK. 4. 3: 6. — Färger: Pilastrarna marmorerade i grått, stommen i grönt, grått och brunt, de snidade ornamenten i grönt, rött och blått. Texterna vita mot svart botten. 1941 rengjordes och konserverades målningarna och namnunderskrifterna framtogs under två senare påmålningar.

Kyrkans orgel står på läktaren. Fasaden är utförd i klassicerande stil, med ett högre och två flankerande lägre pipfält. Vitmålad med förgyllda ornament. Under fasadens mittfält är fastsatt en målad träplatta med inskription: SKÄNKT AF / GROSSHANDLAREN OCH RIDDAREN S. TH. AHRENBERG¹⁷ BYGGDT AF. I N. E & C. SÖDERLING ÅR / 1869. — Orgeln byggdes således 1869 av orgelbyggarfirman Söderling i Göteborg (s. 312, not 57). Verket har sex stämmor, en manual och pedal. 1948 fick orgeln nytt spelbord av orgelbyggaren H. Lindgren, Göteborg. Det gamla spelbordet förvaras nu på tornvinden. Mindre renoveringar har skett även 1930 och 1941.

ORGEL

Nummertavlor: — 1. Nummertavla, omramad av smal, snidad lagerkrans, försedd med nummerskåp. 1700-talet (INV. 1738). Skåpet blåmålat, ram i vitt och rött. På skåpets sidor märken efter tidigare ramutsmyckning. H 55. Tillhörande nummerbrickor med vitmålade siffror på svart botten. H 13. Förvaras nu på tornvinden. — 2. Med förgylld, enkel ram, anskaffad 1872 (INV.). På denna nummertavla är monterat ett ramverk, bestående av snidade, blåmålade bladornament, vilka tidigare tillhört nummertavla 1 (fig. 292). H med ornament 94. Förvaras nu på tornvinden. — 3. Ett par, med enkla, gröna ramar, på svarvade ståndare. Anskaffade 1948. Uppsatta i koret.

NUMMERTAVLOR

Dopfuntscuppa (fig. 302—303) av glimmergnejs, fyrsidig, nertill avsmalnande. Uttömningshål vid ena hörnet. H 40, B (upptill) 58 (nedtill) 40. Den ursprungliga foten ej bevarad. Cuppan står nu på en träplint. Cuppans sidor är dekorerade i plattrelief: — 1. Latinskt kors, flankerat av varandra korsande spiralslingor, däröver drakslinga. — 2. Två heraldiskt ställda fyrfotadjur på var sin sida om ett upptill rundat föremål. Däröver fyra spiraler. — 3. Livsträdsliknande ornament, stående på en båge med trappstegsformad överkant, omgiven av spiraler. — 4. Band med runskrift mitt på fältet. Däröver drakslinga, nedtill tvåbandsfläta. Runinskriften lyder: RADE SA ER KAN NAMN ORKLASKI (= ÞORBIARN) A KAR (= Tolke (råde) den som kan namnet Torbjörn

DOPREDSKAP

¹⁷ S. 328 not 2.

Fig. 302. Dopfuntscuppa av glimmergnejs med runinskrift. Signerad av Torbjörn. 1100-talet. Foto 1965.
Cuppa eines Taufsteins aus Glimmergneis mit Runeninschrift, signiert von Torbjörn, 12. Jh.
Font bowl of micagneiss, with runic inscription, signed Torbjörn; 12th century.

på karet (dopfunten).¹⁸ Besläktade funtar finns i Bohuslän i Norum (nu i SHM), Resteröd och Harestad. Samtliga dessa funtar dateras till 1100-talet.¹⁹

Funten har varit kringgårdad av ett dopfuntskrank av trä. På dess speglar målade Lars Holm 1751 »Bibliske historier, som syndaflo den, röda hafwet, Christi dop, Naaman etc.» (LANTK.). En av dessa speglar, med målningen av Kristi dop, återfinnes nu på prästbänkens dörr, vilken uppsattes 1896 (jfr s. 347). Dopfuntskranket borttogs 1823, såsom varande »till olägenhet vid Döpelse Actens förrättande» (ST.PROT.).

Dopfat (fig. 304) av mässing, runt, i drivet och punsat arbete. I botten framställes en kvinnlig figur spelande på ett stränginstrument (i INV. 1830 tolkat som David med harpa). Brättet dekorerat med rankornament och fyra medaljonger med djurbilder: hjort, häst, hind, enhörning. I bottenens kant är inristad en sköld med bomärke, omgiven av bokstäverna FA L A:D och årtalet 1640 (fig. 305). — D 55,5.

NATTVARDSS-
KÄRL

Kalk av silver, helt förgylld (fig. 306). Profilerad fot i sexpass-form. Noden något tillplattad, ornerad med bucklor, emellan dessa bokstäverna INRIFD (= Jesus Nazareus Rex Iudaeorum Filius Dei). På cuppan inskription: KAREBY KYRKAS KALCK 1753. Enligt stplr tillverkad i Kungälv av Johan Björckman, mästare i Kungälv 1752—1796, ålderman. H 24. För tillverkning av denna kalk 1753 (RÄK.) användes en äldre kalk, omnämnd i INV. 1691. — Paten av förgylld silver. På brättet ett ingraverat kors.

¹⁸ A. BAEKSTED, Kareby-Fontens Runcindskrift, i: Fornvännen 1949, s. 49—52; S. B. F. JANSSON, Runinskriften på dopfunten i Kareby kyrka, i: Fornvännen 1949, s. 186—187.

¹⁹ Jfr SvK, Bo I: 2, s. 135 (Harestadsfunten). Se även S. A. HALLBÄCK, Medeltida dopfuntar i Bohuslän, Vänersborg 1961, s. 15—27. Enl. H. är dopfuntscuppan tillverkad av täljsten, men materialet funten är betydligt hårdare än täljsten.

Fig. 303. Detaljer av dopfuntscuppan fig. 302. Foto 1965.
Einzelheiten von der Taufsteinscuppa Abb. 302.
Details of font bowl, fig. 302.

Fig. 304. Dopfat av mässing, 1640. Foto 1966.
Taufschale aus Messing, 1640.
Brass baptismal bowl, 1640.

Fig. 305. Detalj av dopfatet med inristad sköld och bomärke.
Foto F. Aasma 1966.
Detail von der Taufschale.
Detail of baptismal bowl.

Stplr saknas. Tillverkad 1753 (RÄK.). D 13. — Sked av förgyllt silver, tillverkad 1753. Nu försvunnen, omnämnes senast 1885 (VIS.PROT.).

Oblatask av nysilver, med inskription: GÅFVA TILL KAREBY KYRKA 1909. Tillverkad enl. stplr av C. A. Kiernås, Göteborg. D 13,3.

Vinkanner: — 1. Av nysilver, dekorerad med graverade bårder och Lammet i medaljong. Mellan bårderna inskr.: DETTA ÄR MIN BLOD, DESS NYA TESTAMENTSSENS. Under botten inskr.: TILLHÖR KAREBY KYRKA 1890. Tillverkad av C. A. Kiernås. H med kors 41. — 2. Av silver, päronformad, på livet ingraverat kors och bibel inom lagerkrans. På foten inskr.: GÅVA TILL KAREBY KYRKA 19 25/12 52 JOHANNA ANDREASSON

Fig. 306. Kalk av förgyllt silver. J. Björckman, Kungälv, 1753. Foto 1965.
 Kelch, silbervergoldet, von J. Björckman in Kungälv 1753.
 Silver-gilt chalice, by J. Björckman, Kungälv, 1753.

SOLBRÄCKE. Enl. stplr av C. G. Hallbergs Guldsmeds AB, Göteborg, 1952. H med kors 41.

Sockenbudstyg nu förvarat i modernt schatull, tidigare i läderklätt träfodral. Kalken av silver, invändigt förgylld cuppa. På cuppan: GÅFWA TILL KARREBY KYRKA DEN 8 JUNII 1823 AF CONTRACTS PROSTEN OCH L. W. ORDEN GUSTAF L SIWERSSON SAMT DESS KÄRA MAKÅ FREDERIKÅ MARGARETHÅ SOPHIA STAEL VON HOLSTEIN.²⁰ — H 12,5. Enligt stplr tillverkad i Göteborg av Johan Malmstedt år 1823, mästare 1783—1831.

²⁰ GUSTAF LORENZ SIWERTSON, f. 1757, † 1839, kh i Torsby 1798—1839, kontraktsprost. Hustru i 2 giftet, MARGARETHÅ STAEL VON HOLSTEIN, f. 1797, † 1824. Se SvK, Bo I:2, s. 150, not 2.

Patenen av förgyllt silver. Stplr som kalken. D 7. Tillsammans med sockenbudstyget användes även en liten enkel oblatdosa av silver och en vinflaska av glas med silverlock, båda anskaffade 1953.

BRUDKRONA Brudkrona av förgyllt silver med pärlor och ädelstenar. Infällt Gustav VI Adolfs och Kristian IV-s monogram (den senare i anknytning till altarpupsatsen). På ringen inskr.: I SÖNDAGEN I ADVENT 1951. — H 8, D 7. Enligt stplr tillverkad 1951 av Cesons Guldvaru AB i Göteborg efter design av guldsmeden Thore Eldh (s. 316, not 65). Brudkronan skänktes 1951 av Kareby kyrkliga syförening.

LJUS-REDSKAP Ljuskronor: — 1. Av glas med sex ljusarmar av mässing. Kraftigt profilerad stam med kula nertill. Pärlkedjor och eklövsformade kläppar. H 100. Anskaffad 1813 (INV.). 1700-talet. — 2. Av mässing, två kransar med sex armar, vardera för två ljus. Profilerad stam, nedtill avslutad med stort klot, krönt av dubbelörn. H 130. På klotet inskrift: SKÄNKT TILL KAREBY KYRKA ÅR 1904 AF AFL. ANDR. OLSSON I KAREBY ÖVERG. DÖDSBO. — 3. Av mässing, två kransar med sex armar, vardera för två ljus. Profilerad stam med stort klot nedtill. På klotet inskrift: GÅVA AV HEMMANSÄGARE E. JOHANNESSEN, LÖDESTORP TILL KAREBY KYRKA. H 120. — 4. Av mässing, en krans med åtta armar för vardera två ljus. Profilerad stam, krönt av drakliknande ornament, nedtill klot. H 120. Skänkt till kyrkan 1946.

Ljusplåtar: — 1. 12 st., av driven och punsad mässing, för två ljus. H 50. Omkr. 1930. Tillverkade efter 1600-talstyp. Gåva av församlingsbor. Upphängda på långväggarna. — 2. 2 st. av samma material och typ som föregående, men med något avvikande dekoration. H 45. Gåva av församlingsbor. Uppsatta på orgelfasaden.

Ljusstakar: — 1. Av mässing med profilerat skaft och vid droppskål (fig. 307). H 29. 1500-talet. Ljushållaren ny. — 2. Ett par, för ett ljus (fig. 308). Av driven och punsad mässing. Foten åttkantig, spiralvridet skaft. H 27. På bådass fot graverad inskr.: a) Sköld med bomärke (samma som på dopfatet), omgivet av bokstäverna A B T K 1666 D. — b) Sköld med bomärke, omgivet av P F K A 1666 D. Står på altaret.

Kandelabrar: — 1. Ett par, av mässing, med tre ljusarmar. H 48,5. På foten inskr.: SKÄNKT TILL KAREBY KYRKA 1897 AF OLOF BENGTTSSON I SKÅRBY. — 2. Av mässing, med sju ljusarmar. H 56. Står på altaret. Gåva av Ernst Isberg.²¹ 1900-talets början. — 3. Ett par, av nysilver, för tre ljus. H 45. På foten inskr.: SKÄNKT TILL KAREBY KYRKA AV KYRKORÅDETS LEDAMÖTER ÅR 19 24/12 22. Står på predikstolen.

TEXTILIER Antependier: — 1. Av röd sammet, med applikation och broderier i guld och silke, vissa detaljer målade på sidenappliker. På mitten grekiskt kors med Kristus inom medaljong, omgiven av de fyra evangelisterna. H 102, L 146. Omkr. 1900. Enl. SELLGREN franskt klosterarbete och skänkt till kyrkan av några församlingsbor. — 2. Av svart kläde, med silverfrans i nederkanten. På mitten silverkors. Anskaffad under kyrkoherde H. Sellgrens tid (1917—1943). — Till antependium 2 hör en altarduk av samma färg och material, som användes tillsammans med detta på långfredagen.

²¹ ERNST ISBERG, son till kh SVEN ISBERG, f. 1835, vilken var kh i Kareby 1885—1903.

Fig. 307. Ljusstake av mässing (nr 1).
1500-talet. Foto 1965.

Messingleuchter (Nr. 1), 16. Jh.
Brass candlestick (no. 1), 16th century.

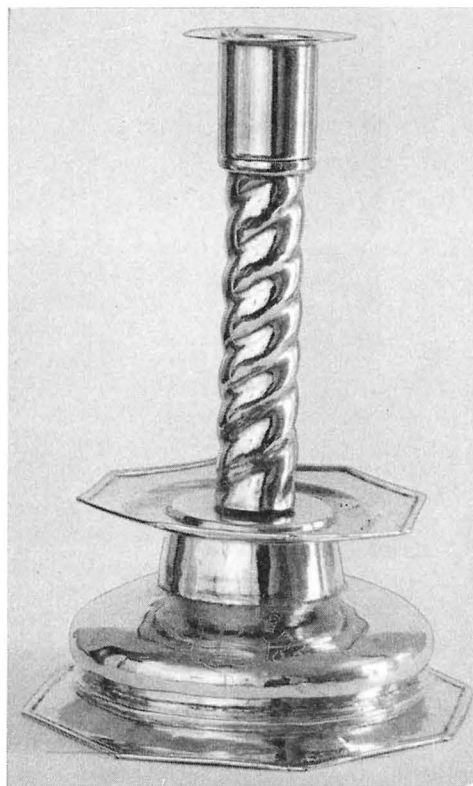

Fig. 308. Ljusstake av mässing (nr 2). 1666.
Foto 1965.

Messingleuchter (Nr. 2), 1666.
Brass candlestick (no. 2), 1666.

Mässhakar: — 1. Av svart sammet med broderier i silver. Kantad med silvergaloner. På ryggen kors med törnekrona och INRI, på framsidan strålande Gudsöga med JEHOVA. På fodret inskr.: TILL KAREBY KYRKA MINNE AF S. T. AHRENBORG ÅR 1856.²² — 2. Av röd sidendamast, mönstrad med Kristi monogram, djurfigurer, samt änglar och korsfästelsescen inom spetsovaler. Reliefbroderi i guld: på ryggen kors med Kristi monogram, omgivet av A och Ω, på framsidan Lammet. Utförd 1943 i textilkonstnärinnan Emma Malmquist ateljé, Göteborg. Sidenet antagligen franskt eller italienskt. Gåva av okänd. — 3. Av gulvitt ylle och silke. Broderier i ylle, silke och guld. På ryggen kors med krona, på framsidan geometriskt mönster med enkla korsformer. På fodret inskr.: AGDA ÖSTERBERG,²³ VARNHEM, 1956. Gåva av Kareby kyrkliga syförening. — Till mässhake 3 hör lös krage av vitt linne med knypplad spets.

²² S. 328 not 2.

²³ S. 317 not 70.

Fig. 309. Abrahams offer. Målning av Lars Holm 1751. Foto 1965.

Abrahams Opfer, Malerei von Lars Holm 1751.

Abraham's Sacrifice. Painting by Lars Holm, 1751.

Predikstolskläde av röd sammet med guldfrens nedtill samt broderat kors i guld. H 70.

Kormatta i röllakan. Geometriserande mönster i grönt, rött, blått, ljusblått och brunt harmonierande med altarpuppens färger. L 240, B 130. Signerad: ASTRID OLOFSSON, ÅR 1953. Komponerad av Inga Karin Jonson.²⁴ Gåva 1954 av Kareby kyrkliga syförening.

På tornvinden förvaras en brudmatta i ryateknik. Geometriskt mönster med rutor i rött och blått. L 205, B 140. Fabrikstillverkning. Gåva av Kareby kyrkliga syförening, 1955.

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

I kyrkan har funnits en kollektåv av gult siden med mässingsklocka (INV. 1918), tidigast nämnd 1748 (INV.). Endast det blåmålade skaftet bevarat. L 160. På tornvinden.

Bland övriga försvunna textilier kan nämnas en mässhake av röd sammet med kors i guldbroderi på ryggen och på framstycket. Anskaffades 1728 (LANTK.), obrukbar vid biskopsvisitationen 1794, nämnes senast 1850 (VIS.PROT.).

VÄRJA

Värja med smal, något rundad klinga, fäste av mässing. Kaveln omlindad med metalltråd, urnformad knapp, på ena sidan nerböjd parerstång, parerplåt med byglar. L 104. Hänger på N korväggen. Var enligt INV. 1830 behängd med sorgflor. I INV. 1872

²⁴ ASTRID OLOFSSON-LARSSON, f. 1929, bosatt på Rogstorp, Skårby. Väver för Bohusslöjd, har utfört textilier, framför allt i finnvävnad, till ett flertal kyrkor. Tillhör en gammal vävarsläkt, Adielsson, i bygden omkring Kareby. — INGA KARIN JONSON, textilkonstnär, bosatt i Lerum. Egen ateljé. Har tillverkat kyrkliga textilier, främst i gobelängteknik.

betecknas den som »gammal värja från krigstiden skänkt af kapten Hårds arfvingar». Enligt tradition på orten tillhörde värjan en fanjunkare i Vegstorp. Värjan är en kavalerjersvärja med fäste från 1720—1740-talen, klingan från 1600-talets senare del. Värjor av samma typ finns i Halla kyrka, Gotland och i Munsö kyrka, Stockholms län. Dessa daterar sig till 1737 respektive 1727.²⁵

Prestaver, 2 st., av svartmålat trä och krönta med försilvrat kors och kula. Försedda med sorgflor. L 190. Gåva av kyrkoherde Sellgrens dödsbo 1945.

Panelmålningar, utförda i oljefärg på trä: — 1. Abrahams offer (fig. 309). I bakgrunden syns en kyrka, tydligt en avbildning av Kareby kyrka. Ram med röd och grön marmorering. B 265, H 180. Målningen har överskriften: ABRAHAM / GENES. 22. Fastsatt på N långhusväggen mellan två fönster. Liksom takmålningen och läktarens målningar utförd av Lars Holm (LANTK. 1752). — 2. Målningen delad i en övre och en nedre bild genom profilerad list i samma röd-gröna marmorering som ramen. Den övre

PRESTAVER

TAVLOR

²⁵ Värjan undersökt och daterad på Armémuseum, Sthlm, 1956. — Enl. meddelande av B. STECKZÉN K. Krigsarkivet, kan man på grund av de knapphändiga uppgifterna i INV. 1872 ej fastställa nämnde kapten HÅRDS identitet; beträffande folktraditionen om värjan, så har Stora Vegstorp samt Ö. och V. Vegstorp visserligen varit militära boställen under ifrågavarande tid, men däremot inte fanjunkareboställen. Denna militära gradbeteckning kommer till användning i Bohusläns regemente först efter 1820.

Fig. 310. Jakobs dröm samt Isak välsignar Jakob (?). Målning av Lars Holm 1751. Foto 1965.
Jakobs Traum sowie Isaak segnet Jakob (?), Malerei von Lars Holm 1751.
Jacob's Dream and Isaac Blessing Jacob (?). Painting by Lars Holm, 1751.

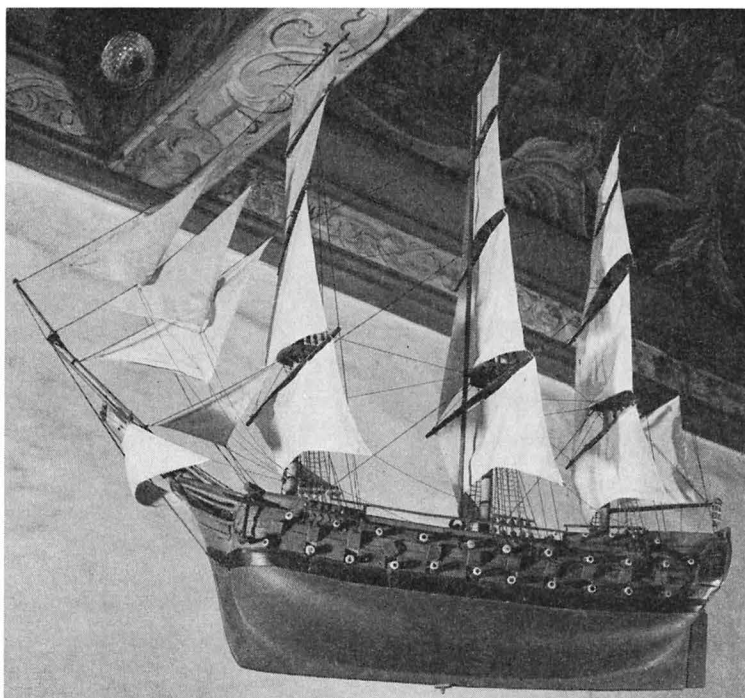

Fig. 311. Votivskepp, skänkt 1819. Foto 1965.
 Votivschiff, gestiftet 1819.
 Votive ship, presented in 1819.

framställer Jakobs dröm, i bakgrunden ett sjölandskap. Överskrift: JACOB. GENESIS. 28. I den nedre tre figurer i ett skogslandskap, möjligen Isak välsignande Jakob, samt Essau med villebrådet i bakgrunden (fig. 310). H 230, B 175. På S långhusväggen, delvis infälld i putsen. Utförd 1752 (RÄK.), sannolikt liksom nr 1 av Lars Holm.

Oljemålning på trä. Framställer Lammet med segerfana vilande på bibeln. I bakgrunden strålkran och moln. Bred ram, marmorerad i grått. H 108, B 90. 1700-talet? Fäst på väggen mellan predikstolens korg och ljudtak.

Trätavla med Series Pastorum (med början från 1528). Texten gulvit på svart botten, överst bibel och kors i medaljong omramad av palmkvistar. Ramen grön. H 202. Gåva av Ernst Isberg (s. 354 not 21). 1900-talets början.

En inramad lavering, porträtt av S. Th. Ahrenberg (fig. 284, not. 2), är upphängd på altaruppsatsens baksida. Osignerad. Troligen 1850-talet. Har tidigare varit upphängd över Ahrenbergs bänk vid S korväggen (jfr s. 348). H 50, B 45.

I inv. 1830 omnämnes »en gammal oljefärgad tafla, som i bröstbild afskildrar framlidn: Kyrkoherden i Karreby Sven Schuberg» (s. 335 not 6). Denna var upphängd »nära vid Predikstolen». Nu försvunnen.

Enligt BEXELL (s. 194) hängde över prästbänken ett porträtt av pastor Kock och hans hustru.²⁶ Nu försvunnen.

Ett votivskepp (fig. 311) är fäst vid den första kronbjälken från Ö; tremastare med dubbla kanonrader. Färger på skrovet: grönt, gult, rött och blått. L ca 125. På andra kronbjälken från Ö, där skeppet hängde före restaureringen 1941, inskription på svartmålad träplatta: *DETTA SKEPP SKÄNKTES TILL DENNA KYRKA AF BONDEN ANDERS PERSSON A. G.L.D.C. KYRKA KAREBY ÅR 1819*. Skeppet restaurerades 1941 efter ett liknande skepp i Göteborgs Sjöfartsmuseum. VOTIVSKEPP

En skriftestol har funnits i kyrkan. 1624 anskaffades »1 tylt fyre deler» till en »skriftestol» (KIRKEREGNSK.). Jfr Harestad, SvK, Bo I: 2, s. 181. SKRIFTESTOL

En brudbänk omnämnes i INV. 1691. 1748 betecknas den såsom gammal (INV.), förekommer senast i INV. 1849. Ej bevarad. BRUDBÄNK

Kyrkotagningspall, ny 1843 (INV.). Skinnklädd, underredet blåmålat. H 30, L 77. Inskr.: I. I. S. 1844.

Kista av ek med järnbeslag och tre låsar. H 55, L 146. Nämnas tidigast i INV. 1748. Står under N fönstret i koret.

Bord, brunmålat, på sargen inskr. på blågrön platta: I. E. S. RIS 1851. H 73, L 88. Står i koret. MÖBLER

Stolar, 2 st., med snidade, genombrutna ryggbrickor i nyrokoko, målade i ljusbrunt. Stoppade sitsar, klädsel med blommönster i yllebroderi. H 95. Tillverkade och skänkta till kyrkan av bröderna Andersson i Bollstad. 1900-talets början.

Sockenalnar: — 1. Av mässing, inköpt 1754. L 68. Inskr.: *MÅTTSTOCK FÖR KARABY SOCHN 1754 G: E.* På stockens fyra sidor de olika måttenheterna för 1 aln, 1 svensk fot, 1 tunna och 1 kanna.²⁷ — 2. Av järn, med inskr.: 1748. Inköpt samma år (RÅK.). Ursprungligen fastsatt på kyrkodörren (INV. 1748). L 79. Båda sockenalnarna förvaras i den ovan nämnda kyrkkistan. SOCKEN-
ALNAR

Väggur med 8-kantigt, brunlackerat träfodral. H 60, B 42. Skänkt av S. Th. Ahrenberg (s. 328 not 2). 1850-talet. Hänger på S väggen i koret. DIVERSE

Fattigstock av trä med beslag och lås, tidigare fastsatt vid en bänk i kyrkan, enligt SELLGREN på »fruntimmerssidan». H 37. Förvaras nu på tornvinden. Förekommer tidigast i INV. 1691: »1 Bläck medh een Låss för och een Smuck Tafle öf:r som är Förährt af M. Nills Bildthuggere i Giötb:g». »Taflen» är sannolikt samma trärelief som nu kröner altaruppsatsen (s. 345, fig. 300).

Tre kollektbössor, av mässing. H 19. Fastsatta på bänkarna. Tillverkade av Libraria. Gåva 1964 av Kareby kyrkliga syförening.

²⁶ LARS PETERSSON KOCK, f. omkr. 1672, † 1731, kh i Kareby 1700—1731. G. m. EDELA STRÖM, † 1748, dotter till företrädaren.

²⁷ Likarealn, användes för justering av längd- och rymdmått. Mässingsstav med kvadratisk genomskärning var standardtyp under 1700-talet. Tunna = 56 kannor, rymdmått; för spannmål användes kubiska målkärl, som justerades med likarealn. (S. O. JANSSON, Måttordbok, 1950, s. 33, 43 f).

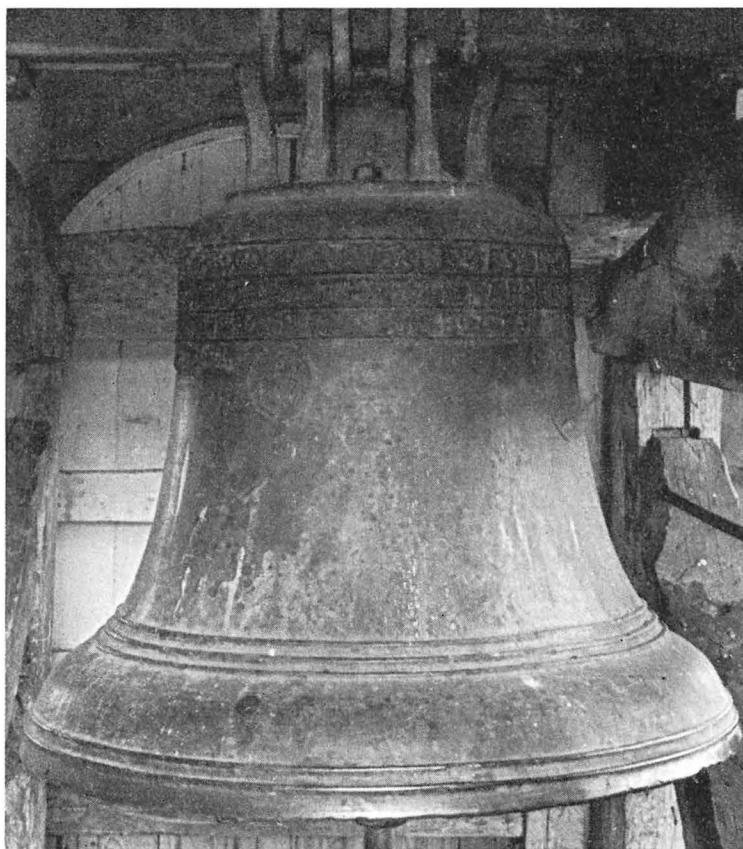

Fig. 312. Klocka, gjuten av Hans Hue i Stralsund 1621. Foto 1965.
Glocke, gegossen von Hans Hue in Stralsund 1621.
Bell, cast by Hans Hue in Stralsund, 1621.

Kyrkstöt, vitmålad, med röd knapp. 1700-talet? (INV. 1918). L 235. Förvaras på tornvinden.

Straffstock med åtta hål, tidigare beslagen och tjärad, nu brunmålad. L 288. En »gapeståck» inköptes 1729 (LANTK.). Förvaras på tornvinden.

Likbårar: 2 st., av trä, den ena har inskr. I I S S R. L 290. 1700-talet?. — 2 st. för barn. L 125. I INV. 1748 omnämnes två större och en mindre likbår. Alla likbåarna förvaras på tornvinden.

KLOCKA

Klocka av malm (fig. 312). På manteln reliefer inom medaljonger: — 1. Kvinnlig figur med avhugget huvud i h. hand, lyftat svärd i den v. (Salome med Johannes huvud?). — 2. Kristus i Getsemane (fig. 313). — 3. Maria som himladrottning (fig. 313). — 4. En kvinnlig och en manlig stående figur, omfamnande varandra. Runt klockans övre del

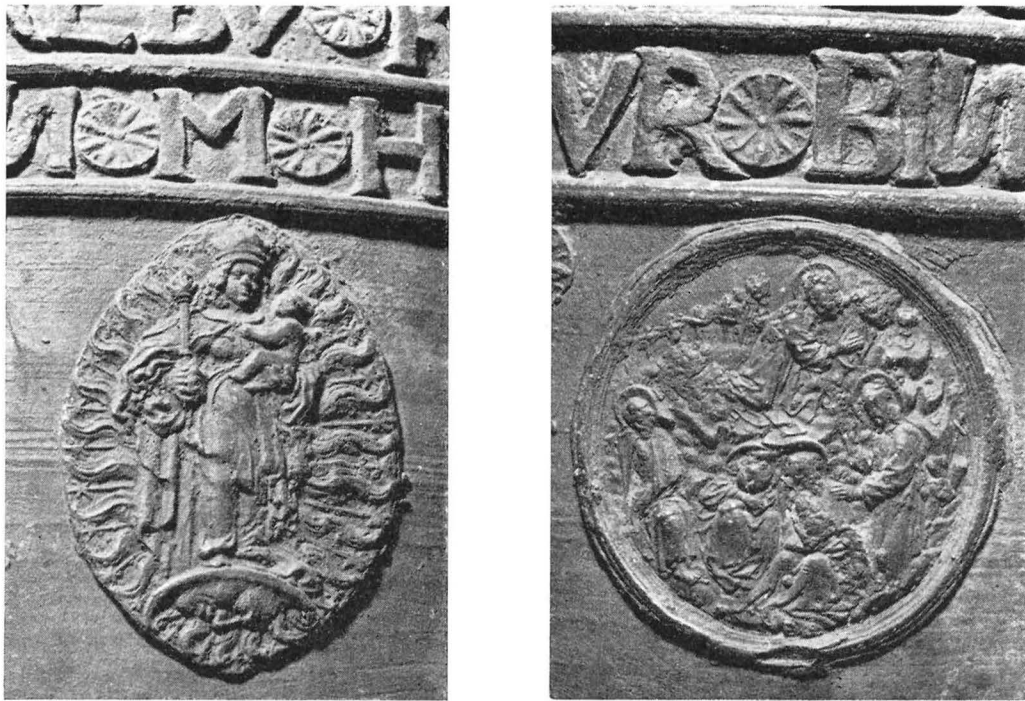

Fig. 313. Detaljer av klockan fig. 312. Foto 1965.
 Einzelheiten von der Glocke Abb. 312.
 Details of bell, fig. 312.

inskr.: WDI VOR HERRES ESV NAFN HAFVER IEG MATS OLLSEN I KONGEL LADET STOBE /
 DENNE KLOCKKE TIL KARREBY KIRKE SI DEVS PRO NOBIS Q(V)IS KON TRA NOS DORCH /
 DAT FYR BIN ICK GE FLATEN M HANS HWE HEFDT MI THOM STRAL SVNDE GEGATEN /
 AN NO 1621 (= Uti vår Herres Jesu namn har jag Mats Olsen i Kungälv låtit gjuta
 denna klocka till Kareby kyrka. Om gud är med oss vem är då emot oss. Genom elden
 har jag flutit, mäster Hans Hue²⁸ har mig i Stralsund gjutit år 1621). H 63. D 80. 1624
 betalades en »Mats Jydde» (= Mats Olsen) i Kungälv 20 slätta daler som delavgift för
 »Karrebye Kirckis klocke, hand udi Thydschland haffuer Hiemköfft» (KIRKEREGNSK.).
 Kyrkan hade tydligen svårigheter med inköp av klockan, ty förutom den nämnde
 dansken, Mats Olsen, figurerar även en herr Holger i Kungälv som mellanhand och
 lånegivare, och fick sina utgifter betalda av kyrkan först 1626 (KIRKEREGNSK.).²⁸

²⁸ Om klockgjutaren HANS HUE i Stralsund finns inga närmare uppgifter. En ALBERT HUE i Stralsund har 1609 omgjutit klockan i Stala kyrka, Bo. Det rör sig antagligen om samma klockgjutarverkstad, kanske far och son. — HERR HOLGER i Kungälv, enl. BLOCK prosten HOLGER OVESSEN RONNING, † 1632, slottspräst i Bohus, kh i Kungälv 1609, prost 1626.

BILAGA

Kontrakt 3/12 1728 med murmästaren Anders Pihl om ombyggnad av Kareby kyrka.

Contract med Muremästaren Konstehrfarne Mäster Anders Pihl angående en mycket nödig och oundgänglig reparation.

1mo Påtager Jag Anders Pihl mig at Klocketornet, som är bräkeligit och i det ena hörnet har en remna, så mycke som låter sig göra, med pynsten och klackslagning igenmura: at Tornet intet vidare skall taga någon skada.

2do Fönstren på sielfwa Kyrckian, som nu äro mycket små, skall jag igenmura och andra större i proportion efter Kyrckian på bägge sidor i ställt göra.

3tio Det obeqwema Hwalfwet som skiljer Choret och Kyrckian ifrån hwart annat nederrifwa och lyka med sielfwa Kyrckian efter nya Modellen och medföljande ritning upbygga, så at Choret nederrifwes i grunden och sex alnar längre än det nu är utdrages: på det at allmogen med god maklighet i Kyrckian under gudztiensten kan berömmas och icke vidare trängas som den nu klagar öfwer. På detta sät blir muren och taket öfwer hela Kyrckian lika hög till bygnaden. För detta arbete, sedan jag det på egen kost och resepenningar för mig och mina geseller fullbordat och försvarligen ifrån mig lefwereradt, accorderar jag mig Tre Hundrade Fembtyo Dahl^r Smt.

Detta accord med muremästaren Anders Pihl hafwa Wy underskrifne wäll kommit öfwerens om; Men likwäll warit i den förhoppning at han kunnat afslå de fembtyo Dr: och lemnat detta arbete för 300 Dr allenast; dock som han Constesterar at arbetet icke är bethalt med den första Summan och han likwäll för Kyrckians fattigdoms skull har welat sig med den samma nöja låta: Så hafwa Wy å våra och Kyrckians wägnar icke underlåta kunnat ödmiukel. Eders Excellence och högwyrdige H^r: Doctoren och Biskopen till höggunstig Approbation och godtfinnande detta underställa, i den ödmiuka förtröstan at Kyrckians bästa då lærer säkrast blifwe bewekadt. Och wore det samteliga allmogen till en stor hugnad at få Kyrckian i det stånd som nu föreslagit är, på det gudztiensten måtte så mycket bequemare förrättas, som Kyrckian, hwilken hiit intill warit ganska liten och oförliknelig mörk, samt innan till mycket oansenlig, då blir liusare och större. För öfrigit hafwa wy detta å båda sidor underskrifwit och bekräftat med hand och sigill, som skedde i Kareby d 3 Decembr: A^o 1728./.

Sven Schuberg
Carl Torbiörnson
Kyrkiowärd

Johan Wolfdähler
Erik Andersson
Kyrkiowärd

SAMMANFATTNING

I. Romansk enskeppig gråstenskyrka utan torn, rektangulärt långhus, lägre och smalare kor (fig. 314 A). 1100-talets senare del eller omkr. 1200. Av kyrkans murverk återstår den V gavelmuren samt murpartier i N och S, vilka ingår i den nuvarande kyrkobyggnaden.

Inv.: Dopfunt av glimmergnejs. Fyrsidig cuppa med runskrift. Signerad av Torbjörn. Fig. 302—303.

II. 1500-talet. Inv.: Ljusstake av mässing (fig. 307).

III. 1600-talet. Stentorn tillbygges i V 1669—1683 (fig. 314 B). Ny bänkinredning (fig. 294), läktare i V (fig. 294), ny altaruppsats (fig. 298), ny predikstol (fig. 299).

Inv.: Dopfat av mässing, 1640 (fig. 304), ringklocka av malm, gjuten av Hans Hue i Stralsund 1621 (fig. 312, 313), ljusstakar av mässing 1666 (fig. 308), trärelief över fattigstocken av Nils Läse, 1670 (fig. 300).

IV. 1700-talet. Det medeltida koret rives 1731, nytt kor med tresidig avslutning i samma höjd och bredd som långhuset (fig. 314 C). Nya fönsteröppningar med nuvarande placering. Taket tegeltäckes 1792. Kyrkorummet täckes med trätunnvalv 1738, vilket dekoreras av Lars Holm 1751 (fig. 293—297). Vid samma tillfälle målas kyrkans inredning, däribland läktarbröstningen och predikstolen.

Inv.: Kalk (fig. 306) och paten av J. Björckman 1753, timglas och nummertavla.

V. 1800-talet. Kyrkan renoveras 1855—56; fönsteröppningarna vidgas. Ny renovering 1896.

Inv.: Sockenbudstyg av J. Malmstedt 1823, orgel av firman Söderling, Gbg, (fig. 294), mässhake 1856.

VI. 1900-talet. Kyrkan restaureras 1941, ingångarna vidgas, målningar och träinredning konserveras, värmeledning och elektrisk belysning insättes. Utvidgning av kyrkogården 1961.

Inv.: Vinkanna av silver 1952, brudkrona av silver 1951, design Thore Eld, 2 mässhakar från 1943 resp. 1956, kormatta 1953.

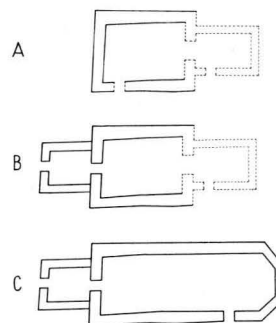

Fig. 314. Kyrkans planutveckling, 1:1 000.

Grundrißentwicklung.
Development of plan of church.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Einschiffiger romanischer Feldsteinbau bestehend aus einem rechteckigen turmlosen Langhaus mit niedrigerem und schmalerem Chor (Abb. 314 A). — Ausgang des 12. Jh. oder um 1200. Vom aufgehenden Mauerwerk dieser Kirche sind die W Giebelmauer sowie Mauerabschnitte im N und S erhalten, die in den jetzigen Bau einbezogen sind.

Ausstattung: Taufstein aus Glimmergneis. Vierseitige Cuppa mit Runeninschrift, signiert von Torbjörn (Abb. 302—303).

II. 16. Jh. Ausstattung: Messingleuchter (Abb. 307).

III. 17. Jh. Im W wird ein steinerner Turm 1669—1683 angebaut (Abb. 314 B). Neues Gestühl (Abb. 294), W-Empore (Abb. 294), Altaraufbau (Abb. 298), Kanzel (Abb. 299).

Ausstattung: Taufschale aus Messing 1640 (Abb. 304), Glocke, gegossen von Hans Hue in Stralsund 1621 (Abb. 312—313), Messingleuchter von 1666 (Abb. 308), Holzrelief über dem Armenstock von Nils Läse 1670 (Abb. 300).

IV. 18. Jh. Abbruch des mittelalterlichen Chors 1731, neuer dreiseitiger Choranbau in selber Höhe und Breite wie das Langhaus (Abb. 314 C). Einbruch neuer Fenster entsprechend den heutigen. Dachbedeckung mit Ziegel 1792. Holztonnengewölbe über dem Kirchenraum 1738, dekoriert von Lars Holm 1751 (Abb. 293—297). Bei gleicher Gelegenheit Bemalung der Ausstattung u. a. der Emporenbrüstung und der Kanzel.

Ausstattung: Kelch (Abb. 306) und Patene von J. Björckman 1753; Stundenglas und Nummerntafel.

V. 19. Jh. Renovierung 1855—1856, Erweiterung der Fensteröffnungen. Erneuerte Renovierung 1896. Ausstattung: Krankenkelch von J. Malmstedt 1823; Orgel der Firma Söderling in Göteborg (Abb. 294); Meßgewand 1856.

VI. 20. Jh. — Restaurierung 1941, Erweiterung der Eingänge, Konservierung der Malerei und der hölzernen Ausstattung, Heizung und Elektrizität. Erweiterung des Friedhofs 1961.

Ausstattung: Silberne Weinkanne 1952, Silberne Brautkrone 1951 (Design Thore Eld), 2 Meßgewänder von 1943 bzw. 1956, Teppich im Chor 1953.

SUMMARY

I. Romanesque, random-rubble church without tower; rectangular nave, and lower, narrower chancel (fig. 314 A). Latter part of 12th century or *ca.* 1200. The W gable wall and remains of N and S walls are included in the present church.

Furnishings: Font of micagneiss. Rectangular bowl with runic inscription, signed by Torbjörn (figs. 302, 303).

II. 16th century. Furnishings: Brass candlestick (fig. 307).

III. 17th century. Stone W tower added 1669—83 (fig. 314 B). New pews (fig. 294), W gallery (fig. 294), new reredos (fig. 298), new pulpit (fig. 299).

Furnishings: Brass baptismal bowl, 1640 (fig. 304), bell, cast by Hans Hue in Stralsund, 1621 (figs. 312, 313), brass candlesticks, 1666 (fig. 308), relief in carved wood above poor-box, by Nils Läse, 1670 (fig. 300).

IV. 18th century. The medieval chancel was demolished in 1731, and a new chancel with three-sided end as high and wide as the nave erected (fig. 314 C). New windows opened in their present positions. The roof was covered with pan-tiles in 1792. In 1738, the nave was covered with a wooden barrel vault, which was decorated by Lars Holm in 1751 (figs. 293—297). The furnishings, including the pulpit and the gallery, were painted at the same time.

Furnishings: Chalice (fig. 306) and paten by J. Björckman, 1753, hour-glass and hymnboard.

V. 19th century. The church was restored 1855—56, when the windows were widened. New restoration in 1896.

Furnishings: Viaticum vessels by J. Malmstedt, 1823, organ by Söderling's of Gothenburg (fig. 294), chasuble, 1856.

VI. 20th century. The church was restored in 1941, when the doorways were widened, the painting and woodwork preserved, central heating and electric lighting installed. The churchyard was enlarged in 1961.

Furnishings: Silver flagon for wine, 1952, silver bridal crown, 1951, designed by Thore Eldh; two chasubles, 1943 and 1956, chancel rug. 1953.

Fig. 315. Romelanda kyrka från S. Foto 1965.
Die Kirche von Romelanda von S.
Romelanda Church from S.

ROMELANDA KYRKA

BOHUSLÄN, GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN,
INLANDS SÖDRE HÄRAD,
GÖTEBORGS STIFT, ÄLVSYSSELS SÖDRA KONTRAKT

Beskrivningen utförd av Karin Aasma och Ursula Larsson 1956, kompletterad och avslutad av Ursula Larsson 1965.

TRYCKTA KÄLLOR OCH BEARBETNINGAR: BEXELL, s. 194 f. — EYSTEINS JORDEBOG, s. 339. — DN, II, s. 268; XIV, s. 125, 127; XV, s. 792. — HOLMBERG, III, s. 321—328. — JENS NILSSÖNS VISITATS., s. 12, 117. — NILS GLOSTRUPS VISITATSER., s. 110, 115. — SKARSTEDT, s. 478—486, 732—735. — UTST. 1923. — OEDMAN, s. 150 f.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: KA: LANTK. 1691—1705, 1719—1862 (med luckor); INV. 1691, 1738, 1752, 1760, 1770. — LSt: Charta öfver Rommelanda bys inägor av P. BREDING 1798; Charta öfver Tofters inägor av J. P. WESSBORG 1799. — BSt: Försl. t. kyrkogårdsutv. av B. BORG 1931. — ATA: SNABBINV. 1918; P. A. F. SOHLMANS anteckn.bok, Bohuslän, s. 100; brev och handl. rör. kyrkans rest. 1955; tidningsurklipp, foton; manuskript t. kortf. beskr. av Romelanda kyrka av S. GARDELL och K. G. HEDÉN 1944. — GLA: Landskontorets i Göteborgs och Bohus län kyrkoräkn. 1704, 1748—1805, med INV. 1748—1774. — BOHLIN, Ämbetsberättelse 1858 (NI: 1); SERIES PASTORUM I (P: I). — HVLB: SERIES PASTORUM II. — DRA: KIRKEREGNSK. 1618—1642 (1618—21 och 1630—42 saknar detaljuppg.).

KYRKANS ARKIVALIER I GLA: RÄK. 1808—1868 (i Kareby LI: 1), ST.PROT. 1815—1830 (i Kareby KI: 1), 1830—1842 (i Kareby KI: 2), 1842—44 (KI), 1844—1862 (i Kareby KI: 5); KR.PROT. 1818—1826 (KIII), 1818—1936 (i Kareby K III: 1), 1856—1884 (i Kareby K I: 5); INV. 1825, 1831—59 (i Kareby N: 1); VIS.PROT. 1794—1858 (i Kareby N: 1), 1823—58 (N: 1). — Hos PÅ, Romelanda, förvaras de sista hundra årens handlingar.

Vid en brand i Romelanda prästgård 1815 förstördes kyrkans arkiv samt de inventarier som förvarades i prästgården.

Romelanda socken gränsar i N till Spekeröd och Västerlanda, i V till Jörlanda och Kareby, i S till Ytterby socken. I Ö avgränsas den av Göta älv.

Socken omnämnes tidigast i en skifteshandling, utfärdad år 1354 av ärkebiskop Olaf i Nidaros (DN II, s. 268). Den kallades då Rimalanda. I handlingar från 1400—1500-talen benämnes den Rymmeland resp. Remeland (DN XIV, s. 125, 127; XV s. 792). Ett visitationsprotokoll från 1388 (EYSTEINS JORDEBOG s. 339), omtalar att kyrkan var helgad åt jungfru Maria och invigd den 28 oktober. Invigningsåret är okänt. I samma protokoll uppräknas kyrkans egendomar till vilka hörde, förutom prästbostället, 15 ägodelter, en fors i Romelanda och tredjedelen av en annan i Stinneröd.

Namnet Rimalanda kommer av »Rima», gammalt namn för en å som rinner nästan parallellt med Göta älv, och »landa» = strandmark, åbrädd. Romelanda betyder alltså »marken invid Rima å» (ORTNAMNEN V, s. 55).

Romelanda var under medeltiden självständig församling. År 1594 omnämnes kyrkan som annex till Kareby (JENS NILSSÖNS VISITATS. s. 12, 117). Kyrkoherden i församlingen har emellertid sedan 1600-talet haft sin bostad i Romelanda prästgård (NILS GLOSTRUPS VISITATSER s. 110, 115). Sedan 1942 är Romelanda pastoratets moderförsamling.

Kyrkan ligger på en höjd i S delen av socknen på gården Tyfteröds ägor. Enligt en sägen hade man ursprungligen avsett uppföra kyrkan på en annan plats, »men då om natten nedrefs hvad som uppbyggdes om dagen, spände man två förstfödda oxar för ett stenlass, och öfwerenskom att uppbygga kyrkan der dessa stannade, hwilket skedde på byn Romelandas mark» (HOLMBERG, s. 325).

Följande i texten nämnda gårdar och byar ligger i Romelanda sn: *Hede, Honeröd, Lysegården, Romelanda, Stinneröd* och *Tyfteröd*.

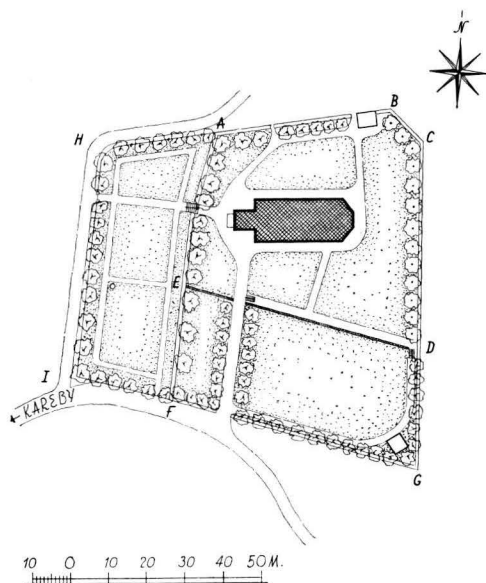

Fig. 316. Situationsplan, 1:2 000. Uppm.
J. Söderberg 1945.
Lageplan.
General plan.

KYRKOÅRD

Kyrkogården (fig. 316), består av en äldre och en nyare del. Den äldre delen omges av en gråstensmur i kallmur, den nya, i V, av trådstängsel. Kyrkogården utvidgades 1885 åt S och Ö och kom att utgöras av en oliksidig femhörning (ABCDEA). 1911 utvidgades den ytterligare åt S (EDGFE), och almar planterades utefter den nya murens sträckning. Den sista utvidgningen skedde 1932, denna gång åt V på ett lägre liggande område (HAFIH). En granittrappa förenar denna nya del med den äldre. Utefter staketet planterades almar, en thujahäck planterades 1963.

INGÅNGAR
STIGLUCKA

Kyrkogården har nu fyra ingångar: två med järngrindar i S, en i V samt en stiglucka i N. Stigluckan (fig. 317), är byggd av natursten, vitrappad och försedd med tegeltäckt sadeltak med brunmålade vindskidor av trä. Den uppfördes 1725 (LANTK.). — Tidigare har funnits en stiglucka även åt S. I RÄK. 1725 upptages kostnader för »2:ne Portars upmurande . . .». Dessa rappades och vitlimmades 1728 av murmästare Anders Pihl. Grindar av trä omnämnes tidigast 1728, nygjordes senast 1905, men saknas nu. Sistnämnda år höjdes S stigluckans portöppning $1\frac{1}{2}$ fot och vidgades »i proportion hertill». Den nedrevs i samband med kyrkogårdsutvidgningen 1911.

BODAR
GRAV-
MINNEN

En vedbod uppfördes 1905, ett bårhus 1940.

I kyrkobyggnadens SV hörn finns, delvis inmurat, ett sadeltaksformat kistlock av röd granit från 1100-talet (fig. 318). En undersökning som företogs sommaren 1955 visade, att någon grav inte fanns under locket, som använts som hörnsten i det medeltida långhuset.

Fig. 317. Stiglucka i kyrkogårdens N mur. Foto U. Larsson 1956.
N Kirchhofportal.
Lich-gate in N wall of churchyard.

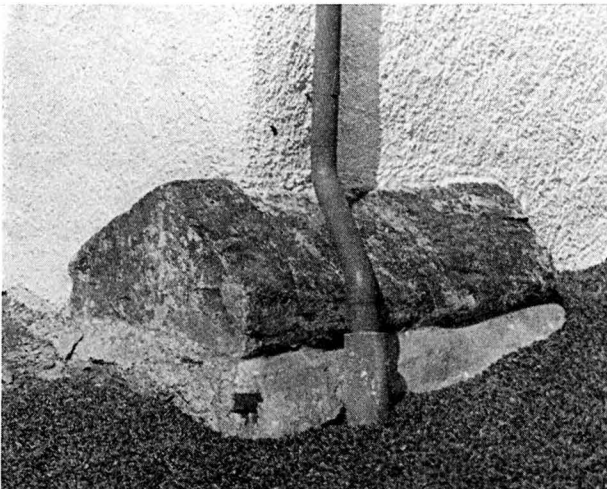

Fig. 318. Kistlock av röd granit från 1100-talet inmurat i långhusets SV hörn. Foto K. Aasma 1956.

Sarkophagdeckel aus rotem Granit, 12. Jh., eingemauert in der SW-Ecke des Langhauses.

11th century coffin-lid of red granite, built into SW corner of nave.

Av gravvårdarna på kyrkogården kan nämnas följande: Invid Ö kyrkogårdsmuren två hällar från 1700-talet av gnejs, med gavelformade överstycken: — 1. Över ALJ: BPD / ANNO 1754. Därunder följande initialer LAS : NAS. — H ovan jord 66, B 33. — 2. Över BÖRTA BENGTSDOTTER. För övrigt oläsligt. H 67, B 40. — 3. I närheten av kyrkans huvudingång en liggande gravsten (tumba) med följande inskr.: HÄR HVILAR DET FÖRGÄNGELIGA AF / HOFSLAGARE ÅLDERMAN I GÖTHEBORG / LARS SVENSSON / FÖDD I ROMMELANDA SOCKEN DEN 15 JUNIJ 1760 DÖD D: 30 JUNIJ 1822 / OCH DESS KÄRA MAKÅ / GUNNELA BEATA SVENSSON FÖDD LUNDBERG / I SAMMA SOCKEN D. 23 SEPTB^r 1752 DÖD I GÖTHEBORG D. 9 MARS 1815 / SAMT DESS BARN / STUDERANDE BENJAMIN SVENSSON /

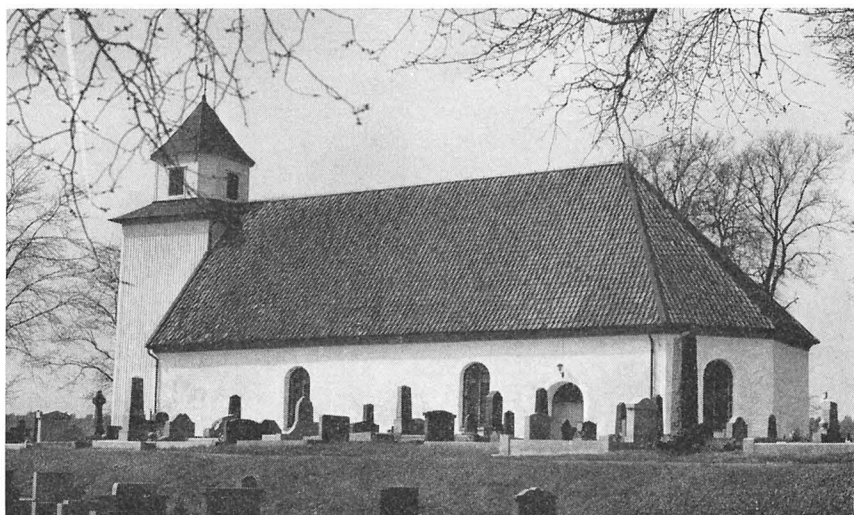

Fig. 319. Kyrkan från S. Foto 1966.
Die Kirche von S.
The church from S.

FÖDD DEN 24 SEPTEMBER 1800 DÖD D. 24 APRIL 1831. — L 235, B 170.¹ — 4. SÖ om koret en liknande tumba med inskr.: HÄR FÖRVARAS STOFDET AF/LANDTBRUKAREN THURE ANDREAS RHODIN / FÖDD PÅ SOLBERGA PRESTGÅRD DEN 12 JUNI 1762 / DÖD PÅ LYSEGÅRDEN DEN 26 OKTOBER 1833 / OCH DESS KÄRA MAKAN / CATHARINA RHODIN FÖDD LACHONIUS / PÅ LYSEGÅRDEN DEN 1STE JUNI 1767 / OCH DÖD DERSTÄDES DEN 26TE APRIL 1847. Därunder läses följande inskr.: OMHÄGNA MED NATTLIGA FRIDEN DEN TRÖTTE O GRAF I DIN GÖMMA / NÄR NATTEN EN GÅNG ÄR FÖRLIDEN SKALL HERREN SIN AFBILD EJ GLÖMMA / SV. PS B NO 492 VG. — L 235, B 170.

KYRKOPYGGNADEN

PLAN OCH
MATERIAL

Kyrkan (fig. 320, 321), består av ett rektangulärt långhus med ett tresidigt avslutat kor i Ö och torn av trä i V. Tornets bottenvåning utgör kyrkans vapenhus. Tornet stammar från 1600-talet, östligaste delen av långhuset samt korpartiet från 1700-talet, medan långhusmurarna i övrigt tillhör den medeltida kärnkyrkan.

Murarna i långhus och kor är uppförda av vald natursten i skalmurning, utvändigt spritputsade, invändigt slätputsade. V gavelröset, som är synligt från tornvinden, är oputsat men bär spår av äldre puts. — Kalkslagning av kyrkans yttermurar omnämnes tidigast 1626 (KIRKEREGNSK.).

Långhus och kor har ett gemensamt, valmat sadeltak med hög resning, täckt med enkupigt tegel.

¹ Enl. ST.PROT. 1816 hade något år tidigare gravplatsen skänkts åt Lars Svensson »för evärdelig tid» som tack för en mässhake, donerad 1815 (s. 395).

Huvudingången är belägen å tornets V sida. Särskild ingång till koret finns på långhusets S sida. INGÅNGAR

Kyrkan har sex lika stora, rundbågiga fönster, två på N, två på S sidan och två i koret. Ovanför koringången sitter ett halvcirkelformat fönster. Tornet har i botten-våningen två gluggar, en på N och en på S sidan, i andra våningen två rektangulära fönster i V och i tredje våningen en glugg i V. FÖNSTER

Kyrkans torn är byggt på fackverksstomme i tre våningar med åttkantig lanternin över takavsatsen. Tornets ytterväggar, som är vitmålade, är klädda med stående, profilerade lockbräder samt breda hörnfoder av bräder. Lanterninen är panelad med liggande bräder. Såväl takavsatsen som lanterninens takhuv är klädda med svartmålade plåt. Huvu krönes av ett förgyllt kors av ek, uppsatt 1904 (ST.PROT.). — Ursprungligen var tornet rödfärgat, målning omnämnes bl. a. 1723 och 1822 (RÄK.). 1864 målades tornet med vit oljefärg (ST.PROT.). Tornluckorna var invändigt vitlimmade, utvändigt svartmålade (ST.PROT. 1842). Före 1860 utgjordes tornets takbeklädnad av ekspån, men utbyttes detta år mot zinkplåt (ST.PROT.). En flöjel av järn från 1842 är nu uppsatt på Romelanda kapell (s. 403). TORN

Kyrkorummet (fig. 325—326) täckes av ett brädtunnvalv, avvalmat mot Ö och försett med målningar från 1700-talet (s. 377). Den rikt profilerade taklisten, av trä, är målad i brunröd-grå marmorering i anslutning till färghållningen i takmålningarna. Väggarna är slätputsade och målade i vitt. Längst i V, ovanför läktaren finns en kronbjälke, avsågad på mitten i samband med upptagandet av en dörr. Märken efter andra kronbjälkar kan iakttagas på taklisten. INTERIÖR

Golvet i kor och mittgång består av mörkgrå, polerade kalkstensplattor, under bänkarna trägolv.

I vapenhuset, vilket som ovan nämnts är beläget i tornets bottenvåning, är väggarna brädfodrade och gråmålade. Golv av skifferplattor. Vid den senaste restaureringen (s. 376) framtofs några målade inskriptioner på vapenhusets V vägg vid uppgången till orgelläktaren. Texterna är målade med gult på svart botten: — 1. PSAL. 103. 3.V. / BARMHERTIG OCH NÅDE / LIGH ÄR HERREN TOLIGH / OCH AFF STORA MILDHET HA / TRÄTER ICKE TIL EWIG TIJD, / OCH WREDGAS ICKE EWI(N) / ERLIGA. HAN HANDLER ICKE / MED OSS EFTTER WÅRE SYNDER / OCH WEDERGÄLLER OSS ICKE / EFFTER WÅRA MISSGERNINGAR / TY SÅ HÖG SOM HIMELN / ÖFWER JORDENA ÄR SÅ LER / HAND SINA NÅDE WÄLDIGA / ÖFWER THEM SOM FRUCHTA / HONOM. / PSAL. 130. 3. 4. V. / OM TU HERRE WILT TILRÄKNA / SYNDENE, HERRE HOCKEN BLIFA / BESTÅENDANDES. TY NÄR TIGH / ÄR FÖRLÅTELSE AT MAN SKAL / FRUCHTA TIGH. — 2. OCH IAGH SKAL GIFUA TIG HIM / MELRIKES NYKTLAR. ALT THET TU BIN / DER PÅ JORDENNE THET SKAL VA / RA BUNDIT I HIMMELEN / OCH / ALT THET TU / LOSEN PÅ JORDENNE / SKAL VARA LÄST I HIMMELEN. / MATEUS. 16.10 V: / TAGER THEN HELGA ANDA. / HUILKEN I FÖRLÅTEN SYNDER / NA. THEM FÖRLÅTES THEE / OCH HUILKEN I BEHÅLLEN THEM / THEM ÄRO THEE BEHÅLNA / JOHANNES 29.23 V. — 3. ÅHR 1778 BLEF DETA / TORN REPARERAT UN / DER KYRKO HERDEN HERR / ANDREAS VAPENHUS

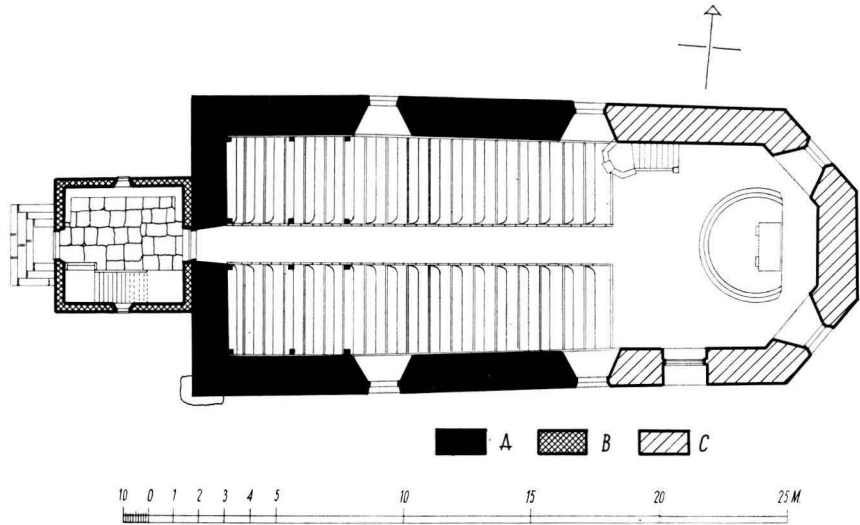
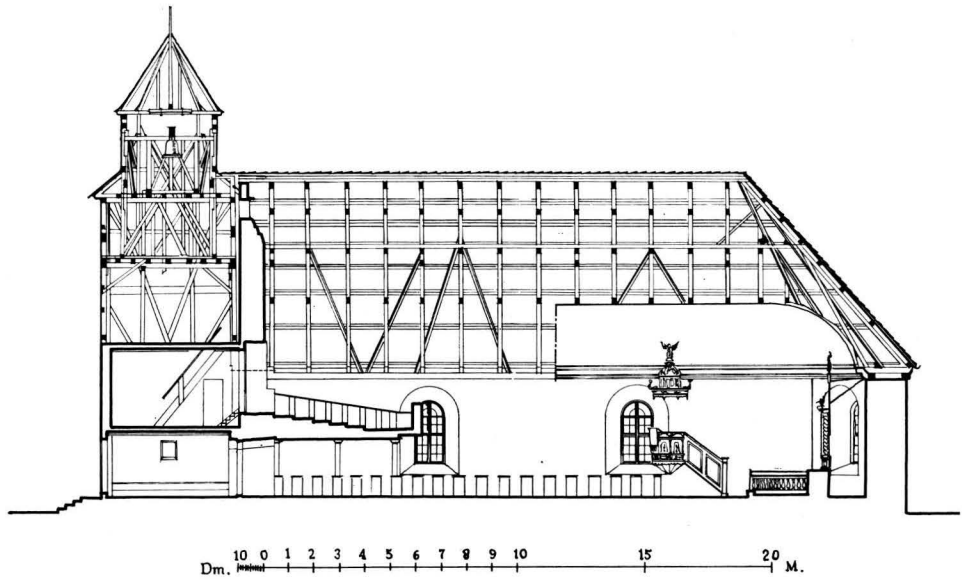

Fig. 320. Plan och längdsektion mot N, 1:300. Uppm. P. Nordström och H. Andersson 1931, ⁷kompl. O. Nilsson 1965.

Grundriß und Längsschnitt nach N.
Plan and longitudinal section looking N.

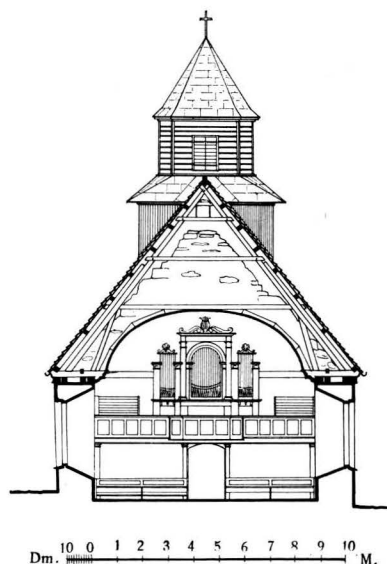

Fig. 321. Tvärsnitt mot V, 1:300. Uppm. P. Nordström och H. Andersson 1931.

Querschnitt nach W.
Cross section looking W.

GRADMANS² TID / KYRKO WÄRDEN PER NILSSON / OCH AND. JONSSON, samt därbredvid
ÖFWERSTR / UKIT SAM / MA ÅHR / 1778 / AF AND. WIKSTRÖM.

BYGGNADSHISTORIA

Vår kunskap om kyrkans ursprungliga utseende är ringa. Kyrkobyggnaden har vid ett par tillfällen genomgått tillbyggnader och förändringar, den mest genomgripande skedde vid 1700-talets början, då byggnaden fick sitt nuvarande utseende. Vid den senast företagna restaureringen 1955 (s. 376) gjordes ingen byggnadshistorisk undersökning av murar och golv som kunde ge ledning för en rekonstruktion av den medeltida kyrkan.

MEDEL-
TIDSKYRKAN

Långhusmurarna utgöres utom i sina övre delar av de medeltida murarna (jfr. s. 370). På kyrkans nordmur går en horisontell skarv ca 3,8 m över marken i höjd med fönsteröppningarnas övre del från västfasaden fram till det östligaste av fönstren på nordväggen. Förutom att denna skarv anger höjdmåttet på den medeltida kyrkans yttermur kan den tjäna som vägledning att bestämma det ursprungliga långhusets sträckning, som bör ha varit ca 16 m (fig. 320). Korets utseende kan vi endast gissa oss till med ledning av övriga västsvenska kyrkor som uppförts vid samma tid. Som hos dessa bör det ha varit smalare och lägre än långhuset och med rak östvägg samt förenat med kyrkorummet med en trång triumfbåge (fig. 341 A, jfr Kareby kyrka s. 333 o. Ytterby kyrka s. 284). En inbuktning i S väggen under läktaren skulle kunna ange sydportalens läge. Den medeltida kyrkan bör ha haft öppen takstol eller platt trätak samt troligen två små rundbågiga fönster på S sidan. En rekonstruktion av kyrkans plan visas i

² ANDERS (ANDREAS) GRADMAN, f. omkr. 1731, † 1786, kh i Kareby 1768—86.

fig. 341 A. Troligen har kyrkan uppförts tidigast under 1100-talets slut eller 1200-talets början. Som stöd för dateringen kan anföras dels dopfunten, som är en typ som förekom i Västsverige under 1200-talets förra hälft (s. 387, fig. 331), dels ett kistlock av 1100-talstyp som använts som hörnsten i kyrkobygget (s. 368, fig. 318). Kistlocket bör ha betraktats som gammalt redan då det kom till användning som byggsten.

FÖRÄND-
RINGAR
UNDER
1600- OCH
1700-TALEN

Den tidigast dokumenterade förändringen av kyrkan skedde 1626—1627, då i samband med rapping av murarna »nogle vinduer gøres større, en stenhugger har hugget vinduerne større og der anskaffes 2 store glasvinduer» (KIRKEREGN.). 1627/28 inköptes »24 tylt deler til kirkens loft, Svend Snedker i Marstrand - - - lægger kirkens loft . . . » (KIRKEREGNSK.). Med kyrkans »loft» avses troligen ett tunnvalv över långhuset.

I INV. 1830 omtalas att »enligt ett trovärdigt Manuscript kunde utrönas, . . . (att) kyrkan år 1672 blef första gången förlängd och sedan vidare utvidgades 1706, ett torn af träd blef andra gången uppbyggt 1685, samt att kyrkans målning verkställdes 1673 af en Målare vid namn Olaus,³ . . . »

Räkenskaper och andra dokumentariska handlingar från tiden finns tyvärr inte för just dessa kritiska tidpunkter. Av äldre litterära källor omnämner SERIES PASTORUM I ingen förändring av kyrkan 1672, men väl en tornreparation 1685 och en utvidgning av kyrkans korparti 1706. OEDMAN lämnar följande upplysning: »Efter sista Ofreden äro the bägge (d. v. s. Romelanda och Kareby kyrkor) på nyaste maner förlängde och mycket ombyggde så att the se härligen och wackert ut» (s. 131).⁴

Det är föga troligt att man såsom INV. 1830 uppger utvidgade kyrkan två gånger på trettio år, utan här kan ha skett en förväxling med Kareby kyrka, som just 1672 började tillbyggas med ett torn i V (jfr s. 333). Alternativt kan man i likhet med Kareby ha påbörjat tornbygget 1672, reparerat och slutfört detsamma 1685 med uppförandet av lanterninen. Av de ovan nämnda uppgifterna att döma var kyrkan i varje fall före 1685 försedd med ett torn av trä. Det är möjligt att trätornet redan från början betraktades som ett provisorium, som senare skulle ersättas av ett stentorn. Detta diskuterades också vid en biskopsvisitation 1767 (VIS.PROT. 1794), samt vid flera tillfällen senare.

Den stora omdaningen som gav kyrkan dess nuvarande utseende, skedde 1706, då byggnaden utvidgades mot Ö och ett nytt kor med tresidig avslutning och ingång i S uppfördes. Det nya koret tillbyggdes i flykt med långhusmurarna. Samtidigt höjdes murarna nästan 1 m, nya fönsteröppningar upphöggs, en ny takstol uppfördes och ett nytt tunnvalv, gemensamt för långhus och kor, byggdes. Huruvida kyrkan före den stora ombyggnaden haft yttertak av tegel är ovisst. Det nya taket blev i varje fall från början täckt med tegel och omlades 1728 i samband med andra reparationer av murmästare Anders Pihl (RÄK.).

³ Vem denne mästare OLAUS var är ovisst. Jfr HALLBÄCK, a. a., s. 69, 308.

⁴ I P. A. F. SOHLMANS anteckn.bok, Bohuslän, s. 100: »Kyrkan erhöll genom förändring af 1706 den vanl. formen af en tresidig korgafvel, 3 fönster på hvar sida, 2 ingång. och vid vestra gafveln et litet trätorn.» Personalialia om P. A. F. Sohlman se SvK, Bo I: 2 s. 110, not 2.

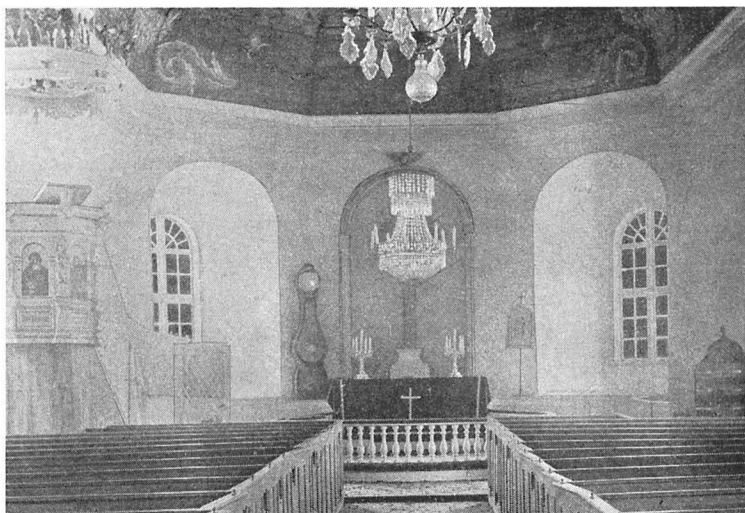

Fig. 322. Interiör mot Ö före restaureringen 1905. Foto ATA.
Kircheninneres nach O vor der Restaurierung 1905.
Interior looking E before restoration in 1905.

Fig. 323. Interiör mot Ö efter restaureringen 1905. Foto ATA.
Kircheninneres nach O nach der Restaurierung 1905.
Interior looking E after restoration in 1905.

Under de 150 år som förflöt innan kyrkan år 1858 genomgick en mer omfattande renovering, utfördes reparationer främst av tornet och av yttertaket. BOHLIN omnämner en reparation »å det yttre taket 1837; en år 1842 och en som nu (1858) som bäst pågår.»

FÖRÄN-
RINGAR
UNDER
1800-TALET

Sistnämnda reparation var enligt densamme »högeligen behöflig, enär kyrkans hela innanrede war högeligen multet, bänkarne ruinerade, läktaren fallfärdig, altaretaflan farlig för prestens lif och lemmar och dess färgor afplånade, golfwet med dess redar genommultet och wädeligt att beträda, fönstergluggarne alldeles för små och försedda med grofwa jerngaller, korteligen: allt, med undantag af de swåra murarna i totalt förfall.» Om reparationen lämnas följande uppgifter: »Följande förbättringar äro nu snart verkställda: Det gamla innanredet borttaget, de många likkistor, som i ett continuum uppfyllde gången och choret, upptagne och i kyrkogården nedsatte, de stora lager af menniskoben och menniskohufvuden som uppfyllde jorden under Choret (hwilket chor före kyrkans förlängning utgjorde en del af kyrkogården vederbörligen graflagde i kyrkogården), andra stenkar och redar nedsatta, nytt golf med nya (och) wackra stolar gjorda, ny och större altarring med välformade balustrar, annan och wacker prestestohl med gallerwerk, ny och wacker läktare med annan upp och ingång än förut (nemligen från wapenhuset) och försedd med tvenne fönster som nu gifwer ljus åt läktaren, gången och wapenhuset täckte med nya hällar af skiffersten, altaret framflyttadt till wäggen, genom hvilken ändring choret blifwit rymligare, nya zinkbeklädda debattangdörrar i st f de gamla fula portarne, med trösklar belagde med plåtar af zink, ett nytt fönster i form af halfcirkel anbragt öfver södra ingången m. m.» — Vad fönstren beträffar omtalar BOHLIN, att »gluggarne blifwit dels sänkta (neml. 1 aln och 3 tum) och dels höjda, jerngallren blifwit bottagna, med iakttagande dock af embrassurernas docering till samma planer som förut, nya rutor och större dito insätta, hvarigenom kyrkan tillförne mörk som ett grafkor, blifwit tillräckligt ljus.» Ledare för renoveringsarbetena var C. J. Pettersson, Gamla Lödöse.

En smärre renovering skedde 1882, då orgel anskaffades till kyrkan. Orgelläktaren byggdes om, kyrkans hela inredning ommålades, predikstolen »renoverades» och »altaretaflan» renoverades med »förgyllning» (ST.PROT., fig. 322).

FÖRÄNDRINGAR
UNDER
1900-TALET

Nästa renovering, 1905, omfattade huvudsakligen kyrkans inredning. Kalkrappningen på innerväggarna nedknackades, ojämnheter i murytorna avlägsnades och väggarna slätputsades med kalk och cement. Väggarna från bänkhöjd upp till taklisten målades i marmorerade kvaderfält i grönt och gulbrunt. Golvet i kor och mittgång belades med cementplattor i svart och vitt, s. k. Viktoriaplattor. Bänkarna ombyggdes, dörrarna borttogs och gavlarna fick treklöverformade krön (se fig. 323). Vidare genomgick takmålningarna en hårdhänt restaurering och kormålningen ersattes med en ny av M. B. Wallström (s. 308 not 54), Gamla Lödöse. Wallström var även ledare för renoveringsarbetet i dess helhet, kontrollant var arkitekt Adrian Peterson.⁵

RESTAURERING 1955

Kyrkans interiör fick sitt nuvarande utseende vid en större restaurering 1955. Syftet med denna var att i möjligaste mån återge kyrkan dess 1700-talskaraktär. Bland vikti-

⁵ ADRIAN CRISPIN PETERSON, f. 1835, † 1912, arkitekt. Utbildades vid Chalmerska slöjdskolan i Göteborg och Konstakademien i Stockholm. Var huvudsakligen verksam som kyrkoarkitekt och har bl.a. byggt Balingssta kyrka i Uppland 1872 och Lysekils kyrka, Bo, 1901.

Fig. 324. Detalj av långhusvalvets målningar av Lars Holm 1743. Foto 1965.

Abschnitt der Langhausausmalung von Lars Holm 1743.

Detail of paintings in vaulting of nave, by Lars Holm, 1743.

gare åtgärder kan nämnas rengöring och konservering av takmålningen, renovering av altaruppsatsen, framtagande av ursprunglig färg på predikstolen och framtagning av övermålade inskr. Vidare ombyggdes bänkarna och nytt golv inlades i gången och koret, väggdekoren från 1905 borttogs och väggarna vitputsades ånyo. Arbetet stod under ledning av arkitekt Sigfrid Ericson, Göteborg (s. 309, not 56). Konserveringsarbetena utfördes av konservator Thorbjörn Engblad, Alingsås.

Värmekamin till kyrkan anskaffades 1894. Denna ersattes med en ny 1936. Elektrisk uppvärmning installerades 1946.

UPP-
VÄRMNING

TAKMÅLNINGAR

Kyrkans brädtunnvalv är dekorerat med målningar (fig. 324—326), som utgöres av molnformationer och figurgrupper mot en blå himmel. Längs N resp. S långhusväggen begränsas kompositionen av tre mindre scener inom kartuscher med rokokostil.

1700-TALS-
MÅLNINGAR

Fig. 325. Interiör mot Ö. Foto 1965.
Kircheninneres nach O.
Interior looking E.

ornament: akantus, flätverk och fruktgirlander. — De olika figurgrupperna i valvet framställer: — 1. Längst i Ö, i det tresidigt brutna takfallet, Treenigheten. T. h. Gud Fader med spiran, t. v. Kristus med korset, båda sittande med ena foten vilande på världsklotet. Över deras huvuden svävar den Heliga Andes duva inom en strålkran. Gruppen inramas av molnformationer och änglahuvud (fig. 325). — 2. (Över långhuset) Yttersta Domen. Närmast koret tronar Kristus på regnbågen, omgiven av tolv mantlade gestalter med glador (fig. 324). Något längre åt V skymtar bland molnmassor en grupp av de saliga, t. v. därom Moses med lagens tavlor och t. h. Johannes Döparen. Dessutom svävar bland molnen ett antal änglar, jämte uppståndna (fig. 324). — 3. (Längst mot V över läktaren) Helvetet. — Yttersta Domschildringen åtföljes av målade

Fig. 326. Interiör mot V. Foto 1965.
Kircheninneres nach W.
Interior looking W.

textband. Närmast koret: THERAS SOL SKALL ICKE / MEHR NEDERGÅ OCH THERAS MÅNA TAPA SIT SKEN / ESA. 60.20. — V om Kristus: ÄHRA WARE GUD I HÖGDEN! LUC. 2.14. — Vid de saliga: SI HÄR ÄR JAG OCH BARNEN SOM HERREN MIG GIFWIT HAFWER. — Johannes Döparen: EXE AGNVS DEI. — Bland de uppståndna: STÅR UP I DÖDE / OCH KOMER FÖR DOMEN. — Över läktaren: THERAS MATK SKALL ICKE / DÖ OCH THERAS ELD SKALL / ICKE UTSLOCKNA. ESA. 66.24. — De kartuschinramade målningarna framställer scener ur Mose liv åtföljda av bibelhänvisningar inom ett ornamentalt överstycke. På N sidan från Ö räknat: — 1. Moses i vassen, mos: B. 2. — 2. Moses på Sinai berg, 2 mos: B. 20. — 3. Mose död på berget Nebo, 5 mos: B. 34. S sidan från Ö: — 1. Kopparormen, m: B. 2 (1). — 2. Moses vid den brinnande busken, 2. MOS: B. 3. — 3. Guldkalven, 2. MOS: B. 32.

Enligt en inskription, som tidigare stod att läsa på undersidan av den gamla läktaren (borttagen 1858), verkställdes målningarna av Lars Holm (s. 341 not 12) 1743. I INV. 1830 anföres inskr.: »DENNA KYRKAS MÅLNING TILL ALLA DELAR ÄR FÖRFÄRDIGAD I KYRKO: HERR SVEN SCHUBERGS (s. 335, not 6) OCH KYRKOW: SIMON BENGTSSENS TID AF MÅLAREN LAURENTIUS HOLM 1743.» Treenighetsmotivet över koret är emellertid målat av Wallström 1905 (jfr s. 376). Under påmålningen upptäcktes under restaureringen 1955 rester av Holms målning, en triangel, troligen med Jehovatecknet, vilken dock inte framtogs.

Holms takmålningar anknyter i sitt framställningsschema med Treenigheten i koret, Yttersta domen över långhuset och längst i V helvetesframställningen till traditionen inom det västsvenska kyrkomåleriet. Vid sidan av ett äldre kompositionsschema med bibliska scener indelade i fält (jfr Säve kyrka, SvK, Bo I: 1 s. 9—11), blir den illusionistiska framställningen av himlavalvet med mer eller mindre lösligt insatta figurer alltmer vanlig under 1700-talet. Samma disposition använder Holm även för Kareby kyrkas takmålningar 8 år senare (se s. 338).

Takmålningen och taklisten har i senare tid övermålat, främst i samband med renoveringarna av kyrkan 1882 och 1905. 1955 avlägsnades dessa påmålningar och ursprunglig färg framtogs, där detta var möjligt, skadade partier bättrades och målningarna konserverades av konservator Thorbjörn Engblad (s. 377). Den ursprungliga målningen var utförd i mager tempera, vissa partier med limfärg. Senare påmålningar har gjorts i oljefärg. Färger: Bottenfärgen klart ljusblå (ej ursprunglig), gråbruna moln, figureernas karnation relativt mörk med brunröda skuggor. Kartuschernas ramverk är målat i grisaille mot mörkröd botten.

ÄLDRE TAK-
MÅLNINGAR

I taket har tidigare funnits en målning, utförd 1673 av en målare vid namn Olaus (jfr s. 374), »hvilken målning å hvalvet föreställde några de förnämsta i Biblen omtalte Händelser före Syndafloden, jemte Christi lidandes Historia» (INV. 1830).

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE

Altare av trä, nygjort 1905.

ALTAR-
UPPSATS

Altaruppsatsen (fig. 327) av snidat och polykromerat trä, har ett förkroppat sockelparti, samt rektangulärt huvudparti med en infälld, målad korsfästelsescen med Maria och Johannes, vilka omger ett snidat krucifix. Scenen inramas av två vridna kolonner med fantasikapitel och två basunblåsande änglar, samt en hög överbyggnad med en målad framställning av Kristi uppståndelse, krönt av en snidad Kristusfigur med segerfana. Sidostyckena består av akantusvoluter, ymnighetshorn och ovala lagerkransar, innefattande t. v. ett kors och palmblad, t. h. ett ankare och palmblad. I sockelfältet inskr.: SI GUDS LAM.

Altaruppsatsen är utformad och målad av M. B. Wallström (s. 376) 1905, varvid delar av en äldre altaruppsats har använts. Den äldre uppsatsen beskrives i INV. 1830 som »en i 3^{ne} afdelningar inrättad målning, på den medlersta och största: Frälsaren på korset, på den öfre: Christi uppståndelse, samt på den nedersta: den Hel. Nattvardens

Fig. 327. Altaruppsats, sammanställd 1905 av M. B. Wallström. Skulpturerna, kolonnerna samt akantusornamenten härrör från kyrkans äldre altaruppsats från 1700-talet. Foto 1965.

Altaraufbau, 1905 zusammengestellt von M. B. Wallström, Plastik, Säulen und Akanthusornamente stammen vom älteren Altar des 18. Jh.

Reredos, composed in 1905 by M. B. Wallström. The sculptures, columns and acanthus ornament are from the 18th century reredos of the church.

instiftelse. — På midten de 4 Evangelisterna i bilder med 4 större utsirade pelare, på hvilkas spets sitta 2^{ne} serafier.» — Denna beskrivning återger sannolikt, av de bevarade delarna att döma, en altaruppsats från 1700-talets förra del med en då vanligt förekommande uppbyggnad och ikonografi. Från 1700-talsuppsatsen ingår i den nuvarande de snidade figurerna, de vridna kolonnerna (dock ej kapitälerna), akantusrankorna på och

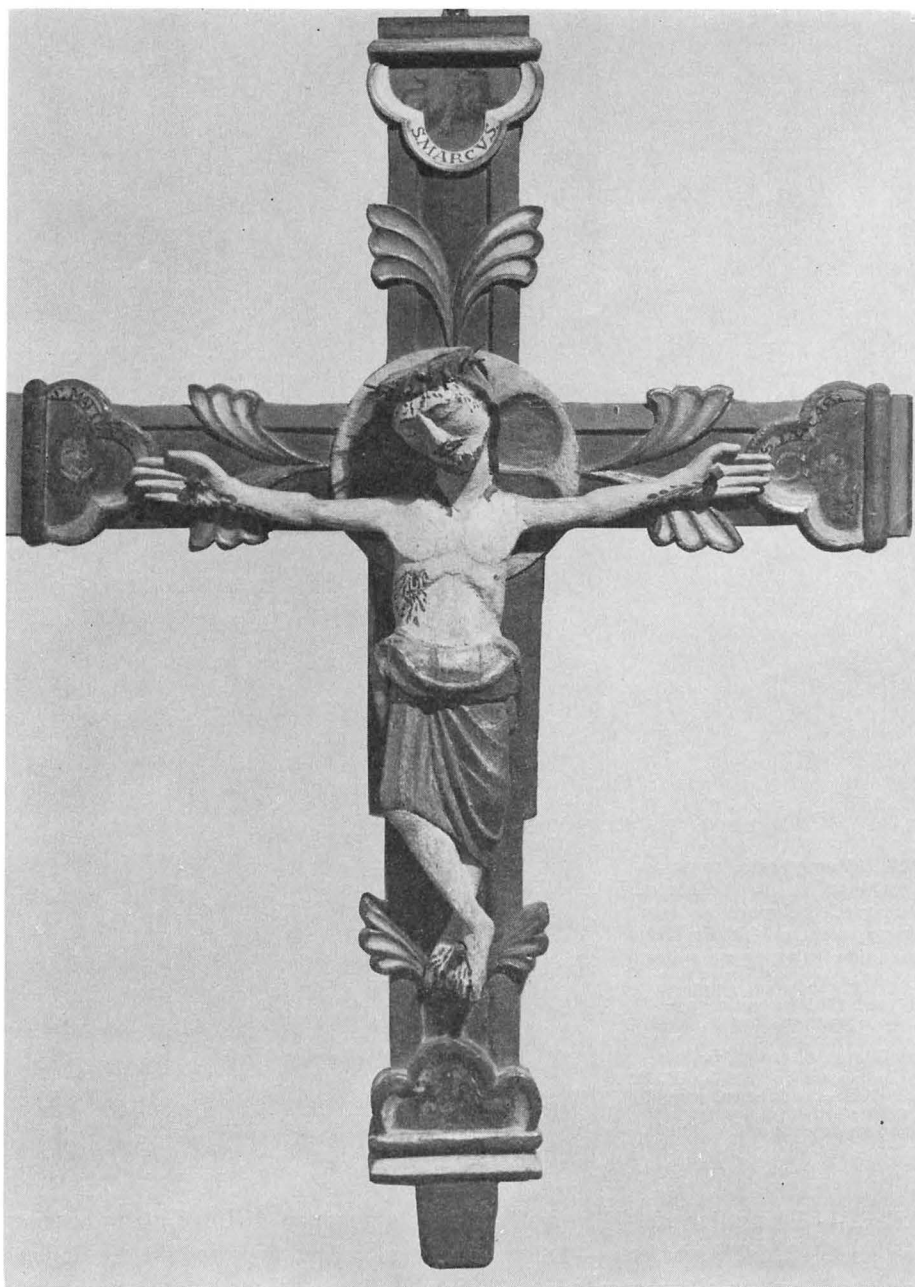

Fig. 328. Krucifix, provinsieilt arbete från omkr. 1300. Foto ATA.

Krucifix, provinzielle Arbeit um 1300.

Crucifix, provincial work, ca. 1300,

kring överstycket och i mittpartiets svicklar. 1858 såldes på auktion »diverse efter altartavlan» jämte några »Bilder» (AUKT.PROT), troligen åsyftande evangelistfigurerna.

Altaruppsatsen renoverades 1955 (s. 377), varvid målningen från 1905 i gråbrunt och guld avlägsnades. Ett äldre målningsskikt framtogs på skulpturer och kolonner, övriga delar målades i anslutning till kyrkans inredning för övrigt. De i brunt stämde figurmålningarna av Wallström omstämde i 1700-talets färgskala. — Färgsättning: Stomme brunröd, kolonner grågula, lister marmorerade i rött och grått mot benvit botten, karnation ljusröd, övrig dekor i grönt, vitt, guld och silver. Text i guld mot svart botten.

En ny altarprydnad, bestående av ett förgyllt kors av trä med strålkranz uppsattes 1858 (se fig. 322). Den nedtogs 1905 och förvaras nu på tornvinden.

Altarring, rund, med svarvade balustrar från 1858. En äldre altarring, »fyrkantig» och med klädsel av kalvskinn ombyggdes och gavs oval plan 1831 (ST.PROT.). ALTARRING

Krucifix (fig. 328), av ek, upphängt på N långhusmuren. Kristusgestalten är fästad med tre spikar vid korset. Korsets ändplattor i klöverbladsform med målade evangelistsymboler avslutas med en tvärribba. Parställda, treflikiga palmettblad på korsarmarna symboliserar livsträdet. H med bärtapp 84. — Övre delen av korsstammen är en komplettering från 1918, då krucifixet blev hårt restaurerat. Vid den förnyade målningen följde man 1600- eller 1700-talets färgsättning. Färger: karnation skär, korsgloria vitt och guld, blad i grönt och vitt, korset rött med gröna kanter. Före äldre påmålningar torde Kristusfiguren ha haft halvslutna ögon. Spikar och taggar i törnekronan är även de senare kompletteringar. KRUCIFIX

Den korsfästes grova proportioner, liksom utvidgningen på korsstammen bakom Kristusfiguren, erinrar om nordvästtyska arbeten från 1200-talet. Ändplattornas form är karakteristisk för norska krucifix från samma tid. Stilistiskt ansluter sig krucifixet till liknande i Tossene och Öckerö kyrkor, Bohuslän. Troligen ett provinsialt arbete från omkr. 1300.⁶

På GHM förvaras två skulpturer, inköpta 1928, vilka ursprungligen tillhört Romelanda kyrka (fig. 329): — 1. Moses (G. M. 10913) med stav och lagens taylor. Färger: svart skägg, gulvit fotsid dräkt och blågrön mantel. H med fotplatta 46. — 2. Aron (G. M. 10914) som överstepräst. Färger: Blått, rött, vitt och guld. H med fotplatta 48. Skulpturerna såldes troligen vid auktionen 1858. Kan ursprungligen ha tillhört altaruppsatsen. — 1700-talets början. SKULPTURER

Predikstolen (fig. 330) har en snidad och målad korg av ek, firsidigt bruten på en åttkantig plan. Barriärens fält är i sin tur indelade i tre horisontella fält. De övre av dessa fält är prydda med målade texter, mittfälten har målade framställningar av evangelisterna inom snidade rundbågar, burna av refflade pilastrar. De nedre fälten, vilka inramas av smala lister är liksom de övre textprydda. Predikstolens fyra hörn markeras överst på gesimsen av framskjutande änglahuvuden, mellan mittfälten av hermpilastrar PREDIKSTOL

⁶ Se R. NORBERG, Bohusläns medeltida träskulptur, i: GBFT, 1939, s. 26 ff; A. ANDERSSON, English influence in Norwegian and Swedish Figure sculpture in wood 1220—1270, s. 159 not 3.

Fig. 329. Aron och Moses, träskulpturer, 1700-talets början. Har sannolikt tillhört kyrkans äldre altarpopsats. Jfr fig. 327. GHM. Foto 1965.

Aron und Moses, Holzschnitzerei vom Anf. des 18. Jh., wahrscheinlich vom älteren Altar der Kirche.

Aaron and Moses, wooden figures dating from the beginning of 18th century. Have probably belonged to older redos of church. Cf. fig. 327.

framställande de fyra kardinaldygderna — Tron, Kärleken, Rättvisan och Hoppet — samt nederst av refflade bygelkonsoler. Det åttsidiga ljudtaket av furu med fristående änglafigurer på kransgesimsen har ett genombrutet baldakinartat krön med en lurblåsande domsängel överst. Trappbarriären har enkla målade speglar.

De övre textfälten har samband med mittfältens evangelistframställningar, Matteus, Markus, Lukas och Johannes, medan tre av de nedre textfälten utgör en enda sammanhängande text. I övre textfälten läses (från v. till h.): — 1. MATTH. (VII?), resten oläsligt. — 2. MARC. VII. HØRER MIG ALLE OC FØRSTAAR. — 3. LUC XI. 28. SALIGE ERE DE SOM HØRE GUDS ORD OC BEWARE DET. — 4. JOHAN: VIII. 47. HVO SOM ER AFF GUD HAND LYS TIL GUDS ORD. På sockelfälten följande inskr.: — 1. HAND SKAL ICKE / VANDERE I MØR / KE MEN HAND SK/AL HAFVE LIFSSENS LIUS. — 2. JOHAN XI CAP. (dolt av övre listen)⁷ IEG ER OPSTANDEL / SEN OC LIFVET / HVO SOM TROR PAA MIG HAND — 3. SKAL LEVE ALLIGE / VEL AT HAND DØR / OC HVO SOM LE/VER OCH TROER — 4. PAA MIG HAND / SKAL ALDRIG DØ / AUGUSTINUS AMOR / MEUS DEUS MEUS.

⁷ Inskr. enligt restaureringsrapport 1955.

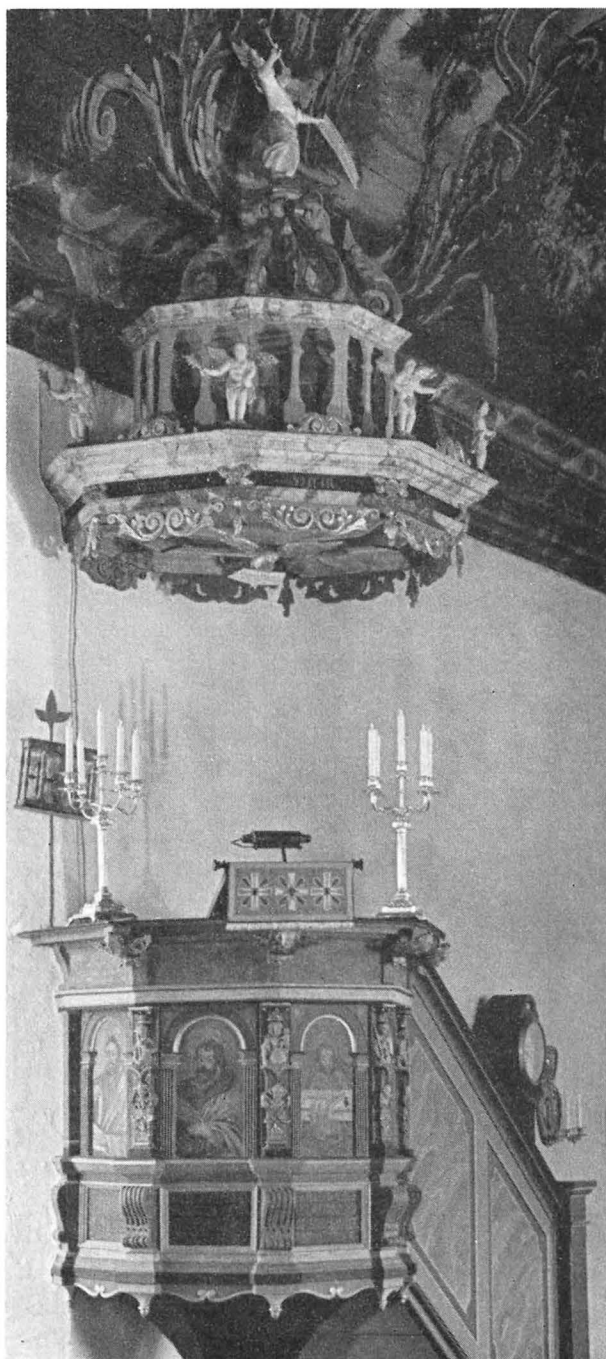

Fig. 330. Predikstol av Svend Snedker i Marstrand 1627. Ljudtaket troligen från 1700-talets början. Evangelistbilderna utom Lukas utförda av Lars Holm 1743. Foto 1965.

Kanzel von Svend Snedker in Marstrand 1627, Schalldeckel wahrscheinlich vom Anf. des 18. Jh. Die Evangelisten (außer Lukas) malte Lars Holm 1743.

Pulpit by Svend Snedker of Marstrand, 1627. Tester probably early 18th century. Figures of evangelists, except Luke, by Lars Holm, 1743.

På ljudtakets fris inskr. HELIG / HELIG / HELIG / ÄR HERREN / ZEBAOT. Domsängeln på ljudtakets krön håller i sin vänstra hand en textplatta med inskr. VÅRE GUDS / ORD WARAR / EVINNERLIGA. På ljudtakets insida på duvans textplatta: SANNINGENS ANDA SKALL LEDA EDER I ALL SANNING.

Färgsättning: Korgen i gråvitt, grönt, rött, svart och guld, ljudtakets listverk marmorert i flera färger mot grågul botten. Nedre texttytor svarta med gul text, övre grå med gul text.

»En ny praedikestol med himmel over» utfördes 1627 av Svend Snedker i Marstrand⁸ (KIRKEREGNSK.). Den är en av de äldsta bevarade predikstolarna i Bohuslän och en god, om än tämligen enkel exponent för danska snickararbeten från denna tid. Predikstolen har under seklernas lopp flera gånger ommålats och även kompletterats. Möjligen är hela ljudtakets, i varje fall huvudparten av dess dekorativa utsmyckning från 1700-talets början. Troligen ombyggdes ljudtakets i samband med kyrkans utvidgning 1706. 1743 ommålades predikstolen av Lars Holm (s. 380).

I INV. 1830 beskrives predikstolen såsom »grillerad — perfärgad», vilket tyder på att den ånyo blivit ommålad. Kanske skedde detta i samband med att prästbänken ombyggdes 1823 (s. 387). Målningarna i barriärens fyllningar lämnades dock orörda (jfr fig. 322). Nytt underrede byggdes 1905 då predikstolen renoverades av M. B. Wallström (s. 376) och målades i ljusbrunt med den snidade dekoren i guld. Även målningarna i fyllningarna övermålades och försågs med nya evangelistframställningar och namnunderskrifter (fig. 323).

Vid 1955 års restaurering avlägsnades övermålningarna från 1800- och 1900-talen och korgens ursprungliga färg och texter från 1600-talet framtogs. Det visade sig då att i det övre textfältet i skiktet närmast över de danska texterna stod att läsa MOSES - ARON - SALVATOR MUNDI - JOHANNES BAPTISTA, men några målningar av dessa motiv har ej kunnat påträffas i målningsskikten på mittfältets fyllningar. På dessa framtogs det mellersta målningsskiktet (1743), utom på Lukasbilden som återger det äldsta tillståndet. Den nedre textytan var något stympad genom senare omändringar, dessutom doldes en stor del av texterna av breda ramar, vilka nu borttogs och ersattes av smala lister. På ljudtakets framtogs 1700-talets målningsskikt.

TIMGLAS Timglas i träställ för fyra glas; vriden ståndare av järn, upptill avslutad av ett treflikigt blad. Fastsatt på predikstolen. H 87. Omnämnes i INV. 1691 (LANTK.), reparerades 1787 (RÄK.). I INV. 1748 uppgives ett timglas vara placerat på altaret.

KORSKRANK Korskrank har funnits. 1628 byggdes »et skillerum mellem koret og kirken» och betalades en »Suoruer (= svarvare) for 11 dages arbejde på de stolper som koret med skillerum fra kirken blef afdelt» (KIRKEREGNSK.).

**BÄNK-
INREDNING** De nuvarande bänkarna är öppna med rakslutna gavlar. Färger: brunröda bänkar, gråmålade gavlar med ljusblå marmorering på speglarna. — Bänkkvarteren var ursprungligen slutna. Reparationer har skett vid flera tillfällen, den tidigast dokumenterade 1627, då Svend Snedker i Marstrand »gør 8 ny stole, flytter alle stolene i kirken, gør

opstödning til mandfolkenes stole» (KIRKEREGNSK.). 1858 byggdes nya slutna bänkar med enkla dörrar (BOHLIN, fig. 322). Bänkarna förändrades helt 1905 då dörrarna borttogs, och nya gavlar med treklöverformade krön gjordes (jfr fig. 323). Dessa gavlar ersattes med de nuvarande rakslutna vid restaureringen 1955.

Tidigare har funnits en prästbänk vid uppgången till predikstolen. Denna försågs 1823 med en överbyggnad av trägaller (ST.PROT., jfr Kareby s. 347). Bänken fungerade som sakristia fram till 1905, då gallerverket borttogs och bänken ombyggdes (utrymme för sakristian bereddes då bakom altarpupsatsen). Samtidigt anordnades en liknande bänk mittemot vid S korväggen (ST.PROT.), i stället för en äldre sluten bänk därstädes (jfr fig. 322 o. 323). Dessa bänkar borttogs 1955.

Orgelläktaren (fig. 326) är försedd med en enkel barriär med framspringande mittparti. Läktaren är byggd 1858, barriären nygjordes 1882, då kyrkans orgel anskaffades. På läktarens undersida en inskr., framtagen 1955: »DENNA KYRKAS HELA INNAN-DÖME NYGJORDES ÅR 1858, DÅ C. J. BOHLIN VAR KYRKOHERDE OCH SVEN PERSSON I TORP KYRKOVÄRD. MÅLNINGEN VERKSTÄLLDES AF C. J. PETERSSON FRÅN G. LÖDÖSE.» — »Et popeltur (läktare) med stollarne» byggdes redan 1624 av Hans Snedker i Kungälv (KIRKEREGN.). En större reparation av denna verkställdes 1671 (LANTK.). 1858 be-teknades den som fallfärdig och ersattes med den nuvarande (BOHLIN).

ORGEL-
LÄKTARE

Orgel anskaffades 1882. En inskriptionstavla som nu förvaras på tornvinden ger följande upplysningar: »Denna Orgel är skänkt till Romelanda församling af Kyrkoherden Herr J. P. Magnusson.⁹ Är byggd af Eriksson och Molander i Göteborg. Samt invigdes af Direktör Elfåker den 19 Dec. 1882.»¹⁰ Orgeln, som ursprungligen hade 8 stämmor, fördelade på 1 manual och en bihangspedal, ombyggdes och försågs med nytt spelbord 1954 av orgelbyggare O. Hammarberg, Göteborg, och har nu 14 stämmor, fördelade på två manualer och pedal.

ORGEL

Nummertavlor, 2 st., på höga fotställningar med snidade, förgyllda ramar, inköpta 1904. Tavlans H med ram 124. — En äldre nummertavla från 1700-talet såldes 1858 (AUKT.PROT.), och en ny med enkel, förgylld ramlist inköptes (jfr fig. 322). Denna förvaras på tornvinden.

NUMMER-
TAVLOR

Dopfont (fig. 331) av gnejs, huggen i ett stycke. Rund, bukig, reliefdekorerad cuppa, kraftig vulst, utformad som en repstav samt rund, uppåt avsmalnande fot utan skaft dekorerad med repstavsornament. Funten saknar uttömningshål. H 77, B 70, Dj 30. — Längs cuppans överdel löper ett upphöjt, odekorerat band. Under detta inom arkadbågar figurer och ornament i tämligen grovt utförande av vilka följande kan

DOP-
REDSKAP

⁸ SVEND SNEDKER omnämnes även i samband med Harestads kyrkas inredning 1625—26. SvK, Bo I: 2, s. 116.

⁹ JOHAN PETER MAGNUSSON, f. 1816, † 1884, kh i Kareby 1871—1884.

¹⁰ SALOMON MOLANDER, f. 1833, † 1905, orgelbyggare. Avlade orgelbyggarexamen i Stockholm vid slutet av 1860-talet, ingick 1874 kompanjonskap med orgelbyggaren E. G. ERIKSSON under firmanamnet Molander och Eriksson. Verksam till 1903. Se SvK, Bo II: 1, s. 118 not 1.

Fig. 331. Dopfund av gnejs, 1200-talets förra hälft. Foto 1965.

Taufstein aus Gneis, erste Hälfte des 13. Jh.

Gneiss font, first half of 13th century.

urskiljas: krucifix, gestalt stående på U-format föremål, malteserkors, stående figur, blomsterornament, tronande figur, träd, stående figur med stav, stående figur, ornament. Över nästan samtliga figurgrupper ansiktsmasker.

Funten är ett troligen västgötskt arbete i senromansk stil från 1200-talets förra hälft. Formen på cuppan liksom repstavarna återfinnes i västgötska funtar från 1100- och 1200-talen, t. ex. Hajom, Hyssna, Brismene och Näs. Ursprungligen återgår denna typ på engelska funtar från 1100-talet.¹¹

1905 övermålades funten med grå oljefärg, foten reparerades med cement och cuppan fylldes med cement. Den återställdes i sitt ursprungliga skick vid restaureringen 1955 och placerades på en rund stensockel.

¹¹ Beskrivningen följer i huvudsak S. A. HALLBÄCK, Medeltida dopfuntar i Bohuslän, Vänersborg 1961, s. 28, 53 f. Jfr även URST. 1923, funtar från Brismene och Hajom; J. ROOSVAL, Dopfuntar i Statens Historiska Museum, Sthlm 1917 s. 63.

Ett träskrank omkring funten bottogs 1823 såsom varande »till Chorets vanprydnad samt till olägenhet vid Döelseaktens förrättande» (ST.PROT., jfr Kareby s. 349).

Dopfat: — 1. (Fig. 332). Av driven och punsad mässing. I botten en framställning av syndafallet, omgiven av en bård av parvis vinkelställda, upphöjda blad som bildar uddar. På brättet dubbla bladkransar. 1600-talet. D 50. Svårt skadat. Omnämnes i INV. 1691. — Ytterligare ett dopfat med samma motiv har funnits, ty INV. 1830 redovisar »Tvenne dopfat av Messing hvaruti med uphöjdt arbete föreställes Adam och Eva i Paradiset på hvar sin sida om ett omslingradt träd». Båda betecknas som trasiga och odugliga. — 2. Av mässing, utan dekor och stplr, enligt RÄK. tillverkat av J. Lundholm 1859. Användes numera vid mullkastning. D 42. — 3. Av nysilver, sexkantigt, med inskr. ROMELANDA KYRKA 1905. Skänkt av hemmansägaren Natanael Olsson och hans hustru Maria Eriksdotter. Enligt stplr tillverkad av C. A. Kjernås, Göteborg. D 33. — 4. Av driven och punsad mässing. D 52. Fatet är en kopia, utförd 1955, av Jonssons Gjelbgjuteri i Skara efter dopfat nr 1.

Kalk (fig. 333), av förgyllt silver med stor slät cuppa, sexpassformad fot, sexkantigt skaft och nod. På nodens sex rombiska knoppar ingraverat bokstäverna: TD VA CS DB VH IC, på cuppan: SKÄNKT TILL ROMELANDA KYRKA AF HR S. TH. AHRENBERG I GÖTHEBORG (s. 328, not 2). — H 25. — Av den ursprungliga kalken som omnämnes i INV. 1691 är endast skaftet med noden bevarad. Enligt RÄK. 1737 (LANTK.) omgjordes kalken och patenen av C. J. Ertman. Stplr på foten: CEM (upprepat 3 ggr), åldermansranka och

NATTVARDS-
KÄRL

Fig. 332. Dopfat av driven och punsad mässing, 1600-talet, Foto 1965.

Taufschale aus getriebenen und gepunzten Messing, 17. Jh.

Baptismal bowl of driven and embossed brass, 17th century.

Fig. 333. Kalk av förgyllt silver. Skaft och nod från 1600-talet, fot från 1737 av C. J. Ertman, cuppan förstord 1858 av C. Tengstedt. Foto 1965.

Kelch, silbervergoldet, Schaft und Nodus 17. Jh., Fuß 1737 von C. J. Ertman, Cuppa vergrößert von C. Tengstedt 1858.

Silver-gilt chalice. Stem and node 17th century, foot 1737, by C. J. Ertman, the cup enlarged in 1858 by C. Tengstedt.

ingraverat 21 $\frac{1}{4}$ LOD VÄGER FOTEN.¹² 1753 förgylldes kalken och patenen av Johan Björckman (RÄK.). Cuppan ytterligare förstord 1858, enligt stplr av Carl Tengstedt (f. 1793, mästare i Göteborg 1819).

Patén av förgyllt silver, enligt stplr av Carl Tengstedt 1858. Samma inskr. som på cuppan. D 15,5.

Oblataskar: — 1. (Fig. 334), av silver, oval. Dekorerad med blomrankor och på

¹² Någon C. J. ERTMAN finns ej upptagen i vare sig UPMARK eller GSstplr. Räkningen är daterad Kroken den 31 dec. 1737. Namnet Kroken är ett vanligt bynamn i Göteborgstrakten, troligen rör det sig om Kroken i Romelanda sn.

Fig. 334. Oblatask av silver. Sven J. Wallman, Gbg, omkr. 1700. Foto 1966.

Silberne Oblatendose von Sven J. Wallman in Göteborg um 1700.

Silver wafer case. Sven J. Wallman, Gothenburg, ca. 1700.

lockets mitt en fruktkorg i drivet arbete. På lockets undersida inskr. I J ANDERSSON PÅ HEDE GIFVIT TILL ROMELANDA KYRKA 1811.¹³ Enligt stplr av Sven Jönsson Wallman (Walman), Göteborg (mästare 1679—1706). Sannolikt utförd omkr. 1700. Bör ursprungligen varit avsedd för profant ändamål. L 11, B 9, H 5. — 2. Av silver, invändigt förgyllt, åttkantig med graverad dekor. Enligt stplr utförd av C. A. Kjernås, Göteborg 1925. H 7, D 13,5. — 3. Av tenn, oval, utan stplr. Tidigast nämnd i INV. 1738 (LANTK.). L 13, B 9, H 5.

Vinkannor: — 1. Av nysilver i konisk form. Inskr. på corpus: DETTA ÄR MIN BLOD, DESS NYA TESTAMENTSSENS. Enligt stplr utförd av C. A. Kjernås 1888. — 2. Av sterling-silver, med balusterformad, sexuddig fot. På lockets krön Lammet med fana och IHS. Enligt stplr utförd 1959 av gelbgjutare Erik Jonsson, Skara. — H 33.

Sked av silver med invändigt förgyllt blad, av C. A. Kjernås 1922.

Sockenbudstyg: Kalk av silver, invändigt förgyllt. På cuppan inskr.: SKÄNKT TILL ROMELANDA KYRKA AF HERR TH A RHODIN OCH DESS FRU C LACHONIUS PÅ LYSEGÅRDEN 1823.¹⁴ Enligt stplr utförd 1790 av Henrik Ruthenbeck (verksam i Uddevalla

¹³ I. J. ANDERSSON, f. 1773, † 1859, gästgivare på Hede gård.

¹⁴ Om TH. RHODIN se s. 370.

BRUDKRONA

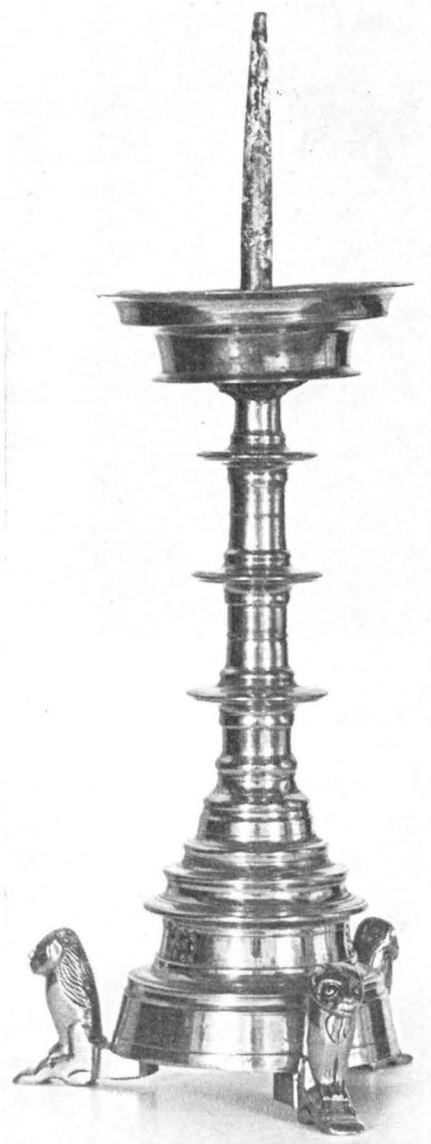
LJUS-
REDSKAP

Fig. 335. Ljusstake av mässing, gotisk typ.

Foto 1965.

Messingleuchter gotischen Typs.
Brass candlestick, Gothic type.

1794—1819). H 10,5. Tillhörande paten av silver, förgylld på ovarsidan. Enligt stplr tillverkad 1823 av Johan Malmstedt, Göteborg (mästare 1783—1831). En äldre, nästan utplånad Göteborgsstämpel finns även på patenen samt på brättet inristat årtalet 1691. Sockenbudstyget förvaras i ett fodral av svarvat trä, tillverkat av A. Hindriksson 1859 (RÄK). — Ett äldre sockenbudstyg, som omnämnes i INV. 1788, förstördes vid prästgårdsbranden 1815.

Brudkrona av förgyllt silver, prydd med akvamariner. Utförd av guldsmedfirman Harald Linder, Uddevalla, 1951. Gåva av Romelanda kyrkliga syförening. H 8,5, D 6,6.

Ljuskronor, 3 st., av mässing med balusterformad mittstav. Två av dessa har 20 ljusarmar i två kransar, den tredje 16 ljusarmar i två kransar. Tillverkade i Skultuna, inköpta 1908. H 130. — Kyrkan ägde tidigare tre ljuskronor av glas: två från 1700-talet, inköpta 1842 (RÄK.), och en från 1800-talet, skänkt samma år av en hovslagare från Honeröd (se fig. 322). De äldre kronorna med stomme och eklövsformade prismor av glas, en ljuskrans av mässing för 8 ljus. Den yngre med kedjor av glas och en ljuskrans med 8 ljushållare av metall. Glaskronorna såldes 1908 (RÄK.).

Ljusplåtar, 10 st., av mässing, för två ljus. Modernt arbete i 1600-talsstil. Anskaffade 1942. H 50.

Ljusstakar: — 1. Ett par av mässing (fig. 335). Balusterformat skaft, ljuspigg, foten vilande på tre sittande lejon. Gotisk typ. Tidigast omnämnda 1738 (INV.). H 39. — 2. Ett par av mässing (fig. 336). Hög, profilerad åttkantig fot och mellanbricka i drivet och punsat arbete, gjutet, balusterformat skaft. 1600-talet. H 29. Tidigast omnämnda i INV. 1691. — 3. Ett par av mässing. Empirestil. H 20. Förvaras på tornvinden.

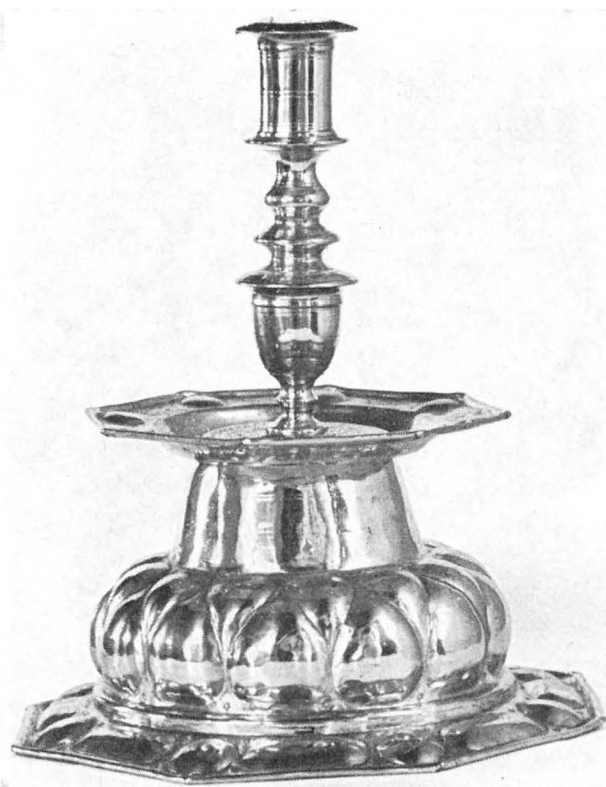

Fig. 336. Ljusstake av mässing, 1600-talet. Foto 1965.
Messingleuchter, 17. Jh.
Brass candlestick, 17th century.

Kandelabrar: — 1. Ett par av nysilver med 5 ljusarmar, inköpta 1891 (RÄK.). H 57. — 2. Ett par av nysilver med 5 ljusarmar. Inskr. runt foten: GÅFVA TILL ROMELANDA KYRKA AF JANNE OCH ANNA-LISA RASSMUSSON I SOLBERGA ÅR 1921. — H 60.

Av äldre nu försvunna ljusredskap kan nämnas »2^{ne} Portelins Ljusestakar förährt af Cap. P. Tranchell»¹⁵ (INV. 1788). I INV. 1853 betecknas de som söndriga.

Antependier: — 1. Av rött kläde. På mitten applicerat grekiskt kors i guldgälön med broderat Kristusmonogram omgivet av en krans av rosor i applikationsteknik i guld, svart, rosa och grönt siden. Gåva 1923 av kronofogde J. Holmertz i Kungälv. — 2. Av grönt ylletyg med broderier. Enkel geometriserande komposition med korsformer och symboler för tron, hoppet och kärleken. Komponerad av Agda Österberg (s. 317 not 70), Varnhem. 1950-talet. — 3. Av svart kläde kantat med silvergälöner. På mitten kors med strålkran i broderi.

TEXTILIER

Kalkkläden: — 1. Av vitt siden, kantad med silkesfrans. Broderat kors, palmblad, sol och gudsöga i guldtråd. Broderad inskr. i silke: DU ÄR FÖR OSS PÅ KORSET DÖD /

¹⁵ Troligen en släkting till kyrkoherde PER A. TRANCHELL, kh i Kareby 1747—68.

Fig. 337. Begravningsvapen över ryttmästare Didrik Grubbenfeldt, † 1683. Hårt restaurerat 1918. Foto 1965.

Totenwappen des Rittmeisters Didrik Grubbenfeldt († 1683), verrestauriert 1918. Funeral coat-of-arms of Captain-of-Horse Didrik Grubbenfeldt, † 1683. Greatly restored, 1918.

HAR FRÄLSAT MIG FRÅN SORG OCH NÖD / DET ÄR VÅR TRO O JESU. / SVENSKA PSALMBOKEN / PS. 155 4 VERS. — HAN ÄR SARGAD FÖR VÅRA MISSGERNINGAR SKULL OCH SLAGEN FÖR VÅRA SYNDER SKULL: / NÄPSTEN LÅG UPPÅ HONOM, PÅ DET ATT VI SKULLE FRID HAFWA, OCH GENOM HANS SÅR ÄRO VI HELADE. ESS 53 VERS. — SYDD OCH GIFWEN AF NELLI F. ANDERSSON VID DESS FÖRSTA NATTVARDSGÅNG DEN 10 JU(LI) 1831.¹⁶ Mått 54 × 46. Monterad på väv och inramad, upphängd på Ö korväggen bakom altaret. — 2. Av vitt atlassiden med broderat kors och IHS. Längs ena kanten frans av guld och silke. Utförd av Emma Malmquist,¹⁷ Göteborg. Gåva av Romelanda kyrkliga sykrets 1960. 58 × 52.

Predikstolskläden: — 1. Av rött kläde med broderier i guld. Sign. Elisabeth Bastholm, Göteborg.¹⁸ 1900-talets början. — 2. Av grönt ylle med frans av guld. Av

¹⁶ PETRONELLA FREDRIKA ANDERSSON, f. 1814, dotter till gästgivare I. J. ANDERSSON på Hede gård, s. 391, not 13.

¹⁷ EMMA MALMQUIST, f. 1885, textilkonstnärinna. Innehar egen ateljé för kyrkliga textilier i Göteborg.

¹⁸ Se SvK, Bo I: 2, s. 210 not 1.

samma material och utförande som antependium 2. Av Agda Österberg — 3. Av svart kläde med silverfrans.

Mässhakar: — 1. Av violett sammet, kantad med guldgaloner, knäppt på axlarna med hakar. På framsidan Jehovatecknet inom strålkran i reliefbroderi i guld, på ryggsidan kors med törnekrona och INRI. Vid korsets fot ringlar en orm. L 122. — Gåva av hovslagare Lars Svensson (s. 369), Göteborg år 1815. Den violetta sammeten härstammar från en renovering 1905, tidigare röd sammet. — 2. Av vitt ylle med broderier. På ryggen kors med Kristusmonogram och strödda liljekors. Sign. Agda Österberg, Varnhem 1952.

Kormatta i röllakan med inslag av gobelängteknik i blått och svart. »Tånga blå», sign. AB MMF BN (= AB Märta Måås-Fjetterström, Barbro Nilsson, s. 317 not 71). 225 × 310. Gåva 1959 av Romelanda kyrkliga syförening.

»I Mässehagel af rödt blomta Samet» fanns 1691 (INV.), omnämnes sista gången i INV. 1748, där den beskrives sålunda: »En Mässehake utaf Rödt blommerat Sammet, med Förgylta Silfwertrås Spetzar, sydda i Kors på Ryggen och en Strimla Framanpå». — Ett »grönt blomadt alter Kläde med Silf:r Knypplinger» omnämnes även i INV 1691. — Ny kollektthåv med »gl: Silfwer Klåcka utj» upptages 1748 (INV.).

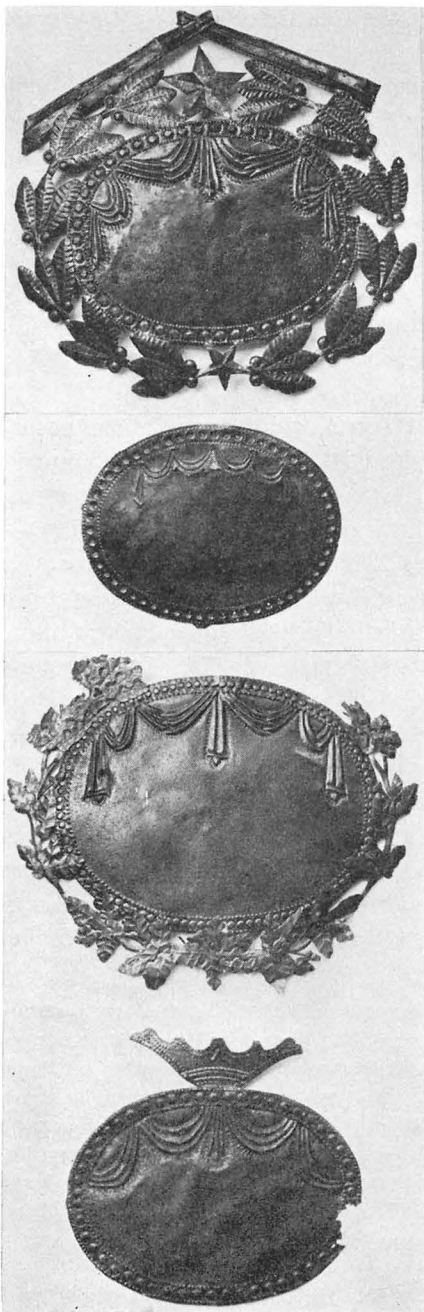
FÖRSVUNNA
TEXTILIER

På S långhusmuren hänger ett begravningsvapen (fig. 337), i snidat, krederat och målat trä över friherre Didrik Grubbenfeldt.¹⁹ På inskriftstavlan följande inskr: KONGL. MAJ^{TS} TROTJENARE / / JOHAN PERSSON BRAUN / ME FECIT A:O 1683 / IN OCTOBRIS MDCLXXXIII.²⁰ Hjälmbekröning saknas. H 135, B 95. — Vapnet blev 1918 hårt restaurerat, varvid all äldre kredering och målning borttvättades och vapnet ommålades. Färgerna är således inte ursprungliga, inte heller mästarsignaturens placering som tidigare stod att läsa i hjälmen. I kartuschen lästes tidigare enligt BEXELL (s. 195) följande inskr.: KONGL. MAJ:TS TRO TJENARE WÄLBESTÄLTER RYTTMÄSTARE UNDER ÖSTGÖTHA CAVALLERIE OCH ÖFWERSTEN BARON BLECKERT WACHTMEISTERS REGEMENTE DEN ÄDLE OCH WÄLBORNE HERREN DIDRICH GRUBBENFELDT FÖDD 1635, I HERRANOM AFSOMNADER I JÖNKÖPING D. 11 AUG. 1683. I INV. 1691 omnämnes »Ny tafla el^r monument efft. H: Ryttmester Grubenhelldt».

GRAV-
MINNEN

¹⁹ DIDRIK PERSSON GRUBB, adlad GRUBBENFELDT, f. i Normlösa prästgård (Ög) 1635, ryttmästare 1675, adlad 1679, † i Jönköping 1683. Son till PETRUS CLEMENTIS, kh i Normlösa. Vapnet företer ingen likhet med det Grubbenfeldtska vapnet, däremot finns vissa likheter med brodern, översten och kommandanten CLEMENS GRUBBENHJELMS (f. 1620 i Normlösa, † 1675) vapen. Möjligen har tillverkaren förväxlat brödernas sköldemärken. — En examinering av vapnet under jämförelse med övriga svenska sköldemärken synes emellertid ge vid handen att man även måste räkna med möjligheten av en förväxling med vapnet för adliga ätten nr 775 MANNERFELT (enl. uppg. av statsheraldiker G. SCHEFFER). — Det har inte kunnat utrönas varför G:s vapen är uppsatt i Romelanda kyrka. Denna omständighet är möjligen skulden till de rykten som återges i SERIES PASTORUM II, hos BEXELL s. 173 f och SKARSTEDT, 2 uppl., s. 273, att G. skulle vara son till JENS LAURITZÖN DAAL, kh i Kareby 1624—71.

²⁰ Om JOHAN PERSSON BRAUN saknas uppgifter. Han har inte tillhört någon skråorganisation i västra Sverige. Inskr. äkthet är dessutom tvivelaktig, eftersom begravningsvapnens tillverkare inte brukade signera sina arbeten.

TAVLOR

»1 annat Monument med phaner efft^r h. Capt. Lieu^t — uti Hee» fanns i kyrkan enligt samma INV. 1691. Med »Hee» avses Hede gård, som under indelningsverkets tid var ryttmästarboställe.

Ett värjfaste av järn förvarades enligt SNABBINV. 1918 på tornvinden. Rapporteras saknat 1930. I INV. 1830 omtalas att Grubbenfeldts värja var uppsatt i kyrkan bredvid vapnet.

Begravningsplåtar (fig. 338), 15 st. av klippt och pressad bleckplåt, ovala och utan texter (jfr SvK, Bo I: 2, s. 213, 215). Två storlekar, L 25 resp. 28. Runt kanten pärlstavsbård och i de flesta fall en yttre, genombruten krans av lager- eller eklöv samt upptill draperi. Några krönes av tvenne nedåtvända facklor, andra åter av en stjärna, en av en krona (= Livets krona). 3 st. saknar både draperi och yttre bladkrans. Konserverade av GHM 1956. Förvaras på tornvinden.

I INV. 1830 omnämnes en målad tavla av trä på V muren över läktaren, »hvarpå finnes afmålad en Engel förkunnande desse påtecknade ord: Soli Deo Gloria.» Försvunnen.

Likaledes försvunna är »2^{ne} Hedengrans Jubel Taflor», vilka enligt INV. 1748 fanns i kyrkan.

En Series Pastorum med målad text samt en minnestavla över restaureringen 1955 utfördes 1957 av konservator Th. Engblad, Alingsås.

Fig. 338. Begravningsplåtar av klippt och pressad bleckplåt. 1800-talets förra hälft. Foto 1965.

Beerdigungsplaketten aus geschnittenem und gepreßtem Blech. Anf. des 19. Jh.

Funeral plates of clipped and pressed tinplate. First half of 19th century.

Fig. 339. Brudbänk av furu med vändbart ryggstöd. Inköpt 1698. Foto 1965.

Brautbank, Fichte mit schwenkbarer Rückenlehne, erworben 1698.

Bride's bench of pinewood, with reversible back. Purchased 1698.

Brudbänk (fig. 339), av furu med vändbart ryggstöd, brunmålad med gröna, röda och vita ryggpinnar. Inköpt 1698 (LANTK.). Restaurerad 1955 och placerad i koret invid S muren. L 127, H 100. — 1627 anskaffades två brudstolar av Svend Snedker i Marstrand (KIRKEREGN.). Omnämnes i INV. 1691 (LANTK.).

BRUDBÄNK

Skriftstol har funnits. RÄK. 1627—1628 upptar kostnader för »hængsler og kramper til en ny kirkebænk og skriftestolen»²¹ (KIRKEREGNSK.).

SKRIFTESTOL

Ståndur, svartlackerat foder med kineserier i guld. Urtavlan signerad J. F. Lundström.²² Omkr. 1800. Skänkt till kyrkan på 1890-talet av dåvarande kyrkovärd Bengt Andersson. H 237. — Ett tidigare »Wägguhr» inköptes 1774 (RÄK.). Det förvarades 1823 i prästgården (ST.PROT.) men rapporteras 1841 stulet (INV.). Vägguret var tillverkat av urmakare Simson i Göteborg²³ (INV. 1830).

STÅNDUR

Fattigstock, »med 3^{ne} Låsar, som är fastslagen til upståndaren under Lächtaren» (INV. 1748). Troligen avlägsnad 1858. Ej bevarad.

DIVERSE

En gapestock med beslag anskaffades 1729 (RÄK.). INV. 1748 omnämner denna liksom en pliktepall, som uppgavs vara gammal. Ej bevarade.

Mässingsaln anskaffades 1754 »efter höga Landzhöfdinge Embetets ordres». (RÄK.). INV. från samma år upptar även en järnaln. Båda försvunna.

²¹ Skriftstol, jfr SvK, Bo I: 2, s. 181 not 1.

²² SIDENBLADH s. 98 uppger felaktigt Lindström. Data om LUNDSTRÖM saknas.

²³ LARS SIMSON, f. 1743, † 1794, urmakare i Göteborg.

Fig. 340. Detalj av kyrkans ringklocka av malm, gjuten 1567 i Wismar av Hans Brant. Foto 1965.
 Einzelheit von der 1567 in Wismar von Hans Brant gegossenen Glocke.
 Detail of church bell, cast 1567 in Wismar by Hans Brant.

Likbår av trä, svartmålad, med trinda skaft. L 322, B 65.

KLOCKA

Ringklocka av malm (fig. 340). Runt halsen inskr.: SIT' NOMEN 'DOMINI 'BENEDICTUM 'DATUM 'WISMAR 'ANNO '1 '5 '67 'HANS 'BRANT' (=Välsignat vare Herrens namn Givet Wismar år 1567 Hans Brant). Efter inskriften två medaljonger med romerska kejsarporträtt. På klockans mantel fyra reliefgrupper: — 1. Lagen och Evangeliet (fig. 340). T. v. om den korsfäste Kristus Johannes Döparen, pekande på korset, samt en knäböjande naken man, t. h. Moses med lagens tavlor och en man med svärd, i bakgrunden ytterligare två gestalter. — 2. Bebådelsen, inramad av renässansornament. — 3. Ett brett, med vinlövsrankor sirat band. Därunder ett kerubhuvud. — 4. Samma motiv som nr 3. — H 65, D 83. Enligt inskriften ovan gjuten i Wismar 1567 av Hans Brant.

Enligt traditionen lär norske kommandanten på Bohus fästning, Ivar Krabbe (kommandant 1648—1658), ha tagit denna klocka från Bergums kyrka (i Vättle härad, Vg.), som vedergällning för att svenskarna bortrövat Romelanda kyrkas gamla klocka (BEXELL s. 195).²⁴

²⁴ Motsvarande tradition anföres för Bergums kyrka. Jfr F. H. EDGREN, Vättle härad, 2 uppl. 1928, s. 88.

SAMMANFATTNING

I. Romansk kyrka av sten med rektangulärt långhus, smalare, rakt avslutat kor, tornlös (fig. 341 A). Troligen uppförd vid 1200-talets början. Ett kistlock av granit från 1100-talet är använt som hörnsten i SV hörnet av långhuset (fig. 318).

Inv.: Dopfont av gnejs med 12 figurgrupper i relief, troligen västgötskt arbete från 1200-talets förra hälft (fig. 331).

II. 1300-talet. Inv.: Krucifix av ek (fig. 328). Omkr. 1300.

III. 1500-talet. Inv.: Ringklocka av malm (fig. 340). Gjuten 1567 i Wismar av Hans Brant.

IV. 1600-talet. Ett torn av trä uppföres för andra gången 1685 (fig. 341 B). Utvidgning av kyrkans två fönster 1626—27, nytt inbertak över långhuset (troligen tunnvalv) 1627—28. Taket målas 1672 av Mäster Olaus. Läktare uppföres 1625, ny bänkinredning 1627, korskrank 1628.

Inv.: Predikstol (fig. 330) av Svend Snedker i Marstrand 1627, begravningsvapen över ryttmästare Didrik Grubbenfeldt † 1683 (fig. 337), brudbänk från 1698 (fig. 339), dopfat (fig. 332), mässingsljusstakar (fig. 335—336).

V. 1700-talet. Kyrkan utvidgas 1706 mot Ö och ett nytt kor med polygonal avslutning ersätter det medeltida koret (fig. 341 C). Samtidigt höjes kyrkans murar och ett nytt yttertak och nytt tunnvalv uppföres. Nya fönster, ny ingång till koret upptages. Innertaket dekorerar 1743 av Lars Holm (fig. 324—326). Samtidigt målas och dekorerar kyrkans inredning, däribland altarpopsats och predikstol av Holm. Stigluckor uppföres 1725 (fig. 317).

Inv.: Altarpopsats, av vilken delar ingår i den nuvarande (fig. 327), predikstolens ljudtak (fig. 330), oblatask av silver (fig. 334) av S. Wallman, Gbg, omkr. 1700, oblatask av tenn.

VI. 1800-talet. Omfattande renovering 1858: kyrkans fönster utvidgas, ny läktare, ny bänkinredning, ny altarpnydnad (fig. 322). Orgel anskaffas 1882 byggd av Eriksson och Molander, Gbg.

Inv.: Mässhake från 1815, kalkkläde 1831, förstorad kalk (fig. 333) och ny paten av C. Tengstedt, Gbg, 1858, ständur från omkr 1800, skänkt till kyrkan på 1890-talet, begravningsplåtar (fig. 338).

VII. 1900-talet. Renovering 1905; predikstolen ommålas, bänkar ombygges, takmålningarna renoveras, ny kormålning av M. B. Wallström (fig. 325). Restaurering 1955 under ledning av arkitekt S. Ericson. Takmålningarna rengöres och konserveras, predikstolen återställes i sitt ursprungliga skick, inskriptioner framtages i kyrkan och vapenhuset.

Inv.: Altarpopsats från 1905 (fig. 327), vinkanna av silver 1959, brudkrona 1951. Det mesta av kyrkans textila utrustning härstammar från 1950-talet.

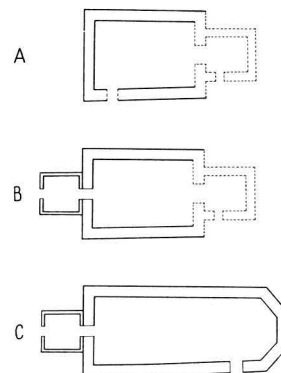

Fig. 341. Kyrkans planutveckling, 1:1 000.

Grundrißentwicklung.

Development of plan of church.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Romanische turmlöse Kirche aus Stein mit rechteckigem Langhaus und schmalere, gerade geschlossenen Chor (Abb. 341 A), wahrscheinlich im Anfang des 13. Jh. errichtet. Ein Sarkophagdeckel aus Granit aus dem 12. Jh. ist in der SW-Ecke des Langhauses als Eckstein verwendet (Abb. 318).

Ausstattung: Taufstein aus Gneis mit 12 Figurengruppen in Relieifarbeit, wahrscheinlich aus der 1. H. des 13. Jh. und in Västergötland gearbeitet (Abb. 331).

II. 14. Jh. — Ausstattung: Kruzifix aus Eiche (Abb. 328), um 1300.

III. 16. Jh. — Ausstattung: Glocke (Abb. 340), gegossen 1567 von Hans Brant in Wismar.

IV. 17. Jh. — Ein Holzturm wird an der Stelle eines Vorgängers 1685 errichtet (Abb. 341 B). Erweiterung von zwei Fenstern der Kirche 1626—27, neue Decke (wahrscheinlich Tonnengewölbe) über dem Kirchenraum 1627—28, bemalt von Meister Olaus. Einziehung einer Empore 1625, neues Gestühl 1627, Aufbau einer Chorschranke 1628.

Ausstattung: Kanzel (Abb. 330) von Svend Snedker in Marstrand 1627; Totenwappen des Rittmeisters Didrik Grubbenfeldt, † 1683 (Abb. 337); Brautbank von 1698 (Abb. 339), Taufschale (Abb. 332); Messingleuchter (Abb. 335, 336).

V. 18. Jh. — Die Kirche wird 1706 nach O hin erweitert und ein neuer Chor mit polygonalem Schluß ersetzt den mittelalterlichen (Abb. 341 C). Gleichzeitig werden die Mauern der Kirche erhöht, um einen neuen Dachstuhl und ein Tonnengewölbe aufzuführen. Neue Fenster, neuer Choreingang. Deckendekoration von Lars Holm 1743 (Abb. 324—326). Gleichzeitig wird die Ausstattung, darunter Altar und Kanzel von Holm mit Malerei geschmückt. 1725 werden Kirhhofsportale errichtet (Abb. 317).

Ausstattung: Altaraufbau, von dem Teile in dem heutigen erhalten geblieben sind (Abb. 327); Schalldecke der Kanzel (Abb. 330); Silberne Oblatendose (Abb. 334) von S. Wallman in Göteborg um 1700; Oblatendose aus Zinn.

VI. 19. Jh. — Durchgreifende Restaurierung 1858: Vergrößerung der Fenster, Einziehung einer Empore, neues Gestühl, Erneuerung des Altaraufbaus (Abb. 322), Orgel von Eriksson und Molander in Göteborg 1882.

Ausstattung: Meßgewand von 1815, Kelchtuch 1831, Umarbeitung des Kelches (Abb. 333) und neue Patene von G. Tengstedt in Göteborg 1858, Standuhr um 1800 (der Kirche geschenkt in den 1890er Jahren), Beerdigungsplaketten (Abb. 338).

VII. 20. Jh. — Renovierung 1905: neue Bemalung der Kanzel, Umbau des Gestühls, Erneuerung der Deckenmalerei, Ausmalung des Chors von M. B. Wallström (Abb. 325). Restaurierung unter Leitung von S. Ericson 1955: Reinigung der Deckenmalerei, Wiederherstellung der Kanzel in ursprünglicher Form, Freilegung von Inschriften.

Ausstattung: Altaraufbau von 1905 (Abb. 327); Silberne Weinkanne 1959; Brautkrone 1951. Die meisten Stücke der Textilausstattung stammen aus den 1950er Jahren.

SUMMARY

I. Romanesque stone church with rectangular nave, narrower, straight-ended chancel, without tower (fig. 341 A). Probably early 13th century. A 12th century granite coffin-lid built into the SW corner of the nave (fig. 318).

Furnishings: Gneiss font with 12 groups of figures in relief, probably Västergötland work, first half of 13th century (fig. 331).

II. 14th century. Furnishings: Oak crucifix (fig. 328), ca. 1300.

III. 16th century. Furnishings: Bell (fig. 340), cast 1567 in Wismar by Hans Brant.

IV. 17th century. A wooden tower built for the second time in 1685 (fig. 341 B). The two windows of the church enlarged 1626—27, new ceiling in nave (probably barrel vaulting) 1627—28, painted in 1672 by Master Olaus. Gallery erected 1625, new pews 1672, chancel rail 1628.

Furnishings: Pulpit (fig. 330) by Svend Snedker of Marstrand, 1627, funeral coat-of-arms of Captain-of-Horse Didrik Grubbenfeldt, † 1683 (fig. 337), bride's bench, 1698 (fig. 339), baptismal bowl (fig. 332), brass candlesticks (figs. 335, 336).

V. 18th century. The church was extended eastwards in 1706, and a new, polygonally-ended chancel replaced the medieval chancel (fig. 341 C). At the same time, the church walls were heightened and a new roof and barrel vaulting erected. New windows, new entrance into the chancel made. Vaulting decorated by Lars Holm (figs. 324—326). Other woodwork in church, including reredos and pulpit, painted and decorated by Holm. Lich-gates built 1725 (fig. 317).

Furnishings: Reredos, parts of which are included in the present one (fig. 327), tester above pulpit (fig. 330), silver wafer box (fig. 334) by S. Wallman, Gothenburg, *ca.* 1700, pewter wafer box.

VI. 19th century. Extensive restoration, 1858: windows enlarged, new pews, new reredos (fig. 322). Organ acquired 1882, built by Eriksson and Molander, Gothenburg.

Furnishings: Chasuble, 1815, chalice veil, 1831, enlarged chalice (fig. 333) and new paten by C. Tengstedt, Gothenburg, 1858, tall clock, *ca.* 1800, presented to church in the 1890s, funeral plates (fig. 338).

VII. 20th century. Restoration 1905: pulpit repainted, pews rebuilt, vault paintings renovated, new painting in chancel by M. B. Wallström (fig. 325). Restoration in 1955 under supervision of Architect S. Ericson. Painting on vaulting cleaned and preserved, pulpit restored to its original condition, inscriptions in church and porch uncovered.

Furnishings: Reredos, 1905 (fig. 327), silver wine flagon, 1959, bridal crown, 1951. Most of the textiles in the church date from the 1950s.

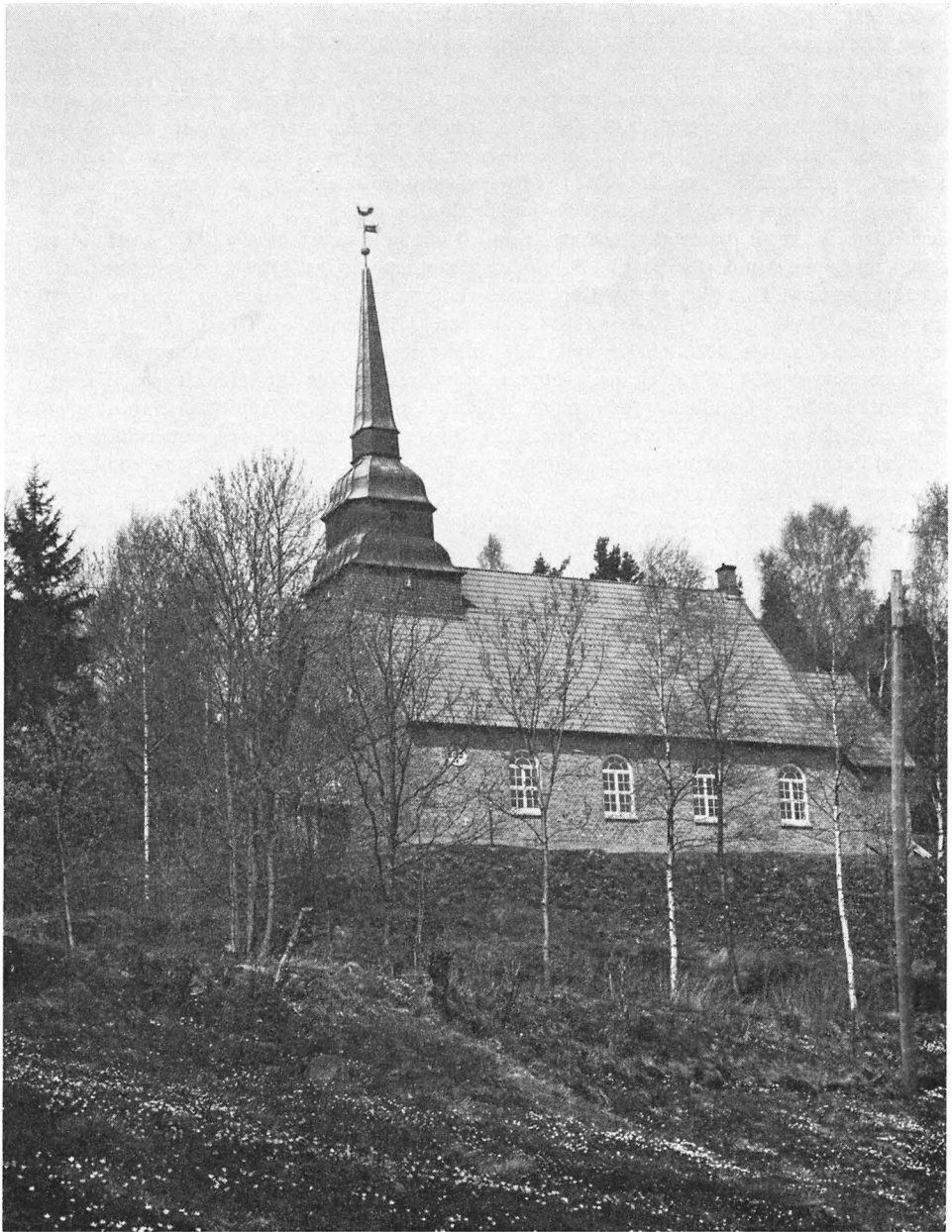

Fig. 342. Romelanda kapell från S. Foto S. Curman 1965.
Kapelle zu Romelanda.
Romelanda Chapel from S.

ROMELANDA KAPELL

I ROMELANDA SOCKEN

Beskrivningen utförd av Ursula Larsson 1965.

TRYCKTA KÄLLOR OCH BEARBETNINGAR: GMP. 29/4 1919. — G. STIFTSTIDN. 29/8 1919. — GP 10/10 1919. — Kgl Maj:ts kung. 26/11 1920. — JULBOK 1936, 1939.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.SAML.: ATA: Handl. ang. kap:s uppförande, jämte handl. rör. församlingens övertagande av kap. — BST: plan; exteriör från S, N, V och Ö; sektion fr. S (vitkopior). Ritn. av A. och C. W. GUSTAFSSON, Borås 1918.

Hos PÅ, Romelanda, förvaras Kapellstiftelsens RÄK. och PROT., handl. rör. tomt, stiftelse m. m., INV.: 1920, 1957.

Romelanda kapell, beläget i N delen av socknen, är uppfört på skänkt tomt, tillhörande lägenheten Normannebo Östra nr 2. — Kapellet som uppfördes på privat initiativ, tillhörde från invigningen 1919 fram till 1963 Romelanda Kapellstiftelse. 1963 övertogs kapellet av församlingen, som emellertid från 1959 bidragit med ett årligt underhåll till kapellets skötsel.

KAPELLBYGGNADEN

Kapellet (fig. 342, 344), är uppfört av rött tegel, efter ritningar av A. och C. W. Gustafsson i Borås 1918—1919.¹ Det består av ett långhus med lägre och smalare kor, samt sakristia på korets N sida. Över långhusets V gavel är uppfört ett torn. V gavelröset och tornet är spånklädda. Långhusets och korets sadeltak som ursprungligen var spånklädda, belades med tegelpannor 1934. Tornhuvan och spiran sedan 1938 täckt med koppar, ursprungligen spånklädsel. Tornspiran krönes av en flöjel av järn, från 1842, vilken tidigare varit uppsatt på Romelanda kyrka (INV. 1920).

I stilistiskt hänseende får kapellet betraktas som tillhörande nationalromantikens efterklang. Typiskt nationalromantiska drag är tornets utformning med dess drag av svensk senbarock.

Långhuset är skilt från koret genom en triumfbågsmur (fig. 343). Innerväggarna är slätputsade i ljusgrå ton. Över långhuset ett brädtunnvalv med femuddig genomskärning, målat i ljusgrått. Över koret ett stjärnvalv målat i ljusblått. En muralmålning på långhusets Ö mur över triumfbågen framställer två änglar knäböjande vid korset. Utförd av Teodor Wallström² 1919. På triumfbågen mot långhuset en målad

¹ ALBIN GUSTAFSSON, f. 1875, † 1940, byggmästare i Borås och CARL-WILHELM GUSTAFSSON, f. 1876, † 1937, bror till föregående och liksom denne byggmästare, har uppfört ett flertal kyrkor och kapellbyggnader i Västsverige, bl. a. Hagens kapell i Göteborg, Hindås, Hultafors och Skene. — Romelanda kapell är uppfört efter ritningar som ej godkänts av BST.

² KARL TEODOR WALLSTRÖM, f. 1874 i St Peder, Gamla Lödöse, † 1943. Målare. Se SvK, Bo I: 2, s. 188 not 1.

PLAN OCH
MATERIAL

INTERIÖR

Fig. 343. Interiör mot Ö. Foto 1965.
Kapelleninneres nach O.
Interior looking E.

text i grått: KOMMEN TILL MIG, I ALLE SOM ARBETEN OCH ÄREN BETUNGADE, OCH JAG VILL VEDERKVICKA EDER. MATTHEUS EV. 11: 28.

En järnkamin från Ankarsrum, placerad vid Ö långhusmuren svarar för uppvärmningen av kapellet.

INREDNING OCH INVENTARIER

ALTAR-
UPPSATS

Altaruppsatsen av trä, indelad i tre fält, krönes av ett snidat och målat överstycke. I mittfältet en framställning av Kristus, målad av Teodor Wallström (s. 403 not 2). I sidofälten målade bibeltexter i svart mot grå botten: t. v. ur Joh. 14: 6, t. h. Joh. 6: 54. Färger: uppsatsen i vitt och guld, målningen i blått, rosa och grått.

PREDIKSTOL

Predikstolen med uppgång från sakristian är polygonal med enkelt listverk och släta fyllningar. I fyra av fyllningarna evangelistframställningar, målade av T. Wallström. Vit med förgyllda lister.

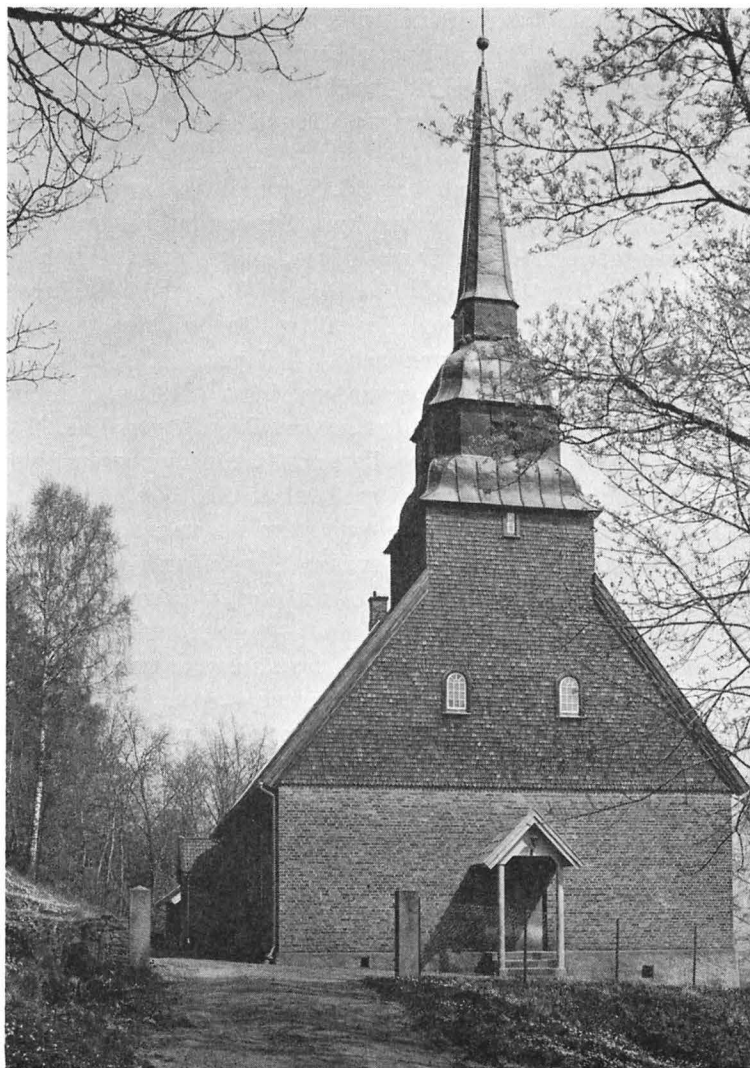

Fig. 344. Kapellet från V. Foto 1965.
Die Kapelle von W.
The chapel from W.

Bänkinredningen öppen, målad i mörkgrått. — Läktaren i V har vitmålad barriär med brunmålade lister. På läktaren en kammarorgel från 1938.

BÄNK-
INREDNING

Dopställ med lock, av vitmålat trä, med förgyllda lister. — Dopskål av nysilver, invändigt förgylld. På skålens utsida inskr.: LÅTEN BARNEN KOMMA TILL MIG / OCH

DOP-
REDSKAP

FÖRMENEN DEM ICKE TY SÅDANA / HÖRER GUDS RIKE TILL. På skålens undersida inskr: GÅVA AV LÄR. MARIA HAINAU. D 16. Enligt stplr tillverkad av Guldsmedsaktiebolaget.

NATT-
VARDSKÄRL

Nattvardskärl av nysilver. — Kalk, invändigt förgylld, med inskr.: ROMELANDA KAPELL 1920. H 23. — Tillhörande paten med förgylld översida. D 18. — Tillverkade av Guldsmedsaktiebolaget.

Oblatask, rund med fot, invändigt förgylld. Samma inskr. som kalken. H med lock 15, D 13. — Vinkanna, med ett ingraverat kors. Samma inskr. som kalken.

DIVERSE

Bland övriga inventarier märkes: Harmonium, enligt inskr. över klaviaturen tillverkat av I. Estev & Co, Brattleboro, Dt (= Dorset). Placerad i långhusets NÖ del. — Ampel av blått glas och mässing med ljushållare för fyra ljus. Upphängd i koret. Gåva 1936 av Adrian Bengtsson, Normannebo. — Ljusplåtar, 2 st., av driven och punsad mässing, med hållare för två ljus vardera. Gåva 1919 av en broder till kyrkoherde Sellgren. H 40. — Kandelabrar, 4 st., av nysilver, för tre ljus. H 49. — Antependier: — 1. Av rött kläde, med broderat kors och Kristusmonogram i guld. Anskaffat 1919. — 2. Av grönt linne med broderier i guld, silver och silke.

KLOCKA

Ringklocka av malm. Inskr.: NÄR AF MIN RÖST DU KALLAS HIT / ATT HERRANS ORD FÅ HÖRA / BERED DIG MED ALLVARLIGT NIT / ATT RÄTT DIN GUD TJÄNSIGÖRA. / OCH NÄR LEDSA GAD AF MIN SÅNG / DIN VÄN DU BÄR TILL GRAFVEN / BESINNA, ATT OCK DU EN GÅNG / NEDLÄGGER VANDRINGSSTAFVEN. — DENNA KYRKKLOCKA GJUTEN ÅR 1919 / AV K. G. BERGHOLTZ & CO I STOCKHOLM, / SKÄNKTES SAMMA ÅR, DÅ BUA KAPELL BYGGDES. / AF UNGDOMEN I BÄCK OCH NORMANNEBO ROTAR, / SAMT MÅNGA ENSKILDA, DÄRIBLAND / OTTO MATSSON SAMT AXEL OCH BENGT ANDREASSON. / DAV. PS. 84=13 / SV. PSALMB. 323: 3. — H 65.

TILLÄGG OCH RÄTTELSE TILL BOHUSLÄN BAND I

utarbetade av Marian Ullén 1966

BJÖRLANDA KYRKA

Kyrkans spegeltunnvalv av trä dekorerades 1954 med målningar av konstnären Kristian Lundstedt,¹ Göteborg. Takmålningarna skildrar livet från skapelsen till uppståndelsen med utgångspunkt från Augustinus' ord »Du skapade oss till Dig, och oroligt är vårt hjärta tills det finner ro i Dig».

TAKMÅL-
NINGAR

TORSLANDA KYRKA

TRYCKTA KÄLLOR OCH BEARBETNINGAR: K. LINDAL, Torslanda sockens historia, i: Torslanda, En sockenskildring, Lund 1956, s. 151—161. — Tidningsartiklar om Torslandas kyrkas restaurering: Göteborgs-trakten nr 28, 13/7 1956; Göteborgs Posten 18/12 1956.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.SAML.: ATA: Konserveringsrapporter av T. ENGBLAD; foto av interiör och föremål före och efter konserveringen. — BSt: Försl. t. utv. av kyrkogården av A. FORSSÉN 1942; rest. försl. med ritn. av S. ERICSON 1954; div. handl. rör kyrkans rest. 1956.

Torslanda kyrka restaurerades 1956 enligt förslag av arkitekten Sigfrid Ericson. Konservator var konstnären Thorbjörn Engblad. Kyrkan återinvigdes den 21 december 1956.

RESTAURE-
RING 1956

Restaureringens mål var, att så långt möjligt återställa interiör och inredningsföremål i deras äldre skick efter den hårdhanta reparation som kyrkorummet utsattes för 1898.

Restaureringsarbetena omfattade utvidgning av korgolvet, ny golvbeläggning av kalkstensplattor i kor, gångar och vapenhus, kalkning av väggarna, målning av taket, nya fönster i koret, nytt fönster i vapenhusets N vägg, ny sluten bänkinredning, ombyggnad och utvidgning av sakristian samt installering av elektrisk uppvärmning. På samtliga äldre inredningsföremål framtogs och konserverades den äldre färgsättningen från 1600- och 1700-talen.

Det senmedeltida altarskåpet (fig. 346) befriades i möjligaste mån från de tillsatser och den övermålning, som skåpet utsattes för vid restaureringen på 1890-talet. Överstycket, vilket ursprungligen tillhört den av Johan Lilljedahl² år 1786 förfärdigade altarpryd-

ALTARSKÅP

¹ KRISTIAN TURE LUNDSTEDT, f. 1894 i Göteborg, † 1959. Målare, tecknare, grafiker. Har utfört dekorationer i ett flertal kyrkor i Bohuslän, bl. a. i Öckerö nya kyrka. Se Bo I: 1, s. 80—81 samt s. 80 not 2.

² JOHAN (JEAN) LILLJEDAHL, f. 1756, † 1811 i Gbg. Elev till Gustaf III:s dekorationsmålare Lars Bolander i Sthlm. Blev 1785 mästare i Gbg. Liksom sin lärare speciellt intresserad av blomstermålningar. Utfört en rad altartavlor och dekorationer i västsvenska kyrkor bl. a. i Öckerö gamla kyrka (s. 413). Se även H. HEGARDT, Studier i västsvensk kyrklig konst, Gbg 1923 samt S. A. HALLBÄCK, a. a.

Fig. 345. Torslanda kyrka. Interiör mot Ö. Foto 1966.

Kircheninneres nach O.
Interior looking E.

naden, borttogs och ersattes med en strålsol med Gudsöga från samma altarpredell. Den 1898 förfärdigade predellan ersattes med en ny i lämpligare utformning. På såväl skåpet som figurerna framtog den underliggande välbevarade färgsättningen från 1690. Av den ursprungliga, senmedeltida färgen fanns endast några mindre fragment i rött och svart bevarade. På sockeln under mittfiguren — en tronande Gud Fader — framtog texten ANO 1690. Altarskåpets figurer återfick vidare sin ursprungliga placering enligt de bevarade markeringarna. Figurerna är från v. till h.: S. Judas Tadeus, S. Johannes, S. Olof, S. Simon, S. Tomas, S. Paulus, S. Petrus, S. Mattias, S. Matheus, S. Jacobus Major (felaktigt försedd med kors istället för stav), S. Bartholomeus, S. Andreas. Den spira och korsglob, som Gud Fader håller istället för det ursprungliga crucifixet, tillkom sannolikt i samband med 1690 års renovering.

I MEM.BOKEN (påbörjad i början av 1700-talet) beskrivs altarskåpet på följande sätt:

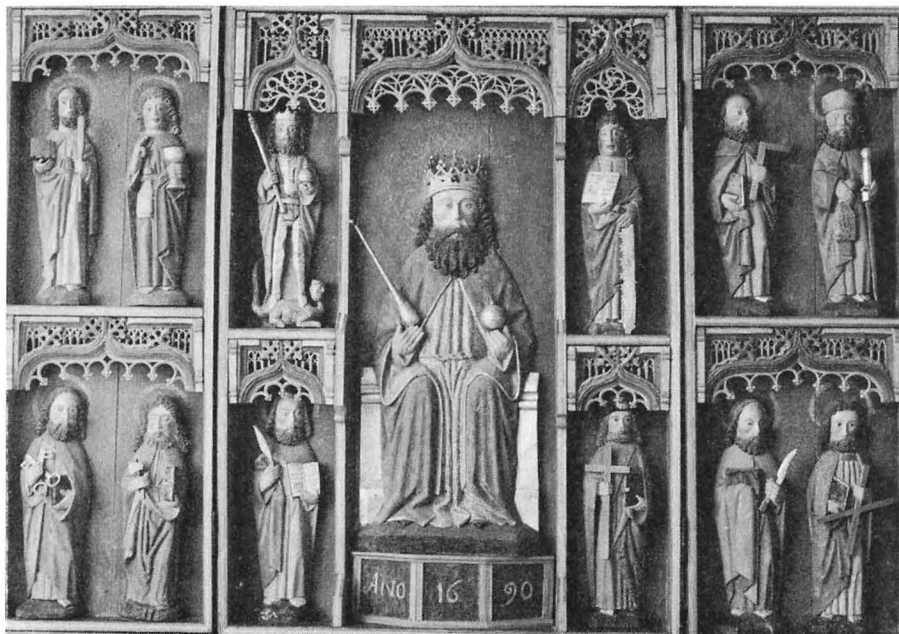

Fig. 346. Altarskåp från 1400-talets slut, ommålat och renoverat 1690. Foto 1966.

Altaraufsatz, Ende des 15. Jh., renoviert 1690.

Triptych from the end of the 15th century, restored 1690.

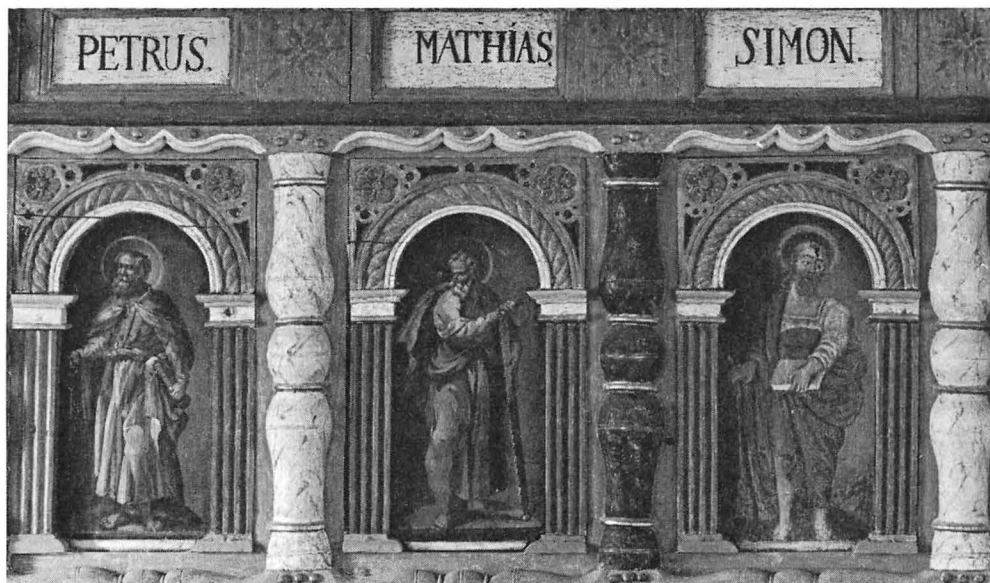

Fig. 347. Detalj av läktarbarriären. Den högra figurmålningen utförd 1672, de båda vänstra utförda 1786 av J. Lilljedahl. Foto 1966.

Detail der Emporenschranke. Die Figurenmalerei rechts von 1672, die beiden Figuren links von J. Lilljedahl, 1786.

Detail of the gallery. The painted figure to the right from 1672, the two to the left made by J. Lilljedahl, 1786.

Fig. 348. Predikstol från 1600-talet, ombyggd 1898. Figurmålningarna utförda 1786 av J. Lilljedahl.
Foto 1966.

Kanzel, 17. Jh., renoviert 1898. Die Figurenmalerei von J. Lilljedahl, 1786.
Pulpit, 17th century, revised 1898. The painted figures by J. Lilljedahl, 1786,

»Altaretafla är af gl. snickarearbete, på hvilken the 12 ap. med sine martyртеckn äro uthugna. Mit uti Salvator Mundi med sit vaxklot och korset ther ofwan uppå i handen. Neder under står Joh: 6: 54 med fulle bokstäfwer utskrifwit, här under åter på vänstra sidan these bokstäfwer: H.L.I.S.K; K.I.D. These senare lära beteckna ofvannemnte kyrkioherdes (*Herr Lars Jonsson Kolleback*, kh i Torslanda 1668(?)—1691) hustrus namn, som het *Karen Jöns Dotter*. På högra sidan o.R.S.K.w och åhretalet 1690.»

Det senmedeltida triumfkrucifixet (fig. 345) befriades likaså från den grova övermålningen. De vid restaureringen framtagna välbevarade färgerna härstammar troligen från 1690. På den basunblåsande domsängelen, vilken nu är placerad i S delen av koret, framtogs den ursprungliga målningen från början av 1700-talet.

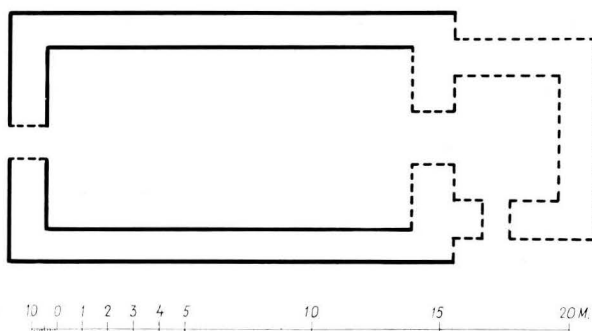
PREDIKSTOL Predikstolen (fig. 348), vilken ursprungligen är tillverkad på 1600-talet, ombyggdes år

TRIUMF-
KRUCIFIX

Fig. 349. Rekonstruktion av den medeltida kyrkans plan efter måttuppgifter i MEM.-BOKEN. Skala 1:300.

Rekonstruktion des mittelalterlichen Grundrisses der Kirche.

Reconstruction of plan of medieval church.

1898. Nya delar från detta år visade sig efter färgens borttagande vara korgens nedre fält och listverk samt ramverket bakom kolonetterna. Från samma tid är även predikstolens murade fot. De nya trädelarna målades enligt den äldre färgsättningen å de ursprungliga delarna. Fyllningarnas figurmålningar, vilka ej varit övermålade, rengjordes. Dessa målningar är av allt att döma utförda 1786 av Johan Lilljedahl, vilken detta år förutom den ovan nämnda altartavlan även målade kyrkans inredning. Under dessa finns äldre målningar, vilka enligt MEM.BOKEN utgöres av de fyra evangelisterna »med sitt under». På ljudtaket framtogs texten RAAB HØGT SPAR ICKE OPLØFT DIN RØST SOM EN BASUNE OC KUNDGIØR MIT FOLCK DERIS OVERTRÆDELSE. ESAIAS LVIII.

Av skranket, vilket är uppbyggt av hopplockade delar av olika ålder, visade sig de nedre speglarna samt en del av ramverket vara nygjorda 1898.

På läktarbarriären (fig. 347) framtogs den ursprungliga målningen från 1672. Fyllningarnas på papper målade framställningar av Kristus och apostlarna, vilka utfördes 1786 av Lilljedahl (jfr Öckerö kyrka), rengjordes och lagades. Figurerna utgöres enligt inskrifterna av från v.: »Thomas, Jacobus Minor, Philippus, Andreas, Jacobus Maior, Johannes, (Kristus), Petrus, Mathias, Simon, Matheus, Bartholomeus, Judas T.» Under dessa figurer finns en äldre framställning från 1672 av Kristus och apostlarna. Målningen av S. Simon, vilken var den enda som utan risk gick att lossa, borttogs och den underliggande äldre figurmålningen framtogs under en vit övermålning. S. Simon placerades å den intilliggande fyllningens dåliga framställning av S. Mathias, vilken sannolikt tillsammans med S. Thomas utförts 1898 (fig. 347). Enligt MEM.BOKEN fanns ursprungligen på pelaren mitt under läktaren bokstäverna H L I S K I D R (?) :KW samt årtalet 1672 (jfr altarpopsatsen ovan).

LÄKTARE

Den medeltida dopfuntscuppan befriades från sin övermålning.³ På kyrkans dopfunt av trä framtogs på cuppan den ursprungliga färgen från 1690 medan foten,

DOPFUNT

³ Dopfuntscuppan har å avbildningen i SvK, Bo I: 1, fig. 52 förväxlats med dopfuntscuppan från Öckerö kyrka fig. 99. Om dopfunten se även S. A. HALBÄCK, Medeltida dopfuntar i Bohuslän, Vänersborg 1961.

vilken sannolikt tillkom vid 1898 års restaurering, avtvättades och ommålades i från cuppan något avvikande färg.

Av övriga inventarier behandlades även stånduret, på vilket den ursprungliga målningen framtofs, samt J. Rodins målning av Susanna i Babylon, vilken rengjordes och och lagades.

VOTIVSKEPP En rekonstruktion av kyrkans votivskepp från början av 1700-talet av vilket endast det svårt skadade skrovet var bevarat, har utförts av Göteborgs Sjöfartsmuseum. Skeppet är placerat framför orgelläktaren.

GLAS-
MÅLNINGAR

1957 insattes i kyrkans korfönster två glasmålningar av konstnären Fritiof Swenson⁴, Göteborg.

Kyrkogården utvidgades 1947—48 med ett 400 kvadratmeter stort område Ö om den dåvarande kyrkogården efter förslag av arkitekten Axel Forssén.

BACKA KYRKA

Inför Backa kyrkas hundraårsjubileum år 1964 utsmyckades det tresidigt avfasade kortaket med en monumentalmålning av konstnären Joël Mila⁵, Göteborg, med motivet »Det stora gästabudet». Samtidigt ommålades kyrkan invändigt. Långhusets trätunnvalv målades i blått medan bänkinredningens och läktarbarriärens färger avstämades mot den nya takmålningen.

ÖCKERÖ GAMLA KYRKA

TRYCKTA KÄLLOR OCH BEARBETNINGAR: H. WIDEEN, Öckerö gamla kyrka (Sv.Fornminnesplatser nr 32), Sthlm 1944. — N. ODENVIK, Öckerö socken. Ur dess historia från forntid till tiden efter första världskriget. Gbg 1957, s. 26—46. — Tidningsartiklar om Öckerö gamla kyrkas restaurering: Göteborgs Morgon Post 20/11 samt 18/12 1944. — Göteborgs Posten 18/12 1944.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: ATA. Konserveringsrapport av S. GUSTAFSSON; foto av exteriör och interiör samt inredning före och efter konserveringen. — BSt: Rest.förslag med ritn. av A. FORSSÉN, 1942; div. handl. rörande kyrkans rest. 1943—44.

RESTAURE-
RING
1943—44

Öckerö gamla kyrka genomgick 1943—44 en omfattande restaurering under ledning av arkitekten Axel Forssén. För konserveringarbetena svarade konservator Sven Gustafsson. Kyrkan återinvigdes den 17 december 1944.

Vid restaureringen utfördes förstärkning av grundmurarna, ytterväggarna reparerades

⁴ FRITIOF SWENSSON, f. 1889. Målare, tecknare. Har bl. a. utfört glasmålningar för Västerås domkyrka 1955—58.

⁵ JOËL MILA (urspr. MATTSSON), f. 1895 i Jönköping. Målare, tecknare. M. har utfört sin viktigaste insats på muralmåleriets område. Har utfört dekorativa uppdrag i ett flertal kyrkor, huvudsakligen i Göteborgs och Skara stift, bl. a. Träslövsläges, Tvååkers, Hunnestads, Närunga och Skallsjö kyrkor.

Fig. 350. Öckerö gamla kyrka från S. I bakgrunden nya kyrkan. Foto 1966.

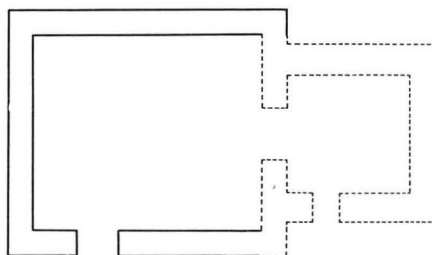
Die alte Kirche von Öckerö von S. Im Hintergrund die neue Kirche.

Öckerö old church from S. In the background the new church.

Fig. 351. Rekonstruktion av den medeltida kyrkans plan efter måttuppgifter i MEM.BOKEN. Skala 1:300.

Rekonstruktion des mittelalterlichen Grundrisses der Kirche.

Reconstruction of the plan of medieval church.

DM10 0 1 2 3 4 5M

och vitputsades, taket belades med nytt tegel. Samtidigt installerades elektriskt ljus och lågtrycksångvärmeledning. Pannrum inreddes under vapenhuset. Bänkinredningen ombyggdes, altaruppsats och predikstol restaurerades och konserverades, äldre målningar framtog på läktarbarriären, takmålningarna samt bänkdörrarnas målningar rengjordes och konserverades.

Takmålningarna, vilka är utförda av Johan Lilljedahl (s. 407 not 2) 1792 då även kyrkans inredning i övrigt målades, rengjordes och konserverades, större sprickor tätades och lösa bräder fastsattes. De skadade partierna av draperimålningarna kompletterades.

TAK-
MÅLNINGAR

Fig. 352. Interiör mot Ö. Foto 1966.
Kircheninneres nach O.
Interior looking E.

Fig. 353. Interiör mot V. Foto 1966.
Kircheninneres nach W.
Interior looking W.

Altaruppsatsen (fig. 354) befriades från senare påmålningar och ursprunglig målning och inskriptioner framtogs och konserverades. Under överstyckets Jehovasol finns fragment av en äldre målning. På överstyckets fris: ANNO 1626 HAWER BRÛNEL OLSEN OC KAREN / OLSDATER LADET GIORT DENNE TAVLLE OC / GIWET HENDE TIL KIRKEN; på understyckets fris: HVO DER ÆDER MIT KIØD OC DRICKER / MIT BLOD HAND ER I MIG OC IEG I HANEM / OC IEG SKAL OPVECKE HANNEM PAA DE / YDERSTE DAG. Mittfältets nattvardsscenen, vilken är ursprunglig, rengjordes och konserverades. De sidostycken i form av bevingade kvinnofigurer, som tillkommit vid en reovering under senare delen av 1800-talet, borttogs liksom överstyckets pinakler och krönparti.

ALTAR-
UPPSATS

De målningslager som avlägsnades utgjordes enligt konservatorns rapport av dels 1800-tals målningen i grågult, vitt och guld med texten SI GUDS LAM samt WI PREDIKA DEN KORSFÄSTE KRISTUS, dels en helt vit utan text och därunder en 1700-talsmålning — sannolikt från 1792 — i ljusare och mörkare grått med marmorering och texten ÄRA VARE GUD I HÖJDEN. LUC. 2—14. samt HVILKEN SOM ÄTER MITT KÖTT OCH DRICKER MITT BLOD HAN HAVER EVINNERLIGT LIV HAN BLIVER I MIG OCH JAG I HONOM. O.M. 6. 54—56. i vit skrift på svart botten.

På altarringen, vilken var målad i vitt med grön marmorering, framtogs det underliggande färglagret från 1792 samt fyllningarnas frukt- och blomstermotiv.

Fig. 354. Altaruppsats från 1626. Nattvardsscenen utförd efter ett träsnitt av A. Dürer. Foto 1966.

Altar, 1626. Das Abendmahl nach einem Holzschnitt von A. Dürer.

Reredos from 1626. The Last Supper painted after a woodcut by A. Dürer.

PREDIKSTOL. Den predikstol, som uppsattes 1906, då den ursprungliga 1600-talspredikstolen flyttades till Öckerö nya kyrka, borttogs och den gamla predikstolen (fig. 355) restaurerades och återfördes. Predikstolskorgens figurframställningar — de fyra evangelisterna samt Paulus och Elias — är utförda på papper sannolikt av Lilljedahl och samtidiga med läkta-barriärens målningar. Under predikstolens figurmålningar finns under ett blått färglager rester av de ursprungliga

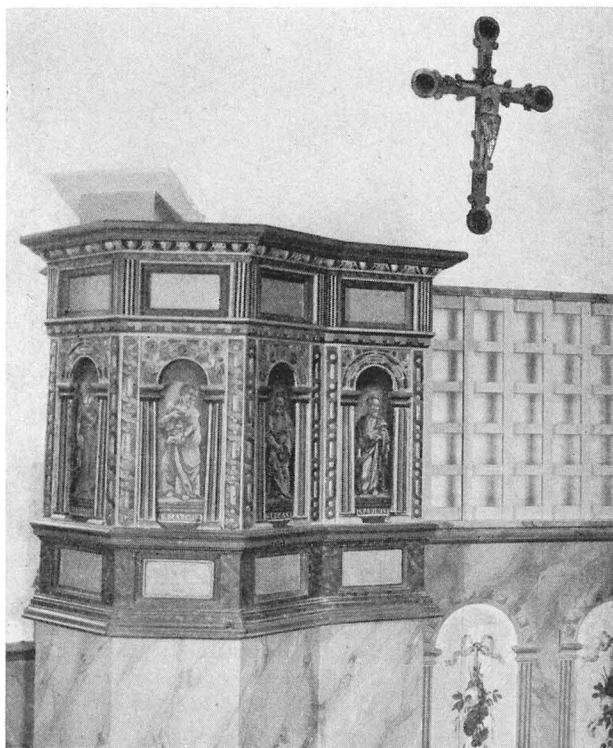

Fig. 355. Predikstol från 1628. Figur-
målningarna sannolikt utförda 1792
av J. Lilljedahl. Foto 1966.

Kanzel, 1628. Die Figurenmalerei von J.
Lilljedahl, 1792.

Pulpit, 1628. The painted figures by J.
Lilljedahl, 1792.

bilderna från 1649. Av äldre texter återstår endast mindre otydbara fragment i vitt under en blå påmålning.

Det tillhörande ljudtaket befriades från motsvarande påmålningar och en senare huvliknande påbyggnad krönt av ett klotkors bortogs. På kantfrisen framtogs texten RAAB I STOÜKE; SPAR ICKE, OPLØFT DIN RØST SOM BASUNEN OC KUNDGIØR MIT FOLCK DENS ØFVERTREDEELSE.

På skranket till predikstolen, vilket består av gamla bänkdelar, konstaterades under fyllningarnas blomstermålningar figurmålningar, vilka dock ej framtogs. På den fyllning som saknade blomstermotiv frilades däremot den underliggande enkelt utförda figuren. Denna fyllning används nu i dörren till predikstolstrappan.

Bänkinredningen, vilken tillkom 1781, moderniserades delvis genom att bänkarna gjordes rymligare och bekvämare. Den ursprungliga utformningen har dock bibehållits och den ursprungliga färgen och dörrspeglarnas blomsterdekor har framtagits och konserverats.

Läktarbröstningen (fig. 353, 356) från 1600-talet befriades från det på 1860-talet utbyggda mittpartiet och fyllningarnas ursprungliga målningar av Kristus och de tolv apostlarna, vilka doldes av på papper utförda apostelfigurer av Lilljedahl, framtogs och konser-

LÄKTARE

Fig. 356. Detalj av läktarbarriärens ursprungliga målningar från 1600-talet efter framtagningen. Sannolikt utförda av samme mästare som målat altaruppsatsen fig. 354.

Detail der Emporenschranke, 17. Jh. Vgl. Abb. 354.

Detail of the gallery, 17th century. Cf. fig. 354.

verades. Figurerna utgörs enligt de målade inskrifterna av från v.: s. MATHEUS, s. JACOB MINOR, s. SIMON, s. JUDAS THADEUS, s. MARCUS (bör enligt attributet vara S. Thomas), s. BARTHOLOMEUS, SALVATOR MUNDI, s. PAULUS (här med spjut istället för svärd), s. PETRUS, s. ANDREAS, s. JACOBUS MAIOR, s. JOHANES EVANGELIST, s. PHILIPPUS. De skickligt utförda figurmålningarna har av stilen att döma utförts av samme mästare som 1626 målade altaruppsatsens nattvardsscen.

Av Lilljedahls svårt skadade figurmålningar från 1792 kunde sju stycken tillvaratagas och uppklistras på masonit. Nu uppsatta i kyrkans V del under läktaren.

INVENTARIER

Av kyrkans inventarier konserverades krucifix, epitafium, fattigbössa med tillhörande texttavla och offerkistan. De begravningsplåtar, som tidigare var nppsatta i långhuset rengjordes och konserverades och är nu uppsatta i vapenhuset.

De två medeltida skulpturer, Maria med barnet samt S. Olof, vilka av församlingen skänktes till GHM 1873 respektive 1866 återlämnades som deposition till kyrkan år 1944 och är nu uppsatta på N respektive S långhusväggen.

VÖTIVSKÉPP

Av de tre i Göteborgs Sjöfartsmuseum förvarade votivskeppen har två återförts till kyrkan nämligen år 1944 det från år 1782 härstammande linjeskeppet samt 1955 kaparfregatten från slutet av 1600-talet, vilken dessförinnan restaurerats.

Den medeltida dopfunten, av vilken endast cuppan är bevarad försågs 1949 med en ny granitsockel.⁶ SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR

1956 uppfördes en ny klockstapel efter ritningar av Axel Forssén. Stapeln har med ledning av ett bevarat fotografi utformats på samma sätt som den 1906 rivna klockstapeln.

⁶ Dopfuntscuppan har å avbildningen i SvK, Bo I: 1, fig. 99 förväxlat med dopfuntscuppan från Torslanda kyrka fig. 52. Om dopfunten se även S. A. HALLBÄCK, Medeltida dopfuntar i Bohuslän, Vänersborg 1961.

RÄTTELSE TILL BOHUSLÄN BAND I

Raderna räknas uppifrån där ej annat angives. Vid beräkning av radnummer nedifrån medräknas ej noterna.

- S. 18 rad 16 står: Thorbillus. Detta är en äldre feltolkning av namnet som *skall vara* Thorkillus (Torkel). SÄVE
Se S.A. Hallbäck, Medeltida dopfuntar i Bohuslän, Vänersborg 1961, s. 43 ff.
- S. 19, fig. 15, i bildtexten står: Thorbillus, *skall vara*: Thorkillus. (Jfr ovan).
- S. 28, fig. 24, i bildtexten samt S. 30, rad 3 nedifrån står: (målningarna) troligen från mitten eller senare hälften av 1200-t. — Målningarna måste sannolikt dateras till 1400-talet. Jfr. de liknande målningarna i Torslanda fig. 44. BJÖRLANDA
- S. 33, fig. 27, i bildtexten står: altarskåp från 1500-t., *skall vara*: altarskåp från omkr. 1500.
- S. 35, rad 1 samt rad 14 nedifrån står: Thorbillus, *skall vara*: Thorkillus. (Jfr. ovan).
- S. 37, fig. 31, i bildtexten står: Thorbillus, *skall vara*: Thorkillus. (Jfr. ovan).
- S. 56, rad 1 står: Thorbillus, *skall vara*: Thorkillus. (Jfr. ovan). TORSLANDA
- S. 56, fig. 51, i bildtexten står: Dopfunt av trä. 1690. — Endast cuppan är dock tillverkad 1690, foten härrör från slutet av 1800-talet, sannolikt från restaureringen 1898. Jfr. s. 411.
- S. 57, fig. 52, i bildtexten står: Thorbillus, *skall vara*: Thorkillus. (Jfr. ovan). Bilden är här förväxlad med bilden fig. 99.
- S. 85, rad 4 står: En portal i långhusets v. gavel har trol. funnits i någon form även i det medeltida tillståndet. — En igenmurad medeltida portal finns i SV-delen av långhuset. Se fig. 351. ÖCKERÖ
- S. 86, fig. 86 samt S. 87, fig. 87, i bildtexterna står: J. Liljedahl, *skall vara*: J. Lilljedahl.
- S. 88, rad 18 står: talarskåp, *skall vara*: altarskåp.
- S. 92, rad 15 står: Johan Liljedahl, *skall vara*: Johan Lilljedahl.
- S. 92, rad 4 nedifrån står: Thorbillus, *skall vara*: Thorkillus (Jfr. ovan).
- S. 93, fig. 94, i bildtexten står: Fattigstock av ek, *skall vara*: Krönparti med texttavla till fattigstock.
- S. 96, fig. 99, i bildtexten står: Thorbillus, *skall vara*: Thorkillus. (Jfr. ovan.) Bilden är här förväxlad med bilden fig. 52.
- S. 92, rad 4 nedifrån står: Thorbillus, *skall vara*: Thorkillus. (Jfr. ovan). HARESTAD
- S. 136, rad 3 står: Nürnbergerarbete, *skall vara*: sydtyskt arbete.
- S. 138, rad 3 står: trambulerstil, *skall vara*: trambulerstick.
- S. 141, rad 5 nedifrån står: konservator A. Hellström, *skall vara*: konservator O. Hellström.
- S. 178, not 1 står: David Kielbaum, *skall vara*: Daniel Kjellbom (Kielbaum). TORSBY
- S. 291, fig. 186, i bildtexten står: troligen nürnbergerarbete, *skall vara*: troligen sydtyskt arbete.
- S. 204, rad 10 står: nürnbergerarbete, *skall vara*: sydtyskt.
- S. 252, not 3 står: Simon Theodor Ahrenberg, *skall vara*: Sven Simon Thoresson Ahrenberg. Ytterligare uppgifter om Ahrenberg se s. 328, not 2. LYCKE
- S. 257, fig. 232, i bildtexten står: Tyskt (Nürnberg-) arbete, *skall vara*: Sydtyskt arbete.
- S. 256, rad 1 nedifrån står: tyskt (Nürnberg) arbete, *skall vara*: sydtyskt arbete.

REGISTER TILL BOHUSLÄN BAND I

utarbetade av

KERSTIN HOLM, HILDA KAURI och MARIAN ULLÉN

ORTREGISTER

Kursiverade siffror hänvisa till huvudbeskrivningen av en kyrka

- Arnebo**, Kareby sn 325
Askeröarna (Askröy hoeröy), Norums sn (St. Askerön); Valla sn (Lilla Askerön) 147
Askum, kyrkan IX, XV
- Backa**,
kyrkan IX, XV, 63—73, 413
sn 4, 24, 295
Bergum (Vg), kyrkan 301
Björlanda,
kyrkan XII, XV, 17, 23—42, 54, 56, 70, 341, 342, 408
skatte- och kronohemman 24
sn 4, 24, 44
Bohus fästning, Kungälv 74, 270, 271, 288, 325
Bokenäs, kyrkan XI, XIV, 313
Bollstad, Kareby sn 325
Bottna, kyrkan IX
Bovallstrand, Tossene sn, kapellet XI, 80
Brastad, kyrkan XI, XV, XVI, 14
Brismene (Vg), kyrkan 388
Bro, kyrkan XII, XIV
Bro (Go), kyrkan 56
Burön, Öckerö sn 77
Bärfendal, kyrkan XIV, XV
Bäve, kyrkan IX
Bö, Norge, kyrkan 126
- Djurhult**, Forshälla sn, kapellet XI
Dragsmark,
kyrkan XIII, XIV, XV
klostret XVI
- Ellestorp**, Ytterby sn 271
- Fagerhult**, Naverstads sn, kapellet XI
Fiskebäckskil, Skaftö sn, kyrkan XIII
Fjällbacka, Kville sn, kapellet XI
Flatö, Morlanda sn, kapellet XI
- Forshälla**, kyrkan IX
Foss, kyrkan XII, 80
- Gamla Lödöse** (Vg), klockgjutareverkstad 262
Glemmen, Östfold, Norge, kyrkan 286
Gloshed, Torsby sn 147
Grebbestad, kyrkan XI
Grimsrud, Björlanda sn 24
Grinneröd, kyrkan IX, XIV, 346
Grokareby, Kareby sn 325
Grund Sund, kyrkan XIII
Guddeby, Ytterby sn 271
Guddebjälm, Ytterby sn 271, 295
Gullholmen, kapellet XIII
Gusum, bruk (Ög) 260
Guuderslev, Danmark, kyrkan 282
- Göteborg**,
Domkyrkan 291
Engelska församlingens kyrka *251, 252
Eriksbergs Mek. Verkstad 142
Götaverken 320
Göteborgs Mek. Verkstad 216
Hagens kapell 403
Johannesbergs kyrka 124
Masthuggskyrkan 124
Tyska kyrkan 256
Västra Frölunda, kyrkan 346
- Hajom** (Vg), kyrkan 388
Halla (Go), kyrkan 357
Hamburgsund, Kville sn, kapellet XI, 62
Hammar (Nä), kyrkan 56
Harestad,
gamla kyrkan XVI, 110—118, 169, 176, 226, 261, 387
nya kyrkan IX, 103—110, 119—144, 308, 350
sn 104, 146, 147, 233

- Havstenssund, Tanums sn, kapellet XI
 Hede, kyrkan X, XV
 Hede gård, Romelanda sn 367
 Herrestad, kyrkan IX
 Hillebol (Hilebord), Ytterby sn 271
 Hilleshøj, Norge, kyrkan 126
 Hindås (Vg, Björketorps sn), kapellet 403
 Hising, prästgäll 4, 24
 Hjärtum, kyrkan IX, XII, XV, 313
 Hogdal, kyrkan IX, XV
 Honeröd, Romelanda sn 367
 Hull, England, Sjömanskyrkan 80
 Hultafors (Vg, Bollebygds sn) 403
 Hunnebostrand, Tossene sn, kapellet XI
 Hunnestad (Ha), kyrkan 413
 Husaby (Vg), kyrkan 166, 167
 Häby, kyrkan XII
 Hålda,
 kyrkan XII, XV, 138, 273
 sn 295
 Härnösand, domkyrkan 132
 Hyssna (Vg), kyrkan 388
 Högen, Björlanda (?) sn, frälsehemman 24
 Högås, kyrkan IX
 Höjer, Kareby sn 325
 Hökhälla säteri, Backa sn 69
 Hölen, Ytterby sn 271
 Hönö, Öckerö sn 77
 kyrkan XI, 80, 99—100
- I**sfahan (Ispahan, Ispuhan), stad i Persien 56
- J**örlanda,
 gamla kyrkan 166, 333
 nya kyrkan XII, XV, 138
- K**areby (Kallabyar, Karlaby)
 kyrkan XII, XVI, 29, 135, 273, 324—364, 373,
 374
 sn 295, 325
 Kareby Övergård 325
 Karlskrona, Amiralitetskyrkan 87
 Kastellegården, Ytterby sn 270, 271
 Kastleklostret, Ytterby sn 271
 Klädesholmen, Stenkyrka sn, kapellet XIII
 Klövedal, kyrkan IX, 29, 107, 341
 Konghäll (Konghälla) se Kungälv
 Korseberget (Krossaberg), Harestads sn 104, 105
- Koster, Tjärnö sn, kyrkan XII
 Kristiania, domkyrkan se Oslo
 Kroken, Romelanda sn 390
 Krokstad, kyrkan IX
 Krokstrand, Skee sn, kapellet XII
 Kungshamn, kyrkan X
 Kungälv (Konghäll, Konghälla) 74, 105
 kyrkan XIII, XIV, 150, 281, 346
 Kuröd, Ytterby sn 271
 Kville, kyrkan IX
 Kvistlångby, Björlanda sn 43
 Kyrkeby, Säve sn 4
 Källered (Vg), kyrkan 192, 346
 Käringön, kapellet XIII, 38
 Kärra, Säve sn, kapellet XII, 61—62
- L**ane-Ryr, kyrkan IX
 Lerum (Vg), kyrkan 313
 Linköping, domkyrkan 167
 Lisbjerg, Danmark, kyrkan XVI
 Ljung,
 nya kyrkan X, 346
 ödekyrkan XIII, XIV, 50
 Lommelanda, kyrkan XI, XV
 Lycke,
 gamla kyrkan 222, 223—231
 nya kyrkan IX, 221—222, 232—267, 328
 sn 146, 147, 222, 236
 Lur, kyrkan IX, XV
 Lyse,
 nya kyrkan XI
 ödekyrkan IX
 Lysegården, Romelanda sn 367
 Lysekil, kyrkan XI, 256
 Långelanda, kyrkan IX
 Lödestorp, Kareby sn 325
- M**almön, Askums sn, kyrkan XIII
 Malsta (Up), kyrkan 252
 Marieberg, Ytterby sn 271, 317
 Marstrand,
 klostret XVI
 kyrkan (Franciskaner-) IX, XIV
 Mo, kyrkan XIII, XV
 Mollösund, kyrkan X
 Morlanda, kyrkan XIII, XV, 38
 Munkedal, Foss sn, kapellet XII, 80

- Munsö (Up), kyrkan 357
Myckleby, kyrkan IX
- Naverstad, kyrkan XIV
Nereby Östra gård, Harestads sn 112
Njurunda (Me), kyrkan 242
Njutånger (Hs), kyrkan 18
Nolered, Torslanda sn 44
Norum, kyrkan IX, 135, 350
Nycklaborgs fäste, Ragnhildsholmen, Ytterby sn 105
Nårunga (Vg), kyrkan 413
Näs (Vg), kyrkan 388
Näsiinge, kyrkan IX
Nödinge (Vg), kyrkan 10, 291
Nösund, Tegneby sn, kapellet XI, XII, 61, 62
- Okome (Ha), kyrkan XV
Ore (Dr), kyrkan 132
Ormo, Ytterby sn 271, 276
Oslo (Kristiania), domkyrkan 270
- Partille (Vg), kyrkan 346
- Ranrike (= Bohuslän) VIII
Raus (Sk), kyrkan 107
Resteröd, kyrkan XIV, XVI, 135, 350
Resö, Lurs sn, kapellet XII
Rogstorp, gård, Kareby sn 325
Rokke, Østfold, Norge, kyrkan 286
Rolfstorp (Ha), kyrkan XV, 18
Rollsbo övergård, Ytterby sn 271, 276
Romelanda (Rimlanda, Rymmeland, Remeland)
kyrkan XIII, XV, 29, 273, 325, 328, 341, 342, 366—401
kapellet X, 371, 402—406
sn 325, 367
Romelanda gård, Romelanda sn 367
Roskilde, domkyrkan 167
Råda (Vg), kyrkan 291
Rådmansö (Up), kyrkan 54
Rödbo,
gamla kyrkan 74—75
gravkapellet 74, *75
sn 4
Rödernes, Østfold, Norge, kyrkan 286
Rönnäng (Stenkyrka sn), kyrkan XIII
Röra, kyrkan IX, XVI
- Sanne, kyrkan IX, XV
Sheffield, England 209
Shiraz (Schiraz), stad, Persien 56
Skallsjö (Vg), kyrkan 413
Skee, kyrkan XIV, XV
Skene (Vg), kapellet 403
Skredsvik, kyrkan IX, XV
Skultuna bruk (Vs) 93, 317, 392
Skårby, gård, Kareby sn 325
Skärhamn, Stenkyrka sn, kapellet XII
Solberga, kyrkan XIII, XV, 273, 342
Solbräcke gård, Kareby sn 325
Spekeröd, kyrkan XIII
Stala, kyrkan IX, XV, 346, 361
Stenkyrka, kyrkan IX, XVI
Stenungsund, Norums sn, kyrkan XII
Stinneröd, gård, Romelanda sn 367
Stockholm,
Libraria 214, 359
Telegrafverkets hus 132
Stora Lundby (Vg), kyrkan 291
Storegården, f.d. gymnasiehemmanet, Björlanda sn 24
Stralsund, Tyskland 57, 361
Strömstad, kyrkan IX
Svalöv (Sk), kyrkan XVI
Svarteborg, kyrkan XIII, XV
Svenneby,
gamla kyrkan XIV
nya kyrkan XI, XV
Synneröd, gård, Ytterby sn 271
Säve,
kyrkan XIII, XV, 3—22, 35, 69, 92, 380
sn 4, 24, 44, 63, 295
Sävedalen (Vg), kyrkan 244
Sörgård, kronogård, Öckerö sn 77, 80
- Tabago, (Små Antillerna) Sydamerika 228
Tanum, kyrkan IX, X
Tega, gård, Ytterby sn 271
Tegneby, kyrkan XI, XIV, XV
Tjärby (Ha), kyrkan XVI
Tjärnö, kyrkan IX, XV
Tofta, gård, Lycke sn 222
Torp,
kyrkan IX, 291
prästabordet 24

- Torsby,
gamla kyrkan XVI, 116, 147, 154—182, 226, 333
nya kyrkan IX, XIV, 145—220, 261, 279, 346
sn 146, 147, 233, 242
- Torslanda,
byn 44, 46
kyrkan XIII, XIV, 40, 43—60, 70, 80, 81, 294, 408—413, 419
sn 4, 77
- Tossene, kyrkan X, XV, 383
- Tosterup (Sk), kyrkan 295
gård 295
- Trankärr, gård, Ytterby sn 271, 317
- Träsklövsåge (Ha), kyrkan 413
- Tunge, gård, Ytterby sn 271
- Tuve sn (Vg) 63
- Tvååker (Ha), kyrkan 413
- Tyfteröd, gård, Romelanda sn 367
- Ucklum, kyrkan X, XV
- Uddevalla, kyrkan X, 291
- Valla, kyrkan X, XVI, 14, 29, 341
- Varberg, fästningen 288
- Vedbacka, gästgivaregård (försvunnen), Rödbo
sn 74
- Vegstorp, Kareby sn 325
- Vena, Ytterby sn 271
- Västerlanda, kyrkan X, XIII, XV, 29
- Västerås, domkyrkan 413
- Västra Frölunda, kyrkan se Göteborg
- Västra Röd, Torsby sn 147
- Ytterby,
gamla kyrkan XIII, 272—301, 308, 373
nya kyrkan X, 269—323
sn 270, 271
- Åh, Resteröds sn, kapellet XII
- Älvsborg, gamla fästningen (Göteborg) 288
- Älvsyssel (Bo) 146
- Öckerö, kyrkorna 76—98
gamla kyrkan XIII, XIV, 57, 81—93, 294, 383, 408, 412, 413—420
nya kyrkan IX, XI, 80—81, 408, 416
sn 24, 88, 96
- Ödsmål, kyrkan X
- Örberga (Ög), kyrkan 166, 167
- Östfold, Norge 166
- Östra Frölunda (Vg) kyrkan 262
- Öxnäs, Säve sn 44, 63

SAKREGISTER

Siffror med * beteckna avbildning

- Abraham, offer 168, *356, 357
Absid VIII, XIV, XVI, 242
Adam och Eva 389
Allegoriska kvinnofigurer 32
Aln (sockenaln) 38, 359, 397
Altarbord 190, 191, 288
Altarbrun 260, 317
Altarduk 20, 36, 96, 118, 178, *296, *297, 298
Altare XII, 14, 50, 64, 86, 112, *125, 168, 244, 245, 248, 288, 309, 342, 380
Altarkors 87, *88, 125, *127
Altarpredikstol 185, 235, 242, 248
Altarprydnad 31, 64, 230, *246, 247, 309, 310, 383
Altarring 14, 31, 50, 87, 127, 173, 191, 249, 291, 310, 346, 383, 416
Altarskiva 288, 289, 342
Altarskåp XVI, *31, 32, *33, 50, *53, *90, 112, 114—116, 126, 408, *410
Altartavla 62, 64, *69, 127, 141, 168, 169, *246, 249
Altaruppsats XIII, *13, 14, *15, 64, 66, 67, 87, 99, 116, 168, *169, 190, *193, 234, 245, 249, 289, 291, 293, 309, 342, *343, 346, 380, *381, 383, 384, 404, 414, *417
Ampel 406
Andreas, aposteln *53, 409
Antemensale XVI, 230, 231
Antependium 118, 210, 260, *261, 299, 317, 354, 393, 406
Apostlar (se även Kristus och apostlarna samt resp. namn) 16, 18, *31, 32, 176, 294, 348, 349, 409, 412, 418
Aron 14, 130, 168, *169, 383

Barmhärtigheten (Miserecordia) 342
S. Bartholomeus, aposteln 409
Begravningsplåtar 116, 180, 212, *213, 214, *215, *396, 419
Begravningsvapen *394, 395
Benhus (benkistor) 156, 166

Bibel se Böcker
S. Birgitta *170, 172
Biskopsstol 181
Bogårdsmur 46, 80, 99, 107, 148, 223, 233, 272, 303, 326, 368
Bomärke 81, *137, 138
Brakteat 178, 263
Brudbänk 359, 397
Brudkammare 244, 251
Brudkrona 138, *207, 316, 354, 392
Brudpäll 298
Brudstol 16, 34, 54, 69, 91, *93, 118, 181, 230, 231, 301
Bårhus 7, 80, 153, 303, 328
Bänkinredning 16, 34, 64, *92, 116, *126, 130, 176, 192, 230, 244, 250, 294, 312, 320, 348, 386, 405, 418
Bänkstake se Ljusredskap
Böcker 180, 214, 230
biblar 130, 214, 319
Lüneburgsbibeln 10, 11, 14

S. Calixtus 166
Centralkyrka IX

Det stora gästabudet 413
Domsängel, basunblåsande se Ånglar
Dopbäcken se Dopfat
Dopfat 18, 40, 56, *58, 70, 92, 116, 133, *135, *136, 176, *201, *202, 204, 230, 256, *257, 313, *314, 350, *352, *389
Dopfund XV, XVI, *5, 17, *25, 30, 35, *37, 56, *57, *66, 69, *70, 92, *96, 111, 116, *133, *136, 176, 197—199, *200, 201, 203, 230, *252, *253, *254, *255, 256, *312, *313, 349—*351, 412
Dopfuntslock 230, 256
Dopfuntskrank *347, 348, 350, 389
Dopredskap se Dopfat, Dopfund, Dopfuntscuppa, Dopfuntslock, Dopskål, Dopställ

- Dopskrud 36
 Dopskål 18, 19, 36, 257, 313, 405
 Dopställ 405
 Draperimålning 30, 234, 248, 249, 291, 343, 414
 Drottningen av Saba 66
 Duva (se även Helige Andes duva) 248, 249, 293, 311
 Dörr 112, *113, 114, 226, 228, 229, *231
 Dörrlås 65, *73
 Dörring 226
 Dörröppning 119, 162, 165, 184, 242
- Edens lustgård 198
 Elias, profeten 9, *10, 416
 Enhörning 313
 Epitafium 38, *39, 96, 180
 Esau *357
 Evangelister (se även resp. namn) 31, 52, 69, 100, 114, 116, 191, *195, 293, 383, *385, 386, 404, 412, 416
 Evangelistsymboler 151, 299
- Fabeldjur 349
 Fackla, brinnande 248
 Fattigbössa se Fattigstock
 Fattigstock *38, 40, 57, *93, 97, 118, 346, 359, 397
 Flöjel (se även Vind-) 162, 331, 403
 Fortuna 151
 Frälsaren se Kristus
 Fönster VIII, XII, 7, 12, 28, 47, 50, 81, 110, 111, 112, 119, 156, 162, 183, 228, 234, 242, 279, 284, *285, 303, 331, 371, 373
- Gapstock se Straffstock
 Gavelgravvård 273, *275, 327
 Glasmålning *9, 64, 80, 81, 97, *281, 282, 304, 413
 Golv XII, 8, 28, 47, 161, 184, 244, 282, 286, 304, 331, 371
 Gravhäll 148, 150, 151, *152, *153, 180, 224, 273, 288, 299, 369
 Gravkapell 75
 Gravkor 225, 228
 Gravkrypta 178
 Gravmonument XVI, 279, *280, *318, 319, 368, *369, 374
 Gravsten 96, 107, *108, *109, 153, 164, 275, 276, 327
- Gravtumba *150, 276, 328, 369
 Grind *148, 149, *223, 327
 Gud Fader 11, 50, *53, 408
 Guds-öga 51, 248, 249, 393, 408
- S. Halvard 270, 271, 279
 Helige Andes duva 11
 Helvetet 32, 82, *85, *341, 378
 Hjärta, brinnande 130, 311
 Hoppet (Esperantia) 38, 66, *71, 130, *252, 255, 260, 311, 384
 Håv (kollekt-) 36, 56, 96, 118, 180, 299, 356
- Ingång XII, 12, 28, 64, 81, 111, 119, 121, *148, 158, 183, 184, 226, 234, *236, 279, 286, 303, 331, 371
 Innertak 28, 30, 48, 64, 80, 99, 111, 120, 162, 184, 188, 226, 284, 286, 304, 331, 333, 373
 Isak 9, *357
- Jakob d ä, aposteln 32, 409
 Jakob (patriarken) 11, 16, 168, *357, 358
 Jehovahsol 30, 212, 281, 317, 414
 Jerusalem (den heliga staden) 190
 Johannes Döparen 32, *33, *169, *170, 378
 S. Johannes, aposteln 16, 32, 126, 127, *128, 290, 309, 380, 409
 evangelisten 14, 31, 32, 52, 70, 293, 347
 Jona, profeten 9
 S. Judas Thaddeus, aposteln 347, 409
- Kalk (se även Sockenbudstyg) 19, 36, 56, 70, 93, 117, 125, *137, 138, 176, 178, *203, 204, 230, 231, 257, *258, 295, 314, *315, 350, *353, 389, *390, 406
 Kalkduk se Kalkkläde
 Kalkkläde (-duk) 20, 37, 141, 178, 180, 212, 299, 318, 393
 Kalkmålningar *28, 30, 49, 50, 81, 403
 Kalvariegrupp 309
 Kandelaber se Ljusredskap
 Kardinaldygderna 255
 Katekismustavla 114, 171, 346
 Kerub 66, 198
 Kista 38, 97, 118, 142, 181, 261, 301, 359
 Klocka (ring-) 20, 38, 57, 65, 70, 96, 118, 142, *181, 182, 216, 230, 231, 261, *262, *263, 264, 301, 320, *360, *361, *398, 406

- Klockarbänk 16, 54, 91, 116
 Klockgjutarmärke 262, *264
 Klockhus 107, 273, 327
 Klockstapel 7, 24, 28, 47, 64, 65, 80, 107, 149, 150, 224, 273, 327, 334, 419
 Klocktorn 82, 224, 228
 Kloster
 franciskaner XIV, XVI
 premonstratenser XIV, XVI
 Kollektredskap
 bössa 261, 359
 håv se Håv
 skål 57, 141, 261
 tavla 57
 Korbänk 65, 195, *197
 Kormatta se Matta
 Korskrank 386
 Korstol 16
 Kristus (se även Krucifix och Triumfkrucifix) 16, 18, 70, 99, 142, 176, 301
 döpes 18, 100, 201, *347, 348, 350
 födelsen 9, 50, 66
 förklaringen 281, 341
 Getsemane 9, 168, 294, 360, *361
 gravläggningen 11, 290, 319
 himmelsfärden 11, 100
 i dödsriket *198, 201
 i templet 64
 Judaskyssen 294
 konungarnas tillbedjan 64, 66
 korsfästelsen 290, 380
 med korsfana 31, 191, *289, 290, 291, 341, 380
 med världsklot 19, 195, *197, 293
 monogram 140, 182, 212, 260
 nattvarden 14, *15, 31, 62, 87, 100, 168, 290, 291, 380, 416, *417
 och apostlarna 18, 34, 54, 92, 116, 294, 348, 412, 418
 och evangelisterna 100
 pinoredskap 290, 310
 på Golgata 9, 31, 50, *51, *69
 på korset 64, 66, 201
 som den gode herden *9
 stamträd *296, *297, 298
 svepningen 114
 uppståndelsen 11, 14, 31, 64, *200, 201, 380
 välsignande barnen 64
 yttersta domen 32, *33
 Krucifix (se även Triumfkrucifix) 66, 97, 178, *179, 191, 290, 291, 292, 309, *382, 383
 Kungatal 57
 Kyrkogård IX, *3, *4, 24, 46, 64, *66, 74, 77, 106, 107, 148, *149, 223, 224, *225, 232, *233, 272, 273, 303, 326, 368, 413
 Kyrkogårdsingång *148, *223, 326
 Kyrkogårdsmur se Bogårdsmur
 Kyrkotagningspall 359
 Kyrkstall 153, 233
 Kyrkstöt 20, 97, 301, 330
 Kyrkvaktarrock 20, 57, 180, 299
 Kyrkvaktarstav se Kyrkstöt
 Kyskheten (Castitas) 342
 Kärleken (Caritas) 38, *252, 255, 311, 384
 Lagen och evangeliet *398
 Lagens tavlor 116, 130, 138, 311
 Lamm 260, 316
 med korsfana 66, 204, 248, 319, 358
 Lanternin VIII, IX, X, 119, 234, 279, 331, 371
 S. Laurentius 261, *263
 Lazarus
 och den rike mannen 341
 uppväckande 40, 127, 141
 Lie (och timglas) 130, (och sädeskärve) 262
 Likbår 20, 142, 360
 Likkistbeslag 178
 Livsträd 198, 212, 349
 Ljudglugg 162
 S. Lukas, evangelisten 14, 31, 32, 52, 293, 347
 Ljusredskap
 bänkstake 56
 kandelaber 140, 209, *259, 260, 354, 393
 ljusarm 209
 ljuskrona 36, 56, 70, 93, 138, 178, 207, *209, 230, 231, 259, 295, 297, 316, 354, 392
 ljusplåt 354, 392, 406
 ljusstake 36, 56, 70, 93, 118, 139, *140, 178, *208, 209, 230, 231, 260, 297, 316, 354, *355, *392, *393
 Lyra (emblem) 133
 Lås 81, 226, 301
 Läktare XIII, 16, 34, 35, 54, 69, 92, 116, 121, 176, 196, 197, 242, 244, 250, 251, 293, 294, 312, 337, 341, 348, 387, 405, *410, 412, 418, *419

- Maria** 32, *33, 51, 290, 291, 309, 325, 380
 bebådelsen *135, 398
 med barnet 88, *90, 116, 261, *263, 419
 som himladrottning 360, *361
Maria Magdalena 114, 126, 127, *128
S. Markus, evangelisten 14, 31, 32, 52, 293, 347
Matta 141, 212, 260, 319, 356, 395
S. Matteus, evangelisten 14, 31, 32, 52, *53, 293, 347, 409
S. Mattias, aposteln 347, 409
S. Mikael, ärkeängeln
 som själavägare 70, 71
Moses 11, 70, *117, 169, 341, 378, 379
Muralmålning se Kalkmålningar
Måttligheten (Temperantia) *254, 255
Mässhake 20, 36, 96, 118, 140, *141, 178, *179, *212, *211, 212, 230, 260, 292, 299, 317, 355, 356, 395
Mässkjorta 178, 230
Mästarstämpel (bomärke på kalk) 137, 138
- Nattvarden** se Kristus
Nattvardskärl se Kalk, Patén, Oblatask, Sockenbudstyg, Vinkanna
Nummertavla 16, 133, 168, 176, 196, 197, 254, *294, 295, 312, 349, 387
Nådstolen 50
- Oblatask** 20, 36, 56, 70, 117, 138, 176, 178, 205, 206, 258, 316, 352, 390, 406
Oblatsked 56, 93
Offersten (med älvkvarnar) 80
Oljemålning (se även Altartavla) 15, 16, *17, 51, *59, 214, *216, 319, *356, 357, 412
S. Olof 4, *53, 88, *90, 114, *115, 166, 270, 271, 287, 408, 419
 källa 4
Orgel 17, 35, 54, 65, 69, 92, 131, *132, 196, *250, *251, 254, 312, 349, 387, 405
- Paradiset** 32
 utdrivandet ur 198, *200
Patén 19, 36, 56, 117, 138, 176, 178, *204, 205, 206, 230, 231, *258, 259, 315, 351, 390, 406
S. Paulus, aposteln 32, 151, 349, 409, 416
Pelikan (offervilja) 151
S. Petrus, aposteln 9, 16, 32, 70, 151
Pietà 114, 126, *127, *129
- Piscina** 17, 30, 35, *37
Pliktvall (skampall) 20, 97, 118, 181, 231, 397
Popültorer (= läktare), polpütet, populturet 31, 35, 54, 176, 230
Portal (se även Ingång) VIII, 85, 156, *164, 284, *285, 332
Porträtt *151, 214, 300, 358
Predikstol XVI, 16, 31, 32, *35, 51, *52, 64, 69, 88, *91, 100, 116, 130, *131, 174, 189, 191, 192, *194, *195, *196, 230, 244, *249, 260, 291, *292, 293, 294, 311, *344, 346, 383, *385, 386, 404, *411, 416, *418
Predikstolskläde 260, 356, 394
Prestaver 214, 356
Profeter (se även resp. namn) 16, 116, 176
Protestantismens seger över katolicismen (oljemålning) 15, *17
Prästbänk 69, 116, *344, 347, 387
Prästkappa 178
Präststol 54
- Religjömna** 288
Runinskrift 135, 349, *350
Rättvisan (Justitia) *255, 343, 384
Rökelsekar 36, *41, 174
- Sakristia VIII**, 8, 28, 99, 121, 125, 183, 184, 233, 242, 244, 347, 387
Salome 360
Salomo 66
Silsked 138, 178, 206
S. Simeon, aposteln 409
Simsons strid med lejonet 204
Skalle, trollet 88
Skampall se Pliktvall
Sked 352, 391
Skriftestol 16, 91, 181, 359, 397
Skåp 181, 214, *217, 293, 320
Skära och sädeskärve (emblem) 130
Sockenbudstyg 20, 36, 93, 117, 138, *139, 178, *204, 206, 231, *258, 259, 295, 316, 353, 391
Soffa 319
Solvisare 39, 97
Spira IX, X, XI, 155, 331, 403
Stavkyrka XIV, XVI, 86, 92
Stensulptur (reliefsten) 279, *280
Stiglucka 6, 24, 46, 64, 80, 107, 148, 223, 224, 272, 326, 327, 368, *369

- Stol (se även Biskops- Brud- Klockare- Präst- och Skriftestol) 34, *36, 261, 319
- Stola 141
- Straffstock 20, 57, 97, 118, 181, 231, 360, 397
- Ståndaktigheten (Perseverantia) *253, 255
- Ståndur 20, 38, 57, 70, 97, 141, 216, 261, 320, 397, 412
- Susanna i Babylon 412
- Syndafallet 9, 70, 198, 340
- Tak se Innertak och Yttertak
- Takhuv 234
- Takmålning XII, XIII, *10, *11, 12, *29, 30, 48, 66, 82, *84, *85, *86, *87, 281, *282, 286, 308, 342, *377, *378, *379, 408, 413, 414
- Tennflaska 117
- Timglas 16, 34, 54, 116, 130, 176, 294, 347, 386
- S. Tomas, aposteln *53, 408
- Torn VIII, IX, X, XI, XII, XIV, 8, 64, 99, 110, 119, 155, 156, *159, *160, 132, *164, *165, 167, 183, 184, 185, 188, 225, 228, 233, 242, 277, 279, 286, 329, 331, 333, 370, 374, 403
- Tornhuv X, 8, 80, 162, 228, 242, 331, 403
- Tourell 156, 161, 162, *163, *165, 166, 167
- Trapporn se Tourell
- Treenigheten *11, 44, 82, *84, 158, 339, *340, 378
- Triumfbåge 50, 85, 116, 158, 282, 332, 373
- Triumfkrucifix 50, 51, *55, 87, *89, 114, 158, *171, *173, 174, *175, *177, 191, 230, *248, 249, 411
- Tron (Fides) 66, *71, 254, 255, 311, 342, 384
- Träskulptur (se även Altarprydnad, Altarskåp, Altaruppsats, Triumfkrucifix) XV, 88, *90, 114, *115, 116, *117, 126, *169, *170, 383, *384, 419
- Tympanon 132
- Valv
- segmentvalv av trä 111, 120, 184, 234, 304
- spegeltunnvalv av trä 158, 160, 374, 408
- tunnvalv av trä VIII, XII, XIII, 8, 14, 28, 48, 50, 66, 81, 85, 158, 281, 286, 331, 371, 403, 413
- Vapen (se även Vapensköld) 256, *257, *281, 282
- Vapenhus 8, 28, 47, 81, 110, 112, *113, 114, 156, 164, 225, 228, 286, 331, 370, 371
- Vapensköld 40, 56, *136, 151, 178
- Vinbehållare 204, *206
- Vindflöjel 65
- Vinkanna 117, 138, 150, 176, 178, *205, 259, 295, 316, 352, 331, 406
- Vinkaraff 259
- Visheten (Prudentia) *255
- Votivskepp 20, 38, 57, 70, *94, *95, 96, 97, 181, *358, 359, 412, 419
- Väggur 359, 397
- Värja 96, 180, 356, 396
- Yttersta domen 32, *33, 82, *86, *87, 339, 378
- Yttertak VIII, XII, 8, 12, 47, 64, 65, 80, 81, 85, 99, 111, 112, 156, 162, 188, 226, 228, 233, 279, 304, 331, 333, 370, 403
- Änglar 14, 32, *34, 51, 62, 151, 174, 198, 201, 228, 290, 291, 293, 310, 312, 320, 411
- Änkans skärv (liknelsen om) *345, 346

PERSONREGISTER

Siffror med * beteckna avbildning

(s d) = se denna eller denne

- AHLQUIST, ERICH, snickare 335
AHRENBERG, SVEN SIMON THORESSON, grosshandlare, donator, Göteborg 328, 348, 349; donation 141, 252, 355, 359, 389; inskrift 338; porträtt *328, 358
ALSTRIN, kommissarie; donation 118
AMBJÖRN MALTESON i Vena, häradsdomare, riksdagsman; gravhäll 274
AMBJÖRNSSON, MALTE i Vena, nämndeman; gravhäll 274
ANDERS i Wijken, skeppare; donation 38
ANDERS ANDERSSON, donation 91
—PERSSON i Nedergården, skeppsbyggare; donation 51
ANDERSSON, ALLAN och ANNA, Åkershög, Torsby sn; donation 207
—BENGT, kyrkovård; donation 397
—bröderna, Bollstad; donation 359
—I J, gästgivare på Hede gård; donation 391
—IVAR, kyrkovård, Stora Lycke 225
—KARL, lantbrukare, Tega 320
—KARL JULIUS, hemmansägare, Tega Östergård, kyrkovård; donation 316
—PETRONELLA (NELLI) FREDRIKA, Hede gård; donation 394
—RASMUS, snickare 116
ANDREASSON, AXEL & BENGT, donation 406
—BENJAMIN, kyrkovård; donation 140
—HERMAN, ALBIN, lantbrukare, Kuröd 320
—JOHANNA, Solbräcke; donation 352, 353
—NICLAS, gravminne 319
—SIGFRID, lantbrukare, Tega 294
ANNA ANDERSDOTTER, g m AMBJÖRN MALTESON (s d); gravhäll 274
ANNE JÖRGENDOTTER, donation 70
ANTHELIUS, SAM, Göteborg 38
ANUNDER GUNNARSON, prost i Älvsyssel 146
ARENANDER, byggmästare 234
ARNKIL, stenmästare XVI
ASP, ERIK, murmästare, Kungälv 326
AUGUSTSSON, JOHN, lantbrukare, Hölen 294
BAGGE, ELISABETH, g m LARS BARTHENGREN (s d); begravningsplåt 212, *213
BARTHENGREN, LARS, kyrkoherde 204; begravningsplåt 212, *213, 214
BASTHOLM, ELISABETH, textilkonstnär 210, *394
BECK-FRIIS, JOHAN, friherre, landshövding 142
BECKMAN, JOHAN JOAKIM, bildhuggare 67, 313
—LARS, guldsmed, Alingsås *205, 218
BENGSSON, ADRIAN, Normannebo; donation 406
—FRANS, hemmansägare, Instön; donation 260
—KARL, hemmansägare, Instön; donation 254, 260
—OLOF, i Skårby; donation 354
—SIMON, kyrkovård 380
BENJAMINSSON, O, riksdagsfullmäktige, Torssery, g m Joh Svendsdöter; gravsten 110
BENT SNEDKER i Marstrand 116
BENZELIUS, JACOB, ärkebiskop 301
BERG, ALFRED, konstnär 11
BERGFELT, BENGT MARTIN, kyrkoherde, kontraktsprost 320
—HILDING, kyrkoherde 158
BERGHOLTZ klockgjuteri, Stockholm, Sigtuna 217, 406
BERGLUND, ALLAN, arkitekt 244, 254, 265
BEYER, E M N, donation 180
BIÖRN i STABY; donation 176
BJÖRCK, GUSTAV DANIEL, biskop 52, 216
BJÖRCK, J, bildhuggare, Göteborg 97, 100
BJÖRCKMAN, JOHAN, klockgjutare, Göteborg 142
BJÖRCKMAN, JOHAN GUSTAF, guldsmed, Kungälv 36, 315, 350, 390
BJÖRN ANDERSSON i Bur; donation 57
BLOM CARLSSON, CARL GUSTAF, arkitekt, intendent v ÖIÄ 186, 187 *188, 190, 218

- BLOMSTERWALL, JOHAN DANIEL, guldsmed, Göteborg 138, *139, 143
 BLOTHELINGH, A, kopparstickare, Amsterdam 10
 BOGMAN, ALEXANDER, styрман; donation 97
 —JEAN (LARSSON), kapten; donation 87
 BOHLIN, CARL JOHAN, kyrkoherde 387
 BOLANDER, LARS, dekorationsmålare 408
 BORG, ERIC, urmakare, Göteborg 97
 BOSTRÖM, JONAS, tenngjutare, Göteborg 69
 BOTOLF THORGERSSÖN, präst på Hisingen 24
 BRANT, HANS, klockgjutare i Wismar *398
 BRAUN, JOHAN PERSSON 395
 BROCKENHUUS, ELINE JOHANSDATTER, g m JENS LUNOV (s d); vapensköld på dopfat 136
 BROUHN, R V (1836) 82
 BRUHN, LARS, kyrkoherde 160
 BRUN, BIRGITTA NILSDOTTER, g m PEDER KNUDSEN MAANESKIOLD (s d) 40
 BRUNNFÄLT, LARS ALBERT, sjöingenjör; donation 217
 BRUSEWITZ, ANNA SOPHIA, g m BENGT MARTIN BERGFELT (s d) 320
 BRUSEWITZ, GUSTAF HENRIK, konstnär, fornforskare, museiman 104, 105, 110, 112, 114, *115, *154, 156, *157, 158, 168, 172, *173, 174, 176, 178, 180, *181, 197, 203, 218, 286
 BRYNEL (BRYNGEL) OLSEN; donation 87, 415
 BUSCH (BUSCK), S CHRISTINA, g m GUSTAF LORENZ SIWERTSON (s d); gravtumba *150
 BÅYSEN, MATILDA, på Bremsegården, Klöverön, Lycke sn, konstnär 214
 BÄCK, ANDERS, guldsmed, Alingsås 314, *315
 BÖRJESSON, BIRGER, bageriätkare; donation 317
 BÖRTA BENGTSDOTTER, gravvård 369
 —TRULSDOTTER, gravsten 224

 CALCARIUS, anonym stensemästare XV, 18
 CALLMANDER, K R, artist, Göteborg *9
 CARLANDER, OLOF, målaremästare; inskrift 338
 CARLSSON, ARVID, handlande 54
 CARLSTRÖM, A L, kyrkoherde; donation 56
 —AUGUSTA EMILIA, g m A L CARLSTRÖM, kyrkoherde (s d); donation 56
 CESONS GULDVARU AB, Göteborg *207, 316, 354
 CLAUS JENSEN, lagman över Bohuslän, Tofta, Lycke sn 222
 CLAU PØVELSEN, borgmästare 176

 CONGELIUS, OLUF ERICKSSON, kyrkoherde 152, *153; gravhäll 180
 CRISPIN, CARL, arkitekt 8, 54

 Daal (DAHL), JENS LAURITZÖN, kyrkoherde, kontraktspäst 325, 345, 395
 DAGLIEB, JOHAN, klock- och styckgjutare 301, 320
 —SUSANNA GEPPERT, g m JOHAN DAGLIEB (s d) 301
 DAHLBERG, GABRIEL, guldsmed, Lund 138
 DAVIDSSON, MARTIN 112
 DELENHAGEN, ANNA, g m översten BARTHOLD OTTO SCHMOLL (s d) 228
 DE PASSE, MAGDALENE, se PASSE
 DILLNER, JOHAN, präst, musiker, författare 54
 DUFWA, GUNNE, byggmästare 47, 81
 DYCK, ANTHONIS VAN, flamländsk målare 319
 DÜRER, ALBRECHT, tysk målare, kopparstickare 87, *417
 DÄBER (DEBER), GREGER, murarmästare, Göteborg 162

 ECKLER (EICHLER, EKLER), JOHAN CHRISTIAN, slaktmästare, älderman, Göteborg 301
 EHRENSVÄRD, ALBERT, greve, Tosterup (Sk) 295
 —CARL AUGUST, greve, general, Charlottenlund (Sk) 295
 ELDH, THORE, guldsmed, Göteborg *207, 316, 354
 ELFÄKER, direktör 387
 ELISABETH JENSDOTTER, g m BALTZAR KRUSE (s d); epitafium 180
 ELI ANDERSDOTTER, g m OLE BRYNGELSON (s d); donation 91
 ELZHEIMER, ADAM, tysk målare 14
 EMANUELSSON, A J, hemmansägare, Hölen 317
 —SELMA, g m A J, EMANUELSSON (s d); donation 317, 319
 ENANDER, SAMUEL, arkitekt, konduktör i ÖIÄ *240, 242
 ENGLAD, THORBJÖRN, konstnär, konservator, Alingsås 377, 380, 396
 ERICH LARSSON i Kulperöd, snickare 230
 —TORGIERSSON 228
 ERICSON, SIGFRID, arkitekt XI, 80, 99, 124, 126, 143, 244, 308, 309, 377, 408
 ERICKSSON, OLUF, se CONGELIUS, OLUF

- ERIK ANDERSEN (-SON) Hovgård, häradsdomare; g m KERSTI PEDERSDAATER 36; epitafium 38, *39
- ERIK SIFWERSSON, timmerman, byggmästare 8, 24, 85
- SIWARES på Sörslätt, byggmästare 156
- ERIKSSON, E G, orgelbyggerfirma se MOLANDER, SALOMON
- ERTMAN, C J, guldsmed 389, *390
- ESTEV, I & Co, Brattleboro, D t (= Dorset, England), orgelbyggare 406
- EYSTEIN, biskop, Oslo Bispedöme 104, 147
- FORSSÉN, AXEL, arkitekt 64, 244, 265, 308, 413, 419
- FOX, ALEXANDER, målare, riksdagsman, Göteborg 10
- FREDRIK CASIMIR, hertig av Kurland 228
- GIERTZ, Bo, biskop 217
- GIÖTBERG, C, donation (inskrift på gravsten) 108
- GLOSTRUP, biskop 24
- GRADMAN, ANDERS (ANDREAS), kyrkoherde 371, 373
- GREN, ARVID, kyrkoherde 92
- GRIJS, ERIK ERIKSSON, målare, ålderman, Göteborg 281, *282
- GRIPENSTEDT, JOHAN, till Grävsnäs 214
- GRUBB, CLEMENS PERSSON se GRUBBENHJELM
- DIDRIK PERSSON se GRUBBENFELDT
- GRUBBENFELDT, DIDRIK PERSSON (GRUBB, adl), friherre, ryttmästare; begravningsvapen *394, 395; värja 396
- GRUBBENHJELM, CLEMENS PERSSON (GRUBB, adl), överste, kommandant 395
- GRUNDELL, CARL GUSTAF, kontraktsprost 116
- GULLBRING, ALF, kyrkoherde 52
- GUNNARSSON, SIGRID, lärare; donation 317
- GUSTAF IV ADOLF, konung av Sverige; inskrift 142; tal 70
- VI ADOLF, konung av Sverige; monogram 354
- GUSTAFSSON, ALBIN, byggmästare, Borås 403
- CARL WILHELM, byggmästare, Borås 403
- SVEN, konservator, Göteborg 14, 338, 342, 346
- GYLDENSTIERNE, HENRIK, länsherre på Bohus 282
- (-STERN), JYTTE, till Söllestedgaard; g 2 m EILER URNE (s d) 282; anvapen *281
- HAAKON HAAKONSSON, konung av Norge XIV, XV, 76
- HAFRIN, ANDERS, guldsmed, Göteborg 93
- HAGBERG, JONAS, konduktör i ÖIÄ, stadsarkitekt, hovarkitekt 154, *155, 156, 184, 185
- HALJ, CARL AUGUST, friherre, överste; minnesvård 276
- ERIK HENRIK VILHELM, friherre, generalmajor; minnesvård 276
- HAINAU, MARIA, lärare; donation 406
- HAKON (HAAKON) HERDEBRED, konung av Norge 271
- HALLBERG, C G, Guldsmeds AB, Göteborg 138, 353
- C G, Guldsmeds AB Stockholm 138, 316, 317
- HALLIN, ERIK, Tofta gård, kammarherre; donation 260
- HAMMARBERG, OLOF, orgelbyggare, Göteborg 196, 387
- HAMMARSTRAND, MAX, kronolänsman; donation 316
- HAMMER, JOHAN, mästare, konterfejare 31
- HANS FRANTZSON (FRANTSSÖN), Tofta gård, lagman; donation 256
- SNEDKER i Kungälv 387
- HANSSON, BERNT, kommissionslantmätare 185, *186
- SVEN BÖRJE, Guld & Silversmedjan i Lund 139
- HARBOE, HENRIC JÖRGENSSÖN, kyrkoherde 40
- HAWERMAN, LUDVIG, arkitekt, intendent, Stockholm *132
- HEANTES, MARIA, g m NILS LÄSE (s d) 346
- HEGWALD(R), stenmästare XVI
- HELLSTRÖM, OLLE, konservator, Skara 126, 141, 160, 169, 174, 192, 196
- HENRIC RASSMUSSEN, donation 313
- HERMANSSON, HERMAN, guldsmed, Göteborg 36
- HILDEBRAND, BROR EMIL, riksantikvarie 110, 287
- HANS, fil dr, riksantikvarie 286
- HOFGÅRD, PETER, landssekreterare i Halland 36
- HOLM, LARS (LAURENTIUS) målare, mästare i Göteborg *29, 30, 32, 34, 40, *339, *340, 341, 342, *344, 346, *347, 348, 350, *356, *357, 358, *377, 380, *385, 386; inskrift 341
- SVEN, byggmästare 336
- HOLMERTZ, J, kronofogde; donation 393
- HOLMGREN, HERMAN, arkitekt X

- HUE, HANS, klockgjutare i Stralsund 361
 HULT, GUSTAV, byggmästare 328
 HUVE, ALBERT, klockgjutare i Stralsund 361
 HÆGER, EMANUEL, kyrkoherde; donation 319
 HÖJER, BÖRTA SVENSDOTTER, g m OLOF NILSSON
 HÖJER (s d); gravhäll 327
 —OLOF NILSSON, gravhäll 327
- INGER THORSBOTTER, gravtumba 328
 ISBERG, ERNST, donation 354, 358
 —SVEN, kyrkoherde; inskrift 338, 354
- JACOB ERASMI (RASMUSSEN) se NOLLEROTH,
 JACOB
 —TRULSSÖN (NORRBAGGE), pastor 182
 JACOBSSON, EDVARD, trädgårdsarkitekt 148
 JENS LAURITZÖN se DAAL
 —NILSSON, biskop 24
 —(JÖNS) SWENSSON på Hermansby, Sörgård 161
 JEURLING, ANDERS, kyrkoherde; begravningsplåt
 212, *215
- JOHAN PERSSON se BRAUN
 JOHANNA THORSBOTTER, gravtumba 328
 JOHANNESSEN E, hemmansägare, Lödestorp;
 donation 354
 JOHANSSON, C, hemmansägare i Torrebräcka;
 donation 172
 —C J, handlande; donation 139, 142
 —EVERT, kyrkovård 217
 —J, kyrkovård; donation 138
 —JOHAN ANTON, komminister 320
 —SELMA, väverska, Holsunga-Östergård, Torsby
 sn 210
 —SVEN, kyrkovaktmästare 252
- JONSSON, ANDERS, kyrkovård; inskrift 373
 —ERIK, gelbgjutare, Skara 389, 391
 —INGA KARIN, textilkonstnär, Lerum 356
 —SVEN, gelbgjutare, Skara 260, 389
- JÄGER, MARCUS, d ä, bildhuggare, Göteborg 14,
 21, 192, 256, 346
 —MARGARETA, g m J M, ZIMMERMAN (s d) 14
 JÖNS NIELSÖN (NIELSEN), donation 344, 345
 JÖNSSON, JANNE, kyrkovård 320
- KAGG, LARS, greve, lagman, riksmarsk 74
 KALLSTENIUS, GOTTFRID, professor, målare 64,
 *69
- KAREN (KARIN) OLSDATER (OLASDOTTER), g m
 BRYNEL OLSEN (s d); donation 87, 414
- KARIN (KAREN) JÖNSDOTTER, g m LARS (LAU-
 RENTIUS) JONSSON KOLLEBACK (-BECK), kyrko-
 herde (s d); inskrift 56, 409, 412
 —OLUFSBOTTER i Östra Röö; g m TOLLE HÅKA-
 SON (s d) 108
- KARL XII, konung av Sverige 158
 —XIII, konung av Sverige, hertig av Söderman-
 land 142
 —XIV JOHAN, konung av Sverige o Norge; in-
 skrift 264
 —XV, konung av Sverige o Norge 222
- KARLSSON, AGDA, Metesten, Harestad sn; dona-
 tion 141
 —ARVID, elektriker; donation 316
- KERSTIN ANDERSDOTTER, g m MALTE PERSSON
 från Hilebord (s d); gravhäll 275
- KIERNÅS (KJERNÅS), C A, guldsmed, Göteborg
 259, 352, 389, 391
- KIERSTIN HÄLJESDATTER, g m LARS SWENSSON
 (s d); gravsten 108
- KIHLMAN, D H, löjtnant, Tofta gård, Lycke sn
 242
- KILIAN, LUKAS, kopparstickare, Augsburg 54
- KJELBOM (KIELBAUM), DANIEL (ej DAVID)
 BÖRJESSON, tenngjutare, Göteborg 178
- KNIPPEKOLONNMÄSTAREN, anonym, stenmästare
 XV
- KNUD SNEDKER i Marstrand 176
- KOCK, LARS PETERSSON, kyrkoherde 359
- KOLLEBACK (-BECK), LARS (LAURENTIUS) JON-
 SON, kyrkoherde; inskrift 56, 409, 412
- KRABBE, IVAR (IVER), till Jordberga, ståthållare i
 Norge 57, 398
- KRISTIAN IV, konung av Danmark och Norge;
 monogram 345, 346, 354
- KRISTINA ANDERSDOTTER, g m MALTE AMBJÖRNS-
 SON, Vena (s d); gravhäll 274
- KRUSE, BALTZAR, kyrkoherde; epitafium 180
 —MARGARETA BEATA, Hovgården; donationer 36
- KRUUSE af VERCHOU, CARL GUSTAF, friherre,
 överste; donation 70
- KUNCKEL, BEATA Ch (f WOLFRADT), g m CARL
 FREDRIK KUNCKEL (s d); gravsten 275
 —CARL FREDRIK, kyrkoherde; gravsten 275
- KUUS, E 148
- LACHONIUS, LARS J, kyrkoherde 57
- LAGERBERG, MAGNUS, museiintendent 287

- L'AISNÉ, FERDINAND FRANÇOIS, fältläkare 300;
gravtumba 276
- LARSSON, Nere by; donation 141
- LARSSON, ANDERS, kyrkovård; inskrift 341
- GUNNAR, lantbrukare, Ellestorp; donation 320
- TORBJÖRN, hemmansägare, Guddehjälm; grav-
minne *318, 319
- LARSSON & Co, LARS, guldsmedsfirma, Göteborg
138
- LEHMEYER (LEMEYER), ADAM, klockgjutare,
Stralsund 57
- LEIJON, L I, urmakare, Göteborg 38
- LILJEDAHL, JOHAN (JEAN), målare 48, 50, *51,
82, *84, *85, 92, 408, *410, *411, 412, 414, 416,
*418, 419
- LINDEGREN, AXEL, arkitekt 28, 34, 64
- LINDER, HARALD, guldsmedsfirma, Uddevalla 392
- LINDEGREN, H, orgelbyggare, Göteborg 349
- LINDQVIST, O, byggmästare 237, *241
- LINDVALL, A, arkitekt 232
- LJUNGMAN, Gustaf, arkitekt XI, 74, 189, 338
- LOHM, T 326
- LOTTA ANDERSDOTTER, g m NICLAS ANDREASSON
(s d); gravminne 319
- OLAUSDOTTER, donation 133
- LUNDAHL, ANDERS VICTOR, orgelbyggare *250,
252
- LUNDERBERG, A, byggmästare 242
- LUNDHOLM, D J, byggmästare 154
- LUNDHOLM, J 389
- LUNDSTEDT, KRISTIAN TURE, målare, grafiker 80,
*81, 100, 408
- LUNDSTRÖM, J F 397
- LUNOV, JENS, till Bendstrup 136
- LUSTIG, Erik, förgyllare, målare 32, 38
- LÄSE, MARIA, g m JOHAN PETER WEBER (s d) 291
- (LÄSBERG, LEES), NILS (NICOLAUS), bildhug-
gare, Göteborg 192, 291 *345, 346, 359
- LÖNBERG, ANDERS, kyrkoherde; grav 338
- MAANESKIOLD, BODEL PEDERSDOTTER, g m HEN-
RIC JÖRGENSSÖN HARBOE (s d) 40, 56
- PEDER KNUDSEN, till Olsnäs (Odsnaes) och
Åkervik, lagman 40
- MAGNUSSON, A, kommissionslantmätare; donation
139
- A, orgelbyggeri, Göteborg (A. MAGNUSSONS
Orgelbyggeri AB) 189, 312
- ANDERS, orgelbyggare 251, 254, 312
- JOHAN PETER, kyrkoherde; donation 387
- JOHANNES, orgelbyggare 312
- MAGNUSSON, MALTE, lantbrukare, Kuröd 295
- OLLE, Vena 275
- STIG, civ ing, orgelbyggare; äger Söderlingska
samlingen 251
- MALMQUIST, EMMA, textilkonstnär, Göteborg, 355
394
- MALMSJÖ, C L, namn på urtavla 261
- MALMSTEDT, JOHAN, guldsmed, Göteborg 20,
*204, 206, 218, 258, 265, 353, 392
- MALMSTRÖM, AUGUST, professor, konstnär 111
- MALTE PERSSON från Hilebord; gravhäll 275
- SVENSON (SVINSON) på Tega, nämndeman; grav-
häll 273, 274
- MALTESSON, ANNA, g m NIKLAS ADOLF MALTES-
SON (s d); donation 316
- NIKLAS ADOLF, hemmansägare, Guddehjälm 316
- MANKELL, OTTO AUGUST, arkitekt, tecknare *249,
250, 265
- MANNERCRANTZ, CARL, kyrkoherde; donation 314
- MAREN CHRISTENSDOTTER, epitafium 180
- MARET SVENSDOTTER, g m THORE OLOFSSON (s d);
gravtumba 328
- MARIA ANDERSDOTTER, från Kuröd; gravhäll 275
- ERIKSDOTTER, g m NATANAEL OLSSON (s d);
donation 389
- MATS OLSEN, Kungälv 361
- MATTSSON OTTO, donation 406
- MELANDER, GUSTAF MAURITZ, major 235, 237,
*238, *239, 242, 247, 265
- MELLENBERG, ANDERS, murmästare, Göteborg 28,
65, 71
- PETER, murmästare, ålderman, Göteborg 85,
112, 162, 166, 334
- MICHAELI, bildhuggare 125, 130
- MICHELSSON (MICHILSSON), NICOLAUS (NICLAS),
målare 114, 116
- MILA, JOEL (urspr. MATTSSON), målare, tecknare
413
- MOLANDER, SALOMON & ERIKSSON, E G, orgel-
byggeri 132, 387
- MONTELIUS, OSCAR, professor, riksantikvarie 110
- MÜLLER, NIKLAS, byggmästare 66
- MÄNESKÖLD se MAANESKIOLD
- MÅÅS-FJETTERSTRÖM, AB, MÄRTA 317, 318, 395
- MÖLLER, NICLAS se MÜLLER, NIKLAS

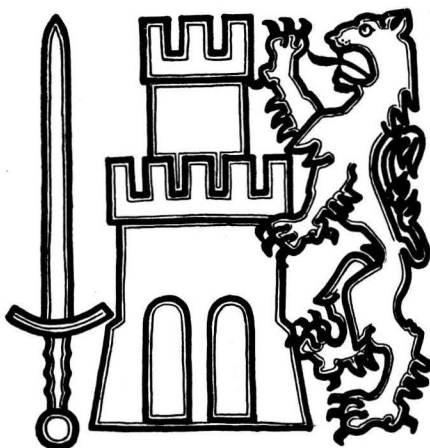
- NELS, glasmästare, Göteborg 111
 NICLASSON, ANTON, snickare 319
 NIELS, guldsmed (1620) 117
 NIELS ERECKSÖN; inskrift 56
 NIKLASSON, CHARLOTTA, Västra Lycke; donation 260
 NIKLASSON, GUNNAR, byggmästare, Kungälv 288
 NILS, bildhuggare se LÄSE, NILS
 NILS PÄRSON, kyrkoherde; epitafium 96
 NILSSON, ARFVID 335
 —BARBRO, f LUNDBERG, textilkonstnär 317, 395
 —PER, kyrkovärd; inskrift 373
 —STEN ERIK, trädgårdsarkitekt 326
 NOLLEROTH, JACOB ERASMI (RASMUSEN), kyrkoherde 57
 NORDENSKJÖLD, KNUT, arkitekt XI, XII, 64
 NORRBAGGE se JACOB TRULSSÖN
- OLAF (OLOF) i Nidaros, ärkebiskop 4, 367
 OLAUS, målare 374, 380
 OLE BRYNGELSON, donation 91
 OLOF (OLAV) TRYGGVESON, konung av Norge VIII
 OLOFSEN (OLSSON), ANDERS, d ä, i Synneröd; donation 316
 OLOFSON, MAGNUS, i Hammar 197
 OLOFSSON, THORE, gravtumba 328
 OLOFSSON-LARSSON, ASTRID, väverska, Rogstorp 356
 OLSON, JOHANNES, styrman; gravsten 96
 OLSSON, ANDREAS, Kareby; donation 354
 —KARL, hemmansägare, Korsviken; donation 260
 —NATANAEL, hemmansägare; donation 389
 —NICLAS, kyrkovärd 217
 —S A, Torebäcka; donation 216
 OLUF LARSS, murmästare 156
 OSBECK, EMANUEL, komminister, Torsby, inskrift 139
- PASSE, MAGDALENE DE, kopparstickare 14
 PEDER NIELSSON, inskrift 88
 PEDERSSÖN (PÄRSON), Nils se Nils Pärson
 PEHR SNEDKER, Kungälv 52
 PEHRSSON, EINAR, kyrkvaktmästare; donation 319
 PERSON, ANDERS, byggmästare, Bollebygd (Vg) *122, 123, 124, *306, 308
 —NILS, kyrkovärd 142
- PERSON, OLE, Kuröd; gravsten 275
 PERSSON, ANDERS, bonde; donation 359
 —JOHANNA, donation 317
 —KERSTIN, textilkonstnär 260
 —SVEN, Torp, kyrkovärd 387
 PETERSON, ADRIAN CRISPIN, arkitekt XI, 8, 54, 376
 PETTERSON, I P, i Majorna, Göteborg; namn på urtavla 57
 PETTERSSON, ALB, kyrkovärd; inskrift 338
 —C J, från G Lödöse 387
 —SELMA, i Kärred; donation 207
 PETRUS CLEMENTIS, kyrkoherde, prost 395
 PIHL, ANDERS, murmästare, älderman, Göteborg 12, 14, 28, 30, 332, 334, 362, 368, 374
 PLATEN, CHARLOTTA VILHELMINA VON, g m ERIK HENRIK VILHELM HAIJ (s d); minnesvård 276
 —LILL VON, Ystad 295
 PLONTZKA, GREGER, donation 70
 POVELSEN, CLAUS se OLAUS POVELSEN
 PRECHT, BURCHARDT, bildhuggare 313
- RAFAEL, italiensk målare 281
 RANCKE, CHRISTOPHER, fortifikationsmurarmästare, Göteborg 6
 RASMUS, timmerman 161
 RASMUSSEN, HINRIC, kyrkovärd, sockenskrivare; donation 295; gravhäll 299
 RASSMUSSEN, JANNE och ANNA-LISA, Solberga; donation 393
 REIMERS (REIMERTSSON), HENRIK, guldsmed 19
 REUTZ, ANDREAS JOHANSSON, guldsmed 93
 RHODIN, Catharina, f LACHONIUS, g m THURE ANDREAS RHODIN (s. d.); gravtumba 370; donation 391
 —THURE ANDREAS, lantbrukare, Lysegården; donation 391; gravtumba 370
 RISING, NILS, urmakare, Göteborg 20
 RITTERBERG, donation 178
 —ANNA REGINA, g m GUSTAF LORENZ SIWERTSON (s d); gravtumba 150
 RODHE, EDVARD HERMAN, biskop 320
 —MAGNUS, kyrkoherde, prost; donation 259
 RODIN, JOHAN, målare, tecknare, gravör 51, *59, 412
 ROLFING, R 139
 RONNING, HOLGER OVESEN, kyrkoherde, prost 361

- ROSENDAHL, CLAES CONSTANTIN, artillerist, amatörorgelbyggare, Göteborg *251, 253, 265
- ROSS, JOHAN, målarmästare, Göteborg 10, 11, 14, 21, 66, 67, 69
- ROTH, STIG, museichef 14, 15
- ROTHSTEIN, ERNST EDVARD VON, professor, arkitekt *307, 308
- ROTHWALL, ANDERS, murarmästaregesäll 6
- RUD, METTE, g m HENRIK GYLDENSTIERNE (s d) 282
- RUTHENBECK, HENRIK, guldsmed, Uddevalla 391
- RÖHLEN, MARGRETTA VON (möjligen MARIA GREGERSDOTTER, Konstnärslex.), målare 50
- RÖNNBLUM, MATTIAS ANDERSSON, klockgjutare, Jönköping 264
- SAMUELSON, KARL, stadsarkitekt 62
- SAMUELSSON, JOHANNES, hemmansägare, Bremnäs; donation 260
- JOHN, arkitekt 232, 338
- KARL, hemmansägare, Bremnäs; donation 260
- SAVERY, ROELANT, flamländsk målare 14
- SCHEITZ (SCHEUTZ), MATTHIAS, tecknare, kopparstickare 10, 14
- SCHNEKLODT, HINRICH o CHRISTINA H.LMAN (1692), inskrift 19
- SCHMOLL, BARTHOLD OTTO, överste, kommandant; gravkor 228
- SCHUBERG, SVEN J, kyrkoherde 335, 358, 362, 380
- SCHÖNFELDT, CHRISTIAN VON, kyrkomålare 9,10, 11, 12
- SELLGREN, HUGO OSCAR GEORG, kyrkoherde 354; donation 357
- SELMA EMANUELSDOTTER, g m HERMAN ALBIN ANDREASSON (s d) 320
- SIFWER ERICHSSON på Näset, byggmästare 8, 15, 20
- SIGRAF (SIHGRAF), gotländsk stenmästare XVI
- SIGURD JORSALAFAR, konung av Norge XIV
- SIMSON, LAURANT (LARS), urmakare, Göteborg 70, 397
- SINCLAIR, ANNA g m GUSTAF KRUISE AF VERCHOU (s d); donation 70
- SIWERTSON, ANNA REGINA, g m GUSTAF LORENTZ SIWERTSON (s d); donation 206
- BIRGITTA (BRITA) CHRISTINA 150; donation 205
- (SIWERTSON), GUSTAF LORENTZ, kontraktsprost 206, 242; donation 353; gravtumba 150; porträtt *151, 214
- SNORRE STURLASSON, isländsk hävdatecknare, skald VIII, 271
- SOHLMAN, PER AUGUST FERDINAND, publicist, politiker 110, 374
- SPARRESCHIÖLD, GUSTAF ADOLF se SPARRSKÖLD
- SPARRSKÖLD (SPARRESCHIÖLD), GUSTAF ADOLF, kapten, gravsten 276
- STAËL VON HOLSTEIN, MARGARETA, g m GUSTAF LORENTZ SIWERTSON (s d); donation 353; gravtumba 150
- STENFELT, C G, sjöman, skolmästare 38
- STENHOFF, ESTER och MARGARETA; donation 318
- STOBÉE, LORENTZ CHRISTOFFER (STOBÆUS, adl), generalmajor, landshövding 301
- STOBÆUS (STABÆUS), GREGORIUS, kyrkoinspektör i Bohuslän 30, 161
- STRAND, PER ZACHARIAS, orgelbyggare 132, *251, 253, 265
- STRÖM, EDELA, g m LARS PETERSSON KOCK (s d) 359
- GUNNAR ERIK, konstnär 246
- STRÖMBLAD, PETER, orgelbyggare, Göteborg 132
- STRÖMSTEN (STRÖMSTEIN), ANDERS kyrkoherde 93
- SUNDGREN, ERIK, kantor 217
- SWANT, HANS, bildhuggare 14, 38, 192, 256
- SVEN, stenmästare 135
- SVEND, murmästare 111, 156
- SVEND, snedker i Marstrand 116, 374, *385, 386, 397
- SVENSSON, BENJAMIN, gravtumba 369
- FRITIOF, målare, tecknare 413
- GUNNELA BEATA, g m LARS SVENSSON (s d); gravtumba 369
- LARS († före 1766), i Östra Röö; gravsten 108
- LARS († 1822), hovslagareälderman; donation 395; gravtumba 369
- SÄFDAHL (SÄFVEDAL, SÄVEDAHL), LARS, målare, Göteborg 158, 161, 169, 192, 196, 218
- SÖDERLING, CARL FREDRIK, orgelbyggare 132
- EMANUEL, orgelbyggare 132
- JOHAN NIKOLAUS, orgelbyggare 131, 196, 312
- J N, E & C, orgelbyggeri, Göteborg 131, 143, 196, 218, 312, 349; Söderlingska samlingen 251
- MÅRTEN BERNHARD, orgelbyggare 131
- TELL, JOHAN ADOLF, byggmästare 283, 288
- TENGSTEDT, CARL, guldsmed 390
- THORBILLUS se THORKILLUS

- THORE BRACK, THORESBY (Torsby), sägen 147
 THORKELSSON, SELMA BERNHARDINA, Flateby
 Nordgård 141
 THORKILLUS (THORBILLUS), stenmästare XV, XVI,
 18, *19, 35, *37, 40, 56, *57, 92, *96
 THORSSON, ANDERS, kyrkovärd 204
 TILDA ANTONSDOTTER, Guddehjälm; donation 317
 TOLLE HÅKASON i Östra Röö 108
 TORBJÖRN, stenmästare *350
 TORHAMN, GUNNAR, konstnär 304, *312
 TRANCHELIUS, ANDREAS, kyrkoherde, Kungälv
 301
 TRANCHELL, P, donation 393
 —PEHR, kyrkoherde; inskrift 341
 TRAPP, mästare i Kungälv, målare 116
 TÖRNQUIST, ALBERT, professor, arkitekt 123, 124,
 143
 TÖRNQVIST, BERTIL, kyrkoherde 217
- UNNA, MORITZ, målare, Göteborg *151, 214
 URNE, EILER, till Aarsmarke, länsherre 282
- WAHLSTRÖM, F A, arkitekt, Skövde XI, 80
 VALLDEBY, E, skulptör 310
 VALDEMAR (BIRGERSSON), konung av Sverige 105
 WALDEMAR, Skara, guldsmed 246
 WALLENGREN, MAGNUS, guldsmed; Halmstad
 *258, 265
 WALLMAN (WALMAN), SVEN JÖNSSON, guldsmed
 391
 WALLSTRÖM, KARL TEODOR, målare, kyrko-
 restauratör 188, 403, 404
 —MARTIN BERNHARD, målare, träsnidare, kyrko-
 restauratör 124, 188, 190, 249, 308, 309, 311,
 376, 380, *381, 383, 386
 WEBER, JOHAN PETER, bildhuggare *289, 291,
 *292, 293, *312
 WEDEL, INGA, textilkonstnär 210
 WENBERG, JOHAN, byggmästare 122
- WENDT, GEORG ERNST, guldsmed, frimästare i
 Göteborg 176, 314, *315
 WENNERHOLM, JOHN, Marieberg; donation 317,
 319
 WENNERWALL, JOHAN MÅNSSON, guldsmed, Göte-
 borg 178, *203, 205, 218
 WENNSTRÖM, INGEMAR, arkitekt 328
 WERNBERG (WERENBERG), JOHAN PETER, målare
 291
 WETTERHOLZ, ABRAHAM, klockgjutare 20, 70
 WIDEEN, HARALD, docent 162, 166, 224, 226, *227,
 260
 WIKMAN, NILS KONRAD, komminister i Torsby,
 kyrkoherde i Vessigebro (Ha); donation 104, 195
 WIKSTRÖM, ANDERS, målare; inskrift 373
 —HERMAN, trädgårdskonsulent 107
 WILLAERTZ, ABRAHAM, holländsk målare, 14
 WINGÅRD, JOHAN, biskop 142
 VIOLLET-LE-DUC, EUGÈNE, fransk arkitekt 260
 WIRGMAN, ABRAHAM, guldsmed, Göteborg 20, 70
 WITT, ALBRECHT, målare 111, 143, 228, 264
 WITTRÖCK, CARL FREDRIK, målare, mästare,
 Göteborg 337
 WOLFDÄNER (WOLFDAUER), JOHAN, kyrkoinspek-
 tör 335, 362
 WOLFGANG, G A, tysk kopparstickare, tecknare 10
 WÄHLIN, TEODOR, arkitekt 61
- YSANDER, BENGT NILSSON, kyrkoherde 214
- ZIMMERMAN, J M, snickareälderman 14
 —JOHAN MARTIN, (f 1690, † på 1750-talet),
 snickaremästare 14, 47, 50, 54
- ÅBOM, JOHAN FREDRIK, arkitekt, konduktör i
 ÖIÅ IX, 242, *247, 249, 265
- ÖHRN, OLOF, klockgjutare 20
 ÖSTERBERG-LINDSTRÖM, AGDA, textilkonstnär 141,
 210, 212, 260, 261, 317, 318, 319, 355, 393, 395

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM
PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.
UTGIVET AV SIGURD CURMAN
OCH ARMIN TUULSE

BOHUSLÄN

BAND I

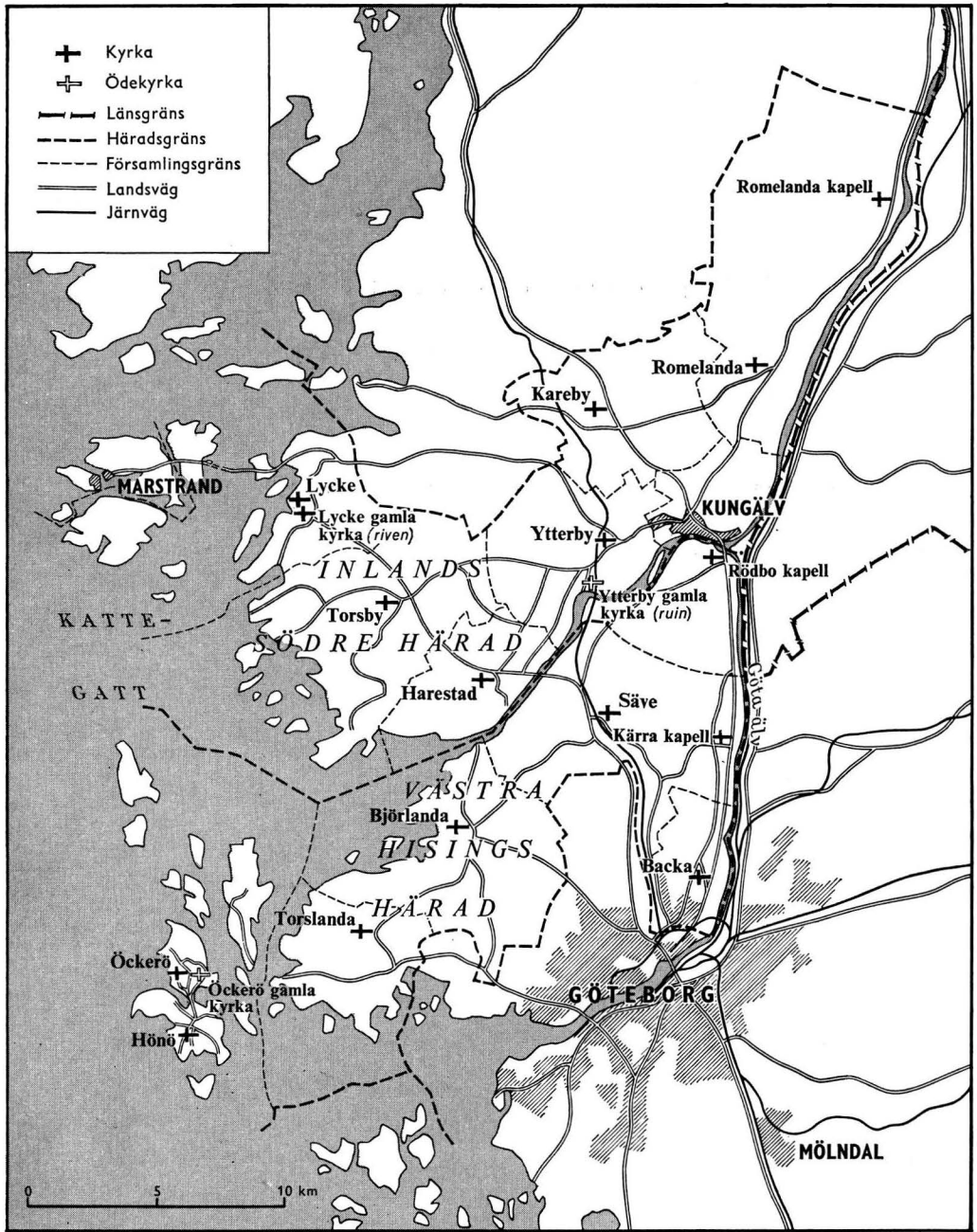
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG
STOCKHOLM 1944—67

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

KYRKOR I BOHUSLÄN

BAND I

VÄSTRA HISINGS och INLANDS SÖDRE HÄRADER

Karta över det i band I behandlade området, Västra Hisings och Inlands Södre härad.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

till Band I

	Sid.
Utgivarnas förord till band I	VII
Förkortningar använda i band I	IX
Inledning till undersökningen av Bohusläns kyrkor (häfte 1)	VIII
Västra Hisings härad av Johnny Roosval och Sölve Gardell	
Säve kyrka	2
Björlanda kyrka	23
Torslanda kyrka	43
Kärra kapell	61
Backa kyrka	63
Rödbo kapell	74
Öckerö kyrkor	76
Hönö kyrka	99
Inlands Södra härad, sydvästra delen av Margareta Dymmlind och Marian Ullén	
Harestads kyrkor	103
Torsby kyrkor	145
Lycke kyrkor	221
Inlands Södra härad, nordöstra delen	
Ytterby kyrkor av Maj-Britt Wadell	269
Kareby kyrka av Karin Aasma	324
Romelanda kyrka av Karin Aasma och Ursula Larsson	366
Romelanda kapell av Ursula Larsson	402

Tillägg och rättelser till band I utarbetade av Marian Ullén

Björlanda kyrka	407
Torslanda kyrka	407
Backa kyrka	412
Öckerö gamla kyrka	412
Rättelser	419

Register till band I utarbetade av Kerstin Holm, Hilda Kauri och Marian Ullén

Ortregister	420
Sakregister	424
Personregister	429

F Ö R O R D
till
K Y R K O R I B O H U S L Ä N , B A N D I

Föreliggande band av SVERIGES KYRKOR, konsthistoriskt inventarium, omfattar kyrkorna i Västra Hisings och Inlands Södre härader i södra Bohuslän. Beskrivningen av kyrkorna i Västra Hisings härad förelåg tryckt redan 1944 men följdes först 1965 av häfte nr 2 omfattande kyrkorna i den sydvästra delen av Inlands Södre härad. Det nu publicerade sluthäftet av band I omfattar den nordöstra delen av samma härad samt tillägg, rättelser och register till hela band I.

Över 20 år har således förflutit mellan första häftets publicering och det nu föreliggande. Det är dock utgivarnas förhoppning att det under de senaste åren under nu framlidne riksantikvariens SIGURD CURMANS ledning intensifierade arbetet med beskrivningen av Bohusläns kyrkor skall kunna fortskrida i snabb takt. Om intet oförutsett inträffar kommer sålunda redan nästa år ett häfte omfattande Hjärtums och Västerlanda kyrkor i Inlands Torpe härad att publiceras.

Beskrivningen av det föreliggande häftets kyrkor, Ytterby, Kareby och Romelanda kyrkor samt Romelanda kapell, har utarbetats av filosofie licentiaterna KARIN AASMA, URSULA LARSSON och MAJ-BRITT WADELL, samtliga bosatta i Göteborg. Utgivarna framför ett varmt tack till dessa författare för deras stora intresse för uppgiften och deras samvetsgranna arbete.

Vi vill vidare framföra ett tack till de institutioner och personer som på olika sätt bistått författarna vid beskrivningarnas utarbetande. Lantbrukare TORSTEN PERSSON, Tunge, Ytterby, har välvilligt lånat ut de från Kyrkobyggnadskommittén härrörande handlingarna om nybyggnaden av Ytterby kyrka, vilka förvaras hos honom. Handlingar och fotografier rörande Ytterby gamla kyrka har vidare ställts till förfogande av Ytterby hembygdsförening. Värdefull hjälp har lämnats av docenten HARALD WIDEEN vid granskningen av manuskripten samt av nu framlidne kaptenen SAM SVENSSON, Statens Sjöhistoriska Museum, vilken under många år ställde sina stora kunskaper till förfogande vid beskrivningen och bestämningen av de i kustbygdernas kyrkor ofta förekommande votivskeppen. Ett viktigt förarbete till bearbetningen av kyrkorna i detta härad har utförts av fröken INGEGÄRD HELGESSON, Göteborg, genom en omfattande excerpering av kyrkornas arkivalier. Hon har även i övrigt under förberedelsearbetet varit utgivarna till stor hjälp. Vid slutredigernigen av beskrivningarna har värdefullt bistånd som vanligt lämnats av intendent KERSTI HOLMQVIST, Nordiska Museet, samt tjänstemännen vid Statens Historiska Museum och Riksantikvarieämbetet.

Under arbetet ute i kyrkorna har författarna och Sveriges Kyrkors medarbetare rönt stor hjälpsamhet och välvilja från pastoratets prästerskap, kyrkovärdar, kantorer och kyrkovaktmästare. Till samtliga uttalar vi ett uppriktigt tack för deras välvilliga medverkan.

I samband med redigeringen av manuskripten har dessa granskats och kompletterats av redaktionens medarbetare antikvarie MARIAN ULLÉN. Tillägg och rättelser till band I, främst redogörelser för de omfattande restaureringsarbetena i Torslanda kyrka och i Öckerö gamla kyrka, vilka inneburit att viktiga nya upplysningar framkommit beträffande såväl byggnaderna som inredningens och inventariernas äldre historia och tillstånd, har likaså utarbetats av antikvarie MARIAN ULLÉN, vilken tillsammans med redaktionsmedlemmarna antikvarie HILDA KAURI och fru KERSTIN HOLM även sammanställt ortsak- och personregister till bandet. Översättningarna till tyska och engelska har utförts av docent GERHARD EIMER och Mr. ALBERT READ.

Utgivarna har med stor tacksamhet erhållit fortsatt välvilligt stöd från Kungl. och Hvitfeldtska Stipendieinrättningen, vilken beviljat ett anslag av 4 000 kr. såsom bidrag till klichékostnaderna för den nu föreliggande volymen. Ett värdefullt bistånd har vidare lämnats av Carl Jacob Lindebergs Fornminnesfond samt Wilhelm och Martina Lundgrens Vetenskapsfond, vilka vardera beviljat ett anslag av 5 000 kr. såsom bidrag till tryckningskostnaderna.

Beträffande de övriga i bandet förekommande kyrkobeskrivningarnas tillkomst och de därvid medverkande personerna och deras insatser hänvisas till de olika häftenas särskilda förord.

Stockholm i januari 1967

STEN KARLING

ARMIN TUULSE

PER-OLOF WESTLUND

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA BAND

Övriga förekommande förkortningar i överensstämmelse med förkortningsregistret
i Nordisk familjebok, 3:e uppl.

- Antiqv. Tidskr. = Antiquarisk Tidskrift för Sverige utgifven af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien I (1864).
- ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Sthlm.
- BEXELL = S. P. o. J. G. Bexell, Götheborgs stifts historia och herdaminne, 1—2. Götheborg 1835.
- BLOCK = Anders Block, Bohusläns kyrkor och prästgårdar på 1600-talet i: Bohusläningen 12/7 1945.
- BOHLIN = C. J. Bohlin, Ämbetsberättelse 1858 i GLA.
- Bohusläns historia = Bohusläns historia utarbetad på uppdrag av Göteborgs och Bohusläns landsting under redaktion av Erik Lönnroth. Sthlm, Göteborg, Uppsala 1963.
- BSt = K. Byggnadsstyrelsens arkiv, Sthlm.
- DAA = Danmarks Adels Aarvog, København.
- DaK = Danmarks Kirker. Udg. af Nationalmuseet, Kbhvn 1933—
- DN = Diplomatarium Norwegicum. Oldbreve . . . Saml. og udg. af Chr. C. A. Lange, Carl R. Unger m. fl., 1 —, Christiania 1847—
- DRA = Danmarks Rigsarkiv, Kbhvn.
- ED konseljhandl. = Ecklesiastikdepartementets konseljhandlingar i RA.
- ELFSYSSSEL = Gustaf Brusewitz, Elfsyssel, Götheborg 1864.
- ELGENSTIERNA = Gust. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, I—IX, Sthlm 1925—36.
- EYSTEINS JORDEBOG = Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkr. Aar 1400 . . . , udg. ved H. J. Huitfeldt, Christiania 1879.
- FLATEYJARBOKEN = Flateyjarbok, en samling af norske Konge-Sagaer, I—III. Christiania 1860—1868.
- GARDELL = Sölve Gardell, Kungälv's kyrkor genom tiderna. Göteborg 1928.
- GBFT = Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförenings Tidskrift.
- GD = Göteborgs Dagblad.
- Geneal. anteckn. = Wilhelm Berg, Genealogiska anteckningar om Göteborgs-släkter. Avskrift 1939 i GLA.
- GHM = Göteborgs Historiska Museum.
- GHT = Göteborgs Handels och Sjöfarts-Tidning.
- GLA = Landsarkivet, Göteborg.
- GMP = Göteborgs Morgonpost.
- GP = Göteborgs-Posten.
- GSstplr = Guld- och silverstämplar, Sthlm 1963, Svenskt silversmide 1520—1850, IV.
- GT = Göteborgs Tidningen.
- G. Trakten = Göteborgs Trakten.
- HEGARDT, Västsvenska Kyrkotakmålningar = Hanna Hegardt, Studier i västsvensk kyrklig konst. Västsvenska kyrkotakmålningar från sextonhundratalets slut till omkring 1800. Göteborg 1923.
- HIST. HANDL. 3 = Historiska handlingar till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Tredje delen. Stockholm 1863.
- HOLMBERG = Axel Em. Holmberg, Bohusläns Historia och Beskrifning I—III, Uddewalla 1842—1845 (äv. 2 uppl., Örebro 1867).

- HV = Handelstidningens Veckoblad.
 HVLB = Hvitfeldtska Läroverkets Bibliotek, Göteborg.
 INV. = inventarieförteckning.
 INV. 1830 = en på grund av en kgl förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevos i flera exemplar, varav en serie förvaras i resp. kyrkoarkiv och en serie i ATA.
 JENS NILSSØNS VISITATS. = Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser 1574—97, Kristiania 1885.
 JOHNSEN = Oscar Alb. Johnsen, Bohuslens Eiendomsforhold indtill omkring freden i Roskilde . . . Kristiania 1905.
 JULHÄLSNINGAR = Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift. Första årg. Göteborg 1910—
 KA = Kammararkivet, Sthlm.
 KALM = Pehr Kalms västgötha och bahusländska resa förrättad År 1742, Sthlm 1746.
 KARLING, HANS SWANT = Sten Karling, Hans Swant. En bildhuggare i Göteborg under 1600-talet, i: GBFT 1943.
 KIRKEREKNSK. = Bahuslen og Vigen Kirkeregnskaber i DRA, Reg 108 b.
 KR.PROT = kyrkorådsprotokoll.
 KS.PROT. = kyrkostämmoprotokoll.
 KÜNSTLE = Dr Karl Künstle, Ikonographie der Heiligen, Freiburg im Breisgau 1926.
 Kyrkobyggnadskommittén = Kyrkobyggnadskommitténs handlingar. Förvaras nu hos lantbr. Torsten Persson, Tunge, Ytterby.
 LAGERBERG = Brev från kammarherre Magnus Lagerberg till riksantikvarie Emil Hildebrand 18/5 1871 i ATA.
 LANTK. = lantkyrkoräkenskaper för Göteborgs och Bohus län i KA.
 LSt = K. Lantmäteristyrelsens arkiv, Sthlm.
 LUKI = Lunds Universitets Konsthistoriska Institution.
 LUNDBERG I = Erik Lundberg, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, Sthlm 1940.
 LÖFGREN = Albert Löfgren, Det svenska tenngjutarehantverkets historia. Del I, bd 1—3. Sthlm 1925—1950.
 MT = Morgon-Tidningen.
 NILS GLOSTRUPS VISITATSER = Biskop Nils Glostrups Visitatser i Oslo og Hamar Stifter 1617—1637. Udg. . . ved Ludvig Daae og H. J. Huifeldt-Kaas, Christiania 1895.
 Norges gamle Love = Norges gamle Love indtil 1387, I, Christiania 1846.
 NoK = Norges Kirker. Utgitt av Riksantikvariatet. Oslo 1959 —
 NRR = Norske Rigs-Registranter 1—12. Christiania 1861—1891.
 ORTNAMNEN V = Ortnamnen i Göteborgs och Bohus Län V. Göteborg 1939.
 PETERSSON-LITZÉN, Herdam. = Sven Pettersson & A. Rob. Litzén, Göteborgs stifts herdaminne samt geografisk, statistisk och historisk beskrifning öfver pastoraten, Göteborg 1872.
 PROT. = protokoll.
 PÄ = Pastorsämbetet.
 RA = Riksarkivet, Sthlm.
 RAÄ = Riksantikvarieämbetet, Sthlm.
 RESEBERÄTT. = Gustaf Brusewitz' reseberättelse 1872 och 1873—1874, handskrift i GHM.
 RÄK. = räkenskaper.
 SERIES PASTORUM I = Beskrivning av Bohusläns pastorater av Severin Pederson Ström. Handskrift från 1600-talets slut, nu förkommen. En avskrift från 1800-talet förvaras i GLA; II = Series pastorum i Karreby 1756—1758 av Severin Jacobsson Ström i HVLB.

SHM = Statens Historiska Museum, Stockholm.

SIDENBLADH = Elis Sidenbladh, Urmakare i Sverige under äldre tider. 2 uppl. Sthlm 1947.

SKARSTEDT = C. W. Skarstedt, Göteborgs stifts herdaminne, Göteborg o. Lund 1878—85 (äv. ny uppl. Gbg 1948).

SNABBINV. 1918, 1919 = snabbinventering av kyrkornas inredning och inventarier utförd under ledning av fil. dr B. Hegardt inför Jubileumsutställningen i Göteborg 1923. Samtliga snabbinventeringslistor förvaras i ATA. Ett ex. har tillställts varje inventerad kyrka samt domkapitlet.

stpl, stplr = stämpel, stämplrar

ST. PROT. = sockenstämmoprotokoll.

SvK = Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium utg. på uppdrag av K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Sthlm 1912 —

TISELIUS II = Carl A. Tiselius, Bohusläns gamla adliga gods och sätesgårdar, del II, Gbg 1927.

UPMARK = Gustaf Upmark, Guld- och silversmedar i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.

Utst. 1923 = Kataloger och vägvisare till Jubileumsutställningen i Gbg 1923:3. Äldre kyrklig konst från västra Sverige.

VD = Vest-Svenska Dagbladet

VHAA = K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Sthlm.

WILDTE, Bohusläns häradssigill = Fridolf Wildte, Bohusläns häradssigill under den svenska tiden, i: GBFT 1932—33. Göteborg 1933.

vis. prot. = visitationsprotokoll.

YTTERBYBOKEN = Ytterby förr och nu. En sockenschildring, Göteborg 1957.

OEDMAN = Johan Oedman, Chorographia Bahusiensis. Thet är: Bahus-Läns Beskrifning, Sthlm 1746.

ÖIÄ = Överintendents Ämbetet (efter 1918 BSt), Sthlm.

ÖIÄ skr. = Skrivelser från ÖIÄ till K. Maj:t (inrikes-civildep) i RA.

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER

B = bredd, D = diameter, Dj = djup, H = höjd, L = längd. Sv .f. = svensk fot (29,7 cm). Samtliga mått äro, där ej annat anges, i cm.

Väderstrecken förkortas: N S Ö V.

Silverstämplar tydda enl. UPMARK och GSstplr.

Tennstämplar tydda enl. LÖFGREN.

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl = Blekinge

Bo = Bohuslän

Dr = Dalarna

Ds = Dalsland

Go = Gotland

Gä = Gästrikland

Ha = Halland

Hr = Härjedalen

Hs = Hälsingland

Jä = Jämtland

La = Lappland

Me = Medelpad

Nb = Norrbotten

Nä = Närke

Sk = Skåne

Sm = Småland

Sö = Södermanland

Up = Uppland

Vb = Västerbotten

Vg = Västergötland

Vr = Värmland

Vs = Västmanland

Än = Ängermanland

Ög = Östergötland

Öl = Öland

(Forts. från omslagets 2:a sida)

SÖDERMANLAND. (100) Band I, h. 1. *Strängnäs domkyrka, medeltidens byggnadshistoria (2 vol.)*.

Pris 50 kr.

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, östra och västra delen. Pris 6: 50.
» (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 8: 25.
» (64) Band I, h. 4. *Åkers skeppslag*. Med register till Bd I. Pris 8: 75.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 4 kr.
» (58) Band II, h. 3. *Frötuna och Länna skeppslag*. Pris 6 kr.
» (74) Band II, h. 4. *Frösåkers härad*, norra delen. Pris 14 kr.
» (75) Band II, h. 5. *Frösåkers härad*, södra delen. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 7: 50.
» (67) Band III, h. 2. *Långhundra härad*, södra delen. Pris 6 kr.
» (69) Band III, h. 3. *Närdinghundra härad*, västra delen. Pris 10 kr.
» (70) Band III, h. 4. *Närdinghundra härad*, östra delen. Med register till Bd III. Pris 10 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
» (71) Band V, h. 1. *Vallentuna härad*, östra delen. Pris 7: 50.
» (72) Band V, h. 2. *Vallentuna härad*, västra delen. Pris 7: 50.
» (78) Band V, h. 3. *Sjuhundra härad*, sydvästra delen. Pris 9 kr.
» (80) Band V, h. 4. *Sjuhundra härad*, nordöstra delen. Pris 9: 25.
» (88) Band V, h. 5. *Lyhundra härad*, sydvästra delen. Pris 28: 50.
» (110) Band V, h. 6. *Lyhundra härad*, nordöstra delen 1. Pris 40 kr.
» (73) Band VI, h. 1. *Färentuna härad*, västra delen. Pris 13 kr.
» (77) Band VI, h. 2. *Färentuna härad*, mellersta delen. Pris 10 kr.
» (79) Band VI, h. 3. *Färentuna härad*, östra delen. Pris 8: 50.
» (81) Band VI, h. 4. *Sollentuna härad*, södra delen. Pris 12 kr.
» (82) Band VI, h. 5. *Sollentuna härad*, norra delen. Med register till Bd VI. Pris 13 kr.
» (76) Band VII, h. 1. *Bro härad*. Pris 13 kr.
» (94) Band VII, h. 2. *Håbo härad*, södra delen. Pris 38 kr.
» (98) Band VII, h. 3. *Håbo härad*, mellersta delen. Pris 30 kr.
» (111) Band IX, h. 1. *Åsunda härad*, södra delen. Pris 40 kr.

VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 4: 75.

» (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 3: 25.

VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Kållands härad*, norra delen. Pris 5: 40.

» (4) Band I, h. 2. *Kållands härad*, sydöstra delen. 4: 50.

» (15) Band I, h. 3. *Kållands härad*, sydvästra delen. I. Pris 5 kr.

» (16) Band I, h. 4. *Kållands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I. Pris 5 kr.

ÖLAND. (108) Band I, h. 1. *Inledning. Översikt av de skriftliga källorna*. Pris 20 kr.

ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 7 kr.

» (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 6: 50.

» (99) Band I, h. 3. *Bankekinds härad*, mellersta delen. Pris 32. kr.

» (43) Band II, *Vreta klostets kyrka*. Med register till Bd II. Pris 7: 50.

Vol. 1 t. o. m. 11 (avser de inom parentes angivna numren) slutsålda från förlaget.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln eller direkt från

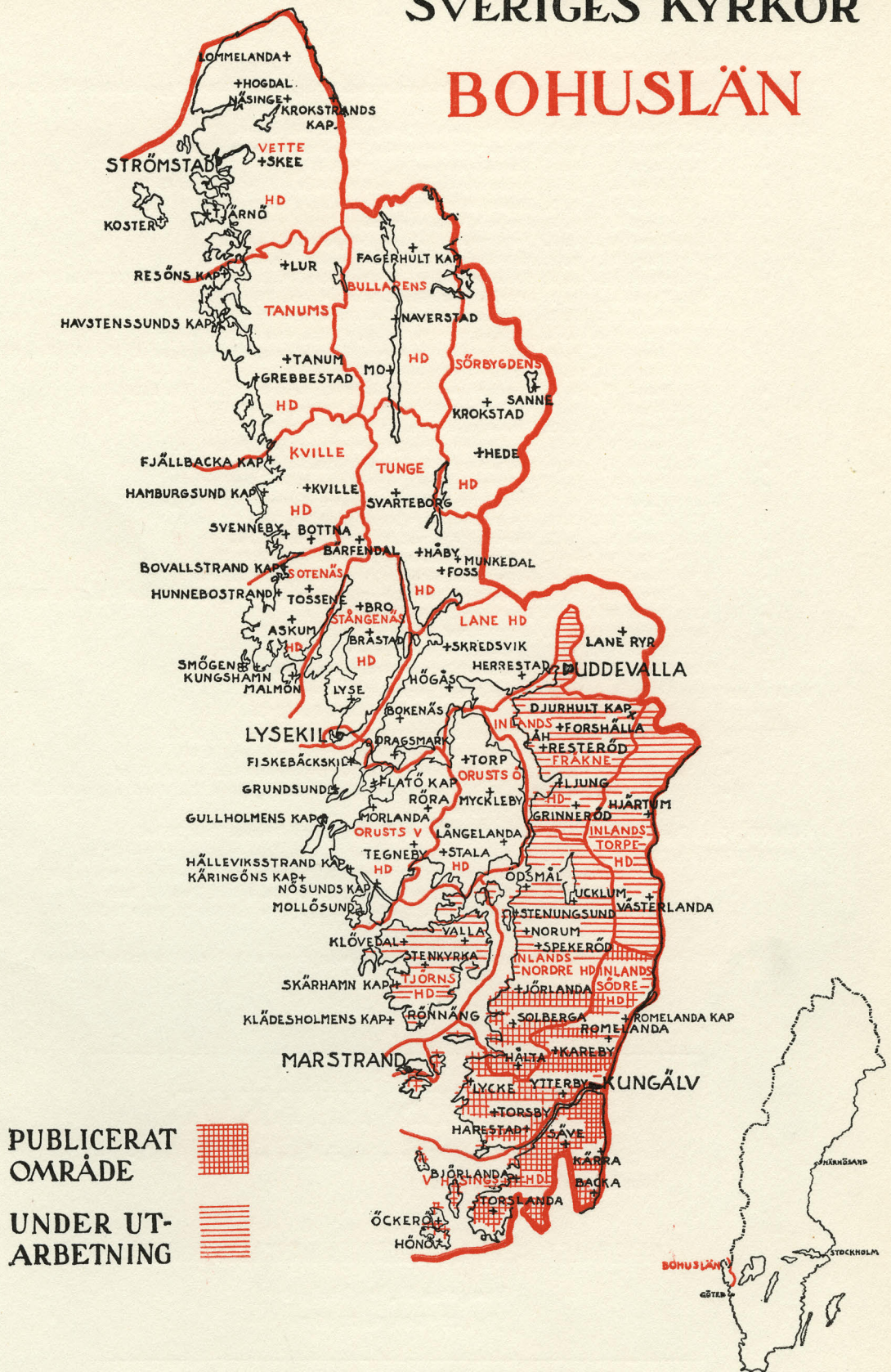
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Vasagatan 16, Stockholm 1

Tel. 22 95 00, 08/22 95 40

SVERIGES KYRKOR

BOHUSLÄN

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

*På uppdrag av Kgl Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien
utgivet av Sten Karling, Armin Tuulse och Per-Olof Westlund*

Arbetet avser att giva i enhetlig form utförda, rikt illustrerade vetenskapliga beskrivningar över Sveriges kyrkliga konst- och kulturminnen, sådana dessa bevarats i våra kyrkobyggnader och deras inventarier. Dessa landets rikaste konst- och kulturhistoriska skattkammare är ännu alltför litet kända. Verket SVERIGES KYRKOR vill i lättillgänglig form göra dessa skatter bekanta för allmänheten, som i denna publikation skall finna ett underbart rikt, intressant och mångsidigt material framlagt i vetenskapligt vederhäftiga beskrivningar och i ett rikt och vackert avbildningsmaterial.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln
eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

VASAGATAN 16, STOCKHOLM 1

Tel. 22 95 00, 08/22 95 40

Pris 40: —